

PROF. DR. BEDŘICH VAŠEK,

DOCENT SOCIOLOGIE NA CYRILOMETODĚJSKÉ BOHOVĚDNÉ
FAKULTĚ V OLOMOUCI

RODINA
DVACÁTÉHO STOLETÍ

STUDIE SOCIOLOGICKÁ

OLOMOUC 1924

NÁKLADEM MATICE CYRILOMETODĚJSKÉ V OLOMOUCI
VYTISKLA ARCIBISKUPSKÁ KNIH- A KAMENOTISKÁRNA

Nr. 2891

IMPRIMATUR

Olomucii, die 21. Februarii 1924

—

LEOPOLDUS,

Archiepiscopus.

Josephus Vyvlečka,

cancellarius

PŘEDMLUVA

Má býti rodina zachována? Či má zmizeti, jako zmizelo tisíce sociálních institucí přežilých?

Je rodina něčím, co dnes v době přehodnocování hodnot a sociálních převratů, musí býti přestavěno nebo dokonce rozbouráno a trosky odklizeny? Strpí nové řády budoucnosti, k nimž člověk dneška toužebně do dálky upírá svůj zrak, mezi sebou rodinu jako rovnocennou a nezbytnou složku, či budou vytvořeny nové, lepší formy soužití? A nehodí-li se rodina do rámce sociálních vztahů budoucnosti, kterak nyní má již býti připravována cesta k tomu, aby její odumírání a zánik se dály způsobem pro společnost bezbolestným a její úkoly aby zavčas byly ukládány v ruce činitelů lepších?

Či jest rodina něčím tak spjatým s přirozeností člověka, že její odstranění by znamenalo pro lidstvo katastrofu ničím neodčinitelnou? Či každý pokus o její zničení by byl jen podtínáním a podřezáváním kmene stromu s tím šlehným úmyslem, aby pak, až kmen bude podřát a podřezán, jednotlivé větve a listy a květy tím bujněji se rozvíjely? Zatarasily by se rozbouráním rodiny cesty kulturního a hospodářského rozvoje lidstva a nastala by rozháranost, v níž by se hroutily všechny spořádané společenské řády? Byl by tím podstatně ochromen i úspěšný vývoj jednotlivců?

Jedním z nejspletitějších, nejobtížnějších sociálních problémů dneška je problém rodiny!



Je přípustno, aby otázka tak odpovědná, od níž závisí osud jednotlivců, národů, lidstva, byla řešena tak diletantsky, jako se to děje namnoze dnes? Aby ti, kdo ji chtějí řešit, i nadále řešili ji jen s pohodlných hledisk svých subjektivních nálad a nápadů nebo v nejlepším případě svých jednostranných krátkozrakých zkušeností a štilili se vzít na sebe námahy výstupu na vysoké pozorovací body, odkud je možno přehlédnouti situaci všestranně a odkud je možno zahleděti se i do minulosti, ano postřehnouti i kus budoucnosti?

Je možné, aby i nadále pudům v člověku bylo ponecháno řešení v otázce tak základní? Aby veřejné mínění, často znemravnělé, uchvacovalo si i nadále násilnický moc, býti konečnou rozhodčí instancí v této věci? Aby i lidé utíkající důsledně před pravdou, jen aby nebyli rušeni ve své zhýralosti, mohli si i nadále zde hrát na nejvyšší autority?

Můžeme srovnati se svým svědomím a svou odpovědností vůči budoucnosti lidstva, aby v otázce rodiny, v otázce, tvořící jeden ze základů budouc-

ností lidstva, vládl ten chaos, ta anarchie, ta povrchnost, ta nedomyšlenost, jaká tam rádí dnes?

Ku přemýšlení o těchto problémech chce přiměti tato kniha. Chce, aby řešení se emancipovalo od zřetelů podružných a nechalo se vésti jen hledisky hlavními a rozhodujícími!



Snad nejeden ze čtenářů bude státi při mnohé podrobnosti na stanovisku jiném než autor. Budiž. Ale i takové čtenáře prosí autor, aby objektivně prozkoušeli jeho vývody. Vždyť i jemu neběželo o nic jiného, než o poznání pravdy a zjištění toho, co je ke skutečnému a trvalému prospěchu lidstva.



Kniha není psána pro malé děti. Nýbrž pro lidi již zralé, jimž předkládá se situace, aby O VĚCECH ŽIVOTA A SMRTI učinili si úsudek. Z toho důvodu musily do ní býti pojaty i vývody, o nichž za jiných okolností platí: nec nominentur, nebudťež ani jmenovány!

Snad budou rušiti některého čtenáře v četbě příliš četné citáty. Ale autoru běželo o to, aby tlumočil názory různých kruhů co nejpřesněji a nejsvědomitěji, aby se mu tedy nemohla činiti výtky neporozumění nebo překrucování.



VÁM, RODINY, KTERÉ V KRVAVÝCH OBĚTECH ZÍSKALY
JSTE SINEOCENITELNÝCH ZÁSLUH O JEDNOTLIVCE, NÁ-
ROD, CÍRKEV A LIDSTVO,

VÁM, RODINY, JIMŽ Z AVELIKOU ČÁST TOHO DOBRÉHO,
CO V SOBĚ MAJÍ, JSOU DÍKEM ZAVÁZÁNÍ TI, KDOŽ IN-
STITUCI RODINY DNES OHROŽUJÍ,

A VAŠÍ DALŠÍ POŽEHNANÉ, NENAHRADITELNÉ PRÁCI,
ZVLÁŠTĚ PAK VÁM, RODINY ČESKOSLOVENSKÉ,
POSVĚCUJI Z CELÉ DUŠE TUTO KNIHU.

D B V

V Olomouci v únoru 1924

L I T E R A T U R A , již použito.

- Abensour L , Histoire générale du Féminisme, Paris 1921
Abrand H., Éducation de la Pureté et Préparation au Mariage, Paris 1922
Adamík R , Krise a bolesti dnešního manželství, v Praze 1920
Týž, Morálka v manželství, v Praze 1923
Adickes E., Charakter und Weltanschauung, Tübingen 1907
Achelis Th , Die Entwicklung der Ehe, Berlin 1893
S Alfonsi de Liguori, Theologia Moralis, Mechliniae 1852
Ambrosius, Expositio evangelii secundum Lucam, Migne, Patrologia latina, t. XV., Parisiis 1887
S. Ambrosius. De virginitate, Migne, Patrol. lat. t. XVI, Parisiis 1887
S. Ambrosius, De virginibus, Migne, Patrol. lat. t. XVI, Parissis 1887
Auburtin F., La Natalité. Paris 1921
S. Aurelii Augustini, De bono conjugali liber unus. Migne, Patrol. lat. XL Parisiis 1886
Bachofen J., Das Mutterrecht, Basel 1861
Balík K., Dědův odkaz Kniha pro dospívající jinochy, v Praze 1916
Týž, Květnice. Kniha pro dívky, v Praze 1917
Týž, Otec. Kniha pro otce, v Praze 1919
Týž, Matka. Kniha pro matky, v Praze 1918
Barthélemy J., Le Vote des Femmes, Paris 1920
Bebel A., Die Frau und der Sozialismus (176—180 Tausend), Stuttgart 1922
Becker L., Die Frauenbewegung, Kempten 1921
Bellarminus R., De controversiis christianae fidei, Lugduni, 1596
Bericht über den XIII. Internationalen Kongress gegen den Alkoholismus, abgehalten in Haag, Utrecht 1912
Bertillon J., La Dépopulation de la France, Paris 1911
Bewegung der Bevölkerung Österreichs 1913. Wien 1914
Biederlack J , Die sociale Frage, Innsbruck 1921
Bláha J., Filosofie mravnosti, v Brně 1922
Týž, Současné názory mravní, v Praze 1923
Boháč A., Český problém populační a některé pozoruhodné zjevy v naší měně přirozené, v Praze b. r.
Borek V., Alkoholismus a jeho význam, Praha 1898
Bortkiewicz L. v., Bevölkerungswesen, Leipzig 1919
Bourget P., Un Divorce, Paris 25 1904
Boverat F., La Diminution du nombre du Mariage et sa Répercussion sur la Natalité Française, Paris b. r.
Brauer E , Die abnehmende Fruchtbarkeit der berufstätigen Frau, Leipzig 1921
Buchberger M., Die Seelsorge in unserer Zeit, Paderborn 1922
Bumm E., Über das deutsche Bevölkerungsproblem, Berlin 1917
Bureau P., L' Indiscipline des Mœurs, Paris 1923
Týž, La Science des Mœurs. L' Introduction à la Méthode Sociologique, Paris 1923
Burgdörfer F., Das Bevölkerungsproblem, seine Erfassung durch Familienstatistik und Familienpolitik, München 1917

Buschan G., Illustrierte Völkerkunde, Stuttgart ² 1922
 Callon G., L' Effondrement de la Natalité Française, Paris 1918
 Cappello T., Tractatus canonico-moralis de Sacramentis, III Augustae Taurinorum 1923
 Carry E., Famille et Divorce, Paris 1908
 Týž, Du Célibat ecclésiastique, Genève 1905
 Castillon P., Trois Problèmes moraux, Paris 1918
 Catechismus ex decreto Concili Tridentini ad parochos. Lipsiae 1851.
 Cathrein V., Moralphilosophie, Freiburg i. B. ⁴ 1904
 Týž, Der Sozialismus, Freiburg i. B. ¹¹ 1919
 Týž, Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit, Freiburg i. B. 1914
 Census of England and Wales 1921, County of London, London 1922
 Code Bolchevik du Mariage, Paris 1920
 Codex Iuris Canonici, Friburgi B. 1918
 Comte A., Cours de Philosophie positive, Paris ³ 1869
 Cooper J., Birth Control, Washington 1923
 Coudenhove-Kalergi R., Ethik und Hyperethik, Leipzig 1922
 Coulon H. a Chevagnes R., Le Mariage et le Divorce de demain, Paris 1908
 Courégé M., Les Enfants dans le Divorce et dans la Séparation de Corps, Toulouse 1910
 Cuhe P., En lisant les Juristes Philosophes, Paris 1919
 Cunow H., Zur Urgeschichte der Ehe und Familie, Stuttgart 1912
 Daněk F., Kapitoly o manželství, v Praze b. r.
 Deherme G., Le Pouvoir social des Femmes, Paris 1914
 Denzinger H., Bannwart C., Enchiridion symbolorum, Freiburg i. B. ¹⁴ 1922
 Deuxième Congrès national de la Natalité, à Rouen 1920, Compte rendu.
 Doss A. (přel. Korec T.), Myšlenky a rady vzdělaným jinochům na uvážení, v Brně 1921
 Drysdale G., La Pauvreté, Paris 1909
 Duthoit E., Illusions et Réalité touchant le Problème de la Population, Lyon 1923
 Eberle J., Grossmacht Presse, Wien 1910
 Ehler A., Baur A., Gutmann A., Glückliches Eheleben, Mergentheim, 7. Aufl., b. r.
 Ehrenberg R., Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben, Jena 1916
 Ehrenfels Ch. v., Sexualethik, Wiesbaden 1907
 Engels F., Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, Stuttgart ²² 1922
 Fallon V., Principes de l' Économie sociale, Bruges ² 1923
 Týž, La Ligue des Familles nombreuses, Bruges b. r.
 Fassbender M., Des Deutschen Volkes Wille zum Leben (sborník), Freiburg i. B. 1917
 Finot, Sa Majesté l' Alcool, Paris b. r.
 Les Fondements d' une Politique familiale, Paris 1923
 Fonsegrive G., Mariage et Union libre, Paris 1904
 Forel A., Vebrechen und konstitutionelle Seelenabnormitäten, München 1907
 Týž (přel. Seifert V.), Pohlavní otázka, v Praze ³ 1923
 Förster F. W., Sexualethik und Sexualpädagogik, München 1922
 Týž, Schule und Charakter, Zürich ¹² 1914
 Týž, Autorität und Freiheit, Kempten 1910
 Fourneret P., Le Mariage chrétien, Paris ³ 1921
 Foustka B., Alkoholism a ideály národa, v Praze 1922
 Frank F., Schutzengel oder Würgengel? Köln 1921

Friedländer E., *Sexualethik des Kommunismus*, Wien 1920
 Funck-Brentano F., *La Famille fait l'État*, Tourcoing 1922
 Gasparri P., *Tractatus canonicus de matrimonio*, Paris 1891
 Gatterer M., Krus F., *Erziehung zur Keuschheit*, Innsbruck ³ 1911
 Gemelli A. (přel. Jolivet R.), *Origine de la Famille*, Paris 1923
 Gerhart A. a Simon H., *Mutterschaft und geistige Arbeit*, Berlin ² 1908
 Gibier, *La Désorganisation de la Famille*, Paris b. r.
 Gibon, *La Perversion des Mœurs*, Paris 1919
 Gillet M., *L'Église et la Famille*, Paris 1917
 Týž, *Conscience chrétienne et Justice sociale*, Paris 1922
 Glasson E., *Le Mariage civil et le Divorce*, Paris ² 1880
 Gnauck-Kühne E., *Die Deutsche Frau um die Jahrhundertwende*, Berlin ³ 1914
 Goldenweiser A., *Early Civilization*, New York 1920
 Gorovský K., *Volná láska a komunismus*, v Praze 1922
 Grassl J., *Deutschlands Wiedergeburt*, Berlin 1920
 Týž, *Der Geburtenrückgang in Deutschland*, München 1914
 Gruber J., *Populační otázka*, v Praze 1923
 Gruber A., Kräpelin E., *Wandtafeln zur Alkoholfrage*, München b. r.
 Gumplowicz L., *Allgemeines Staatsrecht*, Innsbruck ³ 1907
 Gumplowicz L. (přel. Písek J.), *Manželství a volná láska*, Kr. Vinohrady 1904
 Guttmann R., *Die Kinomenschheit*, Wien 1916
 Habert O., *L'École sociologique et les Origines de la Morale*, Paris 1923
 Hain A., *Novomalthusianism a čsl. republika*, v Praze 1921
 Haury P., *La Vie ou la Mort de la France*, Paris b. r.
 Heinen A., *Die Familie*. M. Gladbach ² 1920
 Týž, *Mütterlichkeit*, M. Gladbach 1922
 Hergenröther J., Kirsch J., *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte* Freiburg i. B. ⁵ 1911
 Herrmann E., *Die Familie vom Standpunkt der Gesamtwirtschaft*, Berlin 1889
 Hettinger F., *Apologie des Christentums*, Freiburg i. B. ³ 1867
 Heyraud Ch., *Vouloir vivre*, Paris 1922
 Hilgenreiner K., *Das Programm der Christlich-sozialen Partei in der Tschechoslowakei*, Prag 1920
 Hitze F., *Geburtenrückgang und Sozialreform*, M. Gladbach 1922
 Hoffmann J., *Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung* Freiburg i. B. 1922
 Hollweck J., *Das Zivileherecht*, Mainz 1900
 Hoppe H., *Die Tatsachen über den Alcohol*. München ⁴ 1912
 Horáček C. ml., *Malthusova nauka a některé novodobé jevy populační*, v Brně 1922
 G. Horatii Flacci, *Carminum l. IV. (Opera vol I.)* Heidelbergae et Spiri 1820
 Chabot Ch., *Les Droits de l'Enfant*, Paris 1922
 Chalupný E., *Sociologie III/I.*; v Praze 1919
 Chénou E., *Le Rôle social de l'Église*, Paris 1921
 Týž, *Recherches historiques sur quelques rites nuptiaux*, Paris 1912
 Jacquardt C., *Essais de Statistique morale. II. Le Divorce et la Séparation de Corps*, Bruxelles 1909
 Janovský F., *Nauka o nemocech venerických a příjichných*, v Praze 1922
 Janssen J., *Ein zweites Wort an meine Kritiker*, 17-19 Tausend, Freiburg i. B., 1895

Joël K., Die philosophische Krisis der Gegenwart, Leipzig 1914
 Joly H., Le Droit féminin, Paris 1922
 Jordan E., Contra la Dépopulation, Paris 1918
 Juvenalis Jun. et Auli Persii Flacci Satyrae, Venetiis 1549
 Kadlec K., Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském, v Praze 1908
 Kádner O., Rodina a škola, v Praze b. r.
 Kachník J., Ethica socialis, Olomucii 1909
 Kautsky K., Das Erfurter Programm, Stuttgart ¹⁷ 1922
 Key E. (přel. Maro F.), Über Liebe und Ehe, Berlin 1921
 Klimke F., Hauptprobleme der Weltanschauung, Kempten ² 1914
 Knabenbauer J., Commentarius in quatuor s. Evangelia. IV. sec. Joannem, Parisiis 1906
 Kollontajová A., Rodina v Kommunistickém Státě, Chicago 1920
 Koloušek J., Národní hospodářství, v Praze 1920-1921
 Komenský J. A., Informatorium školy mateřské (Veškerých spisů sv. IV. str., 456-617), v Brně 1913
 Könn J., Auf dem Wege zur Ehe, Freiburg i. B. ²1922
 Koppers W., Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens, M. Gladbach 1921
 (Kräepelin E., Kreiner K.), Die Wirkungen der Alkoholknappheit während des Weltkrieges, Berlin 1923.
 Krejčí F., Positivní etika, v Praze 1922
 Týž, Psychologie, v Praze 1902-1916
 Krose H., Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit, Freiburg i. B. 1906
 Týž, Jak náboženské vyznání působí na mravnost (České autorisované vydání), v Praze 1902
 Lalou H., Le Divorce en France, Paris 1923
 Lamarzelle G. de, L'Anarchie dans le monde moderne, Paris 1919
 Lange H., Die Frauenbewegung in ihren modernen Problemen, Leipzig ²1914
 Lehmkuhl A., Theologia moralis, Freiburg i. B. ¹⁰ 1902
 Leitner M., Lehrbuch des katholischen Eherechts, Paderborn ³1920
 Lemaire A., La Wallonie qui meurt, Bruxelles 1920
 Týž, Le Suicide la Belgique, Gand b. r.
 Lemaire R., Le Mariage civil, Paris 1901
 Leredde, Un Fléau social. La Syphilis, Paris b. r.
 Leroy-Beaulieu P., La Question de la Population, Paris 1913
 Letourneau Ch., (přel. a upr. Nekvindová M.), Postavení ženy u různých národů zeměkoule, v Praze 1912
 Lévy-Bruhl, La Morale et la Science des Moeurs, Paris 1903
 Lichtenberger J., Divorce. A Study in social Causation, New York 1909
 Liese W., Geschichte der Caritas, Freiburg i. B. 1922
 Linneborn J., Grundriss des Eherechts, Paderborn 1922
 Lowie R., Primitive Society, New York 1920
 Lugan A., L'Égoïsme humaine, Paris b. r.
 Malá A., Křenová A., Program, organisace a taktika komunistických žen, v Praze 1921
 Malthus Th. (přel. Dorn V.), Eine Abhandlung über das Bevölkerungsgesetz, Jena 1905
 Mareš Fr., Pravda v citu, v Praze 1922
 Margueritte P. et V., Mariage, Divorce, Union libre, Lyon 1916
 Markedt F., Kommunistische, kapitalistische oder sozialistische Ehe, Berlin 1919

Marriage and Divorce Washington 1919
 Marx K., Das Kapital, Hamburg ¹⁰1922
 Masaryk T. G., Sebevražda hromadným zjevem společenským moderní osvěty, v Praze 1904
 Týž, Mravní názory. Vybral Franta Z., v Praze 1923
 Mascarel A., La Famille et ses Lois, Paris 1921
 Mausbach J., Die Ethik des hl. Augustinus, Freiburg i. B., 1909
 Týž, Ehe und Kindersegens vom Standpunkt der Christlichen Sittenlehre, M. Gladbach 1919
 Týž, Altchristliche und moderne Gedanken über Frauenberuf, M. Gladbach 1910
 Ministère du Travail, Statistique générale de la France. Statistique du Mouvement de la Population, Paris Tom. I. 1912, T. II. 1917, T. III. 1922
 Mitteis H., Bürgerliches Recht. Familienrecht. Berlin 1923
 Mombert P., Die Gefahr einer Übervölkerung für Deutschland, Tübingen 1919
 Montier E., L'Amour conjugal et maternel. Lettre a une jeune mère, Paris ²1922
 Týž, L'Amour conjugal et paternel. Lettre à une jeune mari, Paris ²1922
 Týž, Le Mariage. Lettre à une jeune fille, Paris ³1923
 Týž, L'Amour, Lettre à un jeune homme, Paris ²1921
 Morgan L. (přel. Eichhoff W. a Kautsky K.), Die Urgesellschaft, Stuttgart 181
 Morizot-Thibault, Le Femme et le Divorce, Paris 1910.
 Mouvement de la Population de la Suisse. Berne 1922, 1923
 Muckermann H., Kind und Volk, Freiburg i. B. ⁴1921
 Týž, Um das Leben der Ungeborenen, Berlin ²1922
 Týž, Eheliche Liebe, Berlin 1923
 Týž, Die Erbliehkeitsforschung und die Wiedergeburt von Familie und Volk, Freiburg ³1922
 Müller J., Die katholische Ehe, Warendorf b. r.
 Naquet A., Vers l'Union libre, Paris 1908
 Týž, La Loi du Divorce, Paris 1903
 Natter Y., Le Travail de la Femme mariée, Paris 1923
 Naumann F., Staat und Familie, Berlin b. r.
 Noblemair P., Le Complot contre la Famille, Paris 1908
 Noldin H., De sexto praecepto et de usu matrimonii, Oeniponte ¹⁷1921
 Novák Fr., Kněžské problémy, ve Vídni 1912
 Týž, V Máji života, v Praze b. r.
 Obecný Zákoník občanský pro republiku československou (vydání Joklíkovo) Praha ³1922
 Oer S. v., Daheim. Gedanken über die christliche Familie, Freiburg i. B. 1909
 Oppenheimer H., Radomski H., Die Probleme der Frauenarbeit in der Übergangswirtschaft, Mannheim 1918
 Ostrý T., Výklad rakouského práva občanského a snahy po jeho reformě, v Praze 1911
 Owings Ch., Le Tribunal pour Enfants, Paris 1923
 Palmieri D., Tractatus de matrimonio christiano, Prati ²1897
 Pavy L., Du Célibat ecclésiastique, Paris ²1852
 Pelc H., O pohlavních chorobách v republice československé. Studie sociálně-lékařská. V Praze 1923
 Pesch H., Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg i. B. ²II 1920 IV 1922
 Pesch Ch., Praelectiones dogmaticae VIII., Friburgi B., ⁴1922
 Pismo sv., v čes. překladu dr. Hejčla a dr. Sýkory v Praze (dosud vychází)
 Placzek, Künstliche Fehlgeburt und künstliche Unfruchtbarkeit (sborník), Leipzig 1920

- Pohle J., Lehrbuch der Dogmatik, III, Paderborn 1922
- Polifka J., Der Ehestand und die christliche Familie, Münster i. W. 1906
- Týž, Priesterfeinde und die schwarze Gefahr, Münster i. W. 1904
- Polybii Historia generalis (Scriptorum veterum nova collectio), Romae 1822. T. II.
- Popp A., Frauen der Arbeit, schliesst euch an, Wien 1919
- Le Problème de la Population, Semaine sociales de France XV. Compte rendu in extenso. Lyon 1923
- Propertii Elegiae, ex recensione C. Laichmann, Hilpertohusae et Novi Yorcii 1831
- Quatrième Congrès national de la Natalité, à Tours 1922 (Compte rendu)
- Recueil des Statistiques démographiques internationales, établi par l'Alliance nationale pour l'accroissement de la Population Française, Paris 1922
- Reinelt P., Christliche Erziehungslehre in Zitaten (aus den Väterchriften), Freiburg i. B. 1909
- Reinke J., Die Natur und Wir, Berlin 1907
- Ries J., Die Mischehe, eine ernste Pastorationssorge, Freiburg i. B. 1921
- Risler G., La Crise du Logement, Paris 1921
- Rive B., Umberg J., Die Ehe, Paderborn 1921
- Rivers W., Kinship and social Organization, London 1914
- Roguenant A., La Natalité et les Moeurs, Paris b. r.
- Rossignol G., Un Pays des Célibataires et des Fils Uniques, Paris 1913
- Rossiter W., Increase of Population in the United States 1910-1920, Washington 1922
- Rost H., Die Kulturkraft des Katholizismus, Paderborn 1916
- Rouët de Journel M., Enchiridion patristicum, Freiburg i. B. 1922
- Roupain E., Par la Famille, Paris 1921
- Le Roy A., La Religion des Primitifs, Paris 1911
- Rožánek O., Pud pohlavní a prostituce, v Praze b. r.
- Růžicka V., Biologické základy eugeniky, v Praze 1923
- Saedler P., Mütterseelsorge und Mütterbildung, Freiburg i. B. 1917
- Týž, Bevölkerungsfrage und Seelsorge, Freiburg i. B. 1919
- Sales Fr. de, Introduction à la Vie dévote, éd. Brignon, Brusselle 1708 (české překlady Vrátný K., Navedení k životu zbožnému, v Praze 1916, Desolda J., Bohumila, v Praze III b. r., Poirmon F., Filothéa, w Olomouci a Prostějově 1865, Ziak W., Filotea či Bohumila, we Známě 1843
- Samsour J., Církevní dějiny obecné, v Praze 1907
- Sanchez T., De sancto matrimonii Sacramento, Norimbergae 1706
- Semaine sociale de France IX (Limoge), Lyon 1912
- Senecae L. Annaei, De beneficiis (Opera quae supersunt vol. II) Lipsiae 1877
- Sertillanges A., La Philosophie morale, Paris 1922
- Týž, Féminisme et Christianisme, Paris 1921
- Schilgen H., Im Dienst des Schöpfers, Kavelaer 1921
- Schmidt W. - Koppers W., Völker und Kulturen, Regensburg (dosud seš. 26-33)
- Schmidt W., Der Ursprung der Gottesidee, Münster i. W., 1912
- Týž, Die Stellung der Pygmäer- und Pygmoidenvölker in der Entwicklungsgeschichte der Menschheit, Stuttgart 1910
- Schmitt A., Grundzüge der geschlechtlichen Sittlichkeit, Innsbruck 1923
- Týž, Die katholische Ehe und die Christliche Familie, Innsbruck b. r.
- Schneider Č. (přel. Müller V.), Základní nauky církve kat. (z encyklik Lva XIII), v Praze 1904

- Scholl K., Jungfräulichkeit, Freiburg i. B. 1914
- Schreiber E., Die Mutterschaft. Ein Sammelwerk für die Probleme des Weibes und der Mutter, Leipzig 1912
- Schreiber G., Mutter und Kind in der Kultur der Kirche, Freiburg i. B. 1918
- Schweykart A., Neun Vorträge über Ehe und Familie, Wien b. r.
- Soldát A., O jednosti a nerozlučnosti manželství, v Praze 1906
- Týž, Bytová otázka otázka dělnická, v Praze 1905
- Sombart W., Das Proletariat, Frankfurt a. M. 1906
- Spencer H. (přel. Vetter B.), Die Principien der Sociologie, Stuttgart 1887
- Spieler J., Licht und Schatten, Freiburg i. B. 1914
- Starcke C. N., Die primitive Familie in ihrer Entstehung und Entwicklung, Leipzig 1888
- Sticker G., Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkt des Arztes, M. Gladbach 1919
- Stránská-Absolonová O., Za novou ženou, v Praze 1920
- C. Suetonii Tranquilli, De vita Caesarum (Opera quae supersunt omnia) Lipsiae 1877
- Sušil F., Listové sv. Pavla apoštola, v Praze 1871
- Sutherland H., Birth Control, New York 1922
- Svoboda E., Budoucí právo manželské, v Praze b. r.
- Týž, Rodinné právo, v Praze 1921
- Týž, Ethické a sociální základy práva občanského v Praze b.
- Svoboda H., Grossstadtseelsorge, Regensburg 1909
- Špaček R., Katolická věrouka, III, v Praze 1922
- Temming T., Aus der Klinik, Kavelaer b. r.
- Qu. S. F. Tertulliani, Ad uxorem libri duo, Migne Patrol. lat. I., Parisiis 1879
- S. Thomas Aqu., Summa theologiae, Augustae Taurinorum 1891
- Týž, Summa contra gentiles, Parisiis 1874
- Tomor E., Neubegründung der Bevölkerungspolitik, Würzburg 1918
- Traumann F., Das Ehescheidungsrecht der Zukunft, Berlin 1920
- Ude J., Unsere Schuld, Wien 1917
- Vacek J., Pravěk a manželství, v Praze 1912, 1913
- Týž, Církev římsko-katolická a manželství. v Praze 1920
- Týž, Naše revoluce a manželství, v Praze 1920
- Týž, Manželské právo, v Brně 1922
- Vallin A., La Femme salariée et la Maternité, Paris 1910
- Velenovský, Přírodní filosofie, v Praze 1922, 1923
- Verdier J., Le Problème de la Natalité et la Morale chrétienne, Paris 1917
- Vermeersch A., De castitate et de vitiis contrariis, Romae ² 1921
- Vernet M., Freie Liebe, Wien 1920
- Viollet J., Morale familiale, Paris 1923
- Vřešťál A., Katolická mravouka, v Praze 1909-1916
- Vuillermet F., Le Suicide d'une Race, Paris ⁵ 1911
- Weber H., Die volkswirtschaftliche Bedeutung der katholischen Ordensschwestern, Münster i. B. 1919
- Weber M., Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung, Tübingen 1907
- Weiss A., Soziale Frage und soziale Ordnung, Freiburg i. B. ³ 1896
- Týž, Liberalismus und Christentum, Freiburg i. B. 1914

Wernz F., Ius decretalium t. IV., Romae 1904
 Westermarck E. (přel. Katscher a Gratzner), Geschichte der menschlichen Ehe, Jena 1893
 Wilker K., Die Bedeutung und Stellung der Alkokolfrage in der Erziehungsschule, München 1909
 Winkler W., Vom Völkerleben und Völkertod, Eger ² 1923
 Wolf J., Der Geburtenrückgang. Die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit. Jena 1912
 Týž, Nahrungsspielraum und Menschenzahl, Stuttgart 1917
 Wright H., Population. With a preface by J. M. Keynes, London 1923
 Wundt W., Elemente der Völkerpsychologie, Leipzig 1912
 Týž, Völkerpsychologie VII. Leipzig 1917
 Zahn F., Familie und Familienpolitik, Berlin 1918
 Záhoř Z., Pohlaví, láska, otcovství, Kr. Vinohrady 1923
 Zachoval J., Rodinná výchova, v Praze 1923
 Ziehen Th., Die Geisteskrankheiten des Kindesalters, Berlin 1917

NAUČNÉ SLOVNÍKY

(d'Àlès A.), Dictionnaire apologétique de la Foi catholique, Paris
 (Vacant-Mangenot), Dictionnaire de la Théologie catholique Paris
 (Anschütz, Berolzheimer etc.), Handbuch der Politik, Berlin, 3. Aufl.
 Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften, Jena
 (Conrad), Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Jena, 3. Auf.
 (Wetzer-Welte), Kirchenlexicon, Freiburg i. B. II. Auf.
 (Buchberger), Kirchliches Handbuch, Freiburg i. B.
 (Roloff), Lexicon der Pädagogik, Freiburg i. B.
 (Schiele-Zsarnack), Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Tübingen
 (Bachem), Staatslexicon (der Görresgesellschaft), Köln II. u. III. Auf.

ČASOPISY

Akademie, Praha
 Der Alkoholismus, Eine Vierteljahresschrift zur wissenschaftlichen Erörterung der Alkoholfrage. Dresden
 Amerika, Washington
 Annuaire statistique, Paris
 Archiv für Frauenkunde, Eugenetik, Sexualbiologie und Vererbungslehre, Berlin
 Bulletin de la Statistique générale de la France et du Service d'Observation des Prix, Paris
 Bulletin trimestriel de la Ligue des Familles nombreuses de Belgique. Bruxelles
 Časopis českých lékařů, v Praze
 Časopis katolického duchovenstva, v Praze
 Československý statistický věstník, v Praze
 Deutsches statistisches Zentralblatt, Leipzig
 La Documentation catholique, Paris
 Dossier de l'Action populaire, Paris
 Études, Paris
 Le Féminisme chrétien de Belgique, Bruxelles

Gazette des Tribunaux, Paris
Chronique sociale de France, Lyon
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Jena
Jahresbericht des Bayrischen statistischen Landesamts, München
Journal officiel du Ministère du Travail, Paris
Das kommende Geschlecht, Berlin
Le Musée social, Paris
Obzor národohospodářský, v Praze
Österreichische Statistik, Wien
Österreichische Statistik, Neue Folge, Wien
Pastor bonus, Trier
La Plus Grande Famille, Paris
Pour la Vie, Paris
La Réforme sociale, Paris
Revue pratique d'Apologétique, Paris
Sbírka zákonů a nařízení státu československého, v Praze
Sborník věd právních a státních, v Praze
Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques (Institut de France),
compte rendu, Paris
Statistik des Deutschen Reichs, Berlin
Statistische Korrespondenz, Berlin
Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Berlin
Stimmen der Zeit (dříve Stimmen aus Maria-Laach), Freiburg i. B.
Theologie und Glaube, Paderborn
Theologisch-praktische Quartalschrift, Linz
Wochenbericht der statistischen Abteilung der Stadt Wien
Zeitschrift des Bayrischen statistischen Landesamts, München
Zeitschrift des Preussischen statistischen Landesamts, Berlin
Zeitschrift für katholische Theologie, Innsbruck
Zeitschrift für Schweizerische Statistik und Volkswirtschaft, Bern
Zprávy státního úřadu statistického republiky československé, v Praze.

DÍL I.

SOCIÁLNÍ POSLÁNÍ RODINY



L I T E R A T U R A

kromě té, jež u jednotlivých otázek zvláštních uvedena jest až na příslušných místech.

R O D I N A S H L E D I S K A S O C I O L O G I C K É H O

Bureau P., *L'Indiscipline des Moeurs*, Paris 1923. - Soldát A., *O jedinství a nerozlučitelnosti manželství*. V Praze 1906. - Castillon P., *Trois problèmes moraux*, Paris 1918. - Krejčí F., *Positivní etika*, v Praze 1922 (kn. V., část o rodině). - Fassbender M., *Des Deutschen Volkes Wille zum Leben*, Freiburg i. B. 1917, zvl. oddíly psané Fassbenderem (1-68), Walterem (69-100), Kruchenem (347-380) a Rademacherem (869-812). - Cathrein V., *Moralphilosophie*, Freiburg 4 1904, část o rodině (II. 377-450). - Novák Fr., *Kněžské problémy*. Ve Vídni 1912, (179-284). - Cooper J., *Birth Control*, Washington 1923. - Ehrenberg, *Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben*. Jena 1916. - Roupain E., *Par la Famille*, Paris 2 1921. - Mascarel A., *La Famille et ses Lois*, Paris 1921. - Gibier, *La Désorganisation de la Famille*, Paris (bez roku). - Förster F. W., *Sexualethik und Sexualpädagogik*, München 1922. - Schmitt A., *Grundzüge der geschlechtlichen Sittlichkeit*, Innsbruck 1923. - Mausbach J., *Ehe und Kindersegen vom Standpunkt der christl. Sittenlehre*, M. Gladbach 1919. - Sticker G., *Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkte des Arztes*, M. Gladbach 1919. - Müller J., *Die katholische Ehe*, Warendorf, bez roku (asi 1914). - Chabot, *Les Droits de l'Enfant*, Paris 1922. - Kádner O., *Rodina a škola*, v Praze bez roku (asi 1922). - Zahn F., *Familie und Familienpolitik*, Berlín 1918. - Adamík R., *Krise a bolesti dnešního manželství*, v Praze 1920. - (Dassonville J.), *Fondements d'une Politique familiale*, Paris 1923. - *Semaine sociale de France*. Limoge 1912. (*Compte rendu in extenso*). - *Semaine sociale de France*, Grenoble 1923 (obsáhlé a velmi dobré). - Weiss A., *Soziale Frage und soziale Ordnung*, Freiburg i. B. 3 1896, I 395-534. - Dále články o rodině a manželství v naučných slovnících *Staatslexicon der Görresgesellschaft* 3 II 103-120, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* IV 21-24, *Dictionnaire apologétique de la Foie catholique*, Paris I 1871-1898, III 87-115, *Dictionnaire de la Théologie catholique* IV 1455-1478, pak odborné články v různých časopisech, zvláště *Stimmen der Zeit* a *Das kommende Geschlecht*, jež budou na příslušných místech blíže označeny.

R O D I N A S H L E D I S K A K A T O L I C K É V Ě R O U K Y

S. Thomas Aqu., *Summa theologiae*, Supplementum. zvl. qu. 41, 42, 49, 64, 65. - S. Thomas Aqu., *Summa contra gentiles* I. III c. 122-124. - Schneider Č. (přel. Müller V.), *Základní nauky církve katolické, jak je podává . . . papež Lev XIII.* V Praze 1904. - Denzinger - Bannwart - Umwert, *Enchiridion Symbolorum* Freiburg i. B. 14 1922. - Pesch Ch., *Praelectiones dogmaticae*, Freiburg i. B., 4 1922 VIII 343-450. - Špaček R., *Katolická věrouka*, v Praze 1922 III 449-466 - Pohle J., *Lehrbuch der Dogmatik*, Paderborn 7 1922 III 522-577. - Cappello T., *Tractatus canonico-moralis de Sacramentis*, Taurinorum Augustae 1923 d. III str. 1-85. - Palmieri D.,

Tractatus de matrimonio christiano, Prati² 1897. - Mausbach J., Die Ethik des hl. Augustinus. Freiburg i. B. 1909, zvl I. 318-326. - Mausbach J., Altchristliche und moderne Gedanken über den Frauenberuf, M. Gladbach 1910. - Rouët de Journel M. J., Enchiridion patristicum, Friburgi B. 4 1922, části udané na str. 782-783. - Migne, Patrologia Latina, Patrologia Graeca, zvl. P. L. t. 40 p. 374-396, s. Augustini De bono coniugali. - *K otázkám rodinného práva* viz spisy uvedené před oddílem „Moderní právní nazírání na rodinu“.

Z E Z Á P A S Ů V O H O D N O T U R O D I N Y

1. Jeden z nejdůležitějších a nejrozhořčenějších zápasů dnešní doby je boj o rodinu.

První otázka: Co je rodina? V podstatě „je to základní společenský útvar, přirozeností vyžadovaný, jehož účelem jest, aby pokolení lidské se rozmnožovalo a jednotlivý člověk se vyvíjel“.¹ Arci je možno vymeziti ji i jinak, podle toho, mám-li na zřeteli její stránku hospodářskou či právní. S hlediska hospodářského dívá se na rodinu Aristoteles, když ji označuje² jakožto „společnost ustavenou podle přirozenosti pro každý den“, t. j. pro úkony, jež denně se vyskytují. Zřetel právní převládá v našem občanském zákoníku, který v § 40 praví: „Rodinou jsou kmenoví rodičové a všichni jejich potomci.“ V témž smyslu praví prof. dr. Svoboda, že „rozumíme rodinou jednak muže a ženu, spojené manželstvím, jednak děti jejich, pokud žijí pod jejich ochrannou mocí“.³

Základem pak rodiny jest manželství, t. j. zákonitá smlouva mezi mužem a ženou s účelem, by děti byly zplozeny a vychovávány. Jedná-li se o manželství mezi křesťany, pak každá zákonitá manželská smlouva mezi nimi je svátostí.⁴

2. O tuto rodinu vede se rozhořčený boj.

Jedni pronesli nad ní rozsudek smrti: „Manželství je dle mého mínění jedna z nejbarbarštějších institucí, jež společnost vytvořila. Nepochybuji, že bude zničeno, až pokolení lidské učiní nějaký pokrok směrem ke spravedlnosti a rozumu.“ Tato slova světoznámé francouzské spisovatelky Dupinové-Dudevantové, vystupující pod pseudonymem G. Sand, byla vzata nejen za motto

¹ Staatslexicon der Görresgesellschaft³ II sl. 105.

² Aristoteles, Polit. 1. c. 2 a po něm sv. Tomáš Aqu. (In Polit. 1 e 2), viz Kachník, Ethica socialis, Olomouc 1909 str. 17.

³ Svoboda, Právo rodinné, str. 5. — Jiné definice viz Ehrenberg, Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben 7-8.

⁴ K pojmu manželství viz Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos p. II. c. VIII. qu. III., Codex iuris canonici can. 1012, Cappello, Tractatus canonico — moralis de sacramentis, vol. III., p. 2—4., Špaček, Katol. věrouka d. III. str. 450. n., Soldát, O jednosti a nerozlučnosti manželství, str. 4—6, 75—77.

k jedné z nejrozšířenějších knih A. Naqueta,¹ nýbrž tlumočí i názor nesčíslných lidí jiných na manželství. Úkolem hlavním rodiny je, aby dodala lidstvu dorost. A proti tomuto úkolu, běží-li o rodiny s více dětmi, chrlí se výčitky a kletby: „Rodiny s četnějšími dětmi nás všechny ženou do záhuby. Ony jsou příčinou práce přespřílišné, nízké mzdy, hladu a prostituce, jež řadí ve vrstvách nižších . . . Ony to jsou, jež vyvolávají většinu běd, které vidíme kolem sebe.“² Ba i duch tak veliký, jako byl Alexandr z Humboldtů, vybuchuje v hrůzná slova: „Považuji ženění se za hřích, plození dítek za zločin. Je také mým přesvědčením, že ten je bláznem, ba ještě více, hříšníkem, kdo bere na sebe jeho manželství. Bláznem, protože od sebe odhazuje svou svobodu, nedostává se za to přiměřeného odškodnění; hříšníkem, protože dává život dítkám, nemoha jim zabezpečiti jistotu štěstí. Opovrhuji lidstvem ve všech jeho vrstvách, předvídám, že naši potomci budou ještě daleko nešťastnější než my —; a neměl bych býti hříšníkem, kdybych vzdor tomuto svému náhledu pečoval o potomky, to jest o nešťastné?“³ — Zde tedy aspoň některá z těch nesčíslných obvinění: na rodinu se uvaluje odpovědnost za zla bez počtu, jež společnost i jednotlivce stihla i stihají, a prohlašuje se, že nebude v lidstvu lépe, dokad ona bude práci mařiti. A tedy: Pryč s rodinou! Čím dříve, tím lépe!

Druzí s nejvyšší vděčností a úctou vzhlížejí k rodině. V ní vidí nejlepší a nenahraditelně nejlepší půdu pro vývoj dorostu národa, dobrodinkyni, jež světu rozdala již nesčíslné dary a stále nové rozdávati může, baštu, jež umožnila proniknutí a rozvoj kultury a bez níž by vývoj kultury byl ochromen, zkrátka prvotřídního činitele sociálního. Jejich heslo: Zachránit rodinu! Ze všech sil podporovati její rozvoj!

Ty dva směry narážejí na sebe. Jsou jako dva vlaky, které prudce proti sobě jedou. Dochází ke srážkám. Na mnohých místech vedle trati už není leč rozbité trosky a střepiny a třísky z rodiny . . .

Který z těch protichůdných směrů má pravdu?

Je žádoucno, aby rodina byla zachována? Zasluguje, aby pro její záchranu byly přineseny i oběti největší? Patří jen k těm podružným zařízením, na jejichž obranu jen lidé omezení vyčerpávají nejlepší své síly, takže na hájení posic nejdůležitějších se jim nedostává již energie?

3. Uvidíme v této úvaze: rodina patří k nejcennějším statkům lidstva a k nejnepostradatelnějším podmínkám řádného pravého štěstí jednotlivcův i celku a tudíž vůbec rozvoje lidské společnosti.

Hodnotu rodiny můžeme předně poznati ze svědectví těch mužů, jimž

¹ G. Sand; citováno jako motto na titulním listě Naquetova „La Lois du Divorce“, Paris 1903.

² Drysdale, La pauvreté 203.

³ Alexander von Humboldt, cituje Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen 62.

vysoké jich sociální poslání, které musilo pozorovati a oceňovati pečlivě všechny činitele sociální, jich veliká láska k lidstvu, která bystří úsudek tak, že daleko lépe vycítí, co prospívá a škodí osobě a společnosti milované, a vysoká jich inteligence umožnily úsudek spolehlivý.

Veliký a dosud nedoceněný znalec potřeb lidské společnosti Lev XIII. opět a opět zdůrazňoval význam rodiny ve svých okružních listech, jimiž chtěl otrásti svědomím a rozumem lidstva moderního, upadšího v letargický spánek sociálně zhoubných ideologií. „Rodina je kolébkou občanské společnosti, většinou se připravuje osud států u krbu rodinného.“¹ „Rodinná pospolitost udržuje a posiluje základy a takřka nejlepší prvky sociálního života.“² Z neporušenosti a počestnosti života domácího „vlévá se zdraví do žil občanské společnosti“.³ Hned vedle něho postavme muže, který nevyšel z principů náboženských, nýbrž z bran domu, jež považoval za úplně protilehlé budově křesťanství, z budovy sociálního pozorování a vědy, který sám, jako Lev XIII. ve svém táboře, je vůdcem nepřehledné řady vědeckých stoupenců a který — vzdor úplně jinému východisku — dochází v otázce potřeby rodiny k témuž praktickému závěru: August Comte. „Rodina bude tvořiti vždy a v každém ohledu první podstatný základ sociálního ducha, nehledě k pravidelným úpravám, jimž se musí postupně podříditi při spontánním průběhu lidské evoluce. Těžké rány, které bývají zasazovány přímo dnes této základní instituci, musí tedy býti pokládány za nejhroznější projevy naší přechodné tendence k sociální desorganisasi.“ (IV, 400)⁴ Rodina dle něho je dále „opravdový nezbytný zárodek různých podstatných zařízení, jež charakterisují organism sociální“. (IV, 399) Bolestně toho lituje, že „smělí sofisté . . . přímo se pokusili zasáhnouti metafysickou sekerou až elementární kořeny společenského řádu.“ (IV, 402, 403; sr. V, 481 nn.)

Uvádím dále sociologa z povolání, který zasvětil se veliké úloze pracovatí v dnešním kulturním prostředí pro povznesení rodiny a jehož dílo „L'Indiscipline des Moeurs“ patří k nejlepším fotografiím doby po té stránce, profesora sociologie na právnické fakultě a na škole vysokých studií sociálních v Paříži, Pavla Bureau. Červenou nití, jež se táhne veškerou jeho sociologickou prací, je myšlenka: „Rodina, manželství jsou . . . mohlo by se říci, dělohou lidstva vůbec, jsou posvátnou laboratoří, v níž se připravuje, tvoří a udržuje v každé hodině společnost veškerá, a ihned, když se tato laboratoř

¹ Encykl. „Sapientiae christianae“ z 10. ledna 1900. Schneider-Müller, Základní nauky strana 229.

² Encykl. „Quod multum“ z 22. srpna 1886, Schneider-Müller str. 229.

³ Breve k polským biskupům z 19. března 1894, Schneider-Müller str. 230.

⁴ Comte, Cours de Philosophie positive III. vyd. v uved. dílech a stránkách.

desorganisuje nebo znetvořuje, nutno očekávati nejtěžší zmatky v sociálním životě: pak vůbec žádný společenský mechanismus nemůže normálně pracovati, poněvadž každý dostával z rodiny směrnicí a zdroj svého pohybu.“¹

V podobném smyslu vyjadřují se i lidé, kteří sice nejsou sociology z povolání, ale k témuž závěru dospívají úvahami psychologicko-pedagogickými, etickými, právně-filosofickými atd. Tak prof. F. W. Förster, jenž platí v Německu za nejlepšího znalce sociální výchovy, shrnuje svůj úsudek o jednoženství: „Všecky rozkladné snahy přítomnosti v pohlavním oboru jsou jen průvodné zjevy sociální rozháranosti a individualistické atomisace: jemnější a hlubší sociální kultura postaví zase kulturu rodiny do středu. . . . Rodinný život je téměř jediným místem, kde přirozenost a kultura, povinnost a náklonnost elementárně spolupůsobí, kde takřka přirozenost nad sebe vyrůstá a stává se kulturou.“² A staví se za slova Götheova: „Manželství je počátkem a vrcholem vší kultury.“³ V témž smyslu píše mnichovský universitní profesor dr. Zahn, jehož jméno má v Německu dobrý zvuk mezi pracovníky v otázkách populačních: „(Rodina) jest omlazovací studnou fysické, duchovní, mravní a národní síly. Pro jednotlivce i pro celek! V rodině budou ústředny síly pro působnost mužovu a pro budoucí působnost dětí. Zde vytváří se boj o život v boj o štěstí . . . Jen ona skýtá předpoklady pro zdravé umravnění a kulturu národa. Od stavu rodiny je závislý stav života národa a státu.“⁴ Podobně se vyjadřují pražský prof. filosofie Krejčí a brněnský prof. práv Vacek, kteří sice jsou v jistých případech pro manželskou rozluky, v zásadě však uznávají vysokou hodnotu rodiny. Tak dr. Vacek: „Pouze tam, kde instituce manželství byla seřízena pravidly jasnými a přejíci stability manželského svazku, vyvinul se zdravý život rodinný, poněvadž ve stabilitě manželského svazku ležela záruka stability rodiny z manželství vzešlé . . . A jenom tam, kde rodinný život spočívá na pevných základech, rozkvétá mohutně i všenárodní život státní; jsou-li útvary rodinné stavěny na základech sypkých, ztrácí pospolitost občanstva záruku celkového klidného a zdatného rozvoje“.⁵ Je také přesvědčen, že, kdyby byla ohrožena příliš radikálními reformami stabilita manželství, že by byl „tím i znemožněn rozvoj a zdárný chod všeho příštího sociálního života“.⁶ Dr. Krejčí: „Uvolněte svazky rodinné, obmezte přirozené teplo lásky na poměr matky k dítěti, nechte lásku muže k ženě rozprchnouti

¹ Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 342.

² Förster, Sexualethik 49.

³ Förster, tamže 41.

⁴ F. Zahn v předmluvě k Burgdörferovu „Bevölkerungsproblem“ str. V., VI. Šíře rozvedeno v Zahn, Familie und Familienpolitik 3-8.

⁵ Vacek J., Naše revoluce a manželství 102.

⁶ Vacek, tamže 103.

se výbuchem pohlavní vášně: a budete mítí společenskou atmosféru znečištěnou otravnými plyny těch výbuchů . . . Jinou úlohu máme před sebou: nikoli rodinu odstraniti, nýbrž zušlechtiti rodinný život, odstraňovati překážky, které činí někomu z manželství pouto nesnesitelné.“¹

Vedlo by příliš daleko uváděti další svědky.² Vždyť situace je pro nepředpojatého pozorovatele tak jasná, že i tak bezohledný revolucionář v sexuální etice, jako byl profesor filosofie na pražské německé universitě Ehrenfels, musí vzdáti úctu monogamii, a tím i rodině, pro niž je u nás monogamie základem.³

ÚKOLY RODINY

4. Rozebíráme-li nyní, v čem záleží toto sociální poslání rodiny, shledáváme jakožto fakt nejdříve do popředí vystupující, že rodina dodává nové členy státu a lidstvu vůbec. Je-li rodina oživována správným duchem a je-li arci vyhověno také fysickým podmínkám, pak bude národ dostatečně i co do počtu obyvatelstva i co do jeho hodnoty zmlazován; když však rodiny nechtějí této své povinnosti dostáti, pak národ vnitřně malátní, chátrá a stárne, klesá na významu politickém, hospodářském, kulturním, stává se kořistí národův uchovávších si zdraví a chut k životu. Na rodinách dále záleží, aby se obyvatelstvo vyvíjelo nejen co do počtu, nýbrž i co do jakosti: jen tehdy, je-li život v rodinách jakožto celku v podstatných věcech správný, mohou z něho vycházeti lidé fysicky tak vyvinutí, aby existence národa i po té stránce byla zajištěna. Mezi „loci communes“ patří věta, opět a opět opakovaná, že, kdežto u zvířat mládě za krátkou dobu od chvíle, co počalo žiti, dovede si samo uhájiti existenci, člověk k tomu potřebuje celá dlouhá léta! — A než člověk tělesně plně dozraje k samostatnosti: jak nesčíslných, jak hluboko zacházejících obětí, kolik lásky, kolik trpělivosti, kolik prozíravosti je zde třeba!

5. Avšak když se rodiny takto postaraly o fysický vývoj dítěte, splnily tím jen část úlohy k němu, a pravděpodobně jen část menší a snadnější. Neboť je jejich povinností, postarati se i o to, aby také rozum a vůle jeho prospívaly

¹ Krejčí, Positivní etika str. 318.

² Viz za tím účelem Novák Fr., Kněžské problémy 229-284 stať „Problémy pohlavní“. A. Rademacher, Christliche Ehe und christliche Familie als Hort und Jungbrunnen der Volkskraft ve Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben 767-812, Gillet, L'Église et la Famille, 65-82, Seeberg, Wesen und Wert der Familie, v Das kommende Geschlecht (číslo ze srpna 1922, str. 1-13), Noppel, Zurück zur Familie ve Stimmen der Zeit, sv. 100, str. 161-170 Ehrenberg R., Die Familie und ihre Bedeutung für das Volksleben, Zahn Fr., Familie und Familienpolitik, zvl. str. 5-8, Heyrand, Vouloir vivre 5-23, Adamík, Krise a bolesti dnešního manželství, zvl. str. 7.

³ Ehrenfels, Sexualethik 28-31.

přiměřeně. Byla-li již výchova tělesná spojena s obtížemi, oč více je s nimi spojena výchova ducha! V jak nepatrné míře přibývá úspěchů! Jak marným zdá se býti často boj proti mravnímu býlí, jež v duši dítky bují a bují a jež tam bylo nafoukáno ví sám Bůh odkud! Jak těžkým bývá zasnoubiti tuto duši s ideály dobra! Jak často po prvních mnohoslibných ukázkách přivalí se mravní bouře, která svým krupobitím úplně zhubí úrodu! A přece národ a lidstvo potřebují lidí, již se vžili do mravního řádu: Dodejte jim lidi s nezkrocenými antisociálními pudy, s anarchistickými tendencemi, lidi, jejichž heslem v praxi je: „Mé právo sahá tak daleko, až kam dosáhne má pěst“ — a co se pak stane z národa a ze společnosti lidské?

6. Je však k tomuto dvojímu vývoji potřebí právě rodiny? Nemohly by to stejně dobře provést korporace jiné? Nemohly by různé ústavy, na př. školy, které beztoho již část výchovné práce přejaly, rozšířiti svoji činnost tak, aby, po přiměřené adaptaci své vnitřní organisace, zachytily svým vlivem dítě již od prvních jeho měsíců až do doby, kdy tento nový občan stojí úplně samostatně na svých nohou? Nebylo by tedy lze takto nějak rodinu z výchovné práce jakožto zbytečnou vyřaditi?

Ozývají se sice i takové rady. Navrhuje se — uvidíme na pozdějších stránkách —, aby rodina ve výchově byla vystřídána ústavou, kde by se vychovávalo hromadně. A po stránce hospodářské by tento způsob znamenal snad jisté výhody, neboť na př. každé zásobování a výroba ve velkém umožňuje úspory proti podniku drobnému. Jenom že výchovné účely rodinné jsou tak dalekosáhlé, že zmíněné hospodářské výhody proti nim za normálních poměrů přímo mizí. Právě pak z důvodů výchovných bylo by to strašným hříchem páchaným na dětech, na rodičích i na národě, kdyby rodina jakožto výchovný činitel měla odpadnouti.

Dítě v řádné rodině! „Obklopeno jsouc od prvního okamžiku svého života něžností nekonečnou, jejíž divy nepřestanou nikdy umění a literatura neúnavně velebiti, novorozeně má zajištěný pro dlouhá léta dětství a jinoství, jež zanechají na jeho povaze nezahladitelné stopy, útulek nejpříznivější pro svůj pokrok a pro svůj rozvoj. Rodina je skutečně mezi všemi skupinami lidí jedinou, jež je s to, aby nejen milovala dítě láskou nepřirovnatelnou, nýbrž i láskou bez oddechu směřující k jeho pokroku a k jeho vzestupu na úroveň vyšší než je úroveň skupiny, která mu dala život. Tento rys, který, samo sebou se rozumí, může podlehnouti, jako každý jiný, zvrácenosti a znetvoření, je přece krajně pamětihodný, a bylo by těžko zhodnotiti služby, jež prokázal od počátku věků lidským společnostem. Jiné skupiny sociálního života dovedou individuu dáti důkazy sympatie a blahovůle, leč tato sympatie jest interesovaná, je založena na úvaze o službách proká-

zaných . . . a zůstává lhostejnou vůči pokroku osoby potud, pokud by tento pokrok neměl prospěti leda této osobě samé.“ Tak výtečný znalec srdce oteckého a bojovník o záchranu rodiny Bureau.¹

Stojíme nyní u jevu, jenž patří mezi nejzajímavější a nejtklivější sociální jevy vůbec: vztah mezi rodiči a dítětem. Etik, pedagog, psycholog, sociolog pozorují oku neviditelné požehnané paprsky, které zde křižují v nesčíslném počtu, nesčíslné nitky neviditelné, jimiž zde srdce jsou spojena. S úžasem dumá biolog, jaké chemické procesy se odehrávají ve vajíčku zahříváném teplem slepice, procesy, jichž zakončením je východ živého kuřete ze skořápky: ještě větším divem je, co odehrává se po léta v duši dítěte pod vlivem otcovským a mateřským. Co si jako když tvůrčí duch Boží vznášel se nad vodami, když země byla ještě pustá a prázdná . . . Ó požehnaná, požehnaná, požehnaná moci lásky srdce otcovského a mateřského!

Nemožno jen tak nedbale odejít! Zachyťme aspoň trs těch paprsků světla a tepla!

Výchova je spojena s takovými oběťmi, že jen ti, kdož vidí v dítěti drahocenný poklad — a pro velikou část lidí, jichž láska k bližnímu nedostoupila ještě vysoké nezištné výše, bude třeba připojiti: *svůj* drahocenný poklad — dovedou všechny ty těžkosti snášeti a znovu stále se zvédati k novým obětem. Jiní budou v dítěti viděti dítě, snad hezké, zajímavé, bystré, miloucké dítě — ale přece jen cosi cizího. Rodiče však? Je to jejich poklad! Co by mu mohli odříci? Jaká oběť proň by jim připadala těžkou? Jak by naň mohli nemyslet? Jak by je měli odstrčiti, když po nich vztahuje ručky! To kouzlo, jež pro ně dítě vyzařuje a jímž jsou tak neodolatelně vábeni! A službám toho dítěte že by se neoddali? Vždyť je to jejich poklad! V něm vidí svou krev, kus svého já, pokračování své vlastní bytosti,² nositele jména a tradic rodu; v něm vidí bytost, v níž a skrze níž oni sami jednou dále budou pracovati, jež bude snad člověkem šťastnějšího údělu ve světě, vykonavatelem vyšších úloh, šířitelem většího požehnání, než byli sami! Což teprve, vidí-li v něm dokonce i to, co ve svém dítěti pokřtěném vidí křesťan! A výchovná cena tohoto přesvědčení o hodnotě chovancově! Proč nade-psal Komenský I. kap. Informatoria: „Že dítky, nejdražší boží dar a klenot nejpilnějšího opatrování hodny jsou“?³ — Je někdo na světě, kdo by dovedl tak oceniti dítě jako rodiče a tím zásobiti se zálohami vytrvalosti pro případy, kdy výchovnou práci bude stíhati nezdár, snad nezdár za nezdarem?

¹ Bureau, *L' Indiscipline des Moeurs*, 350.

² Sv. Tomáš Aqu.: „Dítě jest od přirozenosti jakousi částí bytosti otcovy“ (*Summa theol.* II. II. qu. X a. XII.)

³ Komenský, *Informatorium* 466.

U rodičů však je nejen vědomí o hodnotě dítěte, nýbrž i další podmínka úspěchu výchovy. Už jste měli kdy příležitost, spustiti se dolů do nekonečných a nevyčerpatelných šachet lásky opravdového srdce otcovského a mateřského . . . ?

Že tento moment hřející lásky — říkáte: citový — nemá pro výchovu významu? Že stačí střízlivé rozumové pohnutky? „Má-li býti zajištěn stálý pokrok sociálního života, nesmí býti s jednotlivcem nakládáno již od dob útlého dětství, jako s tvorem, jenž nepodléhá ničemu jinému, než chladné rozkazovací moci činitelů, kteří při nejlepší vůli nedovedou zároveň působiti na jeho cit.“¹ A mimo to! „Radosti velmi hluboké, jež rodičům způsobí jich dítky, učiní jim snadnými oběti, jež by se zdály velmi obtížnými, ba dokonce nemožnými duším sobeckým.“²

Ve které jiné společnosti výchovné mohlo by se dítěti dostati vedení tak individuálního jako v rodině? Kde jinde dítě tak bez bázně otevře duši svou, aby vychovatel mohl nahlédnouti hluboko až ke dnu a přehlédnouti veškeru hustou, pestrou síť hnutí, náklonností, úmyslů, nedostatků, předností? Kdo může pozorovati a vésti dítě za situací ne pouze určitého druhu, nýbrž nejrozmanitějších? Kde jinde může se vychovatel tak zasvětili vedení každého dítěte zvláště, jako je to možno při nevelikém počtu dětí v rodině? Kde může určitěji a konkrétněji zahrotiti své příkazy, by co nejdůkladněji přiléhaly k individuálním podmínkám chovancovým? Kdo může začít s výchovou tak záhy? Kdo ji může prováděti tak stále?

7. Namítne se: Daleko lépe než rodiče, kterým se nedostává k úspěšné výchově nejednou dobré vůle nebo ještě častěji inteligence nebo jiných nezbytných podmínek, provedou pedagogickou úlohu u dítěte odborní vychovatelé, zvláště k tomu vyškolení. — Je sice pravda, že mnozí rodiče nejsou s to, aby děti vychovali řádně. Ale to jsou výjimky. A pro takové případy mimořádné, zaviněné nebo nezaviněné, nutno sáhnouti ku prostředkům zvláštním, na př. k výchově ústavní, tedy hromadné. Je dále pravda, že na některé obory výchovy, na př. na vyučování podrobnější, rodiče nestačí. Zde však zase školou může se nedostatku odpomoci, a to přece tak, aby rodina jakožto hlavní činitel výchovný zůstala v platnosti. Bylo by však neospraveditelnou pošetilostí, kdyby vzhledem na nesvědomitost v plnění výchovné úlohy v některých rodinách byla rodinám úloha ta odňata vůbec neb kdyby

¹ Vacek J., Naše revoluce a manželství, str. 28. — Řadu vřelých myšlenek ze spisů Otcův a spisovatelů církevních, vyjadřujících, jakým důležitým činitelem výchovným je láska, zvláště je-li o nadpřirozené nazírání na život opřena, viz Reinelt, Christliche Erziehungslehre in Zitaten. Aus den Vaterschriften gesammelt. Oddíly „Das Kind“ a „Der Erzieher“ str. 67—114.

² Roguenant, La Natalité et les Moeurs, str. 200. Sr. Rive — Umberg, Die Ehe, 17.

se svého vedoucího postavení v ní byly zatlačeny jen na činitele podružného a pouze trpěného. Neboť pak by zůstaly nepoužity ty v celku ničím a nikým nenahraditelné výchovné síly, které Bůh pouze rodině svěřil. Máme však vůbec právo olupovati dítě o momenty, jež umožňují rozvoj co nejintenzivnější? Marná jest i námitka, že odborní vychovatelé mohou se vykázáti dlouhou školskou přípravou, kursy atd. Musí býti sice snahou, aby rodičům se dostalo i teoretické přípravy vychovatelské. Avšak znalost teorie sama nerozhoduje. Řádní rodiče s jemně vypěstěným svědomím, disponují jistým vychovatelským — řekl bych — instinktem, který Tvůrce přirozenosti do jich nitra vložil, jistým intuitivním postřehem, a vedeni jsouce tímto přirozeným rádcem dovedou často daleko zdařileji zahráti na struny dětské duše než světoznámý badatel v pedologii. Měli bychom na př. tolik vynikajících mužů, kdybychom v českých chatách nebyli měli prostých sice, ale výtečných matek? Profesor pedagogiky na lyonské universitě napsal vloni: „Učitelka nemůže býti matkou ani učitel otcem pro celou třídu; dovedou-li vyučovati lépe nežli rodiče průměrní, vychovávají lépe než rodiče nehodní nebo nedbalí, nedovedou na sebe vzíti veškeru tíži lásky a oddanosti, na něž má právo každé dítě jejich třídy... Člověk se nemůže nechati zastupovati v lásce ani se nemůže dle své choutky zřici otcovství neb mateřství. To není funkce ani dočasná ani složitelná; ani stávka ani pasivní resistance zde nejsou přípustny, a není možno podle nálady z dneška na zítřek podati demisi. Věta, že se člověk smí dáti ve výchově zastupovati, je popřením práva dítěte.“¹

8. Nad portálem, pod nímž vchází se do domu řádné rodiny jest psáno: Zde rodí se lidé. Zde rostou lidé. Zde milují a obětuji se lidé. Zde zrají povahy.

I v dobách normálních bylo by těžkou vinou přehlížeti bohatství příznivých vychovatelských podmínek v rodině a tak ochuzovati dítě. Oč více dnes, kdy na dítě čeká těžké ovzduší, prosycené otravnými nemravnými výpary a chaotický zmatek v zásadách? Kdy lákání ke zlu se přiodělo do forem tak svůdných, že i silné duby jako třtina se lámou a cedry na Libanonu padají? Kdo by mohl vzíti na svědomí odpovědnost za to, že by odmítl od výchovné práce činitele nejpřirozenějšího? To není známkou lékařské moudrosti, zakázati normálním lidem přirozenou stravu a naříditi jen umělé náhražky!

9. Rodina dále je školou, v níž člověk je vychováván pro šťastný život

¹ Chabot, Les Droits de l' Enfant, str. 99, 100. — Vývody v této knize o nenahraditelném výchovném významu rodiny a podmínkách zdaru, opřené o důvody právnické i psychologické (str. 84—135), patří asi k nejlepšímu, co o této věci v posledních letech napsáno.

nejen jako jednotlivce, nýbrž i jako člen širších celků společenských : školou sociální a zase nenahraditelnou.¹ Zkusil to na sobě mnohý, že se mu svět jeví v jiném světle od té chvíle, co vstoupil do manželství: otevřely se mu oči pro životní momenty, o nichž dříve neměl tušení, postřehuje v sobě city, které mu byly dříve cizí, cítí v sobě síly, jichž by tam dříve nikdy nebyl hledal. Jest správně vedený život rodinný ohněm a kovádkou, kde měknou a jsou účelně zpracovávány i takové kusy železa, o nichž se jinak musilo říci: nezlomíš a neohneš; anebo aspoň: spíše zlomíš než ohneš. Strohé sobecké povahy pod vlivem lásky navykají si zde podrobovati osobní zájem svůj zájmu rodiny; snaha ostatním členům rodiny pomáhati stává se trvalým rysem povahy a je dobrým základem pro vývoj lásky k bližnímu vůbec; zvyk míti ohled na ostatní příslušníky rodiny zdokonaluje se v jemnocit vůči právům a přáním lidí cizích; láska, která byla v srdci zachráněna, ba stupňována ve styku s ostatní rodinou, snadno se rozšíří i na národ celý a na lidstvo veškeré; úcta, již si osvojí vůči tradicím rodiny, je jedním ze spolehlivých pilířů, o něž se musí opírat úcta k dějinám vlastního národa. Zkrátka: v řádném prostředí rodinném bývají pudy a vůbec všechny vnitřní síly v nás, které by jinak nezřízeně naši bytost strhovaly a působily ve společnosti jen zmatek a katastrofy, tak zušlechtěny, že se stávají požehnanými mohutnými energiemi, jež udržují v chodu a ve stálém rozvoji veškeren mnohotvárný život společnosti. A solidárnost, která je nevyhnutelným předpokladem velikých sociálních a státních útvarů, nemůže býti pevnější, než když je vybudována na povahových základech položených dobrou rodinou.

Musí však skutečně vésti cesta od jednotlivce ke vžití se do složitého sociálního řádu oklikou přes rodinu? Nemůže ji obejít? Nebylo by možno vpraviti člověku sociální neb patriotické smýšlení tak, že by zde rodina nespoleupůsobila? — Není opravdu vyloučena možnost, že by někdo byl velikým vlastencem anebo velikým bojovníkem pro sociální spravedlnost, a přece rodina u něho zprostředkovatelkou nebyla. Avšak takové případy jsou možny jen při mimořádně příznivých schopnostech ducha a zevnějších podmínkách. Mimo to velmi často taková povaha má na zřeteli jen zájem určité třídy společenské a mezitím, co prospěch její neohroženě hájí, šlape bezohledně práva lidí jiných — a politický neb sociální neb jakýkoliv úspěch, za nímž tisíce nevinných zmrzačeno svíjí se a kvílí, je vždycky úspěchem,

¹ O tomto významu rodiny sr. Funck-Brentano, *La Famille fait l'Etat*. Rademacher, *Christliche Ehe und christliche Familie als Hort und Jungbrunnen der Volkskraft* ve Fassbender, *Des deutschen Volkes Wille zum Leben* str. 772-778, zvl. 773-774, čl. H. Taudière, *Famille* v d'Alès, *Dictionnaire apologétique de la Foi Catholique* I. sl. 1874-1876 a především Cooper, *Birth Control* 16 a zvl. 81-82 a jím uváděný Galloway, *The Sex Factor in Human Life*, New York 1921 str. 15-16.

vybudovaným na sopce, ač tiše spící. Má-li však býti člověk vychován sociálně tak harmonicky a všestranně, aby dovedl spravedlnost přisouditi každému, aby měl citlivý sluch i pro nejjemnější disharmonie v sociálním životě, aby v něm bylo možno zahrát na všechny klávesy lidských vztahů, k tomu nic se tak nehodí jako rodina. Zde, na tomto světě v malém, všechny hlavní momenty, hospodářské, právnícké, státnické, sociální, charitativní atd. přicházejí k rozvoji. A běda všem národům neb menším společnostem, v nichž zakrněla a stala se úplně ochrnutou a mrtvou řada nezbytných složek ducha a v nichž vládne krvavým svým mečem jen jediný zřetel! Takoví vítězové jsou nejnebezpečnějšími ohrožovateli společenského míru!

Ostatně řekněte průměrnému člověku: musíš milovati svou vlast. *Vlast*: jak je to slovo pro mnohého člověka — nedělejme si ani dnes ilusí — abstraktní, cizí a prázdné! Když však se naučil milovati rodinu a obětovati se pro rodinu, a když ví, že vlast není leč rozšířená rodina a nezbytný předpoklad blaha vlastní rodiny, oč snazší mu pak bude milovati vlast! — Řekněte dále průměrnému člověku: Musíš milovati svoji vlast, a musíš ji milovati účinně. *Milovati* vlast: není proň tato povinnost něčím v mlhách se rozplývajícím? Nebude jeho účinné milování vlasti jen vysilující honba za motýly? A nemají-li se slova ta na jeho rtech státi hluchou frází, nebude se průměrný člověk cítiti nedostatečným k tomu, by miloval vlast a lidstvo? „Manželství, rodina zhušťují prostředí kolem naší bytosti, paprsky naší energie nerozptylují se hned do širého světa vůkolního, ale procházejíce zhuštěným prostředím rodinným, zadržují se a zahřívají je, takže odtud se teplo vrací k srdci našemu a nenechá je vychladnouti. Na celé lidstvo nestačí teplo srdce našeho, protože ve světě je tolik temnot, kde se paprsky naší energie utápí beze stopy, bez reflexu; v prostředí rodinném se intensita jejich zmnohonásobní.“¹ A když tak v srdci vytvořil se reservoir lásky (lásky: ne velkohubě mluvící lásky, která svým chvastáním tak situaci zamotává, že se stává nejhorší znemožňovatelkou skutků lásky, nýbrž lásky, která nehledá leč bližního a jeho potřeby a nenechá se vésti ničím leč touhou pomáhati) a když člověk nabyl tak prakse v účinné lásce, pak bude schopen zahřívati i dál a šířiti požehnání i dál... Kdyby vždy napřed láska prodělala léta tohoto tuhého noviciátu v rodinách, pak neměli bychom veliké části těch bombastických, chorobných a často i odporných zjevů, jež tlačí se do popředí pod heslem lásky, charity, humanity...

10. Vysokou funkci sociální má dále rodina jakožto nositelka tradic a zprostředkovatelkyně mezi minulostí a přítomností. Bylo by nerozumné, kdyby člověk se chtěl úplně osvoboditi od minulosti a zavrhoval pyšným odmítavým

¹ Krejčí, Positivní etika, 339, 340.

pohybem ruky všechny zkušenosti a všechny výsledky práce minulých dob. Mohl by se, pravda, tak izolovati; ale jak draze by to zaplatila kultura! V tom záleží vysoká moudrost, aby dovedl člověk míti úctu k práci minulosti, která pracovala prostředky primitivnějšími, aby z minulosti dovedl vybrati ten materiál, jenž se hodí dosud pro myšlenkové stavby. Je-li jistá kontinuita předpokladem vývoje organismu, je-li podmínkou rozvoje velikých hospodářských podniků, jest jistá kontinuita i nezbytnou podmínkou kultury. A není zřízení, které by k tomuto zprostředkování mezi přítomností, minulostí i budoucností bylo tak vhodno jako rodina. Může sice se státi v některých dobách, že zřízení rodinné postaví se tvrdošíjně na zkostnatělý tradiční základ a tak tvrdohlavě na něm lpí, až zabije sebe a stane se pohromou i pro svou celou dobu.¹ Ale takové přehmaty nemohou znehodnotiti fakta, jakým štěstím je pro společnost, nalézá-li v rodině útulek proti vše ničícímu revolučnímu duchu. Neboť je její „vznešenou vlastností, . . . že tvoří bezděčně první elementární představy sociální souvislosti, navazujíc způsobem nejpřímějším a nejneodolatelnějším budoucnost na minulost. Byvše zevšeobecněny, pokud jen možno, tato myšlenka a tento cit, když přešly z otců na potomky, se přeměňují nakonec v onu všeobecnou úctu vůči našim předchůdcům, jež musí v každém ohledu býti pokládána za nepostradatelnou pro veškeru ekonomii sociální . . . Ať si dospěje společenský pokrok na jakýkoliv stupeň, bude vždy rozhodující důležitosti, že si člověk nesmí mysliti, že je narozen od včerejška . . . Není pochybnosti o tom, že nesmírné rozšíření a naprosté uznávání tohoto přechodného opovržení vůči minulosti směřuje k tomu, aby těžce dnes poškodilo přímo základní instinkt lidské sociability.“²

11. Vedle tohoto hlavního cíle: dítek a jejich výchovy, má manželství i cíle jiné; u přirovnání s cílem hlavním jsou sice nižší, přece však i ony jsou ještě velmi důležité. Z nich vynikají zvláště dva: manželstvím se má dosíci možnost vzájemné lásky a lék proti smyslnosti.

Vzájemná láska. Člověk potřebuje lásky. Bůh sám tuto touhu po lásce do jeho nitra vložil. Není sice naprosto nutno, aby pouze v lásce manželské dal člověk duchu svému to, po čem volá. Může na př. tak zasvětit se lidumilné práci, že potřebě lásky u něho bylo zadostučiněno v míře ještě vyšší, než by to bylo bývalo možno v rodině; může v Bohu, dobru svrchovaném, naléztí onen nejvyšší a nejčistší typ lásky, která se chce alespoň poněkud přiblížiti k té neobsáhlé lásce, již Bůh miluje nás a již Syn Boží při vtělení svém, na

¹ Sr. na př. šlechtické rodiny francouzské v 17. století. Viz Fonsegrive, *Mariage et Union* libre 354.

² Comte, *Cours de Philosophie positive*, IV., str. 413, 414. Sr. Ehrenberg, *Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben* 18—19.

kříži, na oltáři projevil a projevuje. Mohou na druhé straně býti zrůdné povahy, jež lásky nechtějí a lásky nedávají, které žijí v odloučených výšinách věčného sněhu svého sobectví. Jsou dále duše od přirozenosti tak založené, že chtějí jíti samy tímto životem a každého, kdo se k nim přidruží, od sebe rozmrzele zahánějí, nechťice býti rušeny ve svých nepřetržitých samomluvách. Jsou dále duše vyhořelé, jež vášněmi vypálily v sobě všechny vyšší city a nyní jako živá spáleniště toulají se životem, apatické ke všemu.

Jsou sice takoví jednotlivci. Ale největší část lidí hledá lásku v manželství. Nemyslím jen tělesné spojení; to je sice pro lásku manželskou „symbolem a hmotným výrazem“; ¹ avšak pravá láska manželů jde dále a výše, mnohem výše, a může ve vznešeném stupni existovati i bez tohoto spojení. Naopak, je známou úpadku, když nyní, jak uvidíme, velká část manželů vidí jediný možný projev lásky jen v manželském obcování a když vznešené spojení duší manželů se zúžuje a snižuje na pouhé spojení tělesné. ² Když je z manželství vyloupen takto jeho nejvyšší obsah, pak není divu, že člověk je lehko odhodí, dostaví-li se nebezpečné kolise.

12. Na čem se zakládá tato vzájemná náklonnost muže a ženy? Nejen na tělesných vlastnostech muže a ženy. Hlavně na vlastnostech duševních, které navzájem se doplňují a na sebe tak působí, že jest to ku prospěchu i jim i celku: „Tím, že mužský a ženský živel lidský působí na sebe, dostává se vnitřnímu životu mimořádně příznivých podnětů a podpory. Poněvadž ženská přirozenost tak podivuhodně vychází vstříc mužské a navzájem jsou pro sebe . . . plny půvabu, poněvadž vespolek vůči sobě mají nejjemnější vnímavost a schopnost reflexní, poněvadž vzhledem na svou protilehlost se navzájem tolik vábí a doplňují, proto jest osobní život a jeho rozvoj podstatně odkázán na různost pohlaví . . . Muž má naléhavou potřebu, aby se vyslovil, sdělil. Cosi jej pudí, aby proudy a spádné bystřiny svého duchovního života vylil do duše ženy, aby je tam nechal se sesbírati a uklidniti jako v jasném horském jezeře. Jen ženská duše má tu vnímavost a čistotu reflexu, které je k tomu třeba . . . Na druhé straně potřebuje žena pro svůj duchovní život muže. Je to zvláštnost ženské bytosti, že se zajímá jen o to, co jí bylo osobně doporučeno . . . Je předností hlavně mužské přirozenosti, aby hlubokou a vysoce napiatou duševní vnímavost ženy vzbudila a zúrodnila. Dále žena má potřebu se sděliti, a to především a téměř výhradně chce projevit to, co zevně i uvnitř zažila, a proud dojmů, jež ji zvedají. K tomu potřebuje zase muže . . . Potřebuje, aby se jí duchem muže dostalo orientace, vedení a opatrného prostřednictví v její

¹ Vermeersch, De castitate, 96.

² Více o tom ve Walter, Sexualethische Probleme der Bevölkerungsfrage ve Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben, 76 a Rademacher tamže 9.

světě dojmů. Jinak zůstává její duchovní život chaotickou změtí cizorodých představ . . . Dokonale však a trvale vstupuje toto vzájemné působení, na němž spočívá z velikého dílu vývoj osobní bytosti, teprve tehdy v platnost a činnost, když výlučná a stálá láska muže ženu úplně upoutá a umožní, že obě individuality zcela k sobě přilnou a se k sobě přizpůsobí.“¹

Uvádím schválně tohoto autora, poněvadž v jeho myšlenkách je mnoho správného pozorování, na druhé straně však dopouští se chyby, která je typická pro celé skupiny moralistů a psychologů: zesiluje význam styku s osobou druhého pohlaví do takové míry, jako by duch plně rozvinouti se mohl jen a výlučně v manželství a mimo manželství nutně zůstával budovou nedostavěnou neb zákrskem duševním. To není pravda, a snadno si každý, kdo se stýkal s různými lidmi, vzpomene na doklady, že se setkal s lidmi duševně všestranně vyvinutými, ač nežili v manželství.

Dvě bytosti se tedy v manželství doplňují. Manželství stává se pro ně zdrojem vnitřního štěstí. Jak pro ně život je ozářen světlem daleko milejším, když duše jejich se sblížily! Jak toto vzájemné vzdání se duší bývá stále obnovováno každou ze vzájemných projevů lásky a úsluh, i těch, jež zdají se bezcennými drobnostkami oku pozorovatele zvenčí! Jak jsou sobě navzájem potěchou, oporou v neštěstí, naději, silou! Jak v požehnaném závodění stupňují své schopnosti a síly, jen aby dobyti si mohli zvýšené úcty spojené duše milované! Jak ty dvě bytosti, láskou spojené, stále bohatnou na duši vzájemným působením! Jako teplo sluneční na jaře vykouzluje vzrůst a život v přírodě, tak láska svatá manželská kouzelně pracuje v duších: kdo spočítá všechny dary, jichž lidstvu se dostalo z rukou této lásky!

V srdci mužově a v srdci dítek je zakopáno pozemské štěstí manželčino. A naopak. Šťastní manželé, kteří je hledají tam!

Ještě jeden tajemný zdroj, který manželskou lásku stále udržuje, zmlazuje, stupňuje: bytost, která láskou jsouc vedena nezištně sama se obětuje, čím více dává, tím více vnitřně bohatne, tím více lásku k sobě poutá. Na př. mateřství. „Jistě jsou s mateřstvím útrapy, starosti a oběti v tak vysoké míře spojeny, že manželka musí skutečnovati daleko více než muž ducha odříkání a trpící lásky. Ženská duše však chová v sobě tuto schopnost ve zvláštní míře a v jejím rozvoji nabývá nejvyššího půvabu. Svou milující ochotou poutá a povznáší manžela, v mateřství obohacuje svou bytost netušenými zdroji štěstí a upevňuje manželské pouto lásky; v přinášení oběti získává si korunu, která ji pro trvalou dobu činí daleko milováníhodnější a úctyhodnější než rychle

¹ J. Müller, Der Beruf und die Stellung der Frau, Leipzig 1902, 21 n., cituje Rive-Umberg, Die Ehe 15, 16.

vadnoucí věnec světských půvabů.“¹ Jako bychom z dálky slyšeli ohlas věčně pravdivého slova Páně. „Nezemře-li zrna pšeničné padši do země, zůstává samotno; zemře-li však, přináší mnoho užitku.“²

Avšak každý mohutný činitel v životě individuálním vyvolává nutně ozvěnu i v životě sociálním. Neboť jak by neměla jakost stavebního materiálu vliv na pevnost budovy, z ní vytvořené? Ještě snad nikdy vědecky nebyla zhodnocena láska manželská jakožto činitel sociální. Ale již i z vývodů s vědeckou exaktností *dosud* podaných dovedeme tušiti, jak láska manželská pro život sociální urovnává půdu dodávajíc povahám uklidněnosti a spokojenosti; na kolik nových cest upozorňuje, kolik dodává vzpružin! A současně se železnou nutností vyplývá ze zákonů psychologických, že i v sociálním životě musejí nastati vážné poruchy, když tento mohutný sociální činitel manželské lásky je vážně oslabován silně se šířícím lenošným, požívačným, egoistickým staromládenectvím nebo manželstvími zvětralými a pustými, v nichž snad sice někdy byla smyslnost, v nichž však není, ani snad nikdy nebylo vyššího, svatého, oddané se obětujícího spojení duší! Zákon sociální, tak stěžejní, jako onen, jejž vyjádřil Bůh slovy: „Není dobře člověku býti samotným; učinme mu pomocníci jemu podobnou,“³ nemůže býti beztréstně společností lidskou přestupován.

13. Manželství má dále účel, důležitý i pro život jednotlivců i pro společnost, aby bylo „lékem žádostivosti“. V přirozenosti lidské jest uložen mocný pud pohlavní. Jeho síla bývá u různých jednotlivců různá. V celku však vzato, je to jeden z nejelementárnějších a nejmocnějších pudů. Jeho vehemence — zase v celku vzato — jest jako veliké vody, které s ohromnou silou valí se s výšin. Kdo je zadrží? Veliký smysl má tato vehemence: má vybízeti lidi, by dali život novým lidem, aby takto pokolení lidské se udržovala a vzrůstalo. Pud pohlavní není k tomu, aby sloužil jednotlivci, nýbrž druhu. A ježto vypěstění nového člověka je pro rodiče spojeno s obtížemi nevýslovnými, ježto k těmto obětem mnoho lidí na základě střízlivé úvahy by se neodhodlalo, proto je již od přirozenosti vložen v člověka pohlavní pud, aby svou impulsivností a rozkoší tělesnou, již vyvolává, je ještě více získal pro úlohy, bez nichž by lidstvo propadlo zániku.

Ale běda, když tento pud se řítí neovládán! Hrozně vypadá kraj, jímž řítily se nespoutané spousty vod v divokém toku: vyvrácené stromy v lesích; ornice až do skal odplavená; zničené mosty; rozervané břehy; zničené domy a životy; bahnem zanesené louky! Jest výtečnou energii ukrytá ve vodách

¹ Mausbach, Ehe und Kindersegen 56.

² Jan 12, 24.

³ Genese 2, 18.

řek, regulovaných ve svém toku břehy, energie zachycená a zapřažená do lidských služeb, k pohonu mlýnů, k výrobě elektrické síly, k unášení těžkých nákladů lodních, k umělému zavlažování pobřežních luk. Jaké divy v budoucnosti ještě vytvoří technika inženýrů z dosud neprozkoumaných energií ztajených ve vodách! Ale běda všem a všemu, co zachvátí rozdivočelé vlny v pustých orgiích valící se po stráních a po rovinách!

Velikou úlohu má v lidstvu síla pohlavního pudu. Ale běda, když neovládán v nezkroceném bouření rozleje se světem! Kulturní poušť zůstala jako památka na jeho cestu; a zničené životy; a zničené zdraví; a kletby; a zchátralost mravní; a všeobecný úpadek, hniloba a rozklad.

Čím však dostati tento bouřlivý pud do správných břehů? Manželstvím. Tím, že muž žije v manželském svazku s jednou ženou, jest umožněno, aby pokolení lidskému byl dán dostatečný dorost. Tím, že pohlavní obcování omezuje se na styk s osobou jedinou, jest spoutána nezkrocená nevázanost pudu, je zjemňována a zušlechťována vyššími ohledy na ženu i na potomstvo, jsou položeny hlavní podmínky, aby novým údům lidské společnosti byl dán nejen fysický život, nýbrž i výchova ducha. Jak vysoké sociální poslání má manželství právě tím, že sice otvírá jistá práva pudu pohlavnímu, ale jen potud, aby tím netrpěly dotyčné osoby samy ani společnost, ba naopak, aby společnost jen získávala. Jakou kletbou pro společnost by bylo, kdyby těch břehů nebylo! Odtud sv. Pavel: „Pro uvarování se smilství každý měj manželku svou a každá muže svého... Lépe jest v manželství vstoupiti než hořeti.“¹ Odtud sv. Augustin: „Neboť k tomu je sňatek, aby ona žádostivost zúžená na zákonitý svazek neroztékala se bez hranic a nevázaně, nýbrž aby měla ze sebe sice nezkrotitelnou slabost těla, ze sňatku však nerozlučitelnou pospolitost věrnosti; ze sebe samé sice podnět nemírně obcovati, ze sňatku však umírněnost cudně ploditi.“² Odtud Comte: „Nedovedli bychom se ani s dostatečnou úctou diviti onomu všeobecnému založení přirozenému, první nutné základně každé společnosti, jímž ve stavu manželství, i velmi nedokonalého, nejenergičtější pud naší živočišnosti, zároveň ukojen i zdržován, shledává se bezděčně ovládaným tak, že se stává primitivním zdrojem nejsladšího souladu, místo aby ve zmatek uváděl svět svými bouřlivými výbuchy.“³

14. Shrnuji sociální význam manželství slovy velikého sociálního papeže

¹ I. ke Korint. 7, 2, 9.

² Augustinus, De bono conjugali c. V. M. P. L. XL, 377.

³ Comte, Cours de Philosophie positive, IV. 402. O významu manželství v tomto ohledu viz Novák, V máji života 12-13, 18-19, Kněžské problémy 237-239, Förster, Sexualethik u. Sexualpädagogik 47-55, Mausbach, Ehe und Kindersegen 31.

Lva III. : Bůh „chtěl v manželství uložit nejbohatší prameny k blahu a užitku veškerenstva. A vpravdě manželství, vedle toho, že slouží k rozmnožení pokolení lidského, i k tomu směřuje, aby způsobilo lepší a blaženější život manželů a to z několika příčin, totiž vzájemnou podporou ve všech potřebách, stálou a věrnou láskou, společenstvím všech statků a milosti boží, která ze svátosti plyne. Podobně prospívá manželství znamenitě i rodinám; neboť odpovídá-li manželství přirozenosti a souhlasí-li dobře s úradky božími, může upevnit svornost rodičů, chránit dobré vychování dětí, mírnit otcovskou moc, ukazujíc na příklad moci boží, k poslušnosti přivádětí dítky rodičům, služebníky pánům. Z takových manželství právem mohou státy očekávat pokolení občanů, kteří jsou proniknuti nejlepšími úmysly, kteří jsou zvyklí úctě a lásce boží, kteří mají za svou povinnost poslouchati spravedlivých a zákonných rozkazů všechny milovati, nikomu pak neubližovati.“¹

15. Vedle těchto tří nejnápadnějších účelů má manželství ještě řadu účelů vedlejších. Zmiňuji se zase aspoň o třech.

Rodina řádná je předně pro člověka mravní oporou, ba školou mravního sebezdokonalení. Kolik je lidí, jež ohled na dítě neb na manželku udrží, že neklesnou ve zlo! Kolik manželů neb manželek musí si říci, že manželka neb dítě jsou pro ně andělem strážným, který ochraňuje od zlého a který dává vnuknutí k dobrému! — Rodina však může býti i školou sebezdokonalení. Neboť ve styku s ostatními členy rodiny člověk musí upouštět od svého sobectví, ostré hrany chování musí se obrousiti a uhladiti. Jako v pedagogice platí zásada *docendo discimus*, t. j. tím, že učíme jiné, přicházíme stále na nové a nové poznatky, zrovna tak v sebevýchově platí zásada: „To, že vedeme jiné k dokonalosti, je nejúčinnější způsob, abychom se k dokonalosti nabádali sami.“² Až, když jiné chceme zdokonaliti, cítíme, kolik nedostatků na sobě máme sami. A tak dítě bývá velmi často výtečným učitelem a vychovatelem svých rodičů.

16. Rodina má dále důležité úkoly hospodářské. Je sice přehnáno tvrditi, že to byly jen hospodářské zájmy, jež rodinu svedly, že tedy je přirozené, že se dnes rodina rozpadává, když dřívější hospodářské úkoly rodiny se přenášejí na činitele jiné;³ je tím přehnanější z toho vyvozovati, že rodina je dnes přežitkem.⁴ Avšak pravdivé je na těchto jednostrannostech to, že rodina má skutečně splniti významnou úlohu hospodářskou. Dříve přicházela v úvahu rodina jako činitel i výrobní i spotřební. Výrobní: jako dnes ještě

¹ Lev XIII. v encyk. „*Arcanum divinae sapientiae*“ Schneider-Müller, Základy 245-246.

² Weiss, *Apologie des Christentums* IV 425.

³ James Lichtenberger, *Divorce* 161-163.

⁴ Kollontajová, *Rodina v Kommunistickém Státě* 15-17.

u rolníků nebo u drobných řemeslníků celá rodina je do výroby přibrána a společně pracují všichni, tak dříve byl výrobní život v daleko větší míře organisován podle rodin. Dnes při mnohých průmyslových odvětvích, nehledě k práci podomácké, rodina jakožto *výrobní* činitel téměř nemá významu; ba i velická část prací, bez nichž by si naši předkové nebyli dovedli představití řádný domácí život — předení a vůbec práce pro výrobu domácího plátna atd. — se přesunují s rodin na závody organisované na docela jiném principu než rodinném. Avšak přesto zůstává v platnosti rodina ve mnohých případech, na př. v malozemědělství, dosud jakožto důležitý činitel výrobní. Ale především znamená rodina hospodářsky mnoho jakožto činitel spotřební. Ty hlasy, které prorokují, že i zde rodina úplně ztratí svou cenu, že společné restauranty, prádelny, podniky zábavné atd. budou rodině levnější a chutnější a dokonaleji dodávají než dříve, jdou příliš daleko: i když by snad zde rodiny ukojily své potřeby o něco laciněji, tak zde přicházejí i jiné momenty v úvahu; intimnost, jakou skýtá rodina, a možnost přihlížeti k individuálním potřebám, jsou věci tak důležité, že nelze mysliti na to, že by rodina se stala zbytečnou.

Jen zběžně načrtávám ostatní hospodářské úkoly rodiny: to, jak střídmě, úsporně či jak luxusně rodiny žijí, může býti rozhodující pro hospodářskou situaci a vývoj celého národa; rodiny jsou pro stát reservou pracovních sil, této podstatné podmínky hospodářského života; jsou sběrnými, v nichž zachycují se drobné příjmy a z nichž tvoří se ony velké kapitály, jež uvádějí v pohyb a udržují při životě velké podniky hospodářské a podle nichž hodnotí se stát na trzích světových. A není dosud vědecky oceněna jako hospodářský činitel láska k rodině, kterážto vzpružina u mnohých lidí bývá vzpružinou nejmocnější a nenahraditelnou.¹

17. Rodiny mají také vysoké poslání státní. Neboť, jak již i výše naznačeno, aby se stát udržel v závodění s ostatními státy, aby dovedl vytěžiti co nejvíce statků z přírody, aby dovedl se v každém směru rozvinouti, aby se v případě potřeby dovedl i ubrániti proti nespravedlivým útočníkům, k tomu je jednou z nejpodstatnějších podmínek, aby měl dostatečný počet dorostu, a to dorostu zdravého na těle i na duši. Osud státu je zde závislý na rodinách. Když ty svou povinnost skvěle splní, budoucnost státu je zabezpečena; když nesplní, je stát ztracen. Jak souvisí fysické zdraví s normálním

¹ K tomuto bodu viz zvl. dobrou studii E. Herrmann, Die Familie vom Standpunkte der Gesamtwirtschaft, Berlin 1889. Dále články o rodině od Kellera ve Staatslexicon der Görresgesellschaft II, 113-120 a Gotheinův v Conradově Handwörterbuch der Staatswissenschaften IV 21-41, Pesch, Lehrbuch der Nationalökonomie III 105-112 Ehrenberg, Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben 13-18.

rodinným životem, je patrné na příklad z toho, že r. 1908 bylo z mladých lidí, dostavivších se k odvodu, uznáno schopných k vojenské službě z branců z Berlína 28·2¹/₀, z venkova 57·7⁰/₀. Nelze sice připisovati tuto zdravotní méněcennost velkoměstského dorostu jen na účet nezdravých poměrů rodinných ve velkoměstě; ale tato okolnost zde jistě padá na váhu též a podstatně.¹ A jaký vliv má rodina i na zdraví ducha dorostu, dokazuje široce založené moderní badání o dědičnosti: to ukazuje, v jakém nesmírném stupni člověk i co do tělesných i co do duševních vlastností závisí na svých předcích.²

18. Bez obavy můžeme tedy učiniti závěr, jenž je důležitý pro hodnocení manželství, závěr, jehož správnost je potvrzována i tím, že rodinu — někdy ve vyspělé formě, někdy i se stránkami nedokonalými — nalézáme v podstatě u všech národů: „Toto nepopíratelné faktum (že totiž manželství existuje všude) není výsledkem dohody mezi lidmi, zákona, jež oni učinili a jenž může jimi býti odvolán. Rodina je dle našeho přesvědčení zařízením práva přirozeného, tak starého, jako je lidstvo, zařízením, jež může se sice různým způsobem upravit dle doby a míst, jež však nikde není zneuznáváno a popíráno, nemá-li býti sociální řád uveden v nebezpečí.“³

NUTNÉ VLASTNOSTI MANŽELSTVÍ

19. Aby manželství mohlo plně dostáti svému úkolu, musí nutně míti dvě vlastnosti: jedinnost a nerozlučnost.

Jedinnost. Zdálo by se snad někomu, že dnes lidstvo je v kultuře tak vysoko, že jest anachronismem dokazovati oprávněnost a nezbytnost jednoženství. Není to anachronism. To, co dnes chtějí zaváděti někteří stoupenci eugenetiky, dále to, co z jiných důvodů předstíraných, za nimiž však obyčejně buď otevřeně nebo ukryta stojí mravní frivolnost, to je vyložené dvojženství, mnohoženství, ba snad někdy i nestoudný heterims.

Jednoženství klade těžké požadavky na lidi, a proto udržeti se důsledně na jeho výši je pro mnohého spojeno s vážnými vnitřními zápasy. A přece monogamie znamená pro kulturu takovou hodnotu, že dnes za žádných okolností není přípustno se jí vzdáti. Není to přípustno ani v dobách uvolněnosti mravní, kdy slabost lidská by tak ráda uzavírala nedůstojné kompromisy.

¹ Ehrenberg, Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben 10.

² O dědičnosti viz Muckermann, Kind und Volk, I. T.: Vererbung und Auslese, zvl. 69-124.

³ H. Taudière, v d'Alèsově Dictionnaire apologétique de la Foi catholique, čl. Famille, I. sl. 187, 188, Sr. tamže sv. III. sl. 87 n. pojednání Castillon, Mariage et divorce. Dále Sanchez, De s. Matrimonii Sacramento I. 119 Cathrein, Moralphilosophie, II. 391-393 a zvl. S. Thomas Aqu. Summa theol., Suppl. qu. 41 a. 1 c.

20. Vzdáti se jednoženství, to znamená těžce poškoditi ženu. Neboť jen v jednoženství stojí žena vedle muže jako rovná vedle rovného, jen zde je možné ono bezvýhradné oddání se a splnutí duši, jen v ní je pro ženu záruka, že za vše to, co muži dává a co už nikdy zpět dosíci nemůže, má jeho ochranu a jeho lásku, jež jsou jí náhradou dostatečnou. Když však v mnohoženství — legálním nebo třeba jen faktickém — rozděleno je srdce mužovo mezi více žen, může náležitosti každé všecek, jak to řádné manželství vyžaduje? Bude mezi manžely naprostá důvěra? Budou moci na sebe tak blahodárně působiti jejich duše, jak je tomu při přísné monogamii? — Což až žárlivost mezi „manželkami“ začne svou rozhodávací práci? Až tyto, chtějíce pro sebe každá uchvátiti co největší kus mužovy přízně, začnou podrážeti vliv svých družek a tím oslabovati se navzájem? Až začnou u muže protežovati každá děti své? Až muž, soudce nad ženami, si uvědomí svůj vliv a stane se pánem, tyranem? Až stanou se snad dokonce ženy i pouhým nástrojem chtíčů mužových? Jak je mnohoženstvím snižována žena! Jak jest její svazek s mužem degradován, jak je oloupen o to, co je nejvyšším pokladem monogamického manželství: něžného spojení srdcí, které na oba působí vlivem tak duševně zúrodňujícím a tak očišťujícím a povznášejícím!

Jedinost manželství je dále nutná v zájmu dítěte. Neboť předně vůbec čím čistší jest ovzduší, v němž dítě vyrůstá, tím více je zabezpečena zdárná výchova. Oč čistší jest však mravní ovzduší rodiny monogamické nad rodinu polygamickou! Dále bude míti matka v rodině polygamické ten respekt k otci, tu vnitřní rovnováhu, ten starostmi a roztrpčením nezkalený zrak, ten mravní jemnocit jako matka v monogamii? A otec? Klíčem k tajemství úspěchu výchovy je myšlenka, již sv. Pavel¹ vyjádřil: „Nemajíť dítky shromažďovati poklady pro rodiče, nýbrž rodiče pro dítky“: to jest, rodiče musí se obětovati pro dítky, bez ohledu, zda to budou míti nějak nahrazeno, jejich „vůle musí býti zcela desinteresována“² a musí míti na zřeteli jen blaho dítěte. Bude je míti, může je vůbec plně míti na zřeteli otec v polygamii? Ke všem svým dětem? Bude dítěti tou mravní autoritou, jaké toto nevyhnutelně pro svůj vývoj potřebuje? Bude ve mnohých případech vůbec možno počítati s ním jako s činitelem výchovným, tak nezbytným pro výchovu zdárnou?³ Förster uznává dokonce „právo“ dítěte na monogamii!⁴

¹ II. ke Korint. 12, 14.

² Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 351. Doporučuji vřele čísti tam myšlenky Bureauovy o tomto „désintéressement“.

³ Sv. Tomáš Aqu., Summa II. II. qu. 154 a 2c: „Je zřejmo, že k výchově člověka není potřeba jen péče matky, již je živěn; nýbrž mnohem více péče otce, jímž má býti vyučen a chráněn a podporován v získávání statků jak vnitřních tak vnějších.“

⁴ Förster, Sexualethik 45.

Monogamie je konečně požehnáním i pro muže. Neboť když polygamií byly v něm přervány hráze pohlavní, pak je možné, že pohlavní hnutí s demonickou silou se vyprostí z ovládaného postavení, strhne na sebe vedení v jeho vnitřním životě, že utlumí tam smysl pro všechny vyšší povinnosti; neb aspoň způsobí tam trhliny tak těžké, že vyšší mravní snažení bude podstatně ochromeno.

Nikoliv, zavedení víceženství v jakékoli formě, a kdyby se doporučovalo i důvody sebe libivějšími, nebylo by ziskem pro lidstvo. Byl by to úpadek, a úpadek katastrofální. A to, že církev s úspěchem bojovala za jedinnost manželství, přičítají jí za veliké plus i ti, kdož jinak nejsou nikterak jejími stoupci: „Pokládá-li moderní sociologie monogamii za základ řádného chodu sociálního života a zároveň i za zdroj, z něhož vytryskla moderní naše kultura, jest patrné, že si církev římsko-katolická zjedнала jak o zpevnění sociálního života v krajích západní Evropy, tak i o položení základů, na nichž — ovšem během dalšího staletého vývoje — mohla vzniknouti moderní naše kultura, zásluh nedocenitelných tím, že o oprávněnosti principu monogamického dovedla přesvědčiti i zákonodárství světská.“¹

21. V celku tytéž důvody, které dokazují, že jen při *jedinosti* manželství mohou rodiny splnit to, co společnost po nich žádá, dokazují také, že manželství musí býti i *nerozlučitelné*. Není tedy potřebí jich znovu rozváděti. Jen hrubými rysy naznačuji: Pouze při nerozlučnosti manželství je možno očekávat, že se v dostatečné míře dosáhne hlavního účele manželství, totiž aby lidstvo se doplňovalo novými, tělesně i duševně zdatnými příslušníky. Při rozlučitelnosti manželství, vzhledem na možná rizika, poměry se železnou důsledností spějí k tomu, aby buď počet dětí v manželství byl omezován nebo aby jich nebylo vůbec, a tím depopulačním tendencím se brány napřed jen ostýchavě pootevřely, později uvolňovaly víc a více, nakonec otevřely dokořán. Utrpí však nejen počet, nýbrž také — a především — jakost dorostu: těžké sopečné výbuchy a otřesy, jimiž bývá rozchod manželů často doprovázen, zanechají přirozeně v duši dítěte hluboké nepříznivé stopy; a kdyby ani těch výbuchů ve mnohých případech nebylo, tož přece odpadla polovice vlivů výchovných — lhostejno, zda odpadl vliv otcův či matčin, obojí je tragické — odpadla za poměrů, jež nechávají tušiti vinu; a to že by se na vývoji dítěte pravidelně osudně neprojevalo?² Jen při nerozlučitelnosti je možná plná vzájemná láska: když Damoklův meč rozluky visí nad hlavami,

¹ Vacek J., Manželské právo 15. - O jedinství manželství: Soldát, O jedinství a nerozlučitelnosti manželství 26-39, Cathrein, Moralphilosophie II, 400-404, Krejčí, Positivní etika 318-322. Förster, Sexualethik 44-66.

² Více o tom později, až bude jednáno podrobně o rozluce.

nebudou manželé stále sváděni k jistým rezervním opatřením? je možné, aby při této nejistotě, při tomto postranním pokukování zpět na zálohy, rozkvetla mezi nimi vespolečná důvěra a oddanost v plné své vůni? může hlubší duši plně stačiti láska přelétavá, láska na výpověď?¹ Nesplní své úlohy rozlučitelné manželství ani jakožto lék proti smyslnosti: když duše ví, za mnou jsou všechny mosty spáleny, mně nezbyvá než buď žiti spořádaně v manželství nebo býti nečestným, i v očích veřejného mínění na pranýř postaveným člověkem, pro kolik slabých povah — a co je dnes slabých povah — je tato neúprosná jistota jediným záchranným lanem, když noha začne náhle sklouzati po hladkém srázu; když ví, že smyslnosti může povolit a přece že zde je jedno východisko, aby i před zákonem i před veřejným míněním zůstal „čestným“ člověkem, jak to svádí!

Nedegenerovaná přirozenost lidská tak si žádá nerozlučitelnosti, že dr. J. Wernicke prohlásil: „I člověk mravně indiferentní bude pocítovati soudní rozlučku manželství jako něco, co se přičí přirozenosti; neboť manželství je přece jen nejsvětější záštitou lidského, pozemského života, ať si kdo na ně útočí, jak chce.“² Ta pravda je tak jasná, že i energičtí bojovníci pro rozlučku manželskou u nás se ohražují proti nařčení, že by byli proti zásadní nerozlučitelnosti. Chtějí rozlučitelnost omeziti jen na případy výjimečné, když manželství ztroskotalo: „Rozlučka budiž výminkou.“³ Principem má zůstatí nerozlučitelnost.⁴ Vždyť není možno neviděti, jakým ziskem pro společnost je nerozlučitelnost manželská. Doznává Vacek: „I laickým kruhům vzdělaným se tou dobou zajisté (píše o éře po Konstantinovi Vel.) bylo již ujasnilo, že názory, které dovolují manželům zrušiti manželský svazek na základě vzájemného souhlasu, nejsou sociálně zdravými, poněvadž jsou netečny k osudům potomstva z manželství vzešlého, a že názory, které dokonce dovolují kterémukoliv z manželů zrušiti manželský svazek pouze na základě vlastní libovůle, jsou sociálně přímo rozkladnými, poněvadž podřývají vůbec instituci manželství samu.“⁵ Tlumochí se zde sice výslovně jen názor oněch „laických kruhů“; na základě však knihy „Naše revoluce a manželství“, zvl.

¹ Sr. hlubokou myšlenku sv. Tomáše Aqu., Summa contra gentiles III 123: „Přátelství, čím je větší, tím má býti pevnější a trvanlivější. Je však viděti, že mezi mužem a manželkou jest přátelství největší; neboť spojují se nejen v aktu tělesného obcování . . . nýbrž ve společenství veškerého domácího života.“

² Dr. J. Wernicke v Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 3. Folge IV (1893) 261, cituje Cathrein, Moralphilosophie II 408 v poznámce.

³ Krejčí, Positivní etika, 327. Podobně Vacek, Církev řím. katol. a manželství 50, 51. Sr. E. Svoboda, Budoucí právo manželské 6, 7.

⁴ Vacek, Církev řím.-kat. a manželství 3.

⁵ Vacek, Církev řím. kat. a manželství 22.

str. 100—104, nemohu se ubrániti dojmů, že zde tlumočí autor i své přesvědčení osobní a vědecké. — Uznávají v té věci i zásluhu církve: „Církev ustanovila manželství jako sedmou svátost a tím zamítla principiálně jeho zrušení. Nelze popřít, že tím zároveň velice přispěla... k umravňení společnosti.“¹

22. Nebylo by však v sociálním zájmu, aby byla rozlučka dovolena aspoň výjimečně? aspoň ve známých „krutých omylech“?² aspoň aby ti mohli býti vysvobozeni, kdo nevinně dostali se pod drtivá kola nešťastného manželství? — Není možná povolit ani těchto výjimek. Jsou sice některé ty „omyly“ velmi kruté. Ale to je při každém zákonu přirozeném — ostatně v zákoně každém — že v ojedinělých případech se dostaví takové seskupení okolností, že by jednotlivci bylo výhodnějším, kdyby dotyčný zákon neplatil. Kdyby mělo býti jen to zákonem, co každému jednotlivci za daných poměrů se hodí, to by byl nemožný jakýkoli všeobecný zákon. Zákon má na zřeteli prospěch celku. Zákon přirozený tím spíše. Když zákon přirozený prohlašuji za dobrý, to neznamena, že by se proti němu nedalo pronést námitek a snad velmi závažných námitek s hlediska potřeb jednotlivců; tím chci říci, že tento zákon je výhodný pro celek. A čím důležitější pro celek je, tím méně mohou přihlížeti k výjimkám. Jen z tom případě by bylo možno je připustiti, kdyby byly ony i zákon takového rázu, že by jimi nebyl zákon rozleptán. V opačném případě však musí býti hájeno blaho celku, neboť zásadou naprosto nezbytnou pro trvání a spořádaný vývoj společnosti je, že blaho všeobecné má přednost před blahem jednotlivcovým.

Nejvyšším účelem manželství není soukromé štěstí manželů, nýbrž péče o dítě jakožto budoucího příslušníka společnosti. Proto zájem dítěte je zde v první řadě rozhodující. Neběží zde dále o to neb ono určité jednotlivé manželství; nýbrž o manželství jakožto instituci vůbec. Tato instituce v první řadě jakožto zabezpečovatelka budoucnosti společnosti musí zde býti chráněna, neboť její osud je osudem společnosti.

Ale vždyť se žádají jen výjimky! Ano, jen výjimky. Ale zde jsou výjimky takového rázu, že jimi nutně je ponenáhlu rozhlodána instituce celá. Jakýsi zákon tíže zde působí tak mocně, jako málo kde jinde. Na základě rozsáhlého statistického materiálu uzavírá A. Glasson, profesor právnické fakulty, jehož jméno proniká i daleko za hranice Francie: „Všude rozvod směřuje bez ustání k tomu, aby vzrůstal; není možno zjistiti jediné výjimky z toho neochvějného pravidla.“³ Potřebí jen podívati se na statistiku rozvodů v jed-

¹ Krejčí, Positivní etika 322.

² Krejčí, Positivní etika 324.

³ Glasson, Le Mariage civil et le Divorce 468.

notlivých státech (viz níže!), aby člověk viděl pravdivost těchto slov. Otázka rozluky je v souvislosti s tolika skrytými démonickými mocnostmi naší bytosti, že, když se zde začne hýbat, nastává hroucení, kterého ten, kdo začal hýbat, ani netušil; pak snadno nejenom „zákonodárce ztratil půdu pod nohama“, ¹ nýbrž ztratí půdu pod nohama i veřejnost. Comte napsal o rozvodu hlubokou větu: „La seule possibilité du changement y pousse“, ² pouhá možnost změny k tomu vybízí. A jenom tam, kde je tuhá disciplína, důsledně zamítající rozvod, je možno zabránit stoupání vzdouvajících se zhoubných jeho vod. Není možno s prof. Krejčím kompromisně na jedné straně hájiti: „Laxnost v rozvádění manželství . . . uvolnilo by sociální nátlak a zeslabilo by vědomí mravní odpovědnosti, způsobilo by lehkomyšlné uzavírání sňatků a zbavilo by vůbec tento svazek vší povznesenosti a následek by byl, že by právě ten moment při manželství, který má význam umravňující, byl zeslaben a tím sám základ mravnosti společenské zviklán. Pomyšlení, že vstupující ve sňatek lidé zavazují se k něčemu, co platí pro celý jejich život, že volbou družky rozhodují o štěstí svém pro celý budoucí život, nutí k bedlivé úvaze“; ³ současně však s ním hájiti možnost rozluky ježto „nezdařené pokusy napravit je v zájmu mravnosti vůbec i v zájmu společnosti“. ⁴ Obě hlediska jsou neslučitelná. Zde platí energické slovo Comtovo: „Marně se dovolávají jistých nebezpečí výmínečných a podružných . . ., aby znehodnotili dnes onu nepostradatelnou pevnost, která je tak šťastně přizpůsobena, v celku, skutečným potřebám naší přirozenosti, kde vrtkavost je stejně nebezpečná citům i ideám, a bez které náš krátký život by se ztrávil v nekonečné a šalebné řadě politováníhodných pokusů . . . Povinnost přizpůsobiti život neodolatelné nutnosti, daleka jsouc toho, aby opravdu škodila štěstí člověka, tvoří pravidelně naopak . . . jednu z nejnezbytnějších podmínek, předcházejíc nebo zdržujíc nestálost našich hledisek a kolísavost našich úmyslů . . .“ Jeho názor je, že „nebezpečná možnost rozvodu, daleka jsouc toho, aby zdokonalovala takovou instituci na skutečný prospěch kteréhokoliv pohlaví, by naopak, kdyby mohla skutečně proniknouti do moderních mravů, směřovala k tomu, by tvořila hrozivě blízkou retrogradaci mravní, dávajíc příliš mnoho volnosti chtíčům nejenergičtějším“. ⁵

¹ Vacek, Naše revoluce a manželství 3.

² Ve kterém díle Comte tuto větu, která obíhá jako okřídlené slovo, napsal, bohužel nebylo mi možno zjistiti. O její autenticitě však nepochybuji, poněvadž ji výslovně a několikrát cituje i duch tak kritický a Comte-ovi tak oddaný, jako je P. Bureau (na př. v *l'Indiscipline des Moeurs* 402) a shoduje se s ostatními názory Comteovými o rozvodu.

³ Krejčí, Positivní etika 326.

⁴ Krejčí, tamže 326.

⁵ Comte, *Cours de Philosophie positive*, V, 310. - O nerozlučitelnosti manželství viz více:

Zase končím: nerozlučitelnost není něco, co by se přičilo přirozenosti člověka; nýbrž něco, co má kořeny v samé jeho bytosti.

MANŽELSTVÍ SVÁTOSTÍ

23. Bůh však se nespokojil jen tím, aby manželství, základ rodiny, opřel pouze o pilíř zákona přirozeného, v srdci každého člověka stojící. Taková stavba byla mu přece jen slabá, a proto nadpřirozenými prostředky chtěl upevniti budovu manželství, aby dovedlo vzdorovati náporům i nejrozhořčenějším. Kristus povyšuje manželství na svátost: nemá býti jen chatrným dílem přirozenosti, nýbrž má jeho uzavření býti stvrzeno i v nebi, má býti jeho pevnost stupňována nadpřirozenou, neodstranitelnou, nezrušitelnou, nezlomitelnou božskou ratifikací, má na ni padnouti vše prozařující a nadpřirozené hodnoty dodávající jas vyššího posvěcení, mají schopnosti duše býti očištěny a nebeskou milostí stupňovány, aby dokonaleji byly splněny úkoly manželské. Manželství se tím dostává nadzemského očištění, posvěcení, pevnosti a sil a sv. Pavel — jenž je zde jen reflektorem velikých myšlenek božích — pje na manželství hymnus, nad nějž krásnějšího nikdo ještě manželství nezanotil a nezanotí, hymnus, v němž nejedno místo zní modernímu uchu tvrdě a modernímu srdci cize, ale jenž do posledního písmene je hymnem pravdy a sociálního požehnání: „Ženy buďtež poddány mužům svým jako Pánu, neboť muž jest hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve; onť jest spasitelem těla svého. Ale jako církev poddána je Kristu, tak i ženy buďtež poddány mužům svým ve všem. Muži, milujte své manželky, jakož i Kristus miloval církev a vydal sebe sama za ni, aby ji posvětil . . ., aby sám sobě představil církev jako slavnou, jako takovou, která by neměla poskvrny ani vrásky nebo něco podobného, nýbrž aby byla svatá a bezúhonná. Tak i mužové mají milovati své manželky jako tělo své; nikdo zajisté nikdy neměl v nenávisti těla svého, nýbrž živí a chová je, jakož i Kristus živí a chová církev svou, poněvadž jsme údy těla jeho . . . Proto opustí člověk otce svého i matku svou a přidrží se manželky své a budou dva v těle jednom.“¹ T. j. Muž a žena mají tvořiti spolu jednotu tak něžnou jako je lidským jazykem nevyličitelně něžné a nevyličitelně požehnané spojení mezi Kristem a církví. Toto spojení je pro církev Sv. Tomáš Aqu., *Summa c. gentiles* III. 123, Soldát, *O jedinečnosti a nerozlučnosti manž.* 40-58, Bureau, *L'Indiscipline des Moeurs* 81-96, 381-413, Cathrein, *Moralphilosophie* II. 403-410. Se stanoviska právníkého zvl. velmi dobré, Glasson, *Le Mariage libre et le Divorce* 468-488, s filosofického Castillon, *Mariage et divorce* v *Dictionnaire apolog.* III 94-102.

¹ K Efes. 5, 21-31. - Pro lepší pochopení smyslu těchto vět, z nichž každá je jako mořské oko hluboká a jako oceán nesmírná, viz aspoň vysvětlivky v Sýkora, *Bible česká, Nový zákon* v Praze 1923 II 142-143, nebo Sušil, *Listové sv. Pavla apoštola*, v Praze 1871, II 132-136.

zdrojem tak velikých milostí, že sv. Pavel, uvědomuje si, že manželství jest tohoto spojení obrazem, propuká ve výkřik prorockého údivu: „Tajemství toto“ — neříká ani : manželství, nýbrž toto je mu zde symbolem a nositelem svrchovaně svaté věci a proto čímsi, co lidské chápání daleko převyšuje, tajemstvím — „tajemství toto jest veliké“ (v. 32).

Aby pak lidé tím více uvědomili si nadpřirozený smysl manželství, obepřádá církev okamžik, kdy sňatek jest uzavírán, obřady a modlitbami, z nichž každá jest jako otevřené okno, kterým do světnice vonný, osvěžující, silivý vzduch je hnán tajemným vánkem shůry.¹

24. Má tato nadpřirozenost manželství též důležitost sociální? Ano. A to předně z důvodů pedagogických. „Silný slib, veliká myšlenka ze světa nepomíjející jest jako přítomnost ušlechtilého člověka, v jehož dobré společnosti myslíváme své nejlepší myšlenky a zapomínáme na svá špatná hnutí.“² Jak by nebyla pro nás pedagogickou oporou tato „sankce přicházející od nadindividuálních mocností života.“³ Je-li již smyslem i jiných smluv, aby se jimi člověk zabezpečil proti své vlastní vrtkavosti, oč pronikavěji musí působiti svazek, jenž před Bohem samým byl uzavřen. Jak to přispívá k vítězství ducha nad tělem, když si takto manželé uvědomí, že smyslem jejich svazku není hověti tělu, nýbrž provésti veliké sociální poslání „ve službách Tvůrcových“.⁴

To není vše. „Tím, že Kristus povýšil manželství k důstojnosti svátostné, ... nejen že svazek manželský více posvětil, nýbrž dal tím jak manželům, tak i dětem účinné prostředky, aby plnění vzájemných povinností snáze mohli nejen časného, nýbrž i věčného blaha dosíci.“⁵ Neboť v manželství dolehnou často povinnosti, jichž splnění pouhými lidskými silami je téměř nemyslitelno. Netřeba dokazovati tomu, kdo zná křehkost lidské přirozenosti, svůdnost doby, v níž žijeme, nesmírnost obtíží, jež musí manželé zdolati. Považme, že jsou i lidé s tak silnými sklony, že obcováním pohlavním jakýmkoli, i manželským, žádostivost se v nich spíše rozdmýchává než utišuje; jak je zde nutno, aby milostí shůry byly tyto chtíce zkroceny! Považme dále, že u mnohých lidí je nebezpečí, že jejich láska manželská se zvrhne na pouhou lásku pohlavní; jak je zde potřebí, aby byla očištěna a povznesena na svatou lásku

¹ Viz v rituáliích obřady ke zdavkám, v misálu formulář ke mši sv. za novomanžely; ocenění významu těchto obřadů v Lemaire, Mariage civil et Divorce 11-15, Pesch, Praelectiones dogmaticae, VII, 439-440. Chénon, Recherches historiques sur quelques rites nuptiaux. Paris 1912, zvl. str. 88, Schreiber, Mutter und Kind in der Kultur der Kirche 89—100.

² Förster, Sexualethik 71.

³ Förster, tamže 100.

⁴ Viz Schilgen, Im Dienste des Schöpfers 9-73.

⁵ Lev XIII. v encykl. „Inscrutabili Dei consilio“ v Schneider-Müller 233.

duší! Že pokušení, aby mimo manželství si hledal rozkoš, zachvátí mnohého člověka mocí, jež se mu zdá v té chvíli neodolatelná: jak potřebuje síly nadpřirozené, aby zachoval věrnost! Že může v manželství nastati na př. dlouhá nemoc jednoho z manželů nebo jeho dlouhá odloučenost, a jsou lidé, kteří tento nedostatek příležitosti snášejí tak těžce, že dle sv. Pavla v tomto hnutí až „hoří“: ¹ jak je zde potřebí pomoci boží! Výchova dítek je něco velmi vleklého, často pro značný počet dítek ještě více znesnadněného (zajištění jich „budoucnosti“), často stíženého do malomyslnosti ženoucími nezdary: jak zde potřebí vytrvalosti a obnovované podnikavosti! Mají duševně vyzbrojití dítky pro situace sociální tak složité a tak obtížné: jak potřebují, aby jejich inteligence byla tak zdokonalena, by těmto úlohám čestně dostáli! — Nač odůvodňovati dále? Kdo zná povinnosti manželské až do dna, ten se nediví, proč při mši sv. za snoubence novomanželé úpějí s úzkostí, ale i s důvěrou v ofertoriu k Všemohoucímu: „Doufám v Tebe, Hospodine, ve tvých rukou jsou osudy moje.“

Veliké musejí býti účinky svátostnosti manželství; vždyť je to ovoce neko-
nečné hodnoty krve Kristovy: „Milost věru, která by zdokonalovala onu
přirozenou lásku a utvrzovala nerozlučnou jednotu a posvěcovala manžely,
sám Kristus nám svým umučením zasloužil.“ ²

25. Rodina arci nejen od církve dary přijímá, nýbrž má zase také vysoké
poslání náboženské. Paulsen sice přehání, když praví, že to není církev a
škola, nýbrž rodina, jež udržuje v německém národě náboženství.³ Ale mnoho
pravdy v těchto slovech je i vzhledem na náboženství katolické. Vždyť z veliké
míry je pravdou to, čím Naumann hned slova Paulsenova odůvodňuje: „O ná-
boženství platí s nečetnými výjimkami: kdo ho nepřijme ve svém dětství,
ten se k němu nedostane.“ A dále učí zkušenost, že kde rodiny jsou na vy-
soké mravní výši, tam že zkvétá i náboženství; kde život rodin je ochromen
neb přímo rozvrácen, tam jest ochromeno neb rozvráceno i náboženství. Ná-
boženství je silou rodiny, a rodina je silou náboženství. To je dokonce jeden
z účelů, proč manželství bylo povýšeno na svátost: „Neboť jako manželství
jakožto přirozené spojení bylo od počátku ustanoveno k rozšiřování pokolení

¹ I. ke Korint. 7, 9.

² Concilium Tridentinum, sezení XXIV. úvod Denzinger 969. O manželství jakožto svá-
tosti viz Palmieri, Tractatus de matrimonio christiano 54-326, dále sv. Tomáš Aqu., Summa
theol., Supplem. qu. 42, Pesch, Praelectiones dogmaticae, VIII 351-425, Soldát, O jedinství
65-165, Špaček, Katolická věrouka III. 450-463. - O účincích této svátosti zvl. výtečné po-
jednání v Bellarminus, De controversiis fidei, 1129-1130, pak sv. Tomáš Aqu., Summa theol.,
Supplem. qu. 42 a. 3 a Rive-Umberg, Die Ehe 110-114, Leitner, Lehrbuch des Kathol. Ehe-
rechts,² 69-72, Bonaventura, In 4 dist. 26 art 2 qu. 2).

³ Cituje Naumann, Staat und Familie 6.

lidského: tak byla mu později přidána důstojnost svátosti, aby lid byl plozen a vychováván k úctě pravého Boha a Spasitele našeho Krista a k náboženství.“¹ Křesťanští rodiče tedy „obdrželi od Boha poslání býti jeho spolupracovníky v budování nebeského Jerusalema, býti zásobovateli nebe, vykonavateli plánu Prozřetelnosti, který po celou věčnost bude jeviti slávu boží.“²

DODATEK I. DVĚ NÁMITKY PROTI CÍRKVI

26. Ale vždyť církev prý ve mnohém ohledu tak neblaze zasahovala do manželství? Vždyť na př. dr. Svoboda s rozhořčením vzpomíná, že „církevníká ustanovení občanského zákona trvala na vzdory myšlenkovému vývoji národů“ a se zadostučiněním zjišťuje, že „teprve znovuzrozený stát československý zbořil bastilu reakce“.³ I odjinud pronášejí se těžká obvinění. Nezbyvá tedy než maličko poodbočiti a alespoň poněkud odpověděti na tyto názory. Beru zde za základ přednášky, v nichž dr. Vacek ex professo poměrem církve k manželství se obírá⁴ a v nichž tedy jsou aspoň všechny hlavní námitky, i když některé jen v hrubých obrysech, zachyceny. Není možno zde zaujímati stanovisko k omylům *všeobecnějšího* významu, v knize obsaženým, na př. když se úplně nesprávně tvrdí, že „církev Augustinově výmluvnosti a obrazotvornosti vůbec děkuje za svůj vznik“ (str. 24), že sv. Augustinem jakožto vůdčím představitelem křesťanství „státnímu útvaru, ovládanému panovnickí mocí světskou, upírá se právo na existenci“ (str. 20), že církev „sleduje učením o svátostné povaze manželství dalekosáhlé cíle politické“ (str. 46) a j. Nutno se omeziti jen na nesprávné názory přímo o manželství. Není možno dále v rámci této knihy vyvraceti ani docela všechny a to dokonce i podružné nesprávnosti týkající se manželství. Omezím se jen na dvě, ale takové, které pokládám za nejdůležitější.

27. Předně je těžké obvinění: „Křesťanství pokládá v ohledu věroučném manželství za nutné zlo.“ Při nejmenším desetkrát je vyslovena tato obžaloba výslovně: str. 5 a 14 po dvakráte, str. 13, 16, 17 (pod čarou), 25, 50. Píše dále: „Zanícenost prvních křesťanů prohlašuje . . ., že prvou povinností

¹ Catechismus ex decreto Concilii Tridentini P. II., c. VII., qu. XV. Sr. koncil Florentský Denzinger, Enchiridion, 242): „Prvním dobrem manželství je potomstvo, jež má býti přijato a vychováno ke službě boží.“

² Antoine, Les Affirmations de la Théologie relatives à la société familiale, v Semaine sociale de France 1912, 18.

³ Svoboda, Rodinné právo 8.

⁴ Vacek, Církev římsko-katolická a manželství, v Brně 1920; přihlíží se i k ostatním jeho pracím jednajícím o poměru církve k manželství.

věřícího jest zachovávání zdrženlivosti“ (str. 4). Pokud se týká druhého tvrzení, jest odůvodňováno tím, že názory chiliastické, v té době rozšířené, „předpokládají zidealisování věřícího křesťana do té míry, že na něm žádají, aby úplně odvrátil svoji mysl od věcí pozemských“ (str. 4). Chiliastické přemrštěnosti však zachvátily jen část křesťanů a od pravověrných katolíků — Athénagoras, Cajus, Clemens Alex. a j. — byly potírány.¹ Ostatně Chiliasté ze svého zvláštního učení o příchodu království Kristova nevyvozovali v patrnějším rozsahu důsledky na manželství. Arci byly tehdy v *křesťanství* (ne v katolické církvi!) proudy, které hlásaly názory, jež dr. Vacek připisuje církvi; ale nebyla to církev, nýbrž různé sekty gnosticko-manichejské, enkratitské a j., proti nimž církev veškerou svou mocí bojovala!² A teď ty bludy mají býti připsány na její účet?

Větu, že křesťanství pokládá manželství v ohledu věroučném za nutné zlo, odůvodňuje výroky ze sv. Pavla. Jedno jest již výše citované místo z Efes. 5, 22—28; avšak v těch větách není ani nejmenšího stínu potvrzení, že by manželství bylo zlem, naopak o manželství se tam mluví s takovou úctou, že čtyři, pět řádek níže vrcholí úcta sv. Pavla vůči křesťanskému manželství ve slova: „Tajemství toto jest veliké“. Tudíž toto místo nedokazuje tvrzení dr. Vacka, nýbrž je poráží!

Druhý výrok je z I. ke Korint. 7, 1—12. Ač by některé věty o sobě vzaté a z celkové souvislosti vytržené nevylučovaly smyslu, že „manželství je zlem“, přece však nevyklučují ani výkladu, že manželství není sice dobrem tak velikým jako panictví, že však přesto není zlem. Ba z verše 7., v němž i manželství jest označováno jako dar od Boha — „každý má *od Boha dar* vlastní, jeden tak, druhý onak“ — je patrné, že správným je výklad druhý: jak by *zlo* mohlo býti darem od Boha? Kdyby za zlo byl považoval manželství, jak by byl týž sv. Pavel mohl o několik řádků níže ve v. 28. napsati: „Oženíš-li se, nezhřešíš, a vdá-li se panna, nezhřeší“? Jak by byl mohl v jiném listu napsati: „Chci, aby se mladší vdovy vdávaly, dívky rodily“?³ Nebo že žena „bude spasena rozením dětí“.⁴ Ba mezi „dábelské nauky“, před nimiž s veškerou autoritou apoštola varuje, zařazuje i učení těch, „kteří brání ženiti se“.⁵ Že sv. Pavel manželství a panenství nestavěl vedle sebe jako zlo a dobro, nýbrž jako dobro a vyšší dobro, je jím řečeno i výslovně, a to právě v témž jeho listu i hlavě,

¹ Samsour, *Církevní dějiny obecné*, v Praze 1907, 115-116, Hergenröther-Kirsch, *Handbuch der Kirchengeschichte*, 5I 1911, 207-209, 234-235.

² Hergenröther-Kirsch, tamže 165-210 a zvl. Palmieri, *Tractatus de matrimonio christ*, úvod, str. IX-X.

³ I. k Timot. 5, 14.

⁴ I. k Timot. 2, 15.

⁵ I. k Timot. 4, 3.

odkud je vzat i důkaz pro hypotesu o manželství jakožto nutném zlu: „A tak činí dobře i ten, kdo provdává pannu svou; ale kdo neprovdává jí, lépe činí.“¹

Tak tomu rozumělo i křesťanství ve všech dobách, a to i v nejstarších. Píše na př. sv. Ambrož: „Nikdo tedy, ať již si vyvolil manželství, nechť nehaní panenství, ať již žije v panenství, nechť nehaní manželství. Nebo učitele bojující proti této myšlence již od dávných dob odsoudila matka církev.“ A v dalším přirovnává církev k poli, na němž je úroda i plodů — manželství — i květů — panenství.² V jiné pak knize sám podává námitku: „Řekne mi snad někdo: Tedy vystříháš před manželstvím? Ó nikoliv, radím k němu a odsuzuji ty, kdož mají zvyk před ním varovati . . . Neboť kdo manželské obcování odsuzuje, odsuzuje i dítky; odsuzuje lidské pokolení, které se postupně plozením udržuje. Neboť jak by mohlo jíti až do věků pokolení za pokolením, kdyby milost manželství (*gratia nuptiarum*) neudržovala vůle ploditi potomstvo?“ . . . Protivníci manželství „tím, že odsuzují manželství, vyznávají, že se neměli naroditi. Tedy nevystříhám před manželstvím, nýbrž vypočítávám plody posvěceného panenství. Toto (panenství) jest něco, co je povoláním málo žen, ono (manželství) je povoláním všeobecnosti. A nemůže se vyskytnouti panenství, leč když z něčeho se narodilo. Přirovnávám dobro k dobru, aby snáze vyniklo, co je lepší.“³ Podobně sv. Augustin: „Nejsou dvěma zly manželství a smilstvo, z nichž by jedno bylo větším zlem, druhé menším; nýbrž jsou dvěma dobry manželství a zdrženlivost, z nichž jedno jest dobrem lepším.“⁴ A celé knize své sv. Augustin dává titul: „O dobru manželském“.

Snad stačí aspoň tyto ukázky⁵ na doklad, že v *patristice* věrně se udržovalo učení Pavlovo, že manželství není zlem. Avšak neujímali se tak obrany dovolenosti manželství církevní otcové pouze jakožto jednotlivci, nýbrž dalo se to i oficielně. Tak ve sbírce „*Libellus in modum Symboli*“ asi z prostřed 5. století je prohlášeno: „Řekl-li neb věřil-li by kdo, že lidská manželství, v nichž dle zákona božího je dovoleno žítí, jsou něčím zavržení hodným, budiž z církve vyloučen.“⁶ Církevní sněm v městě Braga ve Španělsku r. 561: „Odsuzuje-li kdo lidská manželství a považuje-li za něco strašného ploditi dítky, jak činili Manichejští a Priscillianisté, budiž z církve vyobcován.“⁷

¹ I. ke Korint. 7, 36.

² S. Ambrosius, *De Virginitate* c. 34, M P L 16, 288.

³ S. Ambrosius, *De virginibus*, I. I. c. 34, 33, M P L 16, 209.

⁴ S. Augustinus, *De bono conjugali*, c. 8, M P L 40, 379.

⁵ Šíře o věci jedná na př. Mausbach, *Altchristliche und moderne Gedanken über den Frauenberuf* 11- 15, Mausbach, *Die Ethik des heiligen Augustinus I* 318-326.

⁶ Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, 36.

⁷ Denzinger tamže 241.

Valdenští, žádající o opětné přijetí do církve, pod přísahou vyznávali také: „Nepopíráme . . . , že se manželství mají uzavíratí. Věříme a vyznáváme, že člověk může býti spasen i se svou manželkou.“¹ Podobná prohlášení církevní pocházejí i z jiných dob,² a sv. Ambrož ve výše citovaném výroku praví, že církev ty, kdož považují manželství za něco hříšného, odsuzovala „iamdudum“, již od dávných dob.

Není ani divu. Vždyť ve všech dobách zdravý cit diktuje to, co napsal o manželství kníže křesťanské filosofie sv. Tomáš Aqu.: „Je nemožno říci, že to, co má za účel udržeti přirozenost lidskou a k čemu přirozenost jeví sklon, je všeobecně zlé: a proto ježto je v přirozenosti sklon ploditi potomstvo, jímž se lidské pokolení udržuje, je nemožno říci, že by byl všeobecně nedovoleným úkon, jímž se potomstvo plodí.“³ Ba sv. Tomáš dokonce i na otázku, zda může býti úkon manželský pokládán za záslužný pro nebe, odpovídá kladně.⁴ —

Ostatně ani kdyby nebylo těchto přímých důkazů o naprosté nesprávnosti hypotesy o tom, že v očích křesťanů bylo manželství jen nutným zlem, musili bychom ji již a priori považovati za neudržitelnou, a to z důvodů psychologických, vzhledem na základní směr v nazírání pravěrných křesťanů (a jen ti jsou zde směrodatní, ne názor nějaké sekty). Nuže, pro křesťany — a pro křesťany v prvních dobách to platí zvláště — bylo Písmo sv. vzhledem na svou božskou inspiraci neomylným vodítkem. A Písmo sv. mluví ke křesťanům o manželství jasně: Hned na první, nejvýznačnější stránce Starého Zákona se uvádí, jak Bůh sám manželství ustanovuje, dává mu své požehnání a určuje účel: „Rosťte, množte se, naplňte zemi, podmaňte ji“.⁵ V Novém zákoně pak Ježíš Kristus, který byl pro první křesťany vším, zrovna hned při zahájení své veřejné působnosti účastňuje se svatby v Káně a při ní koná svůj první zázrak. Jak to bylo chápáno? Jménem křesťanského světa odpovídá vykladatel Písma sv. nejpopovanější: Kristus chce „potvrditi, uctíti, posvětití sňatek“.⁶

Tvrditi tedy, že pro křesťanství bylo manželství jen nutným sociálním zlem, jest úplně nesprávně. A zdá-li se, že učitelé církevní mluví o otázkách pohlavního života vůbec někdy s jistou rezervou, ten, kdo pováží, jakou demonickou hrůznou moc v sobě často ukrývá pohlavní život a jak nebezpečné

¹ Denzinger tamže 424.

² Viz Denzinger 430, 537 a j.

³ S. Thomas, S. theol., suppl. qu. 41 a. 3 c.

⁴ S. Thomas, tamže a. 4 c.

⁵ Genese 1, 27-28.

⁶ Knabenbauer, Commentarius in quatuor s. Evangelia. IV. Evangelium secundum Joannem, Parisiis 1906, 126.

po té stránce byly mravně dekadentní doby a země, v nichž se šířilo křesťanství, pochopí.

28. Druhý veliký omyl se týká svátostného rázu manželství. „K prohlášení manželství za poměr svátostný“ píše dr. Vacek,¹ „... odhodlává se křesťanská filosofie poměrně dosti pozdě.“ O něco níže:² „Vlastním tvůrcem křesťanské nauky o svátostné povaze manželství jest Augustinus . . . Výklady Augustinovy . . . s původní věroukou křesťanskou nemají však společného pranic.“ Důvody filosofické pro první tvrzení se uvádějí na str. 9: „Nauka o svátostné povaze manželství nekotví nikterak ve filosofických názorech původního křesťanství. Přirozeně: filosofický systém, který vidí v manželství pouhé nutné zlo, nemůže je zároveň ceniti jako poměr svátostný, t. j. jako poměr, jenž jest jedním ze základů náboženského zánícení věřících. A lze jíti i dále: Prvotní filosofie křesťanské není nic *vzdálenějšího* nežli nauka podobná. Nejen proto, že v křesťanské *věrouce* není pro ni *raison d'être*, a nejen proto, že ani náboženství židovské, z něhož křesťanství vzrůstá, nemělo pro podobnou nauku nejmenšího pochopení; nýbrž i proto, že názory o posvátnosti manželského svazku jsou majetkem soudobého přesvědčení *pohanského* lidu řeckého a římského, a že zde tyto názory mají od dávno-
věku hluboký podklad náboženský, podklad, jehož křesťanství, hlásající od-
věkost víry v Boha jediného a netělesného, musí se přímo hroziti.“

Ale tyto důvody hned při prvním bedlivějším zkoumání ukazují se jako úplně nesprávné. Nesprávný je prvý důvod, ježž, zdá se, autor pokládá za základní, poněvadž křesťané pokládali manželství za zlo, nemohli v něm viděti něco svatého. Ale výše bylo dokázáno, že křesťané pravověrní manželství za zlo nepokládali; pak arci hroutí se také závěr, z nesprávné premisy vyvozený! Naopak však: První křesťané viděli v manželství něco Bohem ustanoveného a Kristem posvěceného³: v jejich věrouce je docela dobře *raison d'être* pro přesvědčení, že manželství něčím svatým jest. Padá důvod, že křesťanství nemohlo viděti svátosti v manželství, ježto ani náboženství židovské, z něhož křesťanství vzrůstá, nemělo pro podobnou nauku nejmenšího pochopení: neboť křesťanstvím se zahajuje „*Nový zákon*“, a nesčíslné jsou problémy, v nichž křesťanství bez ohledů odhazovalo pouta nesprávností židovských. Není pravda, že křesťanství nemohlo uznati manželství jakožto svátosti, ježto i pohané považovali je za věc posvátnou; neboť křesťanství

¹ Vacek, Církev římsko-katolická a manželství 15.

² Vacek, Církev řím. kat. a manželství 15-16.

³ To, jak Kristus Pán cení manželství, poznávali hned první křesťané, nejen z jeho účasti na svatbě v Káně (Jan 2, 1-11), nýbrž i z toho, jak upevňoval vnitřní vzájemnou věrnost manželskou, zapovídaje cizoložství, byť i jen pohledem a žádostí spáchané (v kázání na hoře, Mat. 5, 28), ujímaje se s něžnou láskou dítek, jež jsou plodem manželství (Mat. 19, 13-15) a jinde.

pravověrné nebylo tak zaujaté a úzkoprsé, aby hrozilo se všeho, co vidělo u pohanů, i když by to byla věc dobrá: naopak křesťanství rádo použilo takových momentů.¹

Historický důkaz věty, že hned v první periodě křesťanství, a to již dávno před sv. Augustinem, se věřilo ve svátostnost manželství, má sice jisté potíže, které arci se vysvětlují těžkou tehdejší situací církve: musila se bránit proti nepřátelům zevnějším i proti bludařům, a tyto boje byly na život a na smrt. V těchto dobách nebylo pomýšlení, aby spisovatelé církevní byli mohli tvořiti díla, v nichž by nauku křesťanskou soustavně a úplně podali; omezili se pouze na to, čeho bylo potřebí pro náboženské vedení věřících, a dále na obranu proti námitkám v té době a na tom místě pronášeným. Tak se i stalo, že nemáme skutečně ani nauku o svátostnosti manželství v době před sv. Augustinem podánu v takové jasnosti, jak je to ve stoletích pozdějších. Avšak přece nalézáme tam svědectví tolik a tak přesvědčivá, že jimi je víra v manželství jakožto svátost v křesťanské éře před sv. Augustinem nezvratně dokázána. Univ. prof. Müllendorf, který s mravenčí pílí studoval příslušné texty v patristice, počínaje dobou nejstarší, shrnuje výsledek svého badání ve slova: „Vzaty samy o sobě ponechávají všechny tyto texty (vyjímaje snad ten neb onen) pochybnost, zda je řeč o svátosti ve vlastním smyslu; ve svém celku však skýtají nepředpojatému morální jistotu, že by otcové takto nebyli mohli mluvit, kdyby nebyli pokládali manželství za svátost ve vlastním smyslu. Skutečně, připisují křesťanskému manželství zvláštní posvěcení působené Kristem Vykupitelem, a dovolávají se při tom přítomnosti Kristovy při svatbě v Káně, v čemž vidí omilostnění manželství Kristem, jako připisují křtu Kristovu v Jordánu posvěcení vody; . . . jmenují manželství prostě svátostí . . . , popisují a rozmanitě zdůrazňují milost, jež jest udílěna manželství . . . a vyvozují z toho důstojnost křesťanského manželství . . . , jmenují je duchovním zasnoubením, úctyhodným tajemstvím . . . , jež se neřídí zákony občanskými . . . , a označují dále provinění proti manželskému požehnání jak druh svatokrádeže . . . , dle Epifania jest ustanoveno Kristem . . . Když otcové církevní v těchto a podobných výrocích, nehledíc k důvodům, pro něž nemluví o vlastní svátosti, tuto přece aspoň tak jasně naznačují, nelze popírat, že tomuto dogmatu v jejich době již bylo výslovně učeno a v ně věřeno; kdo by však chtěl s bludaři tvrditi, že pravda svátostnosti manželství není obsažena ve zjevení, musil by vzhledem na ono učení patristické viniti otce, že vědomě nebo nevědomě napomáhali nejhrubšímu bludu“.²

¹ Viz na př. Skutky ap. 17, 23 a násl.

² Müllendorf, Über den patristischen Beweis für die Ehe als Sacrament v Zeitschrift für katholische Theologie, Innsbruck 1878, 648-649; viz celé pojednání 633-649.

Můžeme však jíti patristikou ještě hlouběji zpět do minulosti, až do dob apoštolských: i tam nalézáme plnou víru ve svátostnost. Neboť píše-li sv. Pavel o manželství „Tajemství toto jest veliké“¹ a prohlašuje-li je, jak jsme viděli, za milostiplný obraz spojení Ježíše Krista s církví, pak zdravý, nepředpojatý rozum dle zákonů logiky může usuzovati jen takto: „Svaté, se vnitřní milostí příčinně spojené znamení je svátostí. Křesťanské manželství je svatým znamením milosti, ba „velikým tajemstvím“, totiž obrazem milostiplného spojení Kristova s jeho církví: tudíž je svátostí.“²

Již i čistě vědeckou metodou je možno prokázati správnost věty, že manželství je svátostí. Pro katolíka věřícího jest i nejmenší stín pochybností zaplašen tím, že neomylný úřad učitelský církve církevním sněmem tridentským tuto pravdu vyhlásil za článek víry: „Bude-li kdo tvrditi, že není vpravdě a vlastně jedna ze sedmi svátostí evangelia, od Ježíše Krista ustanovená, nýbrž že jest od lidí vynalezena a že neudílí milosti, budiž z církve vyobcován.“³ Pius X. pak dekretem „Lamentabili“ odsoudil učení modernistů: „Manželství nemohlo se státi svátostí Nového Zákona v církvi leč až později.“⁴

D O D A T E K II.: R O D I N A A C Í R K E V N Í C E L I B Á T

29. Manželství a rodina jsou tedy sociální činitele prvotřídní. Avšak co potom celibát? Plyne z hořejších úvah, že celibát jest — ať u mužů, ať u žen — sociálně méněcenný nebo dokonce zlem? Plyne z nich dále závazek, že všichni zdraví lidé, pokud je to vůbec možno (na př. když jest pro muže dosti žen nebo naopak), jsou povinni vstoupiti do manželství?

Luther se postavil ostře proti celibátu; ale jeho stanovisko nebylo by tak hluboce a tak daleko prosáklo v posledních desíletích do širokých vrstev lidových, kdyby Bebel mu nebyl dal svůj podpis souhlasu a ve svém díle „Die Frau“ nebyl mu razil cestu do světa. Bebel cituje zvláště tato slova Lutherova: „Žena, kde není vysoké, řídké milosti, nemůže býti bez muže zrovna tak, jako nemůže býti bez jídla, spánku, nápoje a jiné přirozené

¹ k Efes. 5, 32.

² Pohle, Lehrbuch der Dogmatik, III, 531.

³ Denzinger, Enchiridion 971.

⁴ Denzinger, Enchiridion str. 2051. — O tom, že manželství je skutečně svátostí, viz S. Thomas Aqu. S. theol., Supplem. qu. 42. a. 1, a. 3. Špaček, Katolická věrouka III 451-453, Pohle, Lehrbuch der Dogmatik, III 529-537, Pesch, Praelectiones dogm. VII 351-362 Soldát, O jedinství atd. 65-75 a zvl. Palmieri, Tractatus de matrimonio christiano 54-75. Texty patristické viz v Rouët de Journal, Enchiridion Patristicum, místa naznačená pod heslem „Matrimonium christianum est verum sacramentum“ na str. 782.

potřeby. Zase tedy ani muž nemůže být bez ženy. Příčinou jest: v přirozenosti je zrovna tak zakořeněno plodití dítky, jako jísti a pít . . . Kdo tedy tomu chce bránit a nechce připustit to, co chce příroda, co činí jiného, než že chce bránit, aby přirozenost nebyla přirozeností, aby oheň nehořel, voda nesmáčela, člověk nejedl ani nepil ani nespál?“ A pracuje jiným výrokem Lutherovým: „Zrovna tak jako není v mé moci, abych nebyl mužem, zrovna tak ani ty nemůžeš, abys byla bez muže, neboť to není svobodná volba nebo rada, nýbrž je to nutná přirozená věc, aby vše, co je mužem, mělo ženu, a co je ženou, musí mít muže.“¹ — Dnešní protestantismus zaujímá, dle protestantského slovníku bohovědného, stanovisko takové, že i vůči katolickým kněžím platí: „Každé zevnější nucení k tomu, aby se nevstoupilo do manželství, je posuzováno jako nemravné.“ O něco níže: „Pro jednotlivce plyne z tohoto (totiž výše ve článku dotyčném uvedeného) hodnocení manželství mravní povinnost k manželství“.² Daleko určitěji píše dr. Krejčí: „Když je manželské spojení nevyhnutelné k utvoření rodiny, když rodina je podmínkou společenského vývoje a když není určeno přírodou, kdo má povinnost vzít na se starost s tím spojené, pak z toho plyne, že žádný člověk nemá práva povinnosti té se vymykati. Manželství je jako všeobecná branná povinnost; kdo je schopen, musí tam; musíme tam všichni. Výjimky možno připustit a společnost si je ustanoví z ohledů vyšších; avšak aby člověk sám o své újmě mohl se rozhodovati pro to neb ono, to se nesrovnává s pojmem mravní povinnosti.“ Celibát jest ostatně zbytečný: „V normálních poměrech není celibát žádnou obětí anebo i zbytečnou obětí, přinesenou v zájmu celku.“ „Není ani jediného povolání ani zaměstnání, jež by nemohlo být vykonáno se stejným výsledkem od ženatých jako od svobodných.“³

30. Naše otázka je zde hodně úzká: naprosto nepřihlížíme ke *všem* námitkám, jež se proti celibátu činí; nás v rámci této studie zajímá jen jediná stránka: je celibát sociálně prospěšný či zhoubný? jest pro společnost ziskem či ztrátou? má tedy být v zájmu společnosti ponechán či má být pokrokem odstraněn s ostatními „zbytky institucí, které pocházejí z dob neuvědomělosti“?⁴

Vymezuji dále pojem: Neběží samozřejmě při naší otázce o bezženství, jež je vyvoláno touhou po tím volnějším oddávání se prostopášnostem. Nemluví o bezženství z lenosti, by se člověk tak vymkl starostem o rodinu.

¹ Bebel, Die Frau 77-78.

² Steffen ve čl. „Ehe und Familie“ v „Die Religion in Geschichte u. Gegenwart, II. Bd. 213.

³ Krejčí, Positivní etika 336-7.

⁴ Krejčí, tamže 337.

Nemluvím ani o celibátu zachovávaném s nechutí a tichým hněvem. Ani o celibátu, při němž se z možností činiti dobro, získaných tím, že člověk nepotřebuje se starati o rodinu, netěží pro vyšší úkoly, nýbrž zneužívá se jich, aby se hovělo jistému pohodlnému sobectví. Myslím zde celibát jen ten, který odpovídá úmyslům Kristovým a úmyslům církve. Je tento celibát pozitivní hodnotou?

Beze všech obav odpovídáme kladně.

Předně zjišťujeme, že celibát není škodlivý fysicky dotyčným jednotlivcům. Dříve sice se v některých kruzích tvrdilo — a ostatně v menším rozsahu se tvrdí dosud — že celibát je lidskému zdraví ponejvíce škodlivý, a to zvláště nervům;¹ pak arci by byl sociálním zlem, ježto by společnost olupoval o zdravý vývoj jednotlivců. Dnes však jsou námitky o zdravotní škodlivosti celibátu úplně poraženy.²

Celibát ve smyslu církevním zachovávaný předně je požehnáním pro jednotlivce. Vše, co umožňuje vítězství ducha nad tělem, jest člověku požehnáním. Ale celibát znamená vítězství nad jedním z nejmocnějších a nejnebezpečnějších pudů, vítězství, kterého je možno dobýti většině lidí jen po tuhých bojích, vítězství, kdy člověk nikdy si není plně jist a kdy jediná chvíle může oloupiti o velkolepé výsledky dřívějších krutých vnitřních bojů. Zde tedy člověk stále se musí cvičiti ve bdělosti a pokoře. Ale komu se podařilo emancipovati se tak z okovů těla, ten vycvičil své tělo i pro ostatní mravní zápasy, u toho vyšší život rozkveté, život ducha. Ten naučil se soustřeďovati sám v sobě a nalézá také ve svém nitru své bohatství i své štěstí. Nalézá je zvláště proto, že celibát zeslabuje u člověka „tribulationem carnis“, útrapy tělesné,³ umožňuje mu vyšší žití s Bohem a v Bohu, hlubší vniknutí v moře pravdy a dobra a krásy, jímž Bůh jest, a dokonalejší oddání se jemu. Cesta k síle a k bohatství! A čeho více společnost ke svému rozvoji potřebuje než jednotlivců spokojených? jednotlivcův emancipovaných od hmoty a žijících ideálům a duchu? pojímajících všecko ne s hlediska okamžitého prospěchu, nýbrž sub specie aeternitatis, pod zorným úhlem věčnosti?

Je požehnáním dále pro kulturu mravní. Jeť naše západoevropská civilisace, zvláště co se velikých měst týká, leckde pařeníštěm, v jehož nepřirozené atmosféře a teple, tvořeném silným ústředním topením, nemravnost s abnormální prudkostí se vyvíjí v jednotlivcích i celku. Jak ta ubohá civilisace

¹ v. Ehrenfels, Sexualethik, 56.

² Výroky celé řady lékařských autorit viz ve Schmitt, Grundzüge der geschlechtlichen Sittlichkeit 37-41, Ude, Unsere Schuld 36-40, Bureau, L'Indiscipline 296-300, Franck-Escan-de, Le problème de la chasteté masculine au point de vue scientifique, Paris 1919. Janovský. Nauka o nemocech venerických a pohlavních 21 164.

³ I. ke Korint. 7, 28.

po této stránce zasluhuje soucitu! Celé ovzduší, jak se nejednomu prostému člověku jeví, je věrou v práva a ve všemohoucnost pohlavního pudu! Když však vidí kolem sebe lidi, žijící poctivě v celibátu, to mu dodává důvěry k bojům i proti této hydře, kterou považoval původně za nepřemožitelnou; to mu v dobách, kdy na př. za nemoci druhého z manželů jest odsouzen k dočasné zdrženlivosti, ulehčuje zápasy; to jej vůbec posiluje do zápasů proti všemocnému jinak dnes sensualismu. Jest poctivě zachovávaný celibát jako přístroj, jenž ve zkaženém, nesnesitelném vzduchu přeplněné místnosti ssaje mravní prach, dým, miasmy a činí atmosféru zase čistou! Aby všeničící vášně mohly býti překonány, je potřebí příkladů heroismu v boji za ctnost! Tento heroismus že by nebyl tedy sociálním ziskem?

Je požehnáním pro vzdělanost. „Čím čistší jest oko ducha, čím méně je kaleno a zdržováno lidskou vášní, čím je podobnější Bohu, tím hlouběji dovede vniknouti ve světelnou říši neviditelná, duchovosti a božskosti. Největší duševní obři křesťanské vědy, Řehoř z Nazianzu, Chrysostom, Řehoř Veliký, Tomáš Aquinský, Albert Veliký byli paničtí kněží. Teprve když veliký Augustin přelámal okovy žádostivosti těla, vznesl se ve smělém vzletu ducha vzhůru k Bohu. Mám vzpomínati panenské čistoty v náboženské lyrice a mystice středověku? Při veškerém napětí genia, při veškeré vyspělosti techniky nedovede umění pohroužené do pozemskosti vytvořiti takových andělských postav, jak je obdivujeme na obrazech Frà Angelicových.“¹ Byla by dnes věda a umění tak daleko, kdyby jim celibát nebyl razil cestu tím, že zbavuje jejich pěstitele péče o rodinu umožnil jim, že se plně mohli soustřediti na svou průkopnickou práci? Byl to jediný Michel Angelo, jenž na sobě poznal: „Malířství je žárlivé, nesnese sokyně“? Oč by dnes bylo lidstvo kulturně chudší, kdyby nebylo bývalo celibátu!

Je požehnáním pro sociální práci v užším smyslu. Celibátem se umožňuje, že i v jednotlivcích i v institucích — na př. v katolickém kněžství nebo v řeholích — se nastrádají síly, jež mohou býti uvolněny pro společnost. Je to záloha pro situace, kde rodiny nestačí: sirotčince; nemocnice; vůbec charita v některých dobách i školství ve velkých rozměrech. Kdo spočte všechny krůpěje sociální práce, jež zásluhou celibátu padly na vyprahlou zemi, aby ji zvlažily?² O kolik století sociální péče, v níž vidíme tak nepostradatelného

¹ Janssen J., Ein zweites Wort an meine Kritiker, Freiburg i. B. 1895, str. 112. — Fysiologické vysvětlení viz u profesora lékařství Stickera, Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkte des Arztes 15-17.

² Viz především vzácné dvousvazkové dílo univ. prof. Liese W. Geschichte der Caritas, Freiburg i. B. 1922, pak H. Weber, Die volkswirtschaftliche Bedeutung der kathol. Ordensschwesteren, Münster i. W. 1919, pak sbírku svazků pod názvem Les Grands Ordres Religieux, vycházející právě v Paříži u Letouzey et Ané (dosud 12 knih).

a tak úctyhodného těšitele a pomocníka slabých, byla by zůstala pozadu, kdyby jí síly, zachycené celibátem, nebyly urovnaly silnic a kdyby i nyní jako důležitý činitel nespolutpůsobily v ní?

Neznamená však celibát aspoň pro společnost ztráty populační? Již sv. Ambrož upozorňuje na zkušenosti zjistitelný zjev své doby, na první pohled paradoxní: „Domnívá-li se kdo, že zasvěcováním se panen lidstva ubývá, ať pováží, že tam, kde je málo panen, jest i méně lidí, kde však má panenství četné ctitele, i počet obyvatelstva že je větší . . . Zkušenost ukazuje všude, že panenství nepřináší škody.“¹ Neboť celibát je symptomem, ale také příčinou mravného života a mravní síla, z něho vyzařovaná, sílí mravnost v rodinách, a kde v rodinách je mravnost, tam je také plodnost. Ne pouze theologové, nýbrž i sociolog Bureau,² národohospodář Périn,³ sociální etik Förster⁴ prohlašují, že i pro rodiny celibát je žírnou půdou, z níž potřebují ssát sílu pro svůj vzrůst a pro svůj rozmach.

To je tedy veliký sociální smysl celibátu: „Panna nezná těhotenství a bolesti porodu; a přece má bohatší potomstvo, . . . ježto všecky má za dítky.“⁵

Je požehnáním pro církev, a také tím požehnáním pro společnost. Neboť církev je jedním z nejdůležitějších činitelů sociálních a s úctou sklání se před církví, kdo prozkoumá, co udělala pro individuum, pro rodinu, pro širší společnost, pro řád hospodářský, pro vědu a pro umění.⁶ Ale jedním z klíčů k úspěchům církve je celibát: Čím méně její orgány jsou poutány k světu svazky krve, čím více v sobě přemohly tělesnost, tím intensivněji slouží velikým úkolům, jež Kristus církvi stanovil. „Církev stojí na kněžství a na vyšším jeho duchu. Vyšší duch kněžství stojí na celibátu. Odtud značí otřesení celibátu otřesení církve ne co do jejího trvání, ale co do jejího vyššího působení.“⁷

31. Na námitky odpovídám jen stručně. Předně námitka Luther-Bebelova o nezbytné nutnosti ukájet pud pohlavní. Každý průměrný lékař a každý nepředpojatý zkušený člověk je si toho vědom, že klásti vedle sebe potřebu jídla a potřebu ukojit pud pohlavní jakožto stejně nutné pro život jednot-

¹ S. Ambrosius, De virginitate 36, P L 16, 289.

² Bureau, L'Indiscipline 327 n.

³ Ch. Périn, De la richesse dans les sociétés chrétiennes, Paris 1861, liv. 4 ch. 4 str. 644, cituje Rive-Ümberg, Die Ehe, 386.

⁴ Förster, Sexualethik 166-172.

⁵ S. Ambrosius, De virginibus l. I c. 30, M L 16, 208.

⁶ Viz na př. hluboce vědecky založené dílo profesora práv na pařížské universitě E. Chénona, Le Rôle social de l'Église, Paris, 1921 nebo konference Gibier, L'Église et son Oeuvre, Paris (bez data) 4 sv.

⁷ Novák, Kněžské problémy 210.

livcův jest nezodpověditelným skreslováním skutečnosti. Nezodpověditelným zvláště proto, že takto dává se tomuto demonickému pudu legitimace, již bude hájiti každou svou výstřednost. Nezodpověditelným zvláště nyní, kdy pudy jsou v duších z veliké části zbaveny sil, jimiž byly dříve drženy na uzdě, a kdy tyto pudy jsou frivolnostmi bujícími ve veřejném životě vybičovány k morbidní nevázanosti.

Dále závěr dr. Krejčího, že ježto manželství je pro společnost nutností, že „musíme tam všichni“, je zrovna tak nesprávný, jako kdyby někdo z nutnosti, že společnost musí míti lidi obdělávající zemi, aby tak opatřeny byly plodiny nezbytné k výživě obyvatelstva, usuzoval, že každý člověk má sociální povinnost býti zemědělcem. Nesprávnost jeho další námitky, že „není ani jediného zaměstnání, jež by nemohlo býti vykonáno se stejným výsledkem od ženatých jako od svobodných“, je patrna z vývodů hořejších: pro jisté úkoly jest panictví velikou výhodou, aby tyto úkoly mohly býti splněny dokonaleji. Konečně že „v normálních poměrech není celibát žádnou obětí“: i když snad co do zevnějších statků by celibát obětí nemusil býti, tož přece dobře zachovávaný celibát jest obětí, kterou mnohý za těžkých *vnitřních* utrpení opět a opět obnovuje, takže může na sebe aplikovati slova sv. Pavla: „Byl mi dán osten pro tělo, anděl to satanův, aby mě poličkoval.“¹ Celibát obětí jest.

Ale obětí, jež nese požehnání!

¹ II. ke Korint. 12, 7. K otázce celibátu viz především vzácné myšlenky u Nováka, Kněžské problémy 179-228 (tamže dobré poznámky bibliografické), pak Pavy, Du Célibat ecclésiastique 1852 (v některých názorech na př. o populačních problémech str. 394 n., zastaralá, v celku však ještě dobrá; zvláště zajímavá část „Du célibat ecclésiastique au point de vue politique et sociale str. 354-417), Schmitt, Grundzüge der geschl. Sittlichkeit 89-118, Carry, Le Célibat ecclésiastique, Paris 1905, Polifka, Priesterfeinde und die schwarze Gefahr, Münster 1904 (obsahuje na str. 83-183 pěkné a klidné myšlenky, jichž by člověk pod oním nešťastným polemickým titulem nehledal). Pak snad knihu, již se mi nepodařilo opatřit si: „F. Bruschelli, Familia e sacerdozio ossia la missione sociale del celibato ecclesiastico. Roma 1909.

DÍL II.

DNEŠNÍ VLIVY

—

A. EVOLUCIONISMUS A RODINA

Nauka evolucionistů. Morgan L. (přel. Eichhoff W. — Kautsky K.) Die Urgesellschaft. Stuttgart 1891 - Bachofen J., Das Mutterrecht, Basel 1861. - Spencer H. (přel. Vetter B.) Die Principien der Sociologie, Stuttgart 1887. - Achelis Th. Die Entwicklung der Ehe, Berlin 1893. - Letourneau Ch. (přel. a upravila Nekvindová M.) Postavení ženy u různých národů zeměkoule. V Praze 1912. - Gorovský K., Volná láska a komunismus. V Praze 1922. - Engels F., Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staates. Stuttgart und Berlin ²² 1922. - Bebel A. Die Frau und der Sozialismus. Stuttgart und Berlin, 176-180 Tausend 1922. - Cunow, Zur Urgeschichte der Ehe und Familie, Stuttgart 1912. - Vacek J., Právěk a manželství, v Praze 1912—1913. - Chalupný E., Sociologie. Díl III. Skladba I. V Praze 1919. - Gumplowicz L., Allgemeines Staatsrecht Innsbruck ³ 1907.

Ke kritice. Schmidt W., Völker und Kulturen, Regensburg (Dosud sešity 26—33). - Týž, Der Ursprung der Gottesidee I T., Münster i. W. 1912. - Týž, Die Stellung der Pygmäer — und Pygmoidenvölker in der Entwicklungsgeschichte der Menschheit, Stuttgart 1910. - Gemelli A. (přel. Jolivet R.), Origine de la Famille, Paris 1923. - Goldenweiser A., Early Civilization, New York 1920. - Lowie R., Primitive Society, New York 1920. - Rivers W., Kinship and social Organization, London 1914. - Koppers W., Die Anfänge des menschlichen Gemeinlebens M. Gladbach 1921. - Wundt W., Elemente der Völkerpsychologie, Leipzig 1912. - Týž, Völkerpsychologie, Bd. VII, Leipzig 1917. - Cathrein V., Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit, Freiburg i. B. 1914. - Buschan, Illustrierte Völkerkunde ²¹ (unter Mitwirkung von Dr. A. Byhan, Dr. A. Haberlandt, Prof. Dr. M. Haberlandt atd.) Stuttgart 1922. - Westermarck E. (přel. Katscher und Gratzner) Geschichte der menschlichen Ehe, Jena 1893. - Le Roy A., La Religion des Primitifs Paris 1911. - Starcke C. N., Die primitive Familie in ihrer Entstehung und Entwicklung, Leipzig 1888. - Habert O., L' École sociologique et les Origines de la Morale. Paris 1923. Spieler J., Licht und Schatten, Freiburg i. B. 1914.

EVOLUCIONISTICKÉ NAZÍRÁNÍ NA RODINU

1. Strašná rána byla nazírání na rodinu zasazena evolucionistickým vysvětlováním jejího vzniku, které se jako záplava rozlilo v posledních desetiletích minulého století a zatopilo všechna odvětví vědy, která mají co činit s rodinou. Nebylo ani lze něco jiného očekávat: je-li vývoj od nejprimitivnějších a nejnižších tvarů ve všech oborech přírody, podléhá-li mu i člověk sám, pak jak by bylo myslitelné, aby vztahy sociální, v nichž lidstvo žije, byly vyňaty z tohoto velikého a vše ovládajícího zákona vývoje? Jak by bylo pak možno nynější základní formy společenského života — třeba jen v jejich

nejpodstatnějších obrysech — chtějí hledat mezi lidmi, stojícími na počátku vývojové řady? Člověk sám dle evolucionistických teorií je pouze dokonalším stupněm, než jeho předkové z říše pouze živočišné, a proto i jeho duševní a sociální vývoj jen zvolna část po části se zbavoval nižších způsobů z říše zvířecí. Proto i jeho rodinný život přecházel jen ponenáhlu ze stavů blízkých stavům zvířecím v ony vyspělé útvary, v nichž žije dnes. Vývojová nauka se nemůže zastavit před žádným jevem přírody a života; nezastaví se tedy ani u dveří manželství a rodiny: bylo by bláhovostí představovat si, že hned u nejstarších lidí bylo naše nynější jednoženství a vůbec dnešní zřízení rodinné, byť i jen ve svých nejzákladnějších rysech.

Lze dokázat tuto větu, že je skutečně názorem doby, že i rodina prodělává všechny příslušné proměny, jež nutně s sebou nese vývoj? — Snadný důkaz v době, kdy věda všeobecně uznává všestranný vývoj! Z našich předáků uvádím na př. dr. Chalupného. Jemu „je teorie vývojová nezbytným podkladem sociologie nynější“, dle něho tento předpoklad vývoje „neodbytně vyplývá z celého stavu moderní vědy a filosofie“; a to předpokladem resp. úsudkem v daném našem případě je, „že v poměrech rodinných a manželských děje se a vždy se děl vývoj tak, jako ve všech poměrech kulturních vůbec a že, ať již vývoj ten byl sebe záhadnější a klikatější, prvotní jeho fáse jsou rozdílny od útvarů civilisace vyšší, a jsou útvarům přírodním, tedy rodinným útvarům zvířecím bližší, než útvary manželství a rodiny, vytvořené vyšší civilisací.“¹ Jmenuji dále dr. Krejčího, jenž s otevřeností naprostou se vyslovuje pro myšlenku vývoje manželství² a jehož názor zde jistě tlumočí vědecké přesvědčení veliké části českého vědeckého světa.

Tato víra ve vývoj rodiny může dostoupiti výše až tak chorobné, že se drží svých předpokladů i tehdy, když svědectví pro názor opačný jsou prokázána i autoritami na slovo vzatými: „Významní badatelé jako Weestermarck, Bastian, Starcke, Forel a jiní učinili také všecko, aby prokázali, že jednoženství bylo původním pohlavním spojením lidí. A přece, kdo se pohroužil do ducha nauk vývojových, bude o tomto závěru pochybovati.“³

Není divu: myšlenka vývoje patří k nejzákladnějším předpokladům moderní vědy! Vědečtí pracovníci na universitních katedrách to hlásají. Tak pařížský Lévy-Bruhl ukončuje své známé dílo o morálce: „Zkrátka, abychom použili... slova hlubokého: We are all born in moral stupidity“ (rodíme se všichni jakožto bytosti mravně tupé). Tato úvaha týká se společnosti právě

¹ Chalupný, Sociologie, díl III. I. 151.

² Krejčí, Positivní etika 314—315.

³ Markerdt, Kommunistische, kapitalistische oder sozialistische Ehe 5.

tak jako jednotlivců.“¹ Hlásají tak nejoblíbenější popularisátoři „vědy“. „Vztahy pohlaví opět se změni. Nic není věčné, ani v přírodě ani v životě lidském; věčné je pouze střídání, změna“.²

Této celkové náladě přišli jako na zavalanou nesmírně vhod oni badatelé, kteří přinášeli ze svých studií etnologických potvrzení teorií o vývoji rodiny. V jejich řadě kráčí v čele Švýcar Bachofen. Skoro se zdá čtenáři při prvních stránkách jeho díla, že autor sám se své myšlenky bojí, že tuší, jaký převrat — snad neblahý převrat — v nazírání způsobí, a že tudíž věty, v něž shrnuje výsledky svého badání, stylisuje tak, že z nich až zaznívá cosi skoro jako omluva: „Se vznešeností lidské přirozenosti a jejího určení jest — zdá se — výlučnost manželského spojení tak pronikavě sprízněna a je pro ni tak nezbytná, že největší část lidí ji považuje za původní stav a tvrzení, že existovaly hlubší, docela nespořádané pohlavní poměry, se odkazuje do říše snů jakožto smutné poblouzení neužitečného hloubání o počátcích lidského bytí. Kdo by se nepřipojil rád k tomuto mínění a našeho pokolení neušetřil bolestné vzpomínky na dětství tak nedůstojné? Ale svědectví dějin zakazuje, abychom skýтали sluchu tichým hlasům pýchy a samolásky a abychom pochybovali o krajně zdoluhavém pokroku lidstva k manželské umravnělosti. Se zdrcující tíží doléhá na nás falanks plně historických zpráv a činí nemožným každý odpor a každou obranu. Nelze před tím zavíratí oči: nadvláda žen se prosadila, upevnila a udržela všude v uvědomělém a vytrvalém odporu ženského pohlaví proti heterismu, který je ponižoval. Jsouc vydána bez ochrany zneužívání mužem a . . . jsouc jeho vilností k smrti znavena, pocituje žena nejprve a nejhlouběji touhu po spořádaných poměrech a po čistém umravnění, jehož nátlaku se muž ve vzpurném vědomí vyšší fysické síly nerad přizpůsobuje.“³ —

Pak přišel druhý muž, jehož zasáhnutí do nazírání na vývoj rodiny bylo při nejmenším tak epochální jako Bachofenovo: Amerikán Lewis H. Morgan. Železným, těžkým kladivem svých etnologických poznatků a svého filosofického nazírání rozbíjel bez milosrdenství staré názory: „Jsme zvyklí považovati za samozřejmé, že rodina s jednoženstvím existovala od pradávna a že jen výminečně byla prolomena v některých krajích patriarchální formou rodiny. Místo toho podléhala idea rodiny ponenáhlému vývoji a prodělala řadu stadií, z nichž v pořadí je jednoženství posledním. Bude mou úlohou dokázati, že mu předcházely útvary daleko starší, které všeobecně vládly obdobím divoštství a starším obdobím barbarství až do středního

¹ Lévy-Bruhl, La Morale et la Science des Moeurs, 291.

² Bebel, Die Frau 176, 10, 11.

³ Bachofen, Das Mutterrecht, úvod str. XVIII a XIX.

období barbarství a že nelze stopovati ani monogamického ani patriarchálního útvaru dále leč až po pozdnější období barbarství. To jsou poměrně docela nové útvary. Ba byly nemožny v praspolečnosti, pokud jistý rozvoj kultury pod dřívějšími útvary v každé lidské rase neupravil pro ni cest.“¹

Situaci v r. 1917 vyjádřil W. Wundt slovy: „Tato theorie, dle níž v primitivním stavu vůbec prý manželství nebylo ani ve formě mnohoženství ani jednoženství, byla hájena řadou badatelů, jako byli Mac Lennan, Lewis Morgan, John Lubbock, Jul. Lippert, Herbert Spencer a ještě v nejnovější době zvláště A. W. Hovitt, Spencer a Gillen, J. G. Frazer a jiní, tak že lze říci, že je mezi antropology a etnology vzdor jednotlivým hlasům odporu v nynější době téměř vládnoucí.“²

A kromě osob Wundtem jmenovaných Bastian, Post, Kohler, Achelis, Müller-Lyer, Giraud-Teulon, Letourneau, Cunow . . . V jednotlivostech stojí sice někteří ostře proti sobě; v hlavní věci, že totiž nebylo jednoženství v prvních dobách lidstva, jsou zajedno všichni.

3. Z etnologie přešlo dále evolucionistické nazírání na rodinu i do jiných oborů vědy, které rodinou se musejí zabývati: uvádím aspoň etiku, sociologii, právní filosofii.

V právní filosofii učí dr. Vacek: „Moderní věda sociologická prokázala zcela jasně, že původně ve všech územních oblastech lid žil v sociálních útvarech, ve kterých vládla úplná volnost pohlavních styků a v nichž stálý životní poměr *jednotlivého* muže k *jednotlivé* ženě vůbec nebyl znám.“³ „Vycházíme-li z předpokladu, že pračlověk jest tvorem divokým i plachým zároveň, usuzujeme snadno, že pohlavní styk pramuže a praženy nevedl k založení trvalého životního poměru. Pohlavní pud probouzel se v pračlověku zajisté pouze občas a býval jedinou souloží ukojen na čas zúplna. Pramuž a pražena znechutili se po souloží sobě navzájem; a i obapolný strach pudil je od sebe. Kromě toho sluší uvážiti, že ženino těhotenství netoliko brání pohlavnímu styku, nýbrž že činí ženu neschopnu, aby stačila muži v přemáhání obtíží života. Přechká-li osamotnělá žena těžké doby těhotenství i porodu, dochází k společnému životu matky a dítěte. Společný tento život mnohdy netrvá dlouho; dítě, dospěvši, opouští matku a žije pro sebe. Tam však, kde žena zrodila dítě mužského pohlaví, a kde z jakékoliv příčiny dítě v době dospělosti matky neopouští, jest dán základ k prvnímu útvaru soci-

¹ Morgan, (přel Eichhoff — Kautsky) Die Urgesellschaft, 324.

² Wundt, Völkerpsychologie VII 103.

³ Vacek, Církev římsko-katolická a manželství 10.

álnímu. *Ze soužití matky se synem vzniká rodina, která se průběhem času rozvětňuje v kmen.*¹

Z jiných právníků budiž jmenován jeden z nejlepších českých národohospodářů, univ. prof. dr. Jos. Gruber. Dle něho život lásky „vyvinul se nejprve . . . zcela odloučeně od péče o plození a výchovu nových pokolení, láska těchto pradob, jež se znenáhla z pouhého pohlavního pudu vytvořila, jest zcela bez účelů, jest ryzí, jen pro sebe samu. Narodily-li se děti, připadly tlupě jako celku, ale ovšem první léta pečovala o dítě matka . . . mateřské právo plynulo z absolutního původního komunismu majetku i žen uvnitř tlupy“.² Podobně rakous. prof. státovědy dr. L. Gumplowicz.³

Názory evolucionistické o rodině vládou silně i v sociologii. Pochopitelně. Když sociolog takového jména jako je Spencer se za ně postavil, pak byly podepřeny hodně vydatně. A Spencer se za ně postavil: „Nejnižší skupiny primitivních lidí beze vší státní organisace postrádají i jakékoli stopy zařízení, jež by zasluhovalo, aby se nazvalo organisací rodiny: vztahy mezi pohlavími a vztahy mezi rodiči a dětmi sotva jsou vyššího rázu než vztahy mezi zvířaty.“⁴ Postavil se za ně Schäffle,⁵ Stein,⁶ stojí za nimi i dr. Chalupný; u tohoto v dlouhé partii nadepsané „Sociologie rodiny“⁷ opět a opět setkáváme se s názory, jako že „člověk jest potomkem předvěkých zvířat a proto prvopočátky lidstva byly považovány za útvar příbuzný společností zvířecím. Náзор ten sám o sobě nelze popírat“ (161), názor o někdejší nadvládě žen že „podporují i obdobné jevy u zvířat, jichž rodina — lze-li toho výrazu užít — se kupí kolem samic“ (152), mluví o „kohoutu jako hlavě harému“ (156), soudí, že teorie podrobení žen od mužů v nejstarších dobách „srovnávaly by se i s hlediskem, které vznik povšechné převahy samců klade do dob předlidských a tudíž tvrdí, že na onom stupni vývoje organického, na němž vznikli první lidé, byla již převaha samců dokonána — s kteréhožto hlediska jevy matriarchální, zjištěné u mnohých kmenů, jevíly by se jen dodatečnými, rudimentárními zbytky dávno vyhynulého útvaru, nebo pokusy o jeho obnovení (jako v pověsti o dívčím boji v Čechách)“ (163).

Evolucionistické nazírání přešlo i do filosofické etiky. Stůjž zde místo z díla prof. dr. Krejčího, místo pro další náš výklad tím důležitější, protože v něm

¹ Vacek, Pravěk a manželství 46. — Celou knihou jako červená nit se táhne myšlenka, že jednoženství je zjevem až pozdějších dob lidstva.

² Gruber J., Populační otázka 49.

³ Gumplowicz, Allgemeines Staatsrecht 3384, 385.

⁴ Spencer (přel. Vetter) Die Principien der Soziologie II 206.

⁵ Schäffle, Bau u. Leben des sozialen Körpers III 13; Gemelli-Jolivet, Origine de la Famille 21.

⁶ Stein, Die soziale Frage atd. 61-62.

⁷ Chalupný, Sociologie III I 112-175.

stručně shrnuta je celá vývojová nauka o rodině. „Jaká byla původní forma rodinného či lépe řečeno manželského spojení, je těžko určit, protože mysliti se dá v té příčině leccos, ale dokladů v historii ani přítomné skutečnosti není . . . Jen tolik jest jisto, že původní forma pohlavních styků byla jiná než nyní a že o svazku rodinném, monogamickém neb polygamickém na počátku vývoje nemůže býti řeči, nýbrž že spojení muže se ženou (soužití) bylo dočasné. Řídilo se potřebou ukojení pudu a trvalo potud, pokud bylo u muže podnětů k žádání určité ženy. — O potomstvo starala se matka a poměr k muži (otce) byl tím zrušen. Muž obrátil se k ženě jiné, a po vykonání povinnosti mateřské šla po případě také žena za jiným mužem. Původní poměr byl tedy asi jakýsi *heterism*. Zbytkem toho je *právo mateřské*, jež dosud platí u některých zaostalých kmenů a jehož stopy jsou i u vzdělaných národů na př. v tom, že příbuzenství se určovalo dle původu z téže matky. — Z heterismu čili polygynie vyvinul se stálý svazek manželský ve formě polygamie a monogamie, z práva mateřského vzešlo právo otcovské, a to působením vlivů vnějších, které nutily muže, aby svou sféru po ukojení touhy pohlavní jeden muž proti druhému ohraničovali, a zároveň působením příčin vnitřních, mezi nimiž byl na prvním místě vzrůst sympatie, jenž znamenal přechod hrubého pudu k lásce. — Polygamie a monogamie jsou nejvyšší dosud formy svazku manželského.“¹

4. Vývojové názory nezůstaly omezeny na vědecké kruhy. Pronikaly a pronikají stále i mezi vrstvy lidové. Především přijala je za své ta strana, která napsala si jako heslo, že jde osvobozovat utiskované všechny: tedy i utiskovanou ženu. Vždyť mezi materialistickými předpoklady, z nichž vycházela, a mezi novým učením o rodině bylo tolik vnitřní příbuznosti! Sám Engels doznává: „Byl to sám Karel Marx, jenž si vyhradil, že výsledky Morganova badání podá v souvislosti s výsledky svého materialistického pojmání dějin a že tím teprve objasní jich plný význam. Vždyť Morgan svým způsobem znovu objevil v Americe materialistické nazírání na dějiny, jež Marx objevil před 40 roky, a to jej vedlo, když srovnával barbarství a civilizaci, v hlavních věcech k týmž důsledkům jako Marxa.“² Jinými slovy: poněvadž východisko badání i u Morgana i u Marxe je totéž — materialistický názor na dějiny — chtěl učiniti Marx nauky Morganovy částí svých teorií socialistických. Nevykonal to. Vykonal však to místo něho Engels, který ve svém velmi rozšířeném díle o původu rodiny³ myšlenkám Morganovým razila dosud

¹ Krejčí, Positivní etika 314, 315.

² Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* v předmluvě k I. vyd. r. 1884 (22 str. VII).

³ Engels tamže 1-92, po př. 1-148.

razi účinně cestu mezi lid. V jeho šlépějích kráčejí ostatní předáci socialističtí, pokud se obírají vývojem rodiny. Tak na př. nejrozšířenější kniha socialistická, týkající se rodiny, Bebelova „Žena“, v oněch statích, v nichž jedná o pravěku rodiny,¹ není než širším rozvedením slov, jež sám napsal proti původnosti monogamie: „Pohodlné tvrzení o poměru mezi mužem a ženou, které denně od nevědomců nebo podvodníků zaznívá k našemu uchu, „že to vždycky tak bylo“, a „že to vždycky tak zůstane“, je v každém ohledu bludné, povrchní a vylhané.“² A tak tomu je v socialismu až podnes. Jsou to na př. ozvuky Morganových poopravených a doplněných myšlenek, jež znějí ve větách Gorovského: „Člověk jest v podstatě tvorem společenským a polygamním. Prvním způsobem lidské pospolitosti byly *hordy*, jichž velikost obnášela asi 50-60 osob. V nich panovala úplná pohlavní *promiskuita*, to jest nevázaný styk všech se všemi, tedy mnohomužství, mnohoženství a společné vlastnictví dětí.“ Pak vzniká *exogamita*, styk mezi hordami. Pak další formy. „Ženy jsou původně *kradeny*, avšak loupení je nebezpečné, krvavé, nepříjemné. Stálý strach žene lidi k vyměňování, v němž žena je pouhým předmětem. Je-li méně cenná, přidá se kožešina, kamenné nástroje, oštěpy a pod.“³ Kdo by spočítal všechny publikace, jimiž tyto myšlenky evolucionistické byly nesený mezi lid!

5. Jest nutno, abychom v této studii, která chce sloužiti životu, všimli si podrobněji vývojových názorův o rodině?

Již to, že na vyřešení otázky vývoje rodiny bylo obětováno nesmírné množství duševní energie, že evolucionistický názor na rodinu je hájen s takovou promyšleností, houževnatostí a v takovém rozsahu, je důkazem, že neběží o otázku pouze teoretickou, nýbrž o něco, co hluboko zasahuje do života.

Skutečně: je-li rodina a manželství opravdu něčím, co se samo sebou vyvíjelo, co lidé úplně samostatně přetvořovali dle svých potřeb, pak nezbytně lidé mají to právo až podnes a proto veškerá moc nad manželstvím je v rukou jejich; zasahování vyšší nějaké bytosti nebo jejich orgánů je tudíž vyloučeno. Je-li manželství jen pouhým dílem přírodního vývoje a tedy přirozených sil, pak je bludem tvrditi, že by mělo nějaké účely nadpřirozené a potřebovalo nějakých prostředků nadpřirozených: má sloužit pouze tomuto pozemskému životu a příroda se svými prostředky si plně stačí!

Netušíte, jaké naděje se vkládají do toho, zda se podaří, aby evolucionistické nazírání na rodinu prosáklo smýšlením jednotlivců i na rozhodujících místech zákonodárství a vědy?

¹ Bebel, Die Frau ¹⁷⁶, 9-27, po př. 9-50.

² Bebel tamže 10.

³ Gorovský, Volná láska a komunismus 15-16, sr. str. 13-20.

NESPRÁVNOST EVOLUCIONISTICKÉ NAUKY O RODINĚ

6. A přece — přese všechno sebevědomí, s jakým dnes ještě tento vývojový názor vystupuje, přes vědecký háv, jímž se při svých zdánlivých oslepujících výbojích zahaluje, je toto stanovisko dnes ztroskotaným pokusem; jest prohranou bitvou; je něčím, co chce sice býti vědeckým, ale co je v křiklavém rozporu s nynějším stavem vědeckého badání, co tedy je — té ironie! — úplně nevědecké.

Není účelem této knihy dopodrobna rozebírat, co je v jednotlivých názorech evolucionistů správného a nesprávného. To je věcí etnologů z povolání. Pro naše účely stačí, když dokážeme, že *metoda* evolucionistů v otázce rodiny jest podstatně nedostatečná a že také *hlavní* tvrzení jejich o vývoji manželství jsou vědecky neudržitelná.

7. Bylo předně osudným v etnologickém badání o rodině, že badatelé přistupovali ke své úloze s aprioristickým předpokladem, že zásada vývoje v plném slova smyslu platí i o člověku a zařízeních v lidstvu. Mnohé zjevy mravní zaostalosti, zjištěné u dosud žijících divochů, sloužily jim za doklad pro jejich předem pojaté domněnky. A poněvadž vývoj vyžaduje postup od nižšího k vyššímu, zašli mnozí tak daleko, že, co našli v životě lidstva nízkého, to vše připsali na vrub nejstarším lidem. Někteří dokonce, pohybující se tak v myšlenkách v oboru, kde těžko bylo je kontrolovati, uvolnili své obrazivosti uzdu a otěže úplně. Jiní sbírali sice pečlivě etnologický materiál a jejich práce má po té stránce v jednotlivostech hodnotu velikou a trvalou; ale k vysvětlení podali domněnky, jichž nelze hájiti. Jiní zase zjistili u různých kmenů necivilisovaných názory a zařízení, které projevují až zarážející nízkost mravnosti; ale hned to uvádějí na doklad, že to jsou ještě zbytky z dob, kdy mravnost lidská ještě silně podobala se poměrům v říši zvířat, z níž člověk vyšel; a nepováží, že snad kmen ten podléhal ve své minulosti vlivům, které u něho docela dobře mohly vyvolati mravní úpadek vůči dřívějšku, degeneraci, demoralisaci. — Je sice možno částečně souhlasiti, že v otázce zevnější civilizace, ve zhotovování nástrojův atd. je vývoj od jednoduššího ke složitějšímu, od hrubšího k dokonalejšímu; ale ani tato zevnější, materiální kultura neděje se stálým rovnoměrným vzestupem, a po obdobích vysokého rozvoje kulturního mohou v týchž oblastech nastati doby žalostného úpadku kultury, nebo snad i jejího — ne sice všeobecného, nýbrž na určité oblasti omezeného — zániku. Naprosto však nelze přijmouti předpoklad o stálém rovnoměrném vývoji mravním. V životě jednotlivců často se setkáváme se zjevem, že po létech mravní bezúhonnosti přijdou léta demoralisace. V životě národů

setkáváme se se zjevem obdobným : národ, který býval vzorem mravní ukázněnosti, po několika stoletích degeneruje mravně tak, že, kdyby nebyl mravně zmlazován odjinud, byl by odsouzen ku vymření; a ku podivu, právě ta střediska národa, která v materiální kultuře stojí vůči všem ostatním složkám národa nejvýše — na př. nyní velkoměsta — projevují tento úpadek mravní často způsobem nejpříšernějším. Dobře praví Grosse: „Morgan si představuje kulturu asi jako žebřík, po němž národové vedle sebe a za sebou stoupají nahoru. Každý národ má tytéž stupně za sebou neb před sebou. Velkou většinu těchto stupňů lze bezprostředně poznati z dějin a národopysku, ony málokteré stupně, které se během času ztratily, Morgan doplnil. Že je možný také sestup s vyššího stupně na nižší, klesání s vyšší úrovně na nižší, to tito vývojoví teoretikové úplně přehlížejí! Stále tedy více razí si cestu poznání o neudržitelnosti této teorie.“¹

Když tedy i na vlastní oči i ve spisech odborníků sledujeme, jak vývoj mravní dokonce se neděje ve formě čáry pravidelně stoupající, nýbrž formě vlnovky, teď stoupající, ale jindy klesající — za těchto okolností můžeme jako samozřejmý přijmouti předpoklad, že mravní poměry lidstva byly nejprve — našimi výrazy vyjádřeno — nejubožejší, a stále a stále se zušlechťují? Může vůbec věda trpěti takové libovolné aprioristické předpoklady? Věda, která všude jinde žádá přísnou práci, jež krok za krokem dovede *dokázati* každé své tvrzení? Může věda resignovati na tento svůj princip? Může připustiti, aby místo tuhé její a ukázněné práce rozumové laškovná fantasie hravě budovala své vzdušné teorie a ve jménu vědy a jako výzkumy vědy je předkládala lidstvu? Či v tomto oboru ten nepřekonatelný odpor, jež věda má vůči lehkovážnému diletantství, se nejeví? To, jaké fantastické nauky o pravěku manželství se budují, přesahuje mnohdy všechny meze!

8. Avšak může věda vůbec co zjistiti o rodině a manželství v pravěku? Vždyť „historie nesahá do dob tak dávných, leč symbolickými záhadnými bájemi a přítomný člověk ve všech svých plemenech, ve všech částech země příliš pokročil za toto první stadium, z něhož můžeme nanejvýš tu a tam vytušiti zbytky.“² Je pravda, že vážný badatel, chce-li ve zmíněné věci dospěti k spolehlivým poznatkům, má postavení velmi obtížné: přímých památek ze zaručeně nejstarších dob, dle nichž by bylo lze vybudovati spolehlivé domněnky o názorech na rodinu, zachovalo se tak máličko, a také ty, jež se zachovaly, jsou ještě obsahově tak hubené!

¹ Grosse, Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft, Freiburg i. B. 3 n. — Sr. čl. Schmidtův „Fortschritt und Rückschritt in der Kulturentwicklung“ ve Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen 45-51.

² Krejčí, Positivní etika 314.

Avšak zvědavému duchu, jenž by tak rád pátravým svým zrakem pronikl husté mlhy zahalující lidstvo pravěku, naskytá se přece jedna cesta vedoucí spolehlivě k cíli. *Moderní etnologii* podařilo se již vyplést se z počátečních zdánlivě nepřekonatelných obtíží. V badání o národech s hlediska antropologického i kulturního dospěla již tak daleko, že mohla se věnovati již podrobnému studiu i kmenů nejvzdálenějších a nejosamělejších. Dospěla již tak daleko, že její badatelé pracují mezi odlehlými divošskými kmeny ne jako povrchní cestovatelé, kteří nemají ani jazykových znalostí ani kdy, aby dopodrobna vnikli do smýšlení a zřízení domorodců, a tedy podávají často zprávy jen povrchní a kusé, často i nesprávné; těmto novým badatelům, kteří často žijí dlouhou dobu v kmenu a jsou vyzbrojeni i znalostí řeči i důvěrou domácího obyvatelstva, je možno důkladně se obeznámiti s jeho názory, zvyky současnými a nahlédnouti částečně i do jeho minulosti. Na základě těchto podrobných vědomostí možno pak pěstiti srovnávací vědu, která třídí kulturu jednotlivých kmenů ve skupiny, tyto skupiny srovnává zase mezi sebou navzájem atd. Gräbner, Ankermann, Foy, Schmidt a jiní moderní etnologové slavného jména stojí za těmito úmorné práce sice vyžadujícími, ale jedině spolehlivými metodami.¹ Tak byla konečně vysvobozena etnologie ze svého nesnesitelného myšlenkového spoutání, do něhož byla uvržena tím, že bylo používáno v ní přírodovědeckého principu evolucionistického, kdežto jediná správná metoda, již se v ní může používat, je metoda historicko-kulturní.

Tato nová historicko-kulturní škola etnologická zjistila překvapující skutečnosti. Mezi kulturními vrstvami, v něž lze rozvrhnouti kulturní úroveň kmenů s počátky lidské vzdělanosti, shledala některé vrstvy tak staré, tak primitivní, že neváhala prohlásiti, že kmeny, u nichž takový kulturní ráz zjistila, stojí v červáncích kultury lidské vůbec. Arci není takových kmenů, v nichž by se zračil prvotní kulturní stav lidstva, příliš mnoho. U veliké většiny vlivy přírodní, vliv rázovitých individualit, styky s jinými skupinami lidí a jiné vlivy setřely původní ráz. Avšak přes to zachovaly se kmeny, které v osamocení, nepodléhající pronikavým obměnným vlivům ani z venčí ani zevnitř, zachovaly si původní kulturu. Ta stagnace a konservatism v kultuře, která u jiných národů trvá jen po kratší období, snad jen po několik století, u nich byla stavem trvalým.²

¹ Sr. přednášku etnologa W. Kopperse „Geschichte und Methode der neuern Völkerkunde“ v jeho knize *Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens im Spiegel der neuern Völkerkunde* 28-54 a zvl. Schmidtovo pojednání „Die Methode der Völkerkunde“ ve Schmidt-Koppers, *Völker und Kulturen* 31-130.

² Viz Gemelli (přel. Jolivet) *Origine de la Famille*, chap. VIII, *Les peuples primitifs de la terre* 72-101.

Odtud požadavek historicko-kulturní školy národopysné: Kdo chce si utvořit úsudek o prvotních zařízeních lidských, tedy i o rodině a manželství, nesmí ke svému úkolu přistoupit s aprioristickými předpoklady, pro něž by pak jen hledal doklady, nýbrž musí se věnovat svízelné, zdlouhavé práci badatelské u národů, kteří se svými názory představují nejstarší minulost lidské kultury! A k jakým výsledkům zde jej jeho nepředpojaté zkoumání zavede, před těmi ve jménu své posvátné úcty k vědě se pokorně skloní — bez ohledu na to, zda jsou mu osobně příjemné či protivné.

9. Tím je již také naznačena druhá hlavní metodologická chyba vývodů vývojových o vzniku rodiny. Mnohé z nich činí ze zvyků zjištěných u národů pozdější kultury závěry o kultuře pravěku. Avšak je možno u člověka, který podléhal po dlouhá léta nejrozmanitějším hlubokým vlivům cizím, beze všeho z nynějších názorů a života usuzovati, že právě takové byly i názory a život rodiny, z níž vyšel? Co z jeho názorů a zvyků je skutečně dílem rodiny? Co bylo naplaveno pozdějším prostředím? Co bylo výsledkem vlastního individuálního života? A zrovna tak jsou mezi národy — i mezi divokými kmeny — takoví, kteří po staletí byli vystaveni vlivům nejrozmanitějším: vlivům originálních jednotlivců; vlivům přírody; vlivům vnitřním, jež v jednotlivých lidech se objevují a vývoj zatlačí směrem od nikoho netušeným; vlivům sousedů, s nimiž se stýkali. Kolik různých vlivů se převalilo přes mnohý kmen za všechna léta jeho trvání a zanechalo v jeho smýšlení i v jeho zřízeních hluboké stopy! — A bylo by dětinstvím představovati si, že tyto změny byly vždy k lepšímu. Jako v životě jednotlivcově může se dostavit po létech úctyhodné mravní zachovalosti doba hlubokého úpadku mravního, tak i v dějinách kmene může se jevit vývoj směrem k demoralisaci, ba může se dospět až do hlubin příšerné degenerace mravní. Neboť jsou v člověku nejen schopnosti dobré, nýbrž i sklony démonické, a když ty byly jednou uvedeny v nešťastný pohyb, pak povalí se možná jako lavina a nikdo nemůže předvídati spoust, jež způsobí. To jevílo se zvláště v takových obdobích kmene, kdy tomuto se podařilo vítězstvím ducha mocně ovládnouti bohatou přírodu: bohaté její dary snadno svedly jej na scestí, potlačily v něm altruism, vyvolaly v něm sobectví, pánovitost, násilnictví vůči slabým, uvolnily v něm pouta, jimiž byly vázány nebezpečné pudy; a v těch, kdož byli ujařmeni, vytvořily buď člověka nedůstojnou mravní tupost nebo tlumený vztek a zaryté úsilí odvety. Vývoj mravní u národa nejde vždy od východiska vzhůru k výšinám, nýbrž často i dolů, a velmi srážně dolů!

Je tedy úplně nekritické, když stavy, jež shledáváme u národů s novější kulturou, prostě přenášíme na lidstvo pravěku. A čím mladší je kulturní

vrstva národa, u něhož svá pozorování konáme, tím větší a tím četnější chyby budou se hemžiti ve výsledcích našeho zkoumání, které má vyjádřiti historickou pravdu! — Vyjádřeno ve zvětšeném měřítku: jako kdyby chtěl nějaký badatel, jenž bude žíti za dva tisíce let po nás, na základě mravů a nemravů, jichž jsou dnes plna největší evropská velkoměsta, popisovati původní mravní názory u Arijců!

Z toho vidíme, jakou hodnotu mají etnologické názory Morganovy (a tudíž i Engelsovy a ostatních socialistů, kteří z Morgana čerpají): za opěrný bod pro své hypotese vzal si v nejrozsáhlejší míře domorodce havajské jako představitele názorů pravěku. Ale právě obyvatelstvo havajské „na základě historicko-etnologického badání se jeví jako nejméně primitivní ze všeho obyvatelstva v Jižním Moři: náleží k nejmladší ze všech sedmi až osmi vrstev kultury a národů.“¹ Jak je takovou chybou až v samých základech otřesena Morganova pyšná budova domněnek — a všech těch mnohých, přemnohých, kdož stavěli na něm!

Ještě většího fiaska musí se dožítí, kdo chce pravěk manželství si konstruovati podle rysů kulturních, zjištěných v životě řeckém nebo římském, jako to učinil prof. dr. Vacek ve své rozsáhlé (a pro zjištění kulturních poměrů u Římanů a Řeků cenné) monografii „Pravěk a manželství“. Z kulturních poměrů, které patří již z největší části do dob historických, z názorů národa, které jsou již naplaveninami nejrozmanitějších vlivů, činiti závěry na manželství a sexuální názory pravěku! Bláhové počínání! Tak bláhové, že H. Cunow — sám evolucionista od hlavy až k patě! — o všech pokusech tohoto druhu s despektem píše: „Co máme na př. říci, když mnozí z těchto sociologů, aby dokázali někdejší existenci pravěkých institucí, které dle jejich mínění již i u Australců, obyvatelů Ohnivé Země a Botokudů dávno patří minulostí, dovolávají se zpráv starších i novějších spisovatelů jednavších neb jednajících o manželských mravech starých Řekův a Římanů?“²

10. Je u oněch kmenů, jichž mravů dosud kultura nemohla zušlechtiti, osud ženy a dítěte tak hrozný, jak se uvádí ve mnohých spisech vybudovaných na vývojové myšlence? Jsou tedy předpoklady pro spořádané rodiny tak nemožné, jak ze spisů těch se jeví?

Všimněme si na př. spisu, jež vydal o věci té K. Letourneau a jenž překladem upraveným M. Nekvindovou³ byl učiněn přístupným českým vrstvám lidovým. Není možno zde dopodrobna opakovati, co se píše v knize

¹ Koppers, Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens atd. 117.

² Cunow, Zur Urgeschichte Ehe und Familie 11.

³ Letourneau Ch. (dle franc. originálu upravila M. Nekvindová), Postavení ženy u různých národů zeměkoule. V Praze 1912, na uved. místech.

o strašném osudu ženy. Aspoň stručné výňatky. Žena australská: „Upí pod dvojím jhem otroctví. Je otrokyní muže a otrokyní kmene“ (11). Muž se k ní chová s nejvyšší bezcitností: „Je-li žena těhotná, slouží a pracuje do posledního okamžiku. Potom odplíží se do houští, aniž by jí z úst vyšel jen jediný výkřik, jediný vzdech. A za několik hodin poté žije Austrálanka opět svým obvyklým životem práce a bídy“ (10). „Běda ženě, jež by se některému bojovníku stala nevěrnou! Muž však docela vesele praktikuje volnou lásku ze dne na den“ (11). A když již stárne, její osud? „Smrt hladem! Cestovatel Oldfield neviděl v Australii mezi domorodci ani jediného ženského hrobu. Soudí, že tam žen nepochovávají, a jakmile začnou stárnouti, zabíjejí je prostě“ (11). Mezi domorodci africkými namnoze týž chmurný obraz: Otec děvčata „ženichovi“ prodává! Za bídné dobytče! „Ubohé desítileté nevěsty. Ve dvanácti letech i dříve stávají se matkami a pak se jejich bída už jen stupňuje. Zestárnou předčasně, a proto „opatrní“ Hotentoté chovají pro svá gynecia již sedmi a osmiletá děvčátka, která později vystřídají starší ženy“ (18). Podobné žalostné obrazy z Japonska (zvl. 76, 77), z Číny, z Habeše (zvl. 96) a odjinud. — Pokud se týká osudu dítek, hrozné jsou na př. zprávy o hromadném vraždění a vyhazování novorozeňat z Číny (str. 87).

Jsou tyto zprávy o osudu ženy a dítek, a tudíž i o mravní úrovni manželství pravdivy? Připouštíme, že české zpracování — o originálu nemluví — nevzbuzuje sice na některých místech veliké důvěry, protože neoznačuje pramenů, z nichž spisovatel čerpal, a to ani při zprávách tak překvapujících, že by udání zdroje uvítal čtenář s radostí; protože dále čtenáři se vtírá myšlenka, zda kniha na všech stránkách sleduje jen čistě vědecké cíle a zdali nepodává — úmyslně neb neúmyslně — také látky, jež bude hltána jistým druhem obecenstva. Ale ať již je jakkoliv, tolik je jisto, že u mnohých kmenů osud ženy je skutečně hrozný. Také misionáři tam působící to potvrzují.¹

Zdůrazňuji však znova, z degenerace a žalostného mravního stavu nynějších kmenů nemůžeme si činiti bezpečného úsudku o tom, jaký byl rodinný život před dávnými tisíciletími v pravěku.

10. Budťež zde podány aspoň v nejhlavnějších obrysech odpovědi na nejběžnější tvrzení, která v různých obměnách se vyskytují ve spisech stoupenců vývojového nazírání na rodinu. Podotýkám, že k této partii hlavním zdrojem je mi Schmidtova rozsáhlá práce, tvořící první polovici velkého díla „Völker und Kulturen“. ² Schmidta se přidržuji, poněvadž je v celém světě dnes po-

¹ Na př. Spieler J., Licht und Schatten 77-87.

² Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen (dosud vyšly pouze oddíly „Werden und Wirken der Völkerkunde“ a „Die menschliche Gesellschaft.“ Sr. dále Schmidt, Die Stellung der Pygmäen- und Pygmoidenvölker in der Entwicklungsgeschichte der Menschheit 140-192, Le

važován za jednu z největších autorit v etnologii a poněvadž jmenované dílo jeho je z nejnovější doby, takže může bohatě těžiti — a těží — i z výzkumů let posledních a přihlíží i k názorům v nejnovějších dobách se vynořivším.

Co je souditi o myšlence Morganově, která až dosud bývá úhelným kamenem nesčíslných vědeckých i lidových publikací, že totiž je nutno usuzovati, že v pravěku byly poměry pohlavních stykův a rodinného života velmi uvolněné, již z toho, že mnohé kmeny vůbec nemají zvláštních výrazů pro pojem otce a matky, že tedy otcovství bylo u nich nejisté? Není nejistota otcovství příznakem pohlavní volnosti?

Předně ukázalo se po dalším pozorování, že u mnohých skutečně nejstarších kmenů, na př. v Melanesii nebo u Andamanesů jsou pro pojem otce výrazy úplně samostatné. Ukázalo se dále, že slova, z nichž ony dalekosáhlé důsledky o nezjistitelnosti otce byly vyvozovány, jsou vlastně označením nikoliv příbuzenství, nýbrž úcty k osobám starším. Přišlo se i na jiný výklad: ukázalo se, že slova, jichž se užívá k označení otce neb matky, nejsou velmi často leč žvatláním dítěte, kteréžto žvatlání pak ustrne v název užívaný i od dospělých: tak zvuky ta, at, pa, ap, ma, am, na, an, jakož i jejich zdvojnásobniny tata, atta, papa, appa, mama, amma, nana, anna. Již Condamine, Buschmann, Delbrück na to upozornili. Wundt pak zvláště prokázal, že tyto výrazy nevyjadřují vůbec příbuzenského vztahu, nýbrž jsou to pouze „slabiky žvatlané děťátky, projevující reflex emoční; toto zbarvení emoční ukazuje, že zvuků těchto nemohlo se užívat leč vůči málo osobám a nikdy vůči skupinám ani aby označili se jimi všichni dospělí v kmeni, neboť je patrné, že členové skupiny nebo kmene nemohli vyvolati u nemluvněte takovou intenzitu emoce.“¹ — A kdyby i výrazu označujícího původně otectví bylo později používáno k označování osob i jiných: plynulo by z toho, že otectví přestalo býti tam poměrem zjištěným? Plyne z toho, když u nás se užívá výrazu „pan-táto“ v širším smyslu, že by u nás bylo otectví něčím neurčitým? Neužívá se slova „bratr“, „sestra“ v širším smyslu? Dejme tomu konečně, že by v některém kmeni neměli zvláštního pojmenování pro pojem otec; lze z toho usuzovati, že u nich není známo zjistitelné otectví? Dle Aristotela (Polit. I. 2, 1253 b) není u Řeků jména pro spojení muže a ženy: bude kdo z toho, zná-li jen poněkud poměry řecké, vyvozovati, že Řekové neznali zřízení manželského? U Francouzů není zvláštního výrazu pro označení muže, poněvadž slovo „l'homme“ znamená vlastně člověka, tedy muže i ženy; není výrazu výlučného pro pojem „rodiče“, poněvadž slova „parents“, jímž se rodiče označují,

Roy, *La Religion des Primitifs*, partie o rodině 93-134 a morálce rodinné 230-243, Habert, *L'École sociologique et les Origines de la Morale*, partie o sympatii u primitivních lidí 179-202.

¹ Gemelli A. (přel. Jolivet R.) *Origine de la Famille* 43.

znamená i příbuzné vůbec; bude však proto kdo tvrditi, že těchto užších pojmů Francouzové nemají vůbec? ¹

Je plně prokázáno, že u některých kmenů dosud by se zachovaly sexuální promiskuita nebo manželství v tlupách? Je možná tedy takto opatřiti důkaz, že takové řády byly v pravěku lidstva, že snad dokonce tehdy byly obvyklé všeobecně?

Praví se sice na př. o Austrálii: „Muži určitého kmene měli právo ke všem ženám v něm, jako opět každá žena směla vlastnit si všechny muže svého kmene.“ ² Tato věta obíhá v nesčíslných variantech světem. Ale čím důkladněji se pozorovalo a zkoumalo, tím více se zjišťovalo, že takového kmene není; že taková zřízení nejsou než promítnutím obrazů z ducha zaujatých lidí do poměrů mezi domorodci. Oblast těchto mravně volných zřízení, jež někteří badatelé tušili na nejrozmanitějších koutech zeměkoule, se sesychala pod donucující silou nových poznatků stále více, až se seschla jen na Austrálii. A dnes, anglický sociolog N. W. Thomas, který nejdůkladněji prozkoumal tuto celou otázku ve zvláštním díle „Kinship Organisations and Group Marriages in Australia“ (v Londýně 1906) dospívá na str. 147 k závěru: „Není předčasné tvrditi, že otázka skupinového manželství, pokud se týká Austrálie se hroutí jako budova bez základu.“ ³

Dále: byla-li v pravěku úplná pohlavní volnost a manželství společné v tlupách, pak je vyloučeno, že by tam bylo bývalo možno opravdové monogamické soužití; pevnost a trvalost svazku manželského; rovnoprávnost muže s ženou; že by dítěti se bylo mohlo dostatí té lásky a takové výchovy, jaké nevyhnutelně potřebuje.

Docela jinak však, než bychom si dle učení evolucionistů představovali, jeví se nám rodina a manželství u oněch kmenů, které nám nepředpojatá etnologie předvádí jako spolehlivé svědky pravěku.

O monogamii, poněvadž běží o základní otázku naší úvahy, uvedu na konci tohoto pojednání stanovisko několika zvláště důležitých národopytců. Zde budiž se Schmidtem zjištěno, že tato známka, totiž jednoženství, musí býti přiznána vůbec pranárodům. „Panuje bezvýminečně u Andamanesů, u Semangův a Senoiců na Malace, u Weddů na Ceylonu, u Toalů na Celebesu, u veliké většiny Negritů na Filipínách a u Negrilů ve střední Africe. Jednoženství je obvyklé u kmenů Gezských ve východní Brasili a u největšího počtu kmenů v Gran Chaco — pohlaváři žijí částečně v mnohoženství —, které

¹ Více o tom viz Schmidt-Koppers, *Völker und Kulturen* 139-141 a Gemelli (přel. Jolivet), *Origine de la Famille* 38-51.

² Letourneau-(Nekvindová), *Postavení ženy u různých národů zeměkoule* 9.

³ Schmidt-Koppers, *Völker und Kulturen*, 143.

tvoří nejstarší kulturní okruh v Jižní Americe. U Křováků bylo dříve mnohoženství řídké. V jihovýchodní Austrálii bylo u Wotjobalukův a Gourn-dičmarů přísné jednoženství, u Kulinův a Yuinů bylo mnohoženství řídké.“ Není důvodů pro domněnku, že by toto jednoženství mělo příčinu v chudobě těchto domorodců. A ta okolnost, že tento zvyk se udržoval u nich tak houževnatě a tak důsledně, je známkou, že názory o nutnosti jednoženství byly hluboce zakořeněny v jejich duši a odpovídaly jich citění. Jiný důkaz jich úcty k monogamii spočívá v tom, že prarodiče, od nejvyšší bytosti stvořené, z nichž potom vzešlo veškeré pokolení lidské, si představovali vždy jako muže a ženu, již žili v monogamickém manželství.¹

12. Rodina kmenů s nejstarší kulturou vyznačuje se dále stálostí. Ježto vzduch v posledních desetiletích byl úplně prosycen domněnkami, že o stálosti manželství u takových kmenů nelze vůbec mluvit, věnovali cestovatelé novější této otázce zvýšenou pozornost. Ale ačkoliv mezi nimi byli badatelé tak osvědčení jako byl Man, Skeat, Meyer, Pichler, Reed, Seligmann, Malinowski a jiní, ačkoliv konali svá studia u takových kmenů na různých částech zeměkoule, přece dospěli ke zkušenosti téže: u těchto kmenů s nejstarší kulturou je svazek manželský daleko stálejší a daleko čistší než u kulturně výše stojících kmenů jiných. Zjišťují, že manželství až na velmi řídké výjimky je spojením až do smrti, že dvojženství, mnohoženství, mnohomužství, rozvod jsou u veliké většiny těch kmenův úplně neznámy, že cizoložství je zjevem jen velmi, velmi zřídka se vyskytujícím a tak opovrhovaným, že oba vinníci bývají trestáni smrtí, u některých pak kmenův pokutou peněžitou v té výši, jaká je stanovena na strašný zločin vraždy, že v životě manželském hádky jsou výjimkami. U veliké části kmenů, patřící k Pygmeům a Pygmoidům, byl tento stav zjištěn.²

13. Píše Letourneau: „Večeří-li muži, sedávají ženy někde v koutku, chytajíce kosti a ohryzky, které jim muži házejí na hlavy, tak jako my házíme kosti psům.“³ Tato drobnůstka je arci jen slabým obrázkem hlubokého zotročení, v němž úpí žena pod mužem u mnohých národů divokých. — Bylo by však úplně nesprávné, kdybychom takový stav chtěli připisovati kmenům všem a pravěku. Vždyť dosud u kmenů Pygmeů a Pygmoidů žena zaujímá postavení čestné a rovnoprávné s mužem. Není považována za věc, za otrokyni, nýbrž za rovnocennou družku. A zatím co u sousedních kmenů s vyšší civilizací žena žije ve strašlivém ponižení, u Pygmeů a Pygmoidů se těší úctě takové, že na př. Man po svých dlouhých studiích u těchto kmenů v Austrálii

¹ Viz Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen 161-162.

² Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen 162-164.

³ Letourneau-Nekvindová, Postavení ženy atd. 10.

prohlásil, že by si jisté třídy v Evropě mohly u nich vzít vzor, jaké ohledy a jaká vážnost se má projevovati ženě. A zase toto příznivé postavení umožnilo ženě, že se mohlo vyvinouti bohatství jejího ducha lépe než v národech, kde je duševně ubíjena a otupována, a tato její vyspělost citová, rozumová a vůbec duševní přispívá k dobru rodiny a k utužení jejích svazků.

A ani tyto věci nejsou domněnky ve vzduchu chycené. Jsou to zas výsledky usilovného pozorování badatelů vyzbrojených pro svoje obtížné úkoly všemi potřebnými dary rozumu i vůle: Mana, Portmana, Le Roye, Ehrenreicha, Seligmanna a j.¹

Pro posouzení rodinného života je důležité též znáti, jaká hodnota se přiznává *dítěti* a kolik péče se mu věnuje. Nelze upříti, že osud dítek u mnohých národů je tak politování hodný, že to přesahuje i naše nejčernější představy. Tak Spencer píše: „Postavení dítěte prvotního člověka je podobné jako mláďat medvědích. Vůči němu není vůbec mravní povinnosti ani právních hranic, nýbrž je těm, kdož je zplodili, vydáno v neobmezenou moc, by je ošetřovali, opustili nebo usmrtili, jak je láska nebo hněv k tomu vybízí.“² U mnohých kmenů byl především osud děvčátek bolestný: kmen potřeboval dorostu, z něhož by se doplňovaly řady především statných bojovníků a vůbec pracovníků. Záleželo jim tedy méně na děvčatech, jež byly považovány až i za přítěž.³ — Budiž učiněna po těchto všeobecných poznámkách zmínka aspoň o dětech v Číně.

Tam „usmrcovati kojence děvčátka je něčím docela obyčejným; rodiče prodávají své dítky do otroctví; při zdavkách žádají rodiče děvčete vždy jistou cenu za své dítě.“⁴ Letourneau mluví o kryptách, do nichž rodičové živá svá nemluvňata házeli; čas od času dráb na hromádky tělíček nahází vápna — z důvodů všeobecného zdravotnictví . . .⁵ I misionáři do určité míry potvrzují tyto žalostné zprávy.⁶

Můžeme však tyto zvyky prohlásiti za všeobecné u národů, již nebyli dosud proniknuti křesťanstvím? Můžeme se dokonce odvážiti úsudku, že takové vraždění dítek, anebo aspoň opovrhování dítětem a lhostejnost vůči jeho osudu a vývoji byla pravidlem v pravěku? — Zase onen starý rozdíl: u kmenů novějších kulturních okruhů žalostný úpadek mravnosti, pokud se týká povinností k dítěti; ale u kmenů, které představují nazírání nejstarší, vládne úcta k dítěti. Dítě bývá tmelem, jenž spojuje otce a matku. Bývá ně-

¹ Viz Schmidt-Koppers tamže 164-167.

² Spencer (přel. Vetter), *Principien der Sociologie* II 351.

³ Sr. Spencer tamže II 207.

⁴ Spencer tamže II 356.

⁵ Letourneau-Nekvindová, *Postavení ženy atd.* 87.

⁶ Spieler, *Licht und Schatten* 84-86.

čím tak důležitým, že se považuje za bezpodmínečně nutné, aby, otěhotnělo-li děvče, dotyčný jinoch je pojal za manželku, by dítě nezůstalo bez dostatečné ochrany. Rodiče nepovažují dítěte za nevítanou přítěž, nýbrž za své stěstí a nesčíslnými projevy lásky a péče dávají na jevo své city, jež k němu chovají. A zase stojí jako záruka za těmito zprávami jména jako E. H. Man, Day, Le Roy, Stow, Schinz, Seligmann, Montano, Howitt, Malinowski, Krause a j.¹

14. Jest možno souhlasiti s názorem, že *nejstarší* způsob, jímž mužové opatřovali si ženy, je loupež? Má pravdu dr. Vacek, když vznik manželství vysvětluje tak, že „tlupa mužů, kteří uprchli bez žen z různých vlastí, tvoří na místech dosud neobydlených nový sociální útvar, loupíc si ženy u kmenů sousedních“?² Má pravdu Spencer, tvrdí-li, že únos a loupení žen bylo v nejstarších dobách zjevem všeobecným, řka, „že loupení žen, které se ještě dnes vyskytuje u mnohých nižších ras, bývalo v dřívějších dobách zvykem také u ras, které dnes stojí výše“?³

Je předně jasno, jaký následek by to bylo mělo na ráz rodiny, kdyby manželka byla získána jen lupem a násilím. Pak by viděl muž v ní ukořistěnou věc, a tedy ve většině případů neviděl by v ní sobě rovného svobodného tvora, majícího nárok na úctu a lásku. Pak by žena nemohla vedle něho žíti s tou radostnou dobrovolnou oddaností, která život v manželství oslazuje manželů i manželce. Vznikalo-li tedy manželství únosem, pak jistě stálo mravně o mnoho níže než manželství, jež spoutala láska. — Je dále skutečností, že loupení žen u některých kmenů pěstuje se opravdu.

Že by však bylo bývalo loupení žen v pravěku všeobecnou cestou, po níž se k manželství dostávalo? Že by tedy manželství pravěku bylo jevilo jen stopy násilí se strany jedné a malomocného záští se strany druhé?

Předně zjistilo se, že ty kmeny, u nichž únos žen se vyskytuje, patří k novějším vrstvám, a že ani u těch nevyskytuje se tento zvyk všeobecně, nýbrž jen ojediněle, vyjímajíc na příklad v Australii kmeny kolem Port Stephens. Jinak však i o Australii, která dlouho platila za křiklavý doklad mravní nevázanosti, zjišťuje badatel Malinowski, že téměř v celém tomto díle světa manželství umožněné loupením ženy patřilo k nejřidším způsobům manželství.⁴ Chce-li pak Spencer své mínění podepíratí důkazem, že „možno způsob únosu pozorovati ve svatebních obřadech i ve společnostech, u nichž nyní již není vůbec skutečného únosu“,⁵ tu zní odpověď: Takové naznačování únosu

¹ Schmidt-Koppers tamže 167-173.

² Vacek, *Pravěk a manželství* 302; sr. celý oddíl 151-183.

³ Spencer (přel. Vetter), *Die Principien der Sociologie*, II 210.

⁴ Viz Schmidt-Koppers, *Völker und Kulturen* 159.

⁵ Spencer, tamže 210.

viděli někteří cestovatelé ve zvyku, že když ženichu byl oznámen souhlas rodičů nevěstinych a proto přišel do jejich domu, tu nevěsta uprchla do lesa a skryla se v houští; bylo teď úkolem ženichovým, aby ji našel, po případě bylo její věcí, aby se našel, nechala neb nenechala. Ale, jak Quatrefages, Re Roy a Pichler soudí, neběží zde o vztah k někdejšímu únosu, nýbrž má býti vyjádřena svoboda, s níž nevěsta v manželství vchází.

S veškerým důrazem předvádí Schmidt, jak u kmenů, kteří se nejméně odchýlili od původního mravního názoru a kteří tedy mohou býti ještě nejspíše bráni jako zbytky pravěku, se dbá toho, aby ženich domohl se ruky nevěstiny cestou míru. Dovolává se řady cestovatelů, kteří zjistili na různých místech týž zjev. Dovolává se nakonec svědectví Westermarckova: „Vzhledem k takovým skutečnostem není možno souhlasiti s Letourneauem, že od počátku po velmi dlouhá období byla žena provdávána tak, že by se nebylo bralo zřetele k jejím přáním. Není o tom vůbec pochybnosti, že v primitivnějších poměrech v tom ohledu byla dokonce svobodnější, než dnes u největšího počtu nižších ras.“¹

15. Jsem si toho plně vědom, v jakém rozporu názor v této stati zastávaný, že totiž již v pravěku lidstva nalézáme spořádanou rodinu s jednoženstvím a nikoliv pohlavní nevázanost, stojí k běžným dnes názorům, a proto považuji za nezbytné ukázati, že tento názor je naukou, již se zastávají přední novější badatelé etnologičtí, kdežto aprioristický názor vývojový je v moderní vědě stanoviskem opuštěným. Nezbyvá než uvést výroky dotyčných spisovatelů doslovně.

Častěji citovaný prof. dr. Schmidt shrnuje své vývody ve slova: „Ohlédneme-li se ještě jednou zpět na všechno to, co jsme slyšeli o nejstarší formě rodiny, jak se nám jeví u národů nejstarobylejších, s rovnoprávností mezi mužem a ženou, se svobodou obou při uzavírání manželství, s vespólnou láskou a náklonností, jež je svádí, s věrností a trvanlivostí, jež je pospolu udržuje, se štěstím, jež nalézají v dětech, a s vděčností, kterou jim tyto projevu-
vují: můžeme nyní v sobě potlačiti úžas tím méně, vzpomeneme-li si, co se všechno vykládalo o manželství a rodině u přírodních národů (Naturvölker) a ještě více, myslíme-li na dosud uznávané teorie o původu manželství a rodiny. My netvoříme teorii žádných, my pouze sestavujeme skutečnosti, jež jsme našli u oněch národů, kteří se ukázali dle objektivních etnologických metod jako nejstarší . . . Nemyslím, že bychom si měli násilně tajiti, že ta láska, věrnost a pevnost a srdečná vroucnost, které jsme shledali v nejstarší

¹ Schmidt-Koppers Völker und Kulturen 164. — Sr. tamže str. 158-161 stať „Eingehung der Ehe auf der Urstufe.“

rodině, našemu veškerému citění a našemu vytríbenému mravnímu nazírání daleko lépe vyhovuje než výtvary obrazotvornosti evolucionismu. Ale zdůrazňujeme, že k tomu, co nyní vidíme, nás dovedla nikoliv tichá přání, nýbrž klidné rozumové zkoumání, zkoumání, které je daleko namáhavější a důkladnější, než pohodlné vysypávání lístků z přihrádek na výpisky a vzdušné spekulace mnohých evolucionistů.“¹

Dr. R. Lasch² píše v r. 1922: „Starší škola sociologů, především Bachofen, Mac Lennan, Morgan, Post atd. viděla východisko veškerého společenského vývoje v pravěkém stadiu všeobecné promiskuity. Tento starší názor je dnes takřka úplně opuštěn . . . Pravěkého období promiskuity jistě nebylo“ (str. 6). Omylem je i domněnka, že původně bylo společné manželství v tlupách (7) nebo že by polyandrie byla původním zařízením pravěku (9).

W. Wundt, jednáje o kmenech nejprimitivnějších názorů píše: „Co je tedy s manželstvím a rodinou na tomto stupni? Odpověď na tuto otázku, přicházíme-li od rozšířených teorií o stavu v tlupách (hordách), je překvapující . . . Všude u oněch kmenů shledáváme monogamii nikoliv pouze jako jediný způsob manželství, nýbrž takřka jako způsob samozřejmý.“³ „Je sotva nějaký objev v oboru dějin lidského vývoje, jenž by v míře tak překvapující a tak přesvědčující současně rozbíral názory dosud ve vysokém stupni rozšířené, jako to učinilo zjištění monogamie primitivního člověka.“⁴ „Nezplodila kultura jednoženství, nýbrž toto bylo jednou z původních podmínek kultury.“⁵

E. Westermarck, jenž s neslýchanou pilí věnoval se studiu této otázky a jehož dílo opět a opět v anglickém originálu vychází — naposledy v V. vydání v r. 1921 — shrnuje výsledky svého zkoumání ve větě⁶: „Můžeme s bezpečností tvrditi, že — ač jest obvyklé mnohoženství u největší části existujících kmenů a mnohomužství u některých — monogamie tvoří nejvšeobecnější formu lidského manželství. To platí i o všech starých národech, o nichž máme bezprostředně známost. Jednoženství je manželskou formou, jež je všeobecně uznávána jako zákonitá a dovolená! Veliká většina národů žije z pravidla v monogamii a ostatní formy manželské jsou ve směru monogamickém zmírněny“ (460). Co se týká dějin forem manželských, můžeme stran monogamie a mnohoženství s bezpodmínečnou jistotou vyvoditi dva

¹ Schmidt-Koppers, *Völker und Kulturen* 173, 174.

² Buschan G. *Illustrierte Völkerkunde* na uved. místech.

³ Wundt, *Elemente der Völkerpsychologie* 49-50.

⁴ Wundt, *Völkerpsychologie*, Bd. VII. 203.

⁵ Wundt, *Völkerpsychologie*, VII 208.

⁶ Westermarck E. (přel. Katscher L. a Grazer R.) *Geschichte der menschlichen Ehe*, na uved. místech.

závěry: jednoženství, od pradávna převládající forma manželství, byla na nejnižších stupních civilisace všeobecnější než na stupních o něco vyšších, kdežto mnohoženství na stupni ještě vyšším ve veliké míře opět bylo vystřídáno jednoženstvím“ (507). „Můžeme považovati za prokázané, že civilisace až po jistý stupeň je jednoženství přízniva; je však zrovna tak jisto, že ve svých vyšších formách vede k jednoženství“ (510).

Robert H. Lowie, jenž jakožto antropolog a etnolog je znám z American Museum of Natural History a požívá v Americe vědeckého věhlasu, ve své knize vydané r. 1820¹ bez milosrdenství staví na pranýř metodologické chyby Morganovy školy. Tyto chyby jsou dle něho dosahu takového, že jimi jest osud teorií evolucionistů zpečetěn. Zvláště osudným je pro vývojové nazírání na rodinu jeho naivní sevšeobecnování a apriorism. „Počínání si (evolucionistů) jeví překvapující naivnost. Není pochybnosti, že by etnologové a jiní dějezpýtcové se dopustili veliké chyby, kdyby opomenuli objeviti zákony, na nichž civilisace spočívá, neboť tím dodávají svým údajům nejvyšší stupeň souřadnosti, na niž se nechají uvést. Ale první otázkou je, zda nějaké takové zákony skutečně existují a jaká míra koordinace je možná. Nelze existenci uniformity v dějinách kultury předpokládati prostě z toho důvodu, že by to bylo pohodlné. Podobně ve fysice badatel není vždy dosti šťasten, aby redukoval své jevy na formuli Newtonovu. Musí v teorii přijmouti fakt, že voda má nejvyšší hustotu při 40 Celsia, jakož lidé všeobecně počítati musili s tím v praxi a nelze čekati, až voda převezme vlastnosti jiných tekutin. Tak etnolog nesmí připustiti, aby výsledek jeho práce předem byl stanoven. Existují-li zákony sociálního vývoje, musí jistě je odkryti, zda však existují, to musí vyšetřiti, a jeho vědecké postavení zůstává nepoškozeno tím, že snad neexistují. Jeho povinností je zjistiti průběh, jímž se civilisace skutečně ubírala; a druh syntese, již podává, musí záviseti na povaze těchto skutečností. Hledati jako ideál jiný způsob vědění může býti pozitivně nebezpečno, neboť to může snadno vésti k onomu domnělému zjednodušování skutečnosti, které je vlastně falšováním“ (5). Primitivní společnost jeví ráz značně rozdílný od toho, jenž byl zpopularisován Morganovou školou. Místo nudné uniformity nalézáme zde pestrrou rozmanitost“ (424). „Uznati složitost a zvláštnost kulturních jevů, zvláště jakožto důsledek rozšířenosti, znamená opustiti snahu po stenografických formulích . . . a tato snaha bude opuštěna ne z nějakého pošetilého opovržení vůči zjednodušování faktů (t. j. uvádění jich na jednu formuli), nýbrž poněvadž považujeme za lepší míti fakta nezjednodušená, než míti jednoduchou formuli, jež však s nimi nesouhlasí. Evolucionistická hlediska ještě dosud běžná mezi antro-

¹ Lowie, Primitive Society, na uved. místech.

pology patří do třídy oněch „zákonů“, o nichž se vyjádřil Sir Henry Maine r. 1861: „Teorie, libivé a mnoho v sobě zahrnující, ale absolutně nedokázané . . . požívají všeobecné přednosti před střízlivým badáním o dějinách společnosti a zákona v pravěku.“ Přišla doba, abychom odmítli mnoho v sobě zahrnující a neodůvodněné teorie někdejší a abychom se věnovali tomuto střízlivému dějezpytnému badání a namáhavému prostudování jednotlivých krajů“ (435, 436).

Nebojácně dále poráží Lowie vědecké pověry evolucionistických učenců tvrdících, že pohlavní promiskuita a manželství v tlupách, nikoliv spořádaná rodina monogamická, byla prvotním zařízením lidským. Po důkladném rozboru skutečností shrnuje výsledky svého badání o rodině ve slova: „Jsme oprávněni k závěru, že dosud nebylo podáno dokladu, z něhož by bylo patrné, že některý národ na světě by byl v novějších dobách prováděl sexuální komunismus způsobem, jenž by ničil individuální rodinu“ (55). „Pohlavní komunismus jako zřízení nastupující na místo individuální rodiny neexistuje v současné době nikde; a důvody, že by byl existoval dříve, musíme odmítnouti jako nedostačující“ (62). Bez milosrdenství praví o Morganovi: „Postavil promiskuitu jako logický postulát, právě jako někteří evolucionističtí filosofové staví axioma samovolného plození; a tím postavil jej mimo rámec vědecké diskuse“ (56). O rozšířenosti zřízení rodinného praví: „Pod vlivem tohoto všeobecného zjevu smíme usuzovati, že bez ohledu na všechna jiná sociální zřízení individuální rodina je sociální jednotka, s níž se setkáváme všude“ (66). „Zkrátka rodina bilaterální (t. j. taková, již tvoří muž a žena a jejich děti) jest absolutně všeobecnou jednotkou lidské společnosti“ (78).

A. Goldenweiser, který přednáší antropologii (kterýmžto výrazem označují v Americe etnologii) a sociologii na „The New School for Social Research“ a antropologii na „Columbia University“ v New Yorku, ve své knize z r. 1920, v níž podává úvod do etnologie probíráje základní její problémy¹, píše o evolucionismu, když byl podal přehled jeho nauky: „Nuže, jaký jest úsudek moderní etnologie o jeho (evolucionismu) všeobecnování? Závěry, jež lze vyvoditi z kritičtějších zkoumání, jsou zkrátka tyto: Není, zdá se, vůbec dokladů, že by bylo kdy existovalo období promiskuity; dále manželství v tlupách, daleko jsouc toho, že by všeobecně bylo předcházelo před individuálním manželstvím, v řídkých případech, v nichž se vyskytuje, je, jak se zdá, výstřelkem vzniklým ze stavu individuálního manželství, jenž existoval před ním. Rodiny a místní skupiny jsou všeobecnými formami společenských organizací, sahajícím až k samému počátku.“

¹ Goldenweiser A., *Early Civilization. An Introduction to Anthropology*. New York 1920.

(24, 25) „Rodina je zde jako jednotka pro sebe. Je zde, ať již jakékoli jiné sociální jednotky existují současně s ní; ještě více, rodina je dříve než ony (ostatní sociální jednotky): kde ještě nenalézáme žádných jiných společenských útvarů, rodinu můžeme tam pozorovati vždy. Bylo též konstatováno, že mezi nejprvotnějšími kmeny monogamie je všeobecněji pravidlem, než se to vyskytuje v některém pozdějším období sociálního vývoje.“ (238) Na adresu těch, kdož by chtěli promiskuitu vyvozovati z okolnosti, že výrazy označující příbuzné nevyjadřují přesně stupně pokrevenského vztahu, píše Goldenweiser: „Rodina je rodina, . . . ať již jest užívání termínů jakékoliv.“ (241)

W. H. Rivers z Cambridge, jeden s nejváženějších žijících anglických sociologů, psal hned v r. 1914: „Naše vědomosti, které stojí nám k službám, ať již jsou odvozeny z klasifikatorní soustavy nebo z jakýchkoli jiných sociálních skutečností, nepodávají nám ani kousku důkazu ve prospěch onoho stavu, jak byl Morganem předpokládán jakožto nejstarší stav lidské společnosti, ani není vůbec pro to svědectví, že by taková promiskuita kdy byla bývala vůdčí zásadou některého národa v některém pozdějším období dějin lidského pokolení.“ (85, 86) „Jsou jisté známky i v klasifikatorní soustavě samotné, které napovídají, že — i kdyby tato soustava vyplývala ze sexuálního komunismu — tento komunismus nebyl stavem prvotním, nýbrž vyrostl ze stavu, v němž pouze takové svazky příbuzenské bylo uznávány, jaké vyplývaly ze sociální instituce rodiny“ (87).

16. Končím pojednání o vývojovém nazírání na rodinu. Vpalovali bychom my Čechové sami sobě v čelo znamení vědecké zaostalosti na čelo, kdybychom evolucionismus v tomto oboru, abychom zachránili Morgana a jeho druhy, chtěli hájiti. Situace vývojových teorií na tomto poli je dnes tak ztracená, že r. 1922 mohl výtečný znalec proudův etnologických napsati o teorii evolucionistické v národopytu: „Evolucionismus se na celé čáře zhroutil. Jeho neudržitelnost, jeho nedostatečnost, aby poskytl skutečnou metodu k rozřešení etnologických problémů, je uznávána od vedoucích etnologů, a proto odvracejí se od něho. Chtějí-li někteří, na př. Krause, jej ještě podržeti pro některé částečné úkoly, děje se to také již jen rozpačitě a je doufati, že i oni se brzo propouští k plné jasnosti.“¹

Praktický význam těchto zjištěných skutečností?

Monogamickou rodinu vidíme hned mezi nejstaršími lidmi pravěku. Monogamická rodina není něco, co až po dlouhých tisíciletích se mezi lidmi vytvořilo. Je tak stará jako člověk sám. Marným je ji chtíti odlučovati od člověka.

¹ Schmidt W., Die Abwendung vom Evolutionismus und die Hinwendung zum Historicismus in der Amerikanistik, v *Anthropos* Bd. XVI-XVII (1921-1922) 518.

B. MRAVNÍ PROSTŘEDÍ DNEŠNÍ RODINY

Otřesení mravnosti vůbec. Vedle spisův o rodině, jmenovaných v prvním oddílu, z nichž uvádím zvl. sv. Tomáše Aqu. Summa theologiae, Bureau, L'Indiscipline des Moeurs, Förster, Sexualethik und Sexualpädagogik, Schmitt, Grundzüge der geschlechtlichen Sittlichkeit, Vacek, Naše revoluce a manželství, Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkte des Arztes, jednají o předmětu: Comte A., Cours de Philosophie positive, Paris 1869 sv. IV., V. - Bureau P., Introduction à la Méthode sociologique, Paris 1923. - Masaryk T. G., Mravní názory, v Praze 1923. - Vermeersch A., De Castitate, Romae 1921. - Sertillange A., La Philosophie morale, Paris 1922. - Joël K., Die philosophische Krisis der Gegenwart, Leipzig 1914. - Vašek B., Moderní člověk, v Olomouci 1919. - Daněk F., Kapitoly o manželství, v Praze b. r. - Roguenant A., La Natalité et les Moeurs, Paris b. r. - Lugan A., L'Egoïsme humaine, Paris b. r.

Otřesení mravnosti v pohlavním životě. Ehrenfels v. Ch., Sexualethik, Wiesbaden 1907. - Forel A., (přel. Seifert V.) Pohlavní otázka, v Praze 1923. - Key E., (přel. Maro F.), Über Liebe und Ehe, Berlin 1921. - Drysdale G., La Pauvreté, Paris 1909. - Friedländer E., Sexualethik des Kommunismus, Wien 1920. - Tomor E., Neubegründung der Bevölkerungspolitik, Würzburg 1918. - Traumann F., Das Ehescheidungsrecht der Zukunft, Berlin 1920. - Coudenhove-Kalergi R., Ethik und Hyperethik, Leipzig 1922. - Záhoř Z., Pohlaví, láska, otcovství (31.-40. tisíc) Kr. Vinohrady 1923. - Janovský F., Nauka o nemocech venerických a příjinných v Praze 1922. - Pelc H., O pohlavních chorobách v republice československé, v Praze 1923. - Rožánek O., Pud pohlavní a prostituce, v Praze b. r. - Leredde, Un Fléau social. La Syphilis, Paris, b. r. - Temming T., Aus der Klinik, Kavelaër, b. r. - Stern K., Der Kampf gegen die Geschlechtskrankheiten. - Rupprecht K., Der Kampf gegen öffentliche Unsittlichkeit, Tato a Sternova práce jsou ve Fassbenderově „Des Deutschen Volkes Wille zum Leben“ 653-690. - Vossen K., Wie bewahren wir die Familie vor den Geschlechtskrankheiten, v „Das kommende Geschlecht“, Berlin II Bd., 65-86.

K otázce o alkoholismu a rodině. Borek V., Alkoholismus a jeho význam, Praha 1898 - Foustka B., Alkoholismus a ideály národní, v Praze. - Hoppe H., Die Tatsachen über den Alkohol, München 1912. - Ziehen Th., Die Geisteskrankheiten des Kindesalters, Berlin 1917. - Gruber M., Kräpelin E., Wandtafeln zur Alkoholfrage, München b. r. - Forel A., Verbrechen und konstitutionelle Seelenabnormitäten, München 1907. - Wilker K., Die Bedeutung und Stellung der Alkoholfrage in der Erziehungsschule, München 1909. - Finot J. Sa Majesté l'Alcool, Paris b. r. - (Kräpelin E., Kreiner K.) Die Wirkungen der Alkoholknappheit während des Weltkrieges, München 1923. - Bericht über den XIII. Internationalen Kongress gegen den Alkoholismus abgehalten in Haag, Utrecht 1912.

OTŘESENÍ MRAVNOSTI VŮBEC

1. Veliké je tedy poslání rodiny. Čím jsou pro budovu tvrdé žulové kvádry, z nichž jsou vytvořeny těžké zdi obrovské monumentální stavby, tím jsou rodiny pro společnost lidskou.

Jsou dnes rodiny tvrdými žulovými kvádry? Ach, jsou často jen hliněnými nepálenými cihlami, které v suchu pryskají a se drolí a ve vodě bobtnají a měknou a se rozjíždějí . . .

Chcete, aby tyto nabobtnalé, měkké, rozjíždějící se cihly unesly obrovskou tíži těžkých zdí monumentální budovy společnosti lidské?

Ubohé nabobtnalé cihly pod touto tíží! Ubohá budovo, stojící na těchto nabobtnalých, rozplizle rozjíždějících se cihlách!

Jak to, že byl vzat ke stavbě materiál tak nespolehlivý? Odkud se vzaly vody, jež jej tak katastrofálně rozmočily?

2. Rozvrat v rodinném životě je jedním z důsledků myšlenkového chaosu, který zachvátil naši dobu. Jako cestovatel v nejspletitějších a nejsráznějších a nejnebezpečnějších výšinách Alp musí si především opatřit dobré podrobné mapy a spolehlivé vůdce, tak společnost lidská potřebuje především, aby byla vedena spolehlivou mapou a vůdcem principů myšlenkových. Kde těch není, tam je zmatek, labyrint, tma, chaos, chaos, chaos. Ve dnešní společnosti tento myšlenkový chaos jest. Zjevené náboženství, jež jediné, obsahující pravdu naprostou, protože neomylným Bohem podanou, dovedlo býti vůdcem výtečným, je diskreditováno a s rozhorlením je zapuzováno, když nabízí své služby. Bez vůdce stojí pak cestovatel v Alpách, dole hluboká propast otvírající svůj dravý jícen, u nohou sráz, nad hlavou strmé skály, každý krok vpřed může býti krokem k smrti: a cestovatel, jehož nohy se třesou a jehož rty tak sinají, nařiká, že nemá vůdce! A kdyby i živí odtud vyvázli: kde vlastně jsou? kde je zde nejbližší příbytek lidský? jak se k němu dostat? na jak dlouho stačí jim potrava? Hle, tento muž úzkosti a bezradnosti — nevidíte za ním řetěz postav s alpskými holemi, ustrašeně se tlačících k nebezpečné stěně skalní strmící po jejich boku — ten dole tak sebevědomě se nabízel: pojdte za mnou, budu vám vůdcem já. A pohleděli jste závistivě za nimi, když se sebevědomým zpěvem šli v turistickém úboru pěšinou od nádraží do hor.

Žalostný obraz filosofie dnešní doby . . .¹

Odkud jsem? Jaký má smysl můj život? Jaký má smysl celé lidstvo? Jest věčnost? Jsem povinen život pozemský uspořádati s hlediska věčnosti? Či žijeme pouze tomuto světu? A jsem vůbec s to, abych poznal pravdu?

¹ Více o stavu filosofie v té otázce viz Vašek, Moderní člověk 64 n.

Agnosticismus, pozitivismus, pragmatismus, idealismus, stoicismus, materialismus, epikureismus, hedonismus atd. zpívají odpověď. Všichni zpívají a hrají. Každý zpívá svoji píseň. Každý hraje na svůj nástroj. Každý zpívá a hraje ze všech sil, bez ohledu na druhé. Ten hluk! Ty disharmonie! Ten zmatek! Ten chaos!

Chcete u dnešní filosofie nalézt odpověď na nejdůležitější, nejpalčivější otázky života?

Vysoko do Alp vás zavede, a tam na místě nejkritičtějším, nejhroznějším vyzná svoji bezradnost! A nechá vás tam stát s vaší úzkostí!

Zmatek ve filosofii je však současně obrazem čehosi zrovna tak hrozného: chaosu, který panuje v nazírání na nejdůležitější otázky životní v duších žijících jednotlivců.¹

Divíte se, že tato chaotičnost musí vrhati své černé stíny i na rodinu? Když někdo stavěl velikou továrnu, nevěda ani, jaký účel bude mít, co se v ní bude zpracovávat, a jenom stavěl a jenom stroje kupoval a zařizoval, je možné, aby jednotlivé budovy továrny té byly zařízeny účelně?

3. I tam, kde věda poctivě začala pracovat o zjištění mravních norem takových, které už nevnučují se jako samozřejmé rozumu, nýbrž které mohou být vědou jen pomocí rozsáhlé zkušenosti a nepředpojatého usuzování odkryty, nepodařilo se jí předložit výsledky bezvadné. Neboť metoda, již se toto zjištění děje, vyžaduje mnoho obezřetnosti a vědecké důkladnosti. Jakých pokusů je potřebí, s jakou exaktností musí být prováděny, jak se přihlíží ke všem okolnostem, jež by mohly mít vliv na výsledek, když běží o objevení a prohlášení nějakého zákona chemického! Kolik pozorování a úporných výpočtů je potřebí, než se pronese věta všeobecně platná v astronomii! Jak dlouholeté speciální odborné průpravy je potřebí, aby mohl profesor s úspěchem pracovat jako badatel v dějepisu a razit cestu novým, ke skutečnosti více se blížícím názorům! Má i vědecká etika svou metodologii; a běda, když ten, kdo v ní má být vůdcem, ulehčuje si pohodlně práci!

Naznačuji aspoň některá hlediska, kterých vědecký badatel, chce-li vědeckou metodou dospět ke správné zásadě etické nebo sociologickému zákonu, musí šetřit: Hledám jen čistou vědeckou pravdu? Mám pevnou vůli ji uznati, i když bude v rozporu s tajnými přáními mého srdce? i když bude nepříjemná mým pudům? i když bude v nebezpečném rozporu s módním veřejným míněním? Či vykonávají mé osobní sklony nepříznivý vliv na nepředpojatost mého zkoumání? přizpůsobuji výsledek své vědecké práce běžným názorům? nechám si dokonce veřejným míněním předpisovati cíl, k němuž svým „badáním“ dospět mám?

¹ O stavu filosofie v této otázce viz Vašek, Moderní člověk 64, 65.

Jsem rozumem tak vyspělý, že dovedu přehlédnouti celek života, pokud je ho k posouzení mého zákona potřebí? Či je můj duch úzký tak, že jej zcela vyplňuje jen myšlenka na jednu stránku zákona, na zájem jen jedné třídy lidí, na účinky pouze určitého směru, kdežto všechny ostatní nutné stránky a důsledky mravní normy a zájmy jiných tříd pro mne neexistují? Musí se osvědčiti tato norma za všech podstatných u nás a teď platných situací?

A jest vůbec můj duch s to, aby se povznesl k takovému všestrannému hodnocení? Či jsem jen omezená, abstraktní, snad i zmatená hlava, která svými jednostrannostmi musí ve společnosti vyvolávat jen zmatek?¹

Ale nač tato zdlouhavá, úmorná vědecká práce? Nač rigorosní pečlivost v metodě? Ať mluví přirozený cit člověka! „Sensus communis“ v takových samozřejmých věcech je vůdcem dost spolehlivým!

„Sensus communis“ je skutečně povýšen za tlumočníka mravnosti, nejen od teoretiků (Shaftesbury, Hutcheson, Schuppe, Höffding, Döring a j.),² ale především od praktiků, kteří své osobní názory chrlí do světa jakožto diktát zdravého rozumu a působí tak ve společnosti stále nové zmatky. Jaké jednostrannosti jsou šířeny lidmi i nejlepších úmyslů, když se nechají řídit tímto „zdravým rozumem“, obecným smyslem a jak již se toto mělké diletantství jmenuje! Kolik nesprávností lpí na větách, které obíhají jako veškerou veřejností uznávané pravdy!³

4. Vraťme se k hlavní myšlence. Nestačí opravdu věda, aby vypracovala směrnice mravného života? K ní upírá se toužebný zrak, zvláště od dob A. Comta, který vřelým svým způsobem tak bolestně zjišťuje rozklad institucí sociálních, i nejnutnějších pro lidstvo, tak určitě označuje jako příčinu toho nynější „nemohoucí zchátralost víry“, na níž výlučně dosud tyto instituce spočívaly, a tak pln důvěry slibuje: „Positivní filosofie, zrovna tak samočinně v tomto ohledu (vzhledem k rodině) jako ve všech jiných dovede v budoucnosti jediná . . . zajistiti, na základech přirozených skutečně neochvějných, základního ducha rodiny.“⁴ — Věda tedy zachrání společnost a její jednotlivá zařízení. Věda udrží řád a mravnost.

Nepřehání Comte, když prohlašuje náboženské základy společnosti a mravnosti za tolik zpuchřelé a zchátralé? Dovede věda dáti to vedení, jež se od ní čeká?

¹ Velmi dobře podávají intelektuální a mravní podmínky, chce-li kdo vystoupiti jako vůdce v etice a sociologii, Förster, *Sexualethik* 2-18 a zvláště Bureau ve svém díle speciálně tomuto předmětu věnované *Introduction à la Méthode sociologique*, především kapitoly II-IV, VIII.

² Viz Cathrein, *Moralphilosophie* I 217-223.

³ Velmi zajímavou sbírku takových polopravd má Bureau *Introduction à la Méthode sociologique* 63-66.

⁴ Comte, *Philosophie positive* IV 400-401.

Ve jménu této vědy a představitelé této vědy píší také: „Rozebíráme-li podstatu *mravna*, po stránce přísně filosofické a realistické, musíme doznati, že *vlastně žádné mravno neexistuje*. Ať koná člověk cokoliv, není čin jeho mravný ani nemravný. Vykonaný čin je prostě výsledkem předchozích příčin. Stal se a má v zápětí další skutky dle okolností. Ukradne-li zloděj někomu peníze, jest to jen jeden z různých způsobů opatřiti si peníze. Když ho nikdo nechytne a věc zůstane tajnou, nemá krádež tato žádných pro něho nepříjemných následků. A jsou mnozí zlodějové z nejlepších tříd, kteří požívají úcty a vážnosti od spoluobčanů.“ Tak profesor pražské university dr. Jos. Velenovský.¹ Podobně dr. R. N. Coudenhove-Kalergi.² Dle něho „vyšším stavem etiky je hyperetika“ (86). „Hyperetika nezná zásluhy a nezná viny. Hyperetika vyvozuje logické důsledky z determinismu: jsme stejně bez viny na všech svých přednostech a nedostacích, na svých krásných i ošklivých činech; chrání se nedůsledného a povrchního nazírání etiky, jako bychom byli vinni svými povahovými závadami a činy, bez viny však při svých nedostacích tělesných a duševních. Neboť ve skutečnosti nesmí nám za vinu býti přičítána naše chudoba, nemoc a ošklivost, zrovna tak jako nám přičítána býti nesmí naše zloba, nespravedlnost a prolhanost: dle hyperetiky není vůbec rozdílu mezi ctnostmi a přednostmi, mezi neřestmi a nedostatky, mezi vinou a osudem: neboť všecko jest osud.“ (87)

Všední zjev: kde bylo otřeseno zásadami pravdy a dogmaty víry, tam dříve nebo později — až dostaví se odvaha vyvoditi z nových zásad jakékoli důsledky v nich obsažené — nastane nevyhnutelně i otřes zásad mravních. Zmatky v oboru poznání se dostavily: „Nejsme duševně kočovníky bez domova a vlasti, rozptýlení . . . bez vedení? Nekolísáme bez vesla a kotvy na širém moři poznání?“³ Důsledky na poli etiky by se nedostavily?

Dovede tedy nová etika poskytnouti v otázkách mravních vedení tak nekolísavé jako ono, jež jest dáno nám Bohem? —

5. Avšak i kdyby po stránce správnosti a určitosti zásad čistě lidská etika nejevila těchto slabin, tož přece i z jiného důvodu její normy v největší části případů nejsou s to, aby mobilisovaly nejdůležitější síly duše pro mravní práci a život obepialy a pronikly svým duchem. Dovedou etikové noví snad krásně zásady podati. Ale srovnej jejich účinnost — a klíčivou moc a mravní výbojnost pravd evangelia: odkud ten úžasný rozdíl? Zde slovo Boha. Tam slovo člověka. A kdo pochopí moc, jež je ztajena ve slově božím? „Slovem Páně jsou nebesa utvořena a dechem úst jeho moc jejich

¹ Velenovský J., Přírodní filosofie, v Praze 1922-1923 II 135.

² Coudenhove-Kalergi R. N., Ethik und Hyperethik, Leipzig 1922, na uved. str.

³ Joël, Die philosophische Krisis der Gegenwart, Leipzig 1914 str. 15.

všecka“¹: platí nejen o světě hmotném, nýbrž i o světě mravnosti. „Lidské umění zhotovuje příbytky, lodi, města a malby; kterak bych však vypočetl díla boží? Pohled na tento svět veškeren, jest dílem jeho; a nebe i slunce i andělé i lidé jsou díla rukou jeho:“² platí zas i o světě mravnosti.

Tato vyšší účinnost mravního řádu Bohem stanoveného než řádu stanoveného jenom lidmi je snadno vysvětlitelná. Vždyť Bůh dává nejen příkazy, nýbrž i potřebné milosti, abychom je mohli provést; a nač síly naše nestačí, to on doplní svou všemohoucností. Jak dovede Bůh takto dodati nám síly až ke ctnostem hrdinským! Jak dovede dechem svým rozfoukati v našem srdci drobné jiskerky našich vloh v mohutné plameny nadšení a nevyrovnatelných skutků! Jak dovede mdlobu naši posílit do té míry, že žádná překážka našich úmyslů nezlomí a žádné trvání jejich žáru nezchladí! „Všechno dovedu v tom, jenž mě posiluje,“ opakuje si člověk se sv. Pavlem.³

O jaké mravní síly jest ochuzena duše, která jest ochuzena o tuto pomoc boží!

6. Tak jsou z veliké části o účinnost oloupeny i námahy vědy seriosně se přičiňující o povznesení mravnosti. Velmi často však to, co se jménem vědy podává, jest úplně nesprávné. Jací šarlatáni opovažují se mluvit jménem jejím a vnucovati všem jarmarečnickými reklamami a dotěrnostmi své jarmarečnické výrobky! Jak bývá pranýřován, kdo před těmito módami dne nesklání své koleno! Jak tyto „požadavky vědy“ nabudou někdy takové úžasné intensity, že zachvátí celý národ, celou velikou oblast několika státův a drží ji tak ochromenu, jako by byla v křečích! A čím hustší je komunikační síť, čím více je vybudováno mostů (obrazně řečeno) spojujících cizí státy, tím většího rozsahu nabývají tyto křeče. Mělci jarmarečnickí, dilettanti od hlavy až k patě, náladoví a nestálí, plní nevyrovnaných protiv, postrádající všeho hlubšího smyslu pro zodpovědnost, ale libiví stylisté a umělci, přiodění posvátným hávem vědy a disponující všemi prostředky, jimiž se tvoří a ovládá veřejné mínění, s hrdým sebevědomím samovládců moderního věku, zhusta koupení znemravnělým velkokapitálem a jeho mocnými prostředky ještě uzpůsobilejší působiti na široké davy — tito lidé v úloze vůdců v otázkách etických! Co se může z toho zroditi leč mravní chaos?

7. Ve jménu práva na plný život přistoupilo se pak ke zhoubným pudům, dosud uvězněným a spoutaným v nitru člověka, vězněným pro zhouby, jež napáchaly v jednotlivých případech, kdy byla jim ponechána volnost v řádnosti. Ve jménu vědy materialismu, individualismu, hedonismu zaskřípěly

¹ Žalm 32, 6.

² Clemes Alex., Protrepicus, M G 8, 164 Rouët de Journal, Enchiridion patristicum num. 402.

³ K Filip. 4, 13.

rezavé klíče ve dveřích cel zločinců a věda materialistická praví k uvězněncům, kteří dosud sami byli přesvědčeni o své vině a o spravedlnosti svých trestů: „Všecko má právo na svobodu, i vy. Všecko má právo se vyžítí, žítí svým individuálním životem. Zde máte moji legitimaci, jste rovnocennými, stejně užitečnými údy společnosti lidské jako jiní, vaše práva nejsou ani o vlas menší nežli jejich.“ S touto legitimací a se zpěvem, v němž hlavními slokami jsou nietzscheovsko-anarchistické „Nichts ist wahr, alles ist erlaubt“ a jásavé „Vyžítí se“, řítí se pudy do světa. „Sebezapření dnes není ctností!“¹ Kolikrát už věda idealismu ohlasovala, že mají těmto pudům býti odňaty legitimace, propůjčující jim rovnoprávnost s vyššími snahami ve společnosti lidské; věda materialismu, opírající se o strašnou moc těchto pudů, vždy zmaří provedení. A řadí tyto osvobozené pudy požívačnosti a sobectví ve společnosti lidské a všecko uvádějí v nejistotu a stále větší počet strhují ke svým svůdným pohárům a všemi mravními řády otrásají, stále obtížnějším je prostému člověku poznati, co je dobro a co je zlo: chaos vzrůstá.

Jak by se také pudy nerozvískaly, když se k nim mluví svůdně: „Mládež . . . štítící se radosti smyslů, hry životní rozkoše . . . taková mládež je při veškeré své „čistotě“ mrtvou životní hodnotou.“²

Tato mravní nebezpečí života jsou dnes vystupňována k abnormální intensitě. Čím? Kinem; četbou; divadlem; nesčíslnými jinými prostředky, jimiž pracuje dnešní život; podvracením autority; zbožňováním, jehož se dostává mnohým hříchům; atd. Tedy těžká pokušení z vnějšku. Ale také těžká pokušení uvnitř. Ve výchově vůle z veliké části vypuštěn cvik v sebezapírání, které ducha sílí, by se povolně nevzdával každému pokušení, do něhož byl okolnostmi postaven. Odtud často slabost vůle dnešního člověka: kdyby měl moderní člověk i vůli tak vyspělou, jako má inteligenci! Ve výchově rozumu škrtnuto z veliké části filosofické školení, které člověku umožňuje vlastní úsudek, a místo toho zavalen duch spoustou poznatků: následkem této filosofické neprotříbenosti člověk se stává snadno bytostí stádovou, ovládanou veřejným míněním, prodávající s ní všechny její psychosy, neschopnou zaujmouti vlastní stanovisko.

8. Byly dále otřeseny i instituce, které dříve pomáhaly udržovati ducha mravnosti. Zvyky a mravy, instituce a formy, které se v národě a krajích vytvořily a přecházely s pokolení na pokolení, byly velmi často strážci a ochránci mravního řádu, skořápkou, v níž se tajilo a přenášelo jádro mravního života. A tyto zvyky a zařízení, jímž se bezděčně člověk přizpůsoboval, byly jako mohutný proud, který unášel jednotlivce a rodiny a vesnice a kraje

¹ Traumann, Das Ehescheidungsrecht der Zukunft 4.

² E. Key (přel. Maro F.), Über Liebe und Ehe, 34.

a národ, a byly bezpečnou zárukou, že mravní řád, jako trvá nyní, trvati bude i dále.

Hospodářské a kulturní poměry nové doby rozmetaly tyto staré útvary. Člověk se neměl ve veliké části oč opřít leč o své já. O to své „já“, tolik zeslabené! A pomáhali horlivě rozbíjeti staré zvyky a instituce a formy i lidé dobří, a odůvodňovali své jednání: „My forem nepotřebujem ani zvyků, my si stačíme sami, abychom zachovali věrnost vůči mravnosti. Formy nejsou dost přizpůsobeny potřebám individuálním, pro nás jsou přítěží, pryč s nimi.“ — Ano. Pro ně jsou zbytečné a přítěží. Ale nepováží, že pro velikou část lidí tyto formy a instituce jsou nepostradatelnou kotvou, bez nichž je jejich duch jako kocábka, kterou zmítá bouře na divokých vlnách a strhuje vysílené plavce dolů do hlubin! Aby tyto slabé duše, kterých je většina, mohly býti zachráněny, musí i duchové silní se podrobiti kázni institucí a forem!¹

Tušili ti, kdož — i s dobrými úmysly — bušili do starých řádův a odklízeli na komoru zbytky starých institucí a mravů, tušili, jak tím pomáhají zvyšovati mravní zmatek na všech stranách?

Osudná změna mající v zápětí rostoucí rozklad rodiny se připravovala již po celá desítiletí a to se silou stále více rostoucí. Světová válka zasadila životu rodinnému rány smrtelné. Když pak se přivalily ve druhé polovici druhého desítiletí našeho století revoluce, které bořily radikálně všechny staré řády, tu mezi institucemi, jež měly býti revolucím obětovány mezi vnitrostátními zřízeními, na prvním místě byla rodina. Jako vždy při hlubokých revolucích. Neboť rodina se považuje za příliš spiatou se starými řády, za jejich dítě a s jiného hlediska za jejich nositele; tudíž za nepřítele převratu. Mimo to období revoluční namlouvá svým vůdcům, že nejsou vázáni žádnými odvěkými zákony mravnosti, nýbrž že jejich svatou úlohou je všechny dosavadní řády revidovati a dle svého neobmezeného dobrozdání přizpůsobiti době. A když se tyto snahy vyzbrojí mimo to časově hodně účinnými obaly (svoboda to žádá; máš na to právo; stará reakcionářská vázanost je neslučitelná s pokrokem kultury; nač činiti násilí přírodě a tělu; uvolnění rodiny bude další etapou v hubení křesťanství, které jest anachronismem a nesmiřitelným ničitelem plodů revoluce; atd.,) pak jejich drtivý vliv na rodiny jest neodvratný.²

9. Následky všeho toho jeví se v praxi způsobem příšerným. U veliké části lidí mravní cit jako by byl vypálen: spravedlnost není pro ně ctností, cizí život není nedotknutelným majetkem, povinnosti k Bohu nenáleží k objektivně platným závazkům, absolutním pánem svého života jsem já. Jsou povolání, jejichž stavovským úkolem jest upevňování mravního citu a udržování

¹ Viz více: Förster, Sexualethik 54-55.

² O vztahu mezi revolucí a rodinou viz na př. Vacek, Naše revoluce a manželství 5-6.

mravního řádu; a *veliká* část — ojedinělé případy při křehkosti lidské se vyskytují i v dobách vysoké úrovně — příslušníkům tohoto stavu patří k nejnebezpečnějším hubitelům mravního řádu! Instituce vytvořené v první řadě — a snad i jen výlučně — za tím účelem, aby byly ochranou mravnosti a jejího zkvétání a rozvoje, stávají se hrady loupeživých rytířů, odkud do celého okolí se šíří dílo zkázy! Pak není divu, že přibýlo v posledním desetiletí úžasně lidí toho příšerného typu, v jejichž srdci mravní cit byl už úplně vysušen; u nichž jsou základní pilíře mravnosti nezachránitelně oviklány. Ve všech třídách lidstva, od nejhudších až do nejvyšších, setkáváme se s lidmi, kteří nejsou leč naprostými mravními anarchisty a nihilisty, nanejvýše snad ještě zakrývajícimi svou mravní zchátralost vysokým titulem, módním kabátem, oportunistickou obratností; i děti jsou z veliké části vychovávány tak, že jim není nic svatým, že jejich mravní stav je takový, že si bystrý pozorovatel musí říci: „Jako s jistotou vím, že z mládeže vlčího nemůže se vyvinouti leč vlk, zrovna tak, neklame-li mě všecka lidská zkušenost, nemohu očekávat, leč že z *těchto* dětí nemohou býti leda jen mravní anarchisté a nihilisté.“

Nedělejme si ilusí. Situace v mravním ohledu dobrá není. Lidstvo je postiženo strašnou nemocí: „mravní měknutí kostí“. ¹ Anebo dokonce nevyléčitelné, nakažlivé malomocenství. Dobře napsal jeden z našich nejlepších národohospodářů, univ. prof. dr. C. Horáček ve vánočním čísle „Národních listů“ 1923²: „Heslo „panem et circenses“ bylo vždy heslem politického a kulturního úpadku. Bojím se, aby také naše doba nespěla takovému úpadku vstříc.“ ³

OTŘESENÍ MORÁLKY V POHLAVNÍM ŽIVOTĚ

10. V žádném oboru etiky nevystupuje tento rozvrácený chaos v takových hrozivých formách jako v etice sexuální. To proto, že pud pohlavní je jeden z nejmocnějších, poněvadž z nejdůležitějších i nejosudnějších.

Již výše byl vysvětlen jeho vysoký sociální význam: Má býti spolupracovníkem božím, aby vyplněny byly mezery v řadách lidstva, způsobené smrtí, aby byly tyto řady ještě více rozšířeny, aby tak stát stal se schopným vývoje v každém směru a aby byly opatřeny bytostí, které by byly jednou účastny věčného blaha v království božím. Je z nejmocnějších, jsa vyzbrojen mohutnými vzpružinami: protože Tvůrci přírody záleží na tom, aby hořejšího

¹ Förster, Sexualethik 92.

² Horáček v Národních listech 25. pros. 1923 č. 352 str. 10.

³ Velmi dobrá studie o chaosu v současném chápání sociálních otázek je Bureau, Introduction à la Méthode de Sociologique 23-50. - Slabší je de Lamarzelle, L'Anarchie dans le Monde moderne; zde je poměrně ještě rozsáhlý úvod, zvl. str. IX, XII-XVII.

velikého cíle dosaženo bylo. Je však také z nejosudnějších: u žádného jiného pudu není potřebí tolik neustálé bdělosti, by nenastal výšin z kolejí, nikde nejsou výšiny doprovázeny katastrofami tak nedozírnými, nikde jinde není tak obtížno, nastal-li výšin, dostati vše do normálních kolejí. Když se pudu pohlavnímu podařilo jednou strhati pouta rozumem daná, je velmi těžko a někdy naprosto nemožno spoutati jej znova!

To jest onen důvod, proč příroda nespokojuje se tím, aby existoval pud pohlavní jako jakákoli jiná druhá, třetí náklonnost, která se libovolně pohybuje životem, nýbrž proč jej doprovází mimořádnými ochránci a průvodci, kteří jiných sklonů nitra buď nedoprovázejí vůbec nebo jen v míře daleko slabší. Je to především stud, tato „bázeň před něčím, co hanobí“; ¹ tato přirozená ostýchavost vůči osobám druhého pohlaví, plachost a bázlivost i při věcech dovolených, pokud se týkají pohlavního života, odpor a hnus proti věcem nedovoleným. Je stud jedním z nejmocnějších ochránců nevinnosti a tudíž i štěstí jednotlivců; jest mimořádnou předností, že jest v neznetvořené přirozenosti lidské již bez našeho přičinění vkořeněn. Jeho úkolem jest, aby instinktivně a po případě i z daleka upozorňoval na blížící se nebezpečí; abychom instinktivně vycítili hranici mezi dovoleným a nedovoleným; aby i při dovoleném byl výstrahou před překročením mezí, před nedobrymi následky dovoleného na veřejnost. Příroda jím naznačuje, že žádá bezpodmínečnou úctu před velikým tajemstvím plození a toho, co s plozením souvisí; ² že je to proti jejím velikým úmyslům, když tyto věci jsou strhovány se své providentielní výše a snižovány na předmět triviálních a všedních rozhovorů. Příroda nám stud dala, aby byl naším strážcem, který by v kritických chvílích nás vysekal a zachránil.

Běda však, když tento strážce byl připraven buď ponenáhlu o svojí sílu a je tedy jen bezvlivným stínem stínu, nebo když v kritických chvílích je zpít a odzbrojen! Pak je duše zbavena svého Bohem daného ochránce a s nebezpečími života vydává se v nerovný boj. Snad chytrá vypočítavost uspoří jí nejhlubší ponížení: ale někdejší jemnost svědomí bude ztupena jistě. Snad však duše, oloupená o stud, bude klesati svou vlastní tíží stále hlouběji a nezachránitelně do propasti. Kdo olupuje dítě a vůbec člověka o stud, ten olupuje jej o jednu z nejmocnějších opor života. Neboť člověk, jenž ztratil úctu sám před sebou nebo u jiných, jenž se vžil do postavení bezectnosti, je všeho schopen; i největšího bídačství. Vše, co zabíjí stud, zabíjí i lidstvo; a kdyby to bylo i dnes tolik vychvalované sexuální poučování, je-li podáváno tak, že zeslabuje neb dokonce ubíjí stud, je vražděním lidstva! Zase naopak,

¹ S. Thomas Aqu. S theol. qu. 144 a 1 c.

² Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung, 30.

vše, co stud zjemňuje a činí ostražitějším, je dobrodiním pro lidstvo. „Zachraňte stud, a zachraňujete lidstvo a lidskost“.¹

12. Všecko se dnes podniká, aby byl stud jen určitě zabit. Musíme zde míti před očima jednu ze základních principů výchovy, kterému se však v pedagogice věnuje pramálo pozornosti, poněvadž jedná o činiteli výchovném, který je pro svou neurčitou mosaikovou složitost mnohem nesnáze zjištělný a zachytitelný nežli činitelé jiní, konkrétní a určití; že totiž „největším činitelem výchovným jest a zůstává veškeren duch věku“.² Duch věku: soubor všech tajných spoluvychovatelů, ulice, kina, divadla, žurnalistiky, mravní atmosféra, již vydechují vedoucí mužové, vedoucí města atd.

Tento duch našeho věku, když se vezme ne v ojedinělých případech, nýbrž ve svém celku, aspoň jak se jeví markantně v kulturních střediscích civilisovaného světa, jest pro stud jako otravné výpary dle bájí vystupující z jezer, ničící veškeren život. Co těmi výpary je zachváčeno, musí pozbyti vědomí, padat dolů do vod, hynout.

Již to je nebezpečnou vadou doby, že se zvláštní zálibou a v nepřírozeném rozsahu pěstí erotiku. Tato sice, je-li zachovávána mírá, může lidstvu prokazovati platné služby, líčíc vývoj citů, které v životě lidském zaujímají důležité i čestné, protože Bohem samým stanovené místo. Ale jsouc pěstována v tom rozsahu a takovým způsobem jako dnes, stává se neštěstím lidstva. Neboť dnešní erotika by chtěla líčiti lásku jakožto nejdůležitějšího, ba téměř jediného činitele v životě. Jí by dovedla všecko prominout a dovolit. Chtěla by uskutečnit velikou apoteosu erotiky. Kult erotu.

Následek? Je lží, co chce namluviti erotika, že totiž vliv lásky je téměř všemohoucí a tedy neodolatelný, jemu že se mají podříditi všechny ostatní zájmy. Jsou ještě četné jiné zájmy, z nich mnohé daleko vyšší než eros. Erotika tedy falšuje skutečnost; a je tolik lidí, co jí věří a vidí takto svět v nesprávném světle! Pohlavní láska, prožívaná ať již skutečně ať již jen ve fantasii, má tu zvláštnost, že dovede až do chorobné výše vystupňovati sexuální zvědavost a všechny síly ducha tak obepřísti svými sny, že jsou jí až jako ochromeny a člověk, poněvadž rovnováha ducha je tím podstatně porušena, je neschopen plně se věnovati užitečné práci. A je-li každá hypertrofie fantasie a ochromení neaktivnějších sil ducha neštěstím, je tomu tak zvláště zde, kde výsledek je: prázdná, pasivní, chorobně změkčilá, činu

¹ Sticker, *Geschlechtsleben und Fortpflanzung* 29.

² Förster, *Sexualethik* 22. Podrobněji a velmi pěkně Cooper, *Birth Control* 28 a 81. - O významu studu zvl. Thomas Aq., *S. theologica* qu. 144 a 1, Sticker, *Geschlechtsleben und Fortpflanzung* tamže, Förster, *Sexualethik* 203-213 (velmi dobré), Weiss, *Apologie des Christentums* III 904-905, Vermeersch, *De castitate* 389, Sertillange, *La Philosophie morale* 463.

neschopná, sladká zasněnost, jež snadno stane se stojatou kalnou bažinou, v níž bujně a prudce rozmnožuje se nízkost a neřest.¹

V tom je ta hloupost — u jedněch — a rafinovaná nepoctivost — u druhých —: erotiku pěstují, ji za nevinné oslazení života prohlašují a velebí, a ve snivém plášti erotiky uvádí často se do společnosti zhoubná nemravnost: ta nemravnost, která není leč „uznáním vlády bestie v člověku, zaškrcením a zatemněním rozumu, cestou k násilí a zotročení, šlapáním práv jiných lidí.“²

Další následek: erotikou, jak se dnes pěstí v umění i životě, znemožňuje a zabíjí se pravá veliká láska. Místo ní zůstává jen zvíře se svými pudy.

12. Šlo se však dále. Bylo — zakrytě i nezakrytě — proklamováno právo na pohlavní život, přesněji řečeno právo na pohlavní nevázanost. Byly v lidech otevřeny „propasti pohlavní požívačnosti“.³ Byl v nich vyvolán hlad, a lidé blahoví se domnívali, když mu časem hodí k ohryzáni kost, že bude utišen; a nepováží, že tím jen stále zvyšují jeho neukojenou lačnost! Lákají se mladí lidé, aby všechno viděli a věděli a ke všemu měli příležitost, jsou tedy vydrážděny v nich pudy tak, že je morálně nemožno je ovládati. Rozdráždí se předčasně, takže pro ně není žádného ovoce zapovězeného! A k tomu se jim zpívá svůdná písnička: „My, jimž dějiny nejsou pohřebními márami, nýbrž bujarým jásotem rolníček životního jara, nemáme příčiny, proč bychom odvraceli se od veselé tváře života, proč bychom netěšili se z lahody nekonečné harmonie žití.“⁴ Žádostivost prohlášena za nejbožštější mohutnost duše,⁵ láska za velikou svátost, ba za jedinou svátost, jí že je vše dovoleno, ona že omlouvá a odpouští všechny pády, ba i zločiny; stačí, že miluješ více jinou ženu než svou, abys měl právo tuto opustiti (i s dětmi) a vzít si onu.⁶ Snahou vůdčí velmi mnohých lidí je, dopřávat si pohlavních rozkoší co možno nejvíce a s nákladem co možno nejmenším.⁷

Nemělo by smyslu, kdybychom zde chtěli zjišťovati všechna poblouzení sexuální morálky teoretické i praktické. Škoda času! Škoda se špinit tím bahnem! Aby však bylo patrné, jak zde lidem úplně vypadlo kormidlo z ruky, jak jsou nesení proudem sexuálního anarchismu, uvádím dva autory a pak několik ukázek natrhaných porůznu.

¹ O mravní strance kultu erotiky a erotu viz Masaryk, *Mravní názory* 120, 128., Förster *Sexualethik* 64-68.

² Ude, *Unsere Schuld* 44, 45.

³ Förster, *Sexualethik* 102.

⁴ Gorovský, *Volná láska a komunismus* 101.

⁵ G. Sandová v „*Lélia*“, cituje Fonsegrive, *Mariage et Union libre* 131.

⁶ Doklady viz Fonsegrive, *Mariage* 226-227.

⁷ Bureau, *L'Indiscipline* 95; situace ve Francii tamže 1-248, o situaci u nás viz na př. Vašek, *Moderní člověk* 134-145.

První autor je dr. Drysdale, jehož kniha má sloužiti praxi a životu a uvedla nové veliké laviny myšlenkové v pohyb, nejen v ostrovní řiši, v níž vznikla, nýbrž v celém civilisovaném světě starém i novém a dosud již druhé půlstoletí „pracuje“ ve vysokých desítitisících výtisků anglického originálu i překladů. Tento dr. Drysdale píše na př.: „Přicházejí do pohlavní dospělosti mladý člověk pochopí, že příroda mu nařizuje, aby ukojil s umírněností své pohlavní chtíče . . . Jistě uvidí, jak je náš mravní zákoník nedostatečný a jak je v rozporu s přírodou. Bude se snažiti a dosáhne po stupních větší volnosti, aby si čestně dopřával lásky mimo manželství, lásky nevyhnutelné zvláště tomuto věku.“¹ (Budiž poznamenáno, že Drysdale velmi často láskou myslí lásku pohlavní.) „Je docela čestné a ospravedlnitelné uzavírati dočasné známosti“ (227). A co je mu pro tyto mladé lidi ctností? „Jediný způsob života, který by byl opravdu ctnostný, který jediný by vedl ke štěstí, záleží v tom, aby se (mládež) neoddávala leč s umírněností rozkoším pohlavním, by se nikdy nepohroužila do sexuálních výstředností, jež rozvracejí tělo i ducha, aby si navykla sebeovládati a mysliti na pohlavní blaho zrovna tak jiných jako své“ (str. 229-230). Tedy nikoliv čistota, nýbrž rozkoš, ale chytře rozdělená. — Člověk, jemuž se pohlavní lásky nedostává, je dle něho nešťasten: „Je možno říci, že by ti, kdož trpí nedostatkem lásky, byli méně politováni hodni, než ti, kdož trpí nedostatkem chleba?“ (125)

Druhý je teoretik, do jehož rukou jako životní povolání je vloženo, aby byl vůdcem vysokoškolské mládeže při hledání stanoviska k nejvyšším záhadám života, profesor filosofie na německé universitě v Praze, dr. Ehrenfels. Ten učí:² „Pro odrostlého muže není se stanoviska přirozené mravouky žádných sexuálních ctností“ (str. 14). „Náš sexuální řád činí zdravému, silnému, morálně a sexuálně vysoce založenému muži zásadně nemožným, aby ukojil své pudy, ježto mu vůbec znemožňuje, aby splnil svou biologickou funkci“ (78). Jest „fikcí, že by normální ženská přirozenost neměla smyslně pohlavních potřeb“ (81). „Hetera (nevěstka) je nutným údem společnosti“ (99). „Mimomanželský styk pohlavní ve shodě se svědomím a s mravním přesvědčením obou stran a u vědomí odpovědnosti tím převzaté je zásadně dovolen. K vyplnění generativních povinností dokonce eventuálně příkazem“ (99). A všechny tyto a podobné reformy nabízejí pod lákavými nadpisy. „Směrem k přírodě“ (55), „nový ideál čistoty“ (55), „proud k emancipaci od mravních zvyklostí“ (57), „probuzení generativního svědomí“ (58), „pohlavně-mravní emancipace muže“ (77), „sanace rozplozovacích pudů“ (84), „sexuálně-etický vůdce“ (99). Zda dr. Ehrenfels tyto názory hlásá jen jako

¹ G. Drysdale, La pauvreté 226.

² Ehrenfels, Sexualethik, na uv. místech.

filosofický spisovatel či také jako učitel na katedře před posluchači, z knihy nemožno zjistiti. —

Několik ukázek, jaké názory dnes obíhají; z nich některé jsou ve vysoké míře rozšiřovány mezi lidmi.

Ještě dosud nezmizel se světa názor o „dvoji morálce“, že totiž na poklesky proti mravnosti se musí u muže daleko shovívavěji hleděti než u ženy a dívky; názor, který je těžkou urážkou ženské cti a krutou křivdou na ní páchanou. Sám rada nejvyššího soudu čsl. republiky A. Horák píše: „Dámy ať se nehorší, neupíráme jim teoreticky stejných práv s muži, ale život podléhá zákonům přírody a dějin a posloucháme jen jejich rozsudku. Vyšli jsme z mnohoženství a tím je řečeno vše. . . Muž odchází od cizoložného aktu svoboden, bez závazků, bez známek, bez důkazů, ale žena odnáší si po případě embryo, důkaz, znak hanby. V tom je všecek důkaz, že to není stejné. Žena odpustí snad vždy, muž tíže i tehdy, zůstalo-li to bez následků, ale sotva kdy, vyjma zvláštní povahy, když tu je na očích důkaz jejího hříchu.“¹

Prohlašuje se dále, že obcování pohlavní nemá za účel utvoření nového člověka, nýbrž že je cílem samo sobě a že v něm člověk nemusí hledati nic jiného leč rozkoš; že se tedy musí rozlišovati mezi úkonem pohlavním a úkonem plození. Rozlišení, jež má katastrofální sociálně-populační následky a je hrobem populační politiky.² Jenom když duch skutečně provede toto nepřirozené roztěti účelu pohlavního pudu ve dva směry, je možno, aby se rozlila ona záplava antikoncepčních praktik.

Prohlašuje se dále, pravděpodobně aby bylo ukonejšeno svědomí, když by se chtělo vzepříti proti těm nezřízenostem (a tóny hudby Lutherovy je zřetelně cítiti v těch větách): „Není nám možno potlačiti naši žádostivosti právě tak, jako nemůžeme potlačiti hladu. Obojí jest úzce spojeno s naším fysickým bytím, obojí je výsledkem přirozené zákonité potřeby, a hlad se nenechá potlačiti, chce, aby byl ukojen.“³ „Láska musí býti úplně svobodna; žádný zákon, žádná morálka nesmí si jí jakkoli podrobovati nebo ří-

¹ Ant. Horák, Zákon rozlukový po roce praxe, „Právnick“ r. 1920 285, 286. Jak docela jinak mluví na př. sv. Řehoř z Nazianzu k mužům: „Kterak můžete požadovati čistotu po svých ženách, když sami žijete v nestoudnostech? Jak chcete po nich, co vy jim nezachováte?“ Cituje Bureau, L'Indiscipline 385. Sr. i energické odsouzení dr. Adaníkem, Morálka v manželství 39-41, a Masaryk, Mravní názory 117.

² Rozlišení viz na př. Müller J. ve čl. „Der Streit um die Ursachen des Geburtenrückganges“ v Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik Bd. 64 str. 409. Nemravnost a sociologickou neudržitelnost takového praktického rozlišování viz Schmitt, Grundzüge 19-22, pak ve Fassenderově sborníku Des Deutschen Volkes Wille zum Leben Walter str. 73 a Rademacher 788-792.

³ Vernet M., Freie Liebe 8.

dití . . . Pohlavní styk nesmí individuí ani ukládati závazkův ani poskytovat práva“ (tamže 13).

S největší shovívavostí má býti postupováno u mladých lidí při hříších proti čistotě, ba ještě má se jim vtisknouti pečet schválení: „Onanující hoši potřebují především, aby je učitel upokojil, že mírná onanie nikterak nemůže míti za následek nějaké poruchy v jejich pozdějším sexuálním životě nebo dokonce nemoci“¹.

V případě pak, že muž je nakažen, desorientovaná naturalistická etika² na otázku, co je v takovém případě výhodnější pro společnost, (aby totiž buď si vzal slušnou paní a tuto stykem nakazil a zničil, či aby kazil prostitutky), místo aby řekl, že obojí je nemravnost a křivda a že tento muž je zavázán ke zdrženlivosti, odpovídá: „Přese všecek soucit, který máme (s onou řádnou manželkou) a vzdor spravedlivému rozhořčení nad zvrácenou situací musíme přece uznati, že se stanoviska veřejného zdraví a veřejného blaha je poslední zlo menší (že tudíž by měl raději nakaziti a ruinovati spořádanou manželku než prostitutku).“ Tedy řádná žena má býti kořistí takového nesvědomitého člověka, protože se nenaučil sebezapírání!

13. Život skutečný nezůstává pozadu za volností teorie svých mistrů, nýbrž naopak ve mnohém a na mnohých místech ji daleko předstihuje. Byla vytvořena úplně nová mentalita, která v nesprávnostech pohlavního života nevidí vůbec žádného hříchu, nýbrž načisto soukromou věc jednotlivcovu, do které vůbec nikomu na světě nic není³. Máme čtrnáctileté hochy, kteří jsou již dopodrobna zasvěceni do všech tajů pohlavního života. Pohlavně obcovati přestalo býti pro velkou část mládeže hroznou vinou, nýbrž stalo se něčím, co se může docela dobře trpěti, jen když se předejde nepříjemným následkům otěhotnění a světských pomluv. Obrazivost si beze strachu hová v představách nemravných, jimiž hojně zásobují ducha četba, divadlo, umění, veřejný život, po případě i osobní vzpomínky, protože pohlavní styk je něco celou bytostí tak vzrušujícího, že člověk slabé vůle tento stav, měl-li jej kdy, ve svých vzpomínkách znova a znova prožívá a tak stále více propadá do nemravnosti a zvyšuje svůj hlad. Jak vítaným předmětem rozhovoru bývají mravní přehmaty po této stránce! Jakou péči věnuje pikantním historkám denní tisk, jak si nechává záležeti, aby ani jediný zajímavý rys jejich mu neušel! Jak dovede vytríbený instinkt čtenářstva v řadě sloupců tyto lokálky bystře si vybrati a hltati! S jakou nevinnou tváří bývají dodávány prostředky zamezující početí! Jak se i před mladými lidmi o tom vykládá!

¹ Friedländer E., Sexualethik des Kommunismus 3.

² Tomor, Neubegründung der Bevölkerungspolitik 88.

³ Viz Bureau, L'Indiscipline 130.

Nač líčiti dopodrobna? Profesor Bureau, v červnu 1923 zemřelý, sociolog, který miloval Francii a lidstvo a viděl, že na mravní laksnost v nynějších rozměrech může vykrváceti kulturní stát, studoval, až kam se již hníloba prožrala, jak hluboko tedy musí jíti reforma, má-li přijíti obrození. Čtěte jeho dílo¹, v němž podává bilanci svého pozorování: kapitoly o počínání si lidí neženatých, o mravnosti mezi ženatými, o naukách pro orientaci v této věci dnes podávaných, pak kapitolu čtvrtou — řekl bych: slzíci — „veliké utrpení Francie“ (následkem nemravnosti): jenom místo vysokého počtu nevěstek, udávaných pro Francii, si vložte počet nevěstek v Čechoslovensku, místo francouzského vojenského úřadu, rozdávajícího kondomy, místo počtu a praktik umělých potratův a agitace pro novomalthusiánství a vůbec propagandu pro nemravnost, udávanou pro poměry ve Francii, si myslete poměry u nás: a z toho, co píše Bureau o Francii, učiníte si po jisté úpravě obraz o tristních mravních poměrech v našich velikých městech, ba i na venkově, kam se tyto vlny, přestoupivší břehy měst, stále více valí. A nejenom u nás; nýbrž i ve všech civilisovaných státech, pouze s tím rozdílem, že v tomto státě o něco víc, v onom méně. Ale duch zůstává v celku týž.

A tato otrlost ve věcech sexuálních dostupuje někdy takového cynismu, že možno opakovati tvrdé sice, ale přiléhavé slovo: „Kdyby zvířata mohla mluvit, mluvila by též takto.“

Kde se vytvořila taková mentalita, kde tato mentalita už dokonce ztvdla jako cement v duších, tam nepomohou už ani dobré zákony . . .

Povzdechl si kdysi Förster: „Kdo by neviděl uprostřed v našem zdánlivě tak zdravém a produktivním rozvoji hospodářské a technické energie všude příznaků tajné choroby?“²

A mezitím ti, kdož obrali si za své životní povolání uspávat svědomí své i národa, zpívají své tišivé ukolébavky, abychom jen klidně zavřeli víčka, že nic, zhola nic není . . .

14. Toto uvolnění mravnosti jeví se jasně ve velikém rozšíření pohlavních chorob. Nelze dosud přesně přehlédnouti všecky spousty, které pohlavní choroby na životě rodinném působí. Ale již to, co známe, stačí, abychom beze strachu prohlásili, že rozvrat, jenž jimi je zaviněn, je hrozný.

V jaké míře jsou rozšířeny choroby ty? Kdo by mohl dáti přesnou odpověď ve věci tak delikátní a často tak těžko zjistitelné? Ani úřední statistiky nemohou ani zdaleka činiti nároků na úplnost. Tak statistika pohlavních chorob v republice československé³ je vybudována na případech, které v únoru

¹ Bureau, *L'Indiscipline des Moeurs*, první čtyři kapitoly.

² Förster, *Sexualethik* 175.

³ Pelc H., *O pohlavních chorobách v republice československé*, v Praze 1923.

1921 byly léčeny. Kniha sama k tomu dodává: „Jistě mnohem větší je počet těch, kteří by léčení potřebovali, neboť veliká část jejich k lékaři do léčení vůbec nepřišla, vedle toho však do počtu nejsou zahrnuti nemocní, kteří sice pod lékařskou kontrolou jsou, avšak právě v únoru lékaře nevyhledali.“ (233) Zrovna tak jsou nespolehlivé údaje o pohlavních chorobách jako příčině smrti: „I kdyby diagnosa syfilis jako příčiny smrti se dala lehce stanovit, a tomu ve většině případů tak není, jsou zde momenty, které brání, aby se syfilis jako příčina smrti udávala na úmrtní lístek, který jest listina veřejná“ (305). Důvod: šetrnost k rodině (309). Ještě ostřeji se vyjadřuje dr. Leredde o statistice francouzské: „Číslice vztahující se na syfilitickou úmrtnost, podávané úředními statistikami, jsou směšné, musí se to říci se vši otevřeností“.¹

Ale i při této dosavadní nepřesnosti statistiky údaje otevírají před námi rozhled ponurý. Z knihy Pelcovy o našich poměrech vynímám několik číslic, pokud mají vztah k rodině. „Asi 13.000 pohlavně nemocných je přijato ročně v ošetřování na odborná oddělení pro tyto nemoci (t. j. v československých odděleních pro pohlavně nemocné). Z toho je asi polovina žen a mužů, žen o něco více . . . Zůstávají pak přijímací nemocní v ústavech asi 40 dní, kapavkou nemocní něco málo pod 40 dní, měkkým vředem pak nemocní 20 dní“ (176). „Počet žen oddávajících se prostituci řemeslné dal by se odhadnouti na 10.000“ (216). „Je-li správný předpoklad amerických autorů, že polovina veškerých infekcí dostavuje se k lékařskému ošetření, plynulo by z toho, že asi 160.000 případů pohlavních chorob vyskytuje se v československé republice za rok . . . Za rok přijde k lékařům do ošetřování s čerstvou pohlavní nemocí asi . . . 0·60/0 veškerého obyvatelstva . . . Je-li pravdivou domněnka, že osob, které se nedostaví k léčení, je stejný počet, bylo by třeba uvedené číslo násobiti dvěma, abychom došli k počtu celkovému“ (234, 235). „Ale zde běží jen o případy čerstvé. K tomu ještě případy starší! V armádách připadá pohlavních nákaz na 1000 mužů a rok v Itálii 89·7, ve Spojených státech 87·4, v Anglii 57, v Čechoslovensku 26·4, v Prusku 18·5“ (301). „Více než třetina mužů v ústavech pro choromyslné umírá progresivní paralysou“ (310). „Dr. Couvelaire v Paříži ze svých studií, provedených u 1769 mrtvých narození, přichází k závěru, že skoro 500/0 mrtvých narození jest uváděti v souvislost se syfilis“ (315). V československých ústavech pro slepé dle stavu z června 1922 „u 13·40/0 slepců se uvádí blenorrhea jako příčina oslepnutí, čili, že každý sedmý až osmý slepec v ústavech děkuje za svoje neštěstí blenorrhee“ (316). Ve Švýcarsku dokonce je blenorrhea, tedy pohlavní nemoc rodičů, příčinou slepoty dětí u 260/0 slepců, v Německu 25·80/0 (318).

¹ Leredde, La Syphilis 56, 57.

„Největším zdrojem pohlavních nemocí u mužů je prostituce . . . U žen poměrně největším zdrojem pohlavních nemocí je manželství“ (322).

Zprávy odjinud jsou ještě černější. Počet francouzských vojáků, kteří pro pohlavní nemoci byli za války ošetřováni v zázemních nemocnicích, obnášel asi 75.000.¹ O Německu univ. prof. dr. Sticker píše: „Běžné údaje praví, že ze všech mužů v Německu, to jest ze 32,000.000 ročně pohlavně onemocní 1,300.000, to by byl tedy přibližně 25. muž. Praví dále, že ze všech mužů, kteří se žení po třicátém roce, a to je 23.000 z 523.000 ženících se v roce, tedy vždy 1 na 23 každý aspoň dvakrát měl kapavku a každý pátý nebo čtvrtý měl syfilis“.² Týž uvádí, že „z 10.000 anglických vojáků v Indii leželo v r. 1895 v nemocnicích 5368 pro pohlavní nemoc“ (75). — Velmi důležité údaje podává studie dr. Lereddeho:³ „Počet syfilitiků nových ve Francii od 1914 do 1918 mohl býti odhadován na 600 neb 800.000. Obecné mínění syfilografů je, že choroba postihuje desítinu obyvatelstva ve Spojených státech jako v Evropě; ve velmi velikých městech snad pětinu (51). Dle dr. Blaschko je příčinou smrti ze všech případů v 6 0/0 syfilis (56), v Paříži 1910 v 7 0/0, v Bruselu 1913 dle prof. dr. Bayeta v 11 0/0 (59).

15. Uvedl jsem zprávy o rozšíření pohlavních chorob poněkud důkladněji, aby bylo patrné, jak vysoko jsou zde rodiny oblévány kolkoem vodami nebezpečí. Ještě vážnějšími se však objeví tyto skutečnosti, uvážíme-li nejen jejich zevnější rozšíření, nýbrž i vnitřní sílu jejich nebezpečnosti pro rodinu.

Již po stránce národohospodářské nejsou pohlavní nemoci ničím maličným pro rodinu. Uznejme za podklad výpočet dr. Pelce,⁴ že pohlavní nemoci vyžádaly si v čsl. republice v r. 1921 ošetrovacích dnů 450.000 v nemocnicích na samostatných odděleních. Čítejme ošetrovací den v onom roce průměrně jen po 30 K. Celkem tedy stálo ošetřování jen na těchto odděleních 1,350.000 K. Ale kde jsou ještě ty statisíce, zaplacené v onom roce v ústavech pro choromyslné za oběti těchto chorob? Kde jsou obrovské honoráře jdoucí jistě nad milion za ošetřování mimonemocniční? Kde náklad na léčení vojáků? Jakým obnosem odhadnouti ušlý zisk? V Německu odhadovali národohospodáři škody na národním majetku, způsobené pohlavními nemocemi, při počátku války jen pro Prusko na 90,000.000 M (nezaměstnanost, lékař, léky, event. invalidita), prohlašovali však, že tento obnos je jen zlomkem skutečné ztráty na národním jmění.⁵ O Francii již ani nemluvíme!⁶ — V kolika

¹ Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 209 pod čarou.

² Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung 43.

³ Leredde, La Syphilis, Paris.

⁴ Pelc, O pohlavních chorobách v československé republice 176.

⁵ Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 226.

⁶ Leredde, La Syphilis 69.

rodinách tyto výdaje podlomí rozvoj rodiny a vedou k domácím různicím!

Ale ztráty hospodářské, ač úžasné, by ještě rodiny snesly. Mnohem hůře je s následky jinými. Neboť je řada lidí, která jsou si vědoma své choroby a nechtějí si vzít na svědomí — ježto považuje stav svůj za nebezpečný — nákazu nevinných, nevstupuje raději v manželství vůbec. Daleko více je těch, kteří u vědomí svého stavu zakládají sice rodinu, ale všemi prostředky o to pracují, aby manželství jejich zůstalo bezdětné: může splnit takové manželství své poslání vůči společnosti a vůči manželům? A je skupina třetí, která chce vésti manželství jako manželé jiní, ale s jakými následky! Kolik rodin přichází předčasně o živitele! Kolik dívek kypících zdravím vstupovalo v plné síle s člověkem stíženým pohlavní chorobou ve stav manželský a počalo v několika týdnech chřadnouti, aby pak vedlo život nepřetržitého utrpení, živoření, umírání? Kolik žen se stalo tímto vlivem neplodnými, kolik má potraty, kolik dává světu děti mrtvorozené, propadající slepotě, po celý život tělesně i duševně zmrzačených! Již výše jsem napsal, že v čsl. ústavech pro choromyslné třetina mužů umírá na progresivní paralysii, která je následkem pohlavních chorob, že v čsl. ústavech pro slepce každý sedmý neb osmý slepec jest obětí pohlavních chorob svých rodičů, že bezdětnost v manželství bývá v 50 0/0 způsobena pohlavními nemocemi! — Jaká to strašná vyhlídka, co zjišťuje na př. dr. Hata: ze 100 manželek, stížených syfilí, 40 bylo neplodných, ze zbytku asi čtvrtina měla potrat neb mrtvorozené dítě, asi čtvrtina měla dítě, jež nedožilo se dvou let, asi polovice měla děti, ale z těch kolik v mladém věku zemřelo nebo vleklo břímě dědičné syfilis: blbost, hluchost, hluchoněmotu! . . .¹ Stojí za to přeci si, co zjistili o osudu potomstva rodičů pohlavně nemocných v Bostonu v psychopathickém hospitalu Harry C. Salomon a Maida H. Salomon.² — Bude ona strana v manželství, která druhou byla nevinne oloupena o jeden z největších pokladů, zdraví své a svých dětí, ve většině případů moci míti k vinníku potřebnou důvěru? úctu? lásku?

Letmo několik příkladů, které primář oddělení pro pohlavní nemoci v jedné z větších nemocnic v čsl. republice se mnou sdělil a které aspoň poněkud naznačují, jakým jedem nemoci ty pro rodiny jsou. Příklady všední, jakých by každý odborný lékař ve větším průmyslovém městě a s průměrnou praxí dovedl vypočítati řady . . .

¹ Viz Leredde, La Syphilis 64-67. Sr. Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung 37-40, Stern K., Der Kampf gegen die Geschlechtskrankheiten ve Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 653-699, zvl. 686-689. Vossen, Wie bewahren wir die Familie vor den Geschlechtskrankheiten v Das kommende Geschlecht II 65-86, zvl. 68-71.

² Podrobně uveřejněno v Archiv für Frauenkunde und Eugenik, Sexualbildung und Vererbungslehre Bd. VIII, Berlin 1922 42-43.

Muž si uhnal v mladých letech gonorrhoe, k níž se přidružil zánět epididymitis gonorrhoeica. Zdánlivě vyléčen. Po léta neměl obtíží, dle lékařského výroku zdrav. — Žena z dobré rodiny, zdráva. Manželství zůstává bezdětným, poněvadž muž ztratil zánětem schopnost ploditi. Žena se odškodňuje „domácím přítelem“.

Muž před lety měl gonorrhoe, bez zánětu. Nechal se pečlivě léčiti. Cítí se zdrav a ožení se. Paní zdravá, z bezúhonné rodiny, matkou za svobodna jako oko v hlavě opatrovaná, jistě netknutá. Již několik dnů po svatbě počíná churavěti záněty vnitřních mateřských ústrojů, propadá předčasné chorobě, ač má nejpečlivější lékařské ošetřování i nákladné lázně (na př. ve Františkových Lázních). Manželství bezdětné!

Muž má gonorrhoe, bez zánětu. Žena jím nakažena, ale nikdo nákazy nepozoruje a tudíž se neléčí. Po několika dnech po narození onemocní dítě na očích; časem nevinný tvor oslepne.

Silný muž, dělník, otec několika zdánlivě úplně zdravých dětí, zemře náhle ve 42 letech. Pitvou zjištěno, že příčinou smrti bylo to, že stěny jedné z hlavních cév byly lueticky silně změněny a vedly k vnitřnímu zalití krví. Dodatečně se zjistilo, že v 19. roce měl syfilis, která mu až do náhlého skonu nedělala žádných potíží.

Rodiče zdánlivě zdraví. Dcera, třináctiletá, jeví známky tercierní, patrně zděděné syfilis. Nos se stále hlouběji propadá, kosti nosu a pevná část jícnu jako by zahnívaly a mizí, takže ústa a nos jako by tvořily jedinou slizkou dutinu.

Opravdu: jaký rozvrat působí v rodinách pohlavní nemoci!

16. Není možno zde neučiniti aspoň stručnou zmínku, že rodinnému životu ve mnohých případech škodí i prostituce. Jak prostituce je rozšířena u nás, vyplývá ze statistiky ministerstva zdravotnictví, dle níž dne 31. prosince 1919 bylo v republice reglementovaných prostitutek 1748, a to v Čechách 1032 (z toho v Praze 414), na Moravě 283, ve Slezsku 75, na Slovensku 344, v Podkarpatské Rusi 14.¹ Ale vedle této reglementované prostituce je ještě daleko rozsáhlejší prostituce tajná. Té oddávalo se v r. 1920 v jediné Praze 1200 prostitutek stojících pod kontrolou pražského policejního ředitelství²; ale komu by bylo možno, zjistiti počet žen a dívek, oddávajících se nemravnosti a vyhýbajících se jakékoli kontrole! — Pro Vídeň odhadovali znalci poček prostitutek v r. 1917 na 40.000—70.000.³ Ve Mnichově bylo v r. 1910 prostitutek t. zv. „Kartedamen“ 175 a tajných 2484,

¹ Pelc, O pohlavních chorobách atd. 205 a 207.

² Pelc, tamže 215.

³ Ude, Unsere Schuld 7.

v Berlíně již r. 1900 na 50.000, z těch pod dohlídkou 5000.¹ Profesor právnické fakulty v Paříži Bureau je názoru, že již před několika roky počet žen dodávajících se této „živnosti“ je kolem 500.000.² O obchodu „živým masem“, prováděném ve velikých rozměrech, ani nemluví.³

Jeden z nejslavnějších národohospodářů francouzských, Gide, známý z překladů i u nás, poukázal v prosincovém čísle 1916 na zhoubný vliv prostituce na pokles porodů v rodinách, a to čtvrtým směrem: tím, že působí, že se s manželstvím odkládá do pozdějšího věku, kdy manželství bývají již méně plodná; že zvyšuje počet neženatých; tím, že se při ní nakazí veliký počet mužů, kteří se stanou někdy i sterilními a zaviní velmi často neplodnost i svých manželek; tím, že zasvěcují mladé lidi do praktik neplodné lásky a potratů.⁴ Přimysleme si k tomu, kolik jest loupeno mladých a zdravých děvčat prostitucí životu rodinnému; představme si dále, že tento počet prostitutek je tím hroznější loupeží na lidstvu, poněvadž osoby ty z veliké části předčasně hynou a bývají nahrazovány obětmi jinými, takže skutečný počet těchto obětí je několikanásobně vyšší, než by se na první pohled z číslic zdálo. Přimysleme si konečně, jaké morové ovzduší šíří se z prostituce i do rodin, i takových, které nejsou jí přímo postiženy, a do duší mladých, často již i do duší dítek . . .

JINÉ ZHOUBNÉ VLIVY

17. Jedním z úhlavních nepřátel rodiny v mravním ohledu je dále alkohol. S radostí sice zjišťujeme, že spotřeba opojných nápojů u přirovnání k dobám předválečným poklesla. Ale přes to je ještě mnoho, mnoho rodin, které bolestně stenají pod touto hroznou kletbou lidstva.

Alkoholismus škodí rodinám již tím, že hospodářsky je ochuzuje. Deutsch ukázal na základě pozorování 2302 dělníkův a dělnic, že na lihové nápoje ženatí dělníci v Brně průměrně vydali 6·8⁰/₁₀ své týdenní mzdy, svobodní 7·8⁰/₁₀. Stein vyšetřil pro Budapešť, že dělníci vynakládající na lihoviny 12—18⁰/₁₀ své mzdy nepatří ještě nikterak mezi lidi zvláště alkoholu oddané.⁵ Kolik je lidí, kteří na alkohol vynakládají obnosy daleko vyšší! Kolik národního jmění je zde proplytváno, pováží-li se, že na př. jen v Německé říši se spotřebovalo ve správním

¹ Rupprecht, Der Kampf gegen die Unsittlichkeit ve Fassbenderově souborném díle „Des Deutschen Volkes Wille zum Leben“ 703.

² Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 18 nn.

³ Bureau, tamže 21 n.

⁴ Tyto vývody Gideovy uvádí Bureau tamže 271 a 272 pod čarou.

⁵ Pozorování Steinovo i Deutschovo viz v Hoppe, Die Tatsachen über Alkohol, 1912, 531, 532.

období 1907/8 kořalky 3,981 mil. hl, piva 73,461 mil. hl, vina 3,7 mil. hl.¹ Kolik rodin je alkoholismem hospodářsky úplně rozvráceno a přichází na mizinu!

Alkoholismus je zhoubný rodinám dále tím, že členy její, a především živitele, zbavuje tělesného zdraví: někdy je pouze podlamuje, někdy úplně láme.² Lékaři vědí, kolik zvláště ledvinových, srdečných, játrových, mozkových chorob jest přičisti na účet alkoholu, jak je jím nepoměrně stupňována úmrtnost.³ Zhoubný je dále jeho vliv na duševní choroby: nepřilíš veliký ústav pro choromyslné v Opavě, určený asi pro 750 chovanců, má mezi nově přijatými pacienty alkoholiků v jediném roce 1919 — 30, 1920 — 39, 1921 — 58, 1922 — 65.⁴ V Bavorsku tvořili mezi nově přibylými chovanci-muži v ústavech pro choromyslné alkolici 1906 — 17·5 0/0, 1909 — 15·1 0/0, 1913 — 13·5 0/0, 1914 — 18 0/0.⁵ Důsledky těchto katastrof pro rodinu!

Skodí rodinám i tím, že ničí v lidech mravnost; člověk, jenž za jiných poměrů by se nízkého činu jistě nedopustil, ve chvíli, kdy alkoholem duch jest omámen a ochromen, kdy zvířecí pudy se hlasí drze k životu, se dopouští i nejsurovějšího násilnictví proti cti, zdraví a životu bližního. Zvláště provinění proti mravní čistotě bývají častá, a velikému počtu nemanželských dětí byl dán život ve chvíli, kdy člověk přílišným požitím alkoholu ztratil vládu nad sebou. Vztah mezi alkoholismem a zločinností je každému trestnímu soudci bohužel až příliš známou věcí.⁶

Ale alkoholismem nenastává degenerace pouze u člověka, který se pití lihovin oddává; nastává degenerace i u dítek. „Alkohol otravuje i sítě plodících ústrojů zrovna tak jako ostatní tkaniva těla a směřují k tomu, aby byly zplozeny dítky, které vždy více jsou dědičně zatíženy a nervosní nebo duševně ztratily rovnováhu.“⁷ Děti z rodin alkoholických trpí tělesně. Lékař švýcarský Demme sledoval osud dítek z 10 rodin střídmych a z 10 pijáckých; z pijáckých bylo 57 dětí, z těch 10 tělesně zdravých, 22 nemocných, 25 zemřelo v prvních měsících. Ve zdravých rodinách 61 dítě, z těch 50 zdravých

¹ Staatslexikon der Görresgesellschaft 3V 532.

² Sr. Borek V., Alkoholismus a jeho význam 27-32.

³ Hoppe tamže 367-372.

⁴ Dle sdělení ředitelství ústavu autorovi.

⁵ (Kreiner), Die Wirkungen der Alkoholknappheit während des Weltkrieges 44. - Sr. Floss, Die Geistesstörungen der Trinker v časop. „Der Alkoholismus“, Dresden II 1901, 140-160.

⁶ Viz Borek, tamže 45-50, Hoppe, tamže 478-521.

⁷ Forel A., Verbrechen und konstitutionelle Seelenabnormitäten, München 1907, 159. - Sr. referáty „alkohol a degenerace“ v Bericht über den XIII. Internationalen Kongress gegen den Alkoholismus, Utrecht 1912, 162-222, dále referát prof. Laitinena „A Contribution to the Study of the Influence of Alcohol on the Degeneration of human Offspring“ v The Proceedings of the Twelfth International Congress on Alcolisme, London 1909, 263-270.

tělesně i duševně, 6 chorých, 5 zemřelo v prvních měsících.¹ Jsou zatíženy však zvláště často duševně. Ve Francii Lunier udává pro 50% slabomyslných zatížení alkoholické, Koller při svém zkoumání v kantonu appenzelském pro 30%, Potts na pomocných školách v Birminghamu 30%, Dahl v Norvéžsku 50—60%.² Dílo zkázy, jehož nedokončil alkohol na dítěti před narozením, dovršeno je často alkoholem, jež ssaje do sebe dítě v mléku mateřském nebo když se podávají nedospělému nerozumnému dítěti lihové nápoje na jeho žádost nebo bez ní . . .

Ubohé potomstvo, ničené na těle i na duchu alkoholismem rodičů!

Jiné následky alkoholismu rodičů: Otec v hostinci tráví čas, na nějž má právo rodina; přichází snad domů ve stavu, jenž nemůže mu zachovati potřebnou vážnost; trpí soudržnost v rodině, když podrážděnost nervová, doprovázející alkoholické stavy, se vybíjí. Otec nemůže dostátí své svaté povinnosti vyživiti a na přiměřené výši udržeti svou rodinu. Situace se může zhoršiti i tak, že otec musí býti zbaven i oteckého práva: ve Francii opilství bylo příčinou zbavení otecké moci r. 1905 v 19·4%, 1906 ve 20·1% všech případů zbavení.³ A kolik rozvodů bývá vyvoláno alkoholismem: není sice tento důvod uváděn mezi příčinami, pro něž je rozluka přípustná; ale v důvodech zákonem uznaných, jako na př. úklady o život, hrubé násilí, jak často je alkohol činitelem rozhodujícím!

Kdo spočte rodiny, v nichž štěstí, které tam mohlo tak radostně sídliti, bylo v nejbídnější stěpiny rozbito démonem alkoholem? . . . Bolestná otázka! Jak je mi při ní hořko!

A co platí o rozvratu, jež v rodinách vyvolává alkohol, platí i o opiu, morfiu a jiných omamných požitech.

18. Je potřebí zde aspoň upozorniti ještě na některá nebezpečí, jimiž právě moderní doba ohrožuje rodinu: přílišné pěstování sportu u žen a přílišné cestování. Je přirozené, že sportem a tělocvikem ženským, není-li jich vliv v tom směru činěn neškodným jinak, stydlivost ženská snadno utrpí škodu. A je všeobecně známo, že právě u nejnáruživějších služebnic sportu, i u těch, jichž tělesná robustnost se sportem mohutně vyvinula, vyskytuje se velmi často nechť k dítěti⁴ a k drobným a skrytým úkolům manželského života vůbec. Přirozeně: mateřství a sport lze těžko spojití již z důvodů fysických; a mimo to živelný zájem, jímž si sport připoutává své dítky, činí ve veliké

¹ Sr. Gruber-Kräpelin, Wandtafeln zur Alkoholfrage, München b. r., Tafel III, tamže jiné doklady.

² Ziehen Th., Die Geisteskrankheiten im Kindesalter, Berlin 1917, 15.

³ Hoppe, Die Tatsachen atd. 526; sr. (Kreiner) Die Wirkungen atd. 69.

⁴ Viz Förster, Sexualethik atd. 120 pod čarou.

části případů nemožným, aby žena se současně soustředila pro úkoly rodinné tak, jak je to nutno. — Podobně při cestování: starosti mateřské a manželské jsou těžkým břemenem pro náruživost v cestování, a proto stojí dívka neb žena před rozhodnutím: buď musí býti obětována rodina neb cesty. Ale cest se mnohá moderní žena zřící nechce. Tedy . . .

Ve Francii vytvořili v posledních létech pořekadlo: „Automobil je nepřitelem kolébky.“ Rozšiřuji: Jen automobil?

19. Porozhlédněme se ještě jednou zpět po dráze, již jsme ušli. Etika, jež chce převzít vedení doby, desorientována tak, že jeden z význačných představitelů hlásá: „Pro odrostlého muže není sexuálních ctností.“ Mravní nebezpečí vnější a vnitřní stupňována v nebývalé míře.

Celkový dojem?

Role osetá. Některá místa dobře zachovalá, obilí sytě zelené, bujné a husté. Veliké části role však zachváceny ohnící: nápadná její žluť jako velké koberce žluté ji pokrývá. Daří se jí výtečně, vzrůstá a rozkládá se stále bujněji. Obilí na těchto rozsáhlých částech zakrňuje. Mdlá a řídká jsou tam stébla, klásky ubohé. Býlí ohnice spotřebuje tolik výživných látek z půdy pro sebe: co může zůstat pro obilí?

Býlí zvrácených názorů o mravnosti a zvrácené praxe životní bují. Jeho žluť se stává a stále a stále pronikavěji jednotnou barvou celé role . . . Už i místa dříve zelená žloutnou . . .

Mravnost, špatně živená, živoří, zakrňuje, schne . . .

A pravil Comte, že otřesy veřejné mravnosti jsou otřesy rodiny.¹

¹ Comte, cours de Philosophie positive IV 403.

C. SOCIÁLNÍ, KULTURNÍ A HOSPODÁŘSKÉ PROSTŘEDÍ A RODINA

K otázce individualismu. Key E. (přel. Maro Fr.), Über Liebe und Ehe, Berlin 1921. - Lugan A., L'Egoisme humaine, Paris b. r. zvl. 35-88. - Cuhe P., En lisant les Juristes Philosophes, Paris 1919. - Weiss A. M., Liberalismus und Christentum, Freiburg i. B. 1914. - Gillet M. S., Conscience chrétienne et Justice sociale, Paris 1922, zvl. 207-259. - Vašek B., Moderní člověk, v Olomouci 1919, 130-145. - Čl. „Individualismus“ od markýze de La-Tour-du-Pin La Charge v Dictionnaire apologétique II. 716-718. - Čl. „Liberalismus“ od A. Otta v Staatslexikon der Görresgesellschaft III 842-849. - Förster F. W., Autorität und Freiheit, Kempten und München 1910 zvl. 3-64. - Ferchat J., L'Individualisme et la grande Nécessité française v Études, Paris 1921 T. 166, p. 272-283, 419-441.

Socialismus a rodina. Marx K., Das Kapital, Hamburg 101922. - Engels F., Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, Berlin und Stuttgart 221922. - Bebel A., Die Frau und der Sozialismus, Berlin und Stuttgart 1922. - Kautsky K., Das Erfurter Programm, Berlin und Stuttgart 171922. - Kollontajová A., Rodina v Kommunistickém Státě, Chicago 1920. - Code Bolchevik du Mariage, Paris 1920. - Malá A.-Křenová A., Program, organisace a taktika komunistických žen, v Praze 1921. - Gorovský K., Volná láska a komunismus, v Praze 1922. - Popp A., Frauen der Arbeit, schliesst euch an, Wien 1919. - Markerdt F., Kommunistische, kapitalistische oder sozialistische Ehe, Berlin 1919. - Friedländer E., Sexualethik des Kommunismus, Wien 1920. - Gumplowicz L. (přel. Picek J.), Manželství a volná láska, Král. Vinohrady 1904. - Cathrein V., Der Sozialismus, Freiburg i. B. 111919. - Sombart W., Das Proletariat, Frankfurt a. M. 1906.

Ženská otázka a rodina. Abensour L., Histoire générale du Féminisme, Paris 1921. - Mlle Charrondière, Le Travail professionnel de la Femme et la Natalité, v Compte rendu „Deuxième Congrès nationale de la Natalité, Rouen 1920. - Vallin A., La Femme salarié et la Maternité, Paris 1910. - Gerhard A. und Simon H., Mutterschaft und geistige Arbeit, Berlin 21908. - Natter J., Le Travail de la Femme mariée, Paris 1923. - Rösler A., Die Frauenfrage, Wien 1893. - Zanta E., Psychologie du Féminisme, Paris 1922 (s velmi cennou předmluvou Pavla Bourgeta). - Joly H., Le Droit féminin, Paris 1922. - Gnauck-Kühne E., Die Deutsche Frau um die Jahrhundertwende, Berlin 31914. - Lange H., Die Frauenbewegung in ihren modernen Problemen, Leipzig 21914. - Becker L., Die Frauenbewegung, Kempen und München 1921. - Sertillanges A. G., Féminisme et Christianisme, Paris 1921. - Barthélemy J., Le Vote des Femmes, Paris 1920. - Pierstorff J., Die Frau in der Volkswirtschaft v Handbuch der Politik IV Berlin und Leipzig 1921, str. 512 nn. - Grassl J., Die Stellung der Frau im Wirtschaftsleben v jeho Deutschlands Wiedergeburt, Berlin 1920 str. 258 nn. - Kollontajová, Rodina v Komunistickém Státě, Chicago 1920. - Malá A. a Křenová A., Program, organisace

a taktika komunistických žen, v Praze 1921. - Stránská O. - Absolonová, Za novou ženou, v Praze 1920.

K ostatním otázkám. Masaryk T. G., Mravní názory, v Praze 1913. - Förster F. W., Schule und Charakter, Zürich 1914. - Hoffmann J., Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung, Freiburg i. B. 1922. - Gatterer M. - Krus F., Erziehung zur Keuschheit, Innsbruck 1911. - Zachoval J., Rodinná výchova, v Praze 1923. - Bethléem L., La Litterature ennemie de la Famille, Paris 1923. - Guttman R., Die Kinomenschheit, Wien 1916. - Ehrenberg R., Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben, Jena 1916. - Die Familie vom Standpunkte der Gesamtwirtschaft, Berlin 1889. - Risler G., La Crise du Logement, Paris 1921. Růžicka V., Biologické základy eugeniky, v Praze 1923. - Meckermann H., Kind und Volk, Freiburg i. B. 1921 zvl. I. 181 nn. - Forel A. (přel. Seifert O.), Pohlavní otázka, v Praze 1923. - Eberle J., Grossmacht Presse, Wien 1920.

INDIVIDUALISMUS A RODINA

1. Nepříznivě pro vývoj rodiny v poslední době utvářily se i poměry sociální, a to jak co do teorie tak i co do praxe sociálního života.

V teorii sociální hlavně dvě veliké školy stály v popředí: liberalistická a socialistická. Vyvrcholení školy první patří sice již do minulosti, ale vlnění, jež na hladině života svými údery vyvolala, dosud ještě trvá; a jejími zásadami dosud jsou ovládáni nesčíslní jednotlivci a instituce. O škole druhé před třemi, pěti léty se zdálo, že celý svět učiní podnožím nohou svých; dnes sice její moc značně poklesla, ale dosud představuje činitele dalekosáhlého, v jistém smyslu možno říci i dosud nezměrného vlivu.

Liberalism neboli individualism přenášel své národohospodářské heslo „Laissez faire, laissez aller“, nechejte úplnou volnost, i do ostatních sborů života. Naprostá svoboda je jeho ideálem: Jen tehdy, když se každému jednotlivci ponechá pole co nejvolnější, může ukázat, co dovede; nejschopnější lidé dostanou se do popředí; jejich podnikavost bude tvořiti nové dráhy; neschopní v pozadí nebudou takovou brzdou jako kdyby byli v čele. Svoboda od pout jakýchkoliv, ať již by byla ukládána i třeba Bohem nebo státem.

Liberalism nemohl obejít sociální instituce tak eminentně důležité a takové ohledy ukládající, jako to činí rodina. Nejrozmanitějšími směry bral se za svým cílem, všeobecným osvobozováním individua. Poškozením základních podmínek křesťanského života vnášel do rodin náboženskou zvládnutost a tudíž uvolnění svazků mezi jednotlivými členy rodiny, pro něž pojítka náboženská jsou nejbezpečnější; školství naplnil ovzduším nepříznivým mentalitě, která je nutným předpokladem intensivního života rodinného; v kinu, v literatuře, v divadle, vůbec v umění šířil myšlenky úplné volnosti, zvláště

náboženské a trpěl propagandu mravní laxnosti; v právním řádě zaváděl ustanovení, jež nutně vedou k rozklizení rodinné soudržnosti; v sociálním a hospodářském životě uplatňoval názory, které vedou vzhledem k rodině k týmž koncům.

Podle své obvyklé metody liberalismus nevyvozoval všech důsledků, které v jeho naukách byly obsaženy, nýbrž vycituje jako instinktivně zhoubnost jejich zastavil se v půli cesty. Bylo vyhrazeno až socialismu, aby z nauky o liberalismu vyvodil všecko, co se v ní skrývalo; a když i socialismus, jednak usmířiv se do jisté míry se stávajícími řády jednak lekaje se nehoráznosti logických důsledků, nechtěl prováděti teorie v praxi až do krajností, musil přijíti komunismus a bolševismus a s bezohlednou důsledností uplatnil vše nejen v teorii, nýbrž v praxi, doplňuje nemilosrdně ještě i svými choutkami, kde dosavadní návrhy zdály se mu býti příliš slabé.

2. Individualismus může vystupovati nejenom v podobě sobectví surového a vše drtícího, které kráčí životem s bezohledností toho, jež líčí Max Stirner ve svém „Der Einzige und sein Eigentum“. Může vystoupiti i v podobě požitkáře, který své rozkoši, svému „právu na štěstí“ obětuje všecko ostatní; snad i v podobě zjemnělého estéta, který svůj umělecký požitek považuje za něco, čemu vše ostatní je podřízeno; snad v úloze onoho rafinovaného, ale obratně zamaskovaného sobectví, které chce jen „ladný a všestranný rozvoj vnitřní bytosti“ a „právo na plný život“ a v cestě za tímto právě šlape všechny ostatní hodnoty mravní: možná, že tato poslední skupina, poněvadž její tvář je tolik naličena a vystrojena a tak sladce mluví, jest nejnebezpečnější pro práva jiných lidí.

Na doklad aspoň jednu autorku evropského jména, švédskou spisovatelku Ellen Keyovou. Dle ní nelze hodnotiti lásku, zdali je cizoložná či manželská neb jakákoliv: „Pro toho, kdo miluje více než jednu, nemůže býti jiného mravního měřítka než pro toho, kdo miluje pouze jednu: měřítko stupňování života. Kdo cítí, že novou láskou se rozzpívají vyschlá zřídla, stoupá míza do holých větví a obnovují se tvůrčí síly života, kdo se jí stává schopnější k velkomyslnosti a pravdivosti, k mírnosti a šlechetnosti, kdo nalézá ve své nové lásce nejen opojení, nýbrž i sílu, nejen sváteční radost nýbrž i potravu — ten má právo k tomuto zážitku.“¹ Proto rozhořčeně píše proti lidem, kteří s tím nesouhlasí, když „dva mladí, zdraví, jenom svou láskou spojení lidé pospolu bydlí a plní příkaz plodnosti“.² A G. Fousegrive, který sleduje myšlenku individualismu v písemnictví moderním i starším, vyjadřuje jeho základní zákon větami: „Každá mravní osobnost má se rozvinouti při-

¹ Key-Maró, Über Liebe und Ehe 41.

² Key-Maró tamže 15.

měřeně svým vlastním zákonům a pro svědomí neplatí žádný závazek, ať již je jakýkoli, je-li v rozporu s osobním rozvojem; ba naopak, v tomto případě bylo by nemravné se mu přizpůsobiti . . . Každý člověk má právo žiti svým životem.“¹ Ještě různěji řečeno: „Každá bystost má povinnost upravit si život dle přání svého srdce.“²

3. Individualism je nauka, která by, kdyby byla skutečně a všeobecně uvedena v život, zničila veškerou společnost lidskou. Vychází z předpokladů úplně nesprávných; musí se tedy zaplésti v bludišti důsledků, jež stojí s potřebami života v nejkrajnějším rozporu. Jejím předpokladem na př. je, že člověk je nezávislý na Bohu. Ale v Bohu žijeme, hýbáme se a jsme, jeho zákon musí nám býti nejvyšším pravidlem, na němž nesmíme nic podstatného měnit. Jejím dalším předpokladem, kterého sice vyloženě nevyslovuje, ale na němž celou svou nauku buduje, jest, že nemáme nezměnitelných, Bohem daných a Bohem střežených závazků vůči společnosti. Ale ve společnosti jsme se narodili, od ní dány nám byly podmínky tělesného i duševního vývoje, v této společnosti tkvíme, z ní ssajeme pro svůj vzrůst výživu nesčíslnými kořínky a kořeny své bytosti; výše našeho dluhu u ní nelze ani stanovit! Ale spravedlnost neúprosně žádá, aby se nadělané dluhy splácely; abychom snad jiným osobám, ale zase patřícím ke společnosti, nahradili i s úroky zápůjčky, jež jsme od společnosti přijali. — Hájiti individualismus je zavíratí oko před nesčíslnými, mnohonásobně se proplétajícími, cele nás opřádajícími pouty, jichž spletitou, a přece jednotnou soustavu označujeme slovem solidarismus společnosti lidské.

Že zásada naprostého individualismu je neudržitelná, je patrné i z toho, že v žádném jiném oboru není přípustno se jí řídit. Šílenstvím by bylo, kdybych řekl studentovi: Studuj, pokud tě to těší a pokud nalézáš ve studiu své štěstí; až tě to těšit přestane, hledej si nějaké zaměstnání jiné. Šílenství by bylo, kdyby někdo jsa žalován u soudu, že zrušil uzavřenou smlouvu, se omlouval, že smlouva přestala býti pro něho zdrojem štěstí a že si chtěl tedy hledat štěstí jinak. — Nestačí říci, že manželství má býti zdrojem štěstí, a že, když kterákoliv zábava se nám zmrzela, že ji vystřídáme. Je možné rodiny, v nichž se připravuje osud dítek a tudíž budoucnost národa, kde nejvyšší statky národa a lidstva mají býti zabezpečeny, přirovnávati k zábavě? Když již i při obyčejných smlouvách jsme vázáni daným slovem bez ohledu na to, zda nás smlouva těší nebo těšit přestala, oč více musíme býti smlouvě věrni, běží-li při ní o věci tak důležité, jako je tomu u manželství!

Konečně nenechejme se klamati: značná část snah, které se dnes před-

¹ Fonsegrive, Mariage et Union libre 162, 3.

² Fonsegrive tamže 166.

stavují jakožto „požadavky individualismu“, „právo na štěstí“, „právo na svobodu“, nejsou ničím novým, nýbrž byly zde již dávno, jenom že vystupovaly pod málo čestnými jmény sobectví, požitkářství, lenosti vzhledem k rodinným povinnostem, snad i prostopášnosti a zhýralosti. Dnes se jim podařilo, že pod novými jmény mají přístup i do „nejlepší“ společnosti!

4. Je vůbec individualismus možný? Ano. Ale jen tehdy, když učiní se násilí rozumu, aby neviděl toho, co skutečně jest; a vůli, aby lživě popírala své nejsamozřejmější závazky. Ale ku podivu! Mezitím, co v národním hospodářství liberalism dohrává svou úlohu, protože každý rozumný člověk cítí, že je nemožno, aby se choutkám a zvůli jednotlivců ponechal na pospas osud společnosti, v moderním právu rodinném individualism dosud bují, dosud účta před „právem na svobodu“, „právem na osobní štěstí“, právem na „žít svým vlastním životem“ brání, že ohledy na zájmy sociální dosud teprve v dálce kulhají. Ale i zde se společnost propracuje po bolestném bloudění a nenahraditelných škodách k lepšímu nazírání. Vždyť i Durkheim již napsal: „Od okamžiku, co se narodily děti, . . . tvářnost manželství se úplně mění. Dvojice manželů přestává tu býti cílem sama sobě, aby se stala prostředkem vzhledem k cíli, jenž je vyšší než ona; tímto cílem je rodina, kterou založili a za niž v budoucnosti nesou odpovědnost. Každý z manželů se stal zřízcem společnosti domácí . . . Tudiž této povinnosti nemůže se sprostiti ani muž ani manželka dle své choutky z pouhého důvodu, že jich manželství jim neposkytuje nebo přestalo poskytovat ty požitky, které od něho očekávali. Odevzdávají se jiným bytostem než sobě samým.“¹

A profesor práv na universitě v Grenoble P. Cuhe, který pečlivě sleduje tuto otázku, upozorňuje, jak v právní filosofii dosud ještě sice jen ostýchavě, ale víc a více proniká stanovisko solidarity a jak postavení individualismu, kdysi nedobytné, dostává nebezpečné trhliny. Sám pak praví: „Již se nepotřebujeme tázati, je-li společnost pro jednotlivce či jednotlivci pro společnost. Nemůže býti o tom sporu, že společnost je pro individua a že nic nemůže býti stavěno nad cíle individuální, ale je zrovna ta jisto, že cílů individuálních může byti dosaženo jen *sociálně*. Každý žije pro sebe, když žije pro jiné.“² S hlediska lékařského píše univ. prof. dr. Růžička, že se musí vypěstít „i vědomí odpovědnosti vůči potomstvu. Je nutno vypěstít vědomí *solidarity* jak s vrstevníky, tak i s následníky. Pochopí-li se toto *altruistické* stanovisko,

¹ E. Durkheim v Revue bleue z 5. května 1906, citoval prof. Cuhe v přednášce na Semaine sociale de France v Grenoble 3. září 1923.

² Cuhe, En lisant les Juristes Philosophes 94; sr. 60-61, 89, 95 a j. Viz i příslušnou část jeho přednášky v Grenoblu, výše citovanou.

pak zmizí mnohá obtíž, dosud uskutečnění eugenických snah v cestu se stavící.“¹

5. Ostatně dejme tomu, že by výlučná zásada osobního štěstí jakožto podmínka setrvání v rodině byla zavedena v platnost: udrží se rodiny vůbec? Otec zůstane v rodině a bude o ni pečovat jen potud, pokud se mu to líbí, a když se mu to zmrzí nebo když se naň usměje štěstí odjinud, pustí se za ním. Matka nemá chuti starati se o děti, protože srdce její žije již docela jinde, a je přesvědčena, že jen tam jinde dosáhne plného rozvoje svých schopností a svého osobního štěstí. Dítka necítí již, když povyroستly, potřebu býti s rodiči, naopak život s nimi je jim protivný, rodiče jsou divní a pořád něco chtějí, buď část výdělku nebo nějakou práci nebo aspoň upřímné svěření se o stycích a úmyslech. — Ostatní rodina opravdu může snadno býti překážkou v dosažení osobního pohodlí a „štěstí“: která myšlenka může býti bližší, než nechat rodinu rodinou a jíti za svým štěstím? Důsledně provedený individualism znamená v praxi: naprostá anarchie v rodinném životě; diktatura nízkých pudů v duších, čili požitkářství a rozkošnictví i v podobách nejodpornějších; úpadek národa nebo lidstva.

Jen mimochodem poznamenávám, že i individualism, jako každá jiná nesprávnost, když má býti proveden do důsledků, a když najednou překvapeně vidí, do čeho zaběhl, nebojí se, aby unikl nepříjemným následkům, sáhnouti po prostředku, který je vzhledem k němu nejostřejší protivou: Rodiče, stoupenci individualismu, aby obhájili svou naprostou svobodu a právo na požitek, přenechávají dítě, které někde útulek a výchovu naléztí musí, hromadné výchově v ústavech, kde v šablonovitém a nivelisujícím ovzduší s dítěte je stírána jeho zvláštní individuální rázovitost a kde toto nenalézá ani svobody, snad ani štěstí. Neboť v kasárnách vadne i individualnost i svoboda i štěstí. A ve jménu svobody a štěstí svých rodičův bylo dítě o svou svobodu a štěstí oloupeno!

SOCIALISMUS A RODINA

6. I socialismus je nebezpečným nepřítelem rodiny v nynější podobě. Snadno vysvětlitelno. Vždyť rodina je jednou z největších překážek, mají-li býti uskutečněny sny socialismu. „Roztrpčenost, v níž třída dělnická v prvních dobách svých zápasů žije, ježto vidí, že ostatní společnost nejde jí v boji proti jejím vykořisťovatelům na ruku, působí, že roznícená obrazotvornost celé trpící třídy sociální vidí příčinu svého neštěstí v samých základech dosavadní společnosti. Tyto základy dosavadní společnosti: stát, národ,

¹ Růžička, Biologické základy eugeniky 742.

vlastnictví, volné nabývání majetku, osobité cenění jednotlivcovy schopnosti a last not least manželství i rodinu, jež z něho vzniká, zosobňuje si dělník jako symboly vši nespravedlnosti.“¹ „V náklonnosti k osamocení v rodinách spočívá jedna z hlavních ochranných hrází proti uskutečnění komunistických záměrů; proto také většina všech společenských konstrukcí, jež odezíraly od soukromého vlastnictví, od Platona až k Fourierovi, potíraly současně soukromou spotřebu i rodinu.“² — Socialismus chce sespolečenštění všech hlavních výrobních prostředků; a dokud budou trvati rodiny, dotud bude trvati soukromé vlastnictví. Socialismus ve svém materialistickém nazírání na život a dějiny chce svým stoupencům zjednatí nejvyšší blaho jen zde na zemi, a rodina vyžaduje nepřetržité vysoké mravní sebezapírání. Socialismus chce nivelisovati; a rodina je zdrojem pestrého a daleko jdoucího diferencování ve vývoji povah. Mohl by za těch okolností socialismus lhostejně přejíti vedle rodiny? Nevytáhne s rozhořčením svou ostrou sekeru, aby smrtonosnými ranami podřel silný strom, jenž mu drze stojí ve hluboké úvozdové cestě?

7. Hned Karel Marx, otec mezinárodního socialismu, pronesl nad rodinou v nynější podobě rozsudek smrti: „Ať se zdá v kapitalistické soustavě rozklad staré rodiny sebe strašnějším a sebe odpornějším, přes to přese všecko tvoří veliký průmysl s rozhodující úlohou, již přikazuje ženám, mladým osobám a dětem obojího pohlaví ve společensky organisovaných výrobních procesech mimo obor domácnosti, novou hospodářskou základnu pro vyšší útvar rodiny a poměru obou pohlaví. Jest arci zrovna tak hloupé za absolutní považovati křesťanský germánský útvar rodiny, jako by bylo hloupé za absolutní považovati rodinnou formu starořímskou, starořeckou nebo orientální, které ostatně mezi sebou tvoří dějinnou vývojovou řadu.“³ Do líčení, v čem bude tento nový vyšší útvar rodiny záležeti, se střízlivý Marx nepouštěl. To bylo ponecháno až jeho pomocníkům nebo pokračovatelům. A ku podivu! I největší teoretikové socialismu opět a opět se ku problému rodiny vracejí: důkaz, že tato otázka patří k ústředním problémům života a že není možná se jí vyhnouti. —

Daleko určitěji než Marx se vyjadřuje věrný jeho spolupracovník Bedřich Engels. Poněvadž jeho kniha o vzniku rodiny, soukromého vlastnictví a státu je velmi rozšířena⁴ — německý originál vyšel v r. 1922 ve 22. vydání a vedle

¹ Vacek, Naše revoluce a manželství 20.

² Gothein ve čl. Familie v Conradově Handwörterbuch der Staatswissenschaften ³IV 37.

³ Marx, Das Kapital I 455.

⁴ Engels F., Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates ²²1922 na uvedených místech.

toho pracuje ve světě dlouhá řada překladů, i český od dr. B. Šmerala — uvádím tyto výroky, jimiž zrovna tak jako později citovanými výroky Bebelovými ukájejí svůj mravní hlad široké vrstvy lidové. „Jdeme vstříc společenskému převratu, v němž dosavadní hospodářské základy jednoženství zrovna tak bezpečně zmizí jako základy toho, co jednoženství doplňuje, totiž prostituce. Jednoženství vzniklo soustředěním větších bohatství v ruce jednoho člověka — a to muže — a z potřeby odkázati tato bohatství jako dědictví dětem pouze tohoto muže. K tomu bylo potřebí monogamie ženy, nikoliv muže, takže toto jednoženství naprosto nestálo v cestě otevřenému nebo skrytému mnohoženství muže. Ale společenský převrat, jenž náš čeká, promění nekonečně největší díl trvalých, jako dědictví odkázatelných statků — výrobních prostředků — v majetek společenský a tak se veškerá péče o dědění omezí na nejmenší míru. Protože jednoženství vzniklo z příčin hospodářských, zmizí, zmizí-li tyto příčiny? — Mohlo by se ne neprávem odpovídati: o zmizení je možno tak málo mluvit, že spíše teprve bude (jednoženství) plně uskutečněno. Neboť s přechodem výrobních prostředků do společenského vlastnictví zmizí i námezdná práce, proletariát, tedy i nutnost, aby jistý statisticky vypočítatelný počet žen prodával sám sebe za peníze. Prostituce zmizí, monogamie, místo aby zanikla, stane se konečně skutečností — i pro muže. — Postavení mužů se tedy jistě velmi mění. Ale změní se značně i postavení žen, *všech* žen. Přechodem výrobních prostředků ve společný majetek přestává jednotlivá rodina tvořiti hospodářskou jednotku společnosti. Soukromá domácnost se mění ve společenský průmysl. Péče o dítky a jejich výchova se stává veřejnou záležitostí; společnost se stará o všechny dítky stejnou měrou, ať již jsou manželské nebo nemanželské. Tím padá také starost stran „následků“, která dnes tvoří podstatnou společenskou — mravní i hospodářskou — okolnost, která brání děvčeti, aby bez ohledů se vzdávalo milovanému muži. Nebude to dostatečnou příčinou, by ponenáhlu vzešel neostýchavý pohlavní styk a tím také volnější veřejné mínění stran panenské cti a ženské hanby?“ (str. 63-65).

Na různých jiných místech své knihy dotýká se problému rodiny v socialistické společnosti. Stačí uvést aspoň ještě str. 72-73: „Co však z jednoženství docela určitě odpadne, to jsou ony známky, které mu byly vtištěny vznikem v majetkových poměrech, a to jsou předně nadvláda muže a druhé nerozlučitelnost. Nadvláda muže v rodině je prostým následkem jeho hospodářské nadvlády a padá s touto sama sebou. Nerozlučnost manželství je částečně následkem hospodářských poměrů, v nichž jednoženství vzniklo, částečně tradicí z doby, kdy vztah tohoto hospodářského stavu k jednoženství nebyl řádně chápán . . . Je-li mravné jen manželství založené na lásce, je

mravné také jen to, v němž láska dále trvá. Trvání však výbuchu individuální lásky je u různých lidí velmi rozdílné, zvláště u mužů, a přestane-li pozitivně náklonnost nebo je-li zatlačena novou vášnivou láskou, je rozluka pro obě strany jakož i pro společnost dobrodiním. . . . Co tedy dnes můžeme tušit o řádu pohlavních poměrů po chystaném odstranění kapitalistické produkce, je převahou negativního rázu, omezuje se ponejvíce na to, co odpadá! Co však k tomu přistoupí? To se rozhodne, až vyrosté nové pokolení: pokolení mužů, kteří nikdy ve svém životě nepřišli do poměrů, aby si za peníze nebo za jiné sociální mocenské prostředky zakupovali vzdání se ženy, a žen, jež nikdy nepřišly do situace, ani aby z nějakých jiných ohledů než ze skutečné lásky vzdaly se muži, ani aby milovanému muži vzdání se odepřely ze strachu před hospodářskými následky.“ —

Rozumí se, že i výmluvný Bebel v té věci obšírně promluvil. Celou kapitolu ve své známé knize věnoval pojednání o „ženě budoucnosti“¹ a tam opět a opět se vrací ku problému rodiny v příštím socialistickém státě. Tak na str. 475 praví: „Ukájení pohlavního pudu je zrovna tak osobní věcí každého jednotlivce jako ukájení každého jiného pudu přirozeného. Nikdo nemá z toho druhému skládati účtů a nikdo nepovoláný nemá sem zasahovati. Jak jím, jak piji, jak spím a se oblékám, je má osobní záležitost, zrovna tak můj styk s osobu druhého pohlaví. Náhled a vzdělání, plná neodvislost osoby, tedy vlastnosti, které výchovou a poměry v budoucí společnosti všechny budou něčím přirozeným, každého ochrání před tím, aby se nedopustil činů, které by mu byly ke škodě. Sebekázeň a znalost sebe sama mají mužové a ženy budoucí společnosti ve mnohem vyšším stupni než dnes. Skutečnost, že ona blbá ostýchavost a směšné tajemnůstkářství, když je řeč o pohlavních věcech, zmizí, utváří styk pohlaví daleko přirozeněji než je tomu dnes. Ukáže-li se mezi dvěma lidmi, kteří uzavřeli svazek, nesnášenlivost, zklamání nebo odpor, přikazuje morálka, aby poměr, jenž se stal nepřirozeným a tedy nemravným, byl rozloučen.“ I dle Bebla pro manželství v dnešní podobě, jež je vybudováno na soukromém vlastnictví a dědictví, v budoucí socialistické společnosti není místa (str. 478 n.) —

Střízlivěji mluví další vedoucí duch socialismu K. Kautsky.² Ten dokonce podává napřed i ostré ohrazení proti „jednomu z nejrozšířenějších předsudků proti sociální demokracii, jenž pozůstává v názoru, že tato chce odstraniti rodinu“. S rozhořčením prohlašuje, že socialismus zde viny vlastně nenese: „Na „odstranění“ rodiny, na zákonité zrušení a násilné její rozpuštění nemyslí nikdo ve straně. Jen nejhrubší podvod dovede jí podkládati tento

¹ Bebel, Die Frau ¹⁷⁶474-482.

² Kautsky, Das Erfurter Programm ¹⁷¹40-142; sr. i 39-40.

úmysl a jen blázen může si namlouvat, že forma rodiny může býti dekrety utvořena neb odstraněna.“ Ale ihned přiznává, že moderní hospodářský vývoj vede k rozkladu rodiny; a pokračuje: „Socialistická společnost nezdržuje hospodářského vývoje; dodá mu spíše nové popudy. Tento vývoj tedy i nadále bude práce v domácnosti vykonávané kus po kuse proměňovati v práce zvláštních průmyslových závodů a činiti ze ženy, dělnice v jednotlivé domácnosti, dělnici ve velkozávodě. Avšak tento přechod nebude již pro ženu přechodem z domácího otroctví v otroctví námezdní; nevyhodí jí již z ochranných zdí rodiny do vrstev proletariátu tak, že by tam byla bez záštity. Svou prací v hospodářském velkozávodě stane se žena rovnou muži a dostane se jí ve společenstvu téhož podílu jako jemu; bude jeho svobodnou soudružkou, osvobozenou (emancipovanou) nejen od nevolnictví domácnosti, nýbrž i kapitálu. Rozhodujíc svobodně o sobě, rovna jsouc muži, učiní konec každému druhu prostituce, zákonité i nezákonné, a po prvé v dějinách světových jednoženství, platné stejně pro muže i pro ženu pozvedne tak, že to bude jednoženství skutečné, ne pouze dle písmene . . . Je jisto, že rozklad zděděné formy rodiny nebude způsoben sociální demokracií nebo podstatou socialistické výroby, nýbrž hospodářským vývojem, jenž se již od desítiletí odehrává před našima očima. Socialistická společnost nebude a nechce ho zdržovati, ale odejme následkům vývoje všechny mučivé a znehodnocující stránky, které jej v kapitalistické společnosti s přirozenou nutností doprovázejí. A kdežto tato (kapitalistická společnost) vede k rozkladu každého svazku rodinného, každého spořádaného manželství, provádí se v socialistické společnosti rozklad dnešního útvaru rodinného jenom v té míře, pokud je vytlačován útvarem vyšším.“

8. Klasikové socialismu tedy, z jejichž spisu berou směrnice pro své názírání i teoretičtí i praktičtí propagátoři této školy i jednotliví její stoupenci, vyslovují se určitě, že v budoucí socialistické společnosti je rodina ve dnešním svém složení nemožna: lhostejno, zda tito vedoucí duchové mluví s Marxem a Kautským jen zamlženě o „novém, vyšším útvaru“ rodiny či zda s Bebelem a Engelsem mluví otevřeně o uvolnění pohlavních styků, a tedy o volné lásce, o lehkosti v rozlučování manželství atd. Je tudíž samozřejmo, že i dnes hnutí socialistické je prosyceno smýšlením rodinnému životu nepřiznivým, ba že dokonce, ježto i podmínky pro zevnější rozvoj socialismu se utvářily neočekávaně vyhodně a ježto uvolnění mravnosti nastalo v míře nepředvídané, mnozí dnešní stoupenci Marxovi mluví daleko otevřeněji, tak otevřeně, že zakladatelé socialismu toho snad toho ani ve snu netušili a že by se nejednoho takového důsledku své nauky snad i sami — ulekli.¹

¹ Podotýkám výslovně, že netvrdím, že názory, jež teď následují, jsou názorem *všech* stou-

I moderní vyznavači internacionály vidí v rodině baštu starých řádů: „Psychologický kořen kapitalismu, záruka jeho trvání tkví v rodině . . . , a kdo tu bourá, ten viklá základními pilíři měšťácké společnosti.“¹

Manželství v socialistické společnosti budou hodně volná. Budou dlouhého trvání? Či kratičkého? „Nikdo to neví. Ale myslím, že obojí tento extrém a mezi nimi nesčetně středních stupňů bude existovati vedle sebe. A všechny ty formy budou sociálně zcela oprávněny.“² Na dlouhé trvání není naděje; neboť moderní duch je nestálý: Dnes „stává se každý jednotlivec jedincem, jenž sám prodělává svou zvláště nuancovanou individuální metamorfosu. Tím stále ubývá pravděpodobnosti, že by dráhy osobního vývoje některého muže a nějaké ženy šly po celý život vedle sebe paralelně. Pravděpodobnější je, že tytéž síly, jež podmínily křížení se drah v určitém bodě, vyvolají v nejbližším okamžiku divergenci, jež se stále nezadržitelně rozmáhá. A divergence ta rozmůže se po letech ještě ve většině případů tak, až způsobí zrušení poměru a vzájemné dání si volné ruky k novému výběru.“³

Poctivě zachovávané jednoženství nemůže člověku stačiti: „Dnešní forma monogamie není s to, aby ukojila pohlavní potřebu mužovu.“⁴ „Také žena je založena polyandricky, t. j. příroda stvořila muže a ženu čistě fysicky pro pohlavní obcování s několika muži, i když ne v téže době.“⁵

Vývoj společnosti povede k volné lásce: „Svoboda ve svazku pohlaví tvoří část neodvratné společenské přeměny.“⁶ Ale tento konečný cíl nesmí vaditi, aby, pokud není ho možno plně dobýti, se dobývalo ho aspoň po částkách, jež lze provést již v rámci společnosti dnešní. Když se tedy usiluje o rozluku a jiné reformy v manželství, to jsou zrovna takové etapy, jako když socialisté se domáhají již v rámci dnešního kapitalistického řádu „pensijních pokladen dělnických, daně z příjmu, osmihodinné pracovní doby zjednávaly tak úlevy v postavení dělníka.“⁷

Již i tyto etapy zahrnují četné reformy. Na př. ženě musí býti ponecháno plné sebeurčení v otázce mateřství: „Emancipace ženy stala se emancipací od povinností mateřských. Tuto snahu jistě socialisté radostně uvítali a také šíří.“ „O mateřství budoucně nesmí rozhodovati paragraf zákona, nýbrž

penců socialismu dnešního. Tvrdím jen tolik, že názory ty nalezl jsem, pročítaje publikace, jež měly dělati propagandu ideám socialismu ve vrstvách lidových.

¹ Friedländer E., *Sexualethik des Kommunismus* 49.

² Gumplowicz L. (přel. Pícek J.), *Manželství a volná láska* 21.

³ Gumplowicz tamže 22.

⁴ Markerdt F., *Kommunistische, kapitalistische und sozialistische Ehe* 11.

⁵ Markerdt tamže 9.

⁶ Naquet, *La Loi du Divorce*, v úvodě str. VII.

⁷ Naquet tamže XII.

vždy žena.“ „Daleko lépe (totiž než kdyby měl býti plod nákladně a s nebezpečím vyháněn z těla) bude, když se postaráme mezi ženami o hojně rozšíření ochranných prostředků.“¹ — Etapou dále je zavedení rozvodu.² Atd.

Ale to vše jsou jen průchodné stanice. Cíl je jiný. Volná láska. „To jest ideál, k němuž jdeme pochodem. Jdeme k volné lásce, a všecko hořekování oddaných stoupenců starého řádu neodvrátí lidského pokolení od jeho cesty.“³

9. Jest velmi zajímavě sledovati, jak se nazírá na rodinu v onom myšlenkovém světě, který je nejkrajnějším vyvrcholením a nejdůslednějším provedením socialismu, v komunismu. Máme svědectví z povolaných úst: jedna z vedoucích osobností sovětského Ruska, tehdy jedna z komisařů pro veřejné blaho, dnes vyslanec ruské sovětské republiky v Norvěžsku, A. Kollontajová, vydala publikaci o rodině v komunistickém státě. V ní odhaluje plány komunismu: „Na zříceninách dřívější rodiny uzříme záhy vystavati novou formu, která bude znamenati naprosto rozdílné styky mezi muži (a?!) ženami a která bude jednotnou náklonností a kamarádstvím, spojením dvou rovných osob v komunistické společnosti, obou svobodných, obou neodvislých, obou pracujících. Konec domácí služebnosti pro ženy! Konec nerovnosti uvnitř rodiny! Konec obavám se strany ženy, že zůstane bez podpory nebo pomoci s maličkým ve svém náručí, kdyby její muž ji opustil. Žena v komunistickém státě nezávisí déle na svém manžel, ale na své práci. Není to její muž, ale její robustné paže, které ji budou vydržovati. Nebude více úzkosti o osud dětí. Stát Dělníků převezme odpovědnost za ně. Sňatek bude očištěn ode všech materiálních stránek, ode všech peněžních výpočtů, které tvoří ohyzdnou skvrnu na manželském životě našich dnů. Sňatek bude nadále přeměněn ve vznešenou jednotu dvou duší, milujících se navzájem, každá s vírou (!) v druhou z nich, a tato jednota slibuje každému dělníkovi a každé dělnici současně nejúplnější štěstí, maximum uspokojení, jež může býti údělem tvorů, kteří si jsou vědomi sebe samých i života, jenž je obklopuje. Tento svobodný svazek, který je silný kamarádstvím, jímž je prodchnut, na místě souložného otroctví minulosti — toť co Kommunistická Společnost zítřka nabízí mužům i ženám.“⁴ — „Na místě individuální a egoistické rodiny vyvstane veliká všeobecná rodina dělníků, ve které všichni dělníci, muži i ženy, budou především jiným bratři, kama-

¹ Sýkora J., Vyhánění plodu ze života. V Akademii r. XXVII (leden 1923) 377.

² Popp A., Frauen der Arbeit, schliesst euch an 11-12.

³ Naquet, Vers l'Union libre 53.

⁴ Kollontajová A., Rodina v Kommunistickém Státě 21, 22 (publikace má po stránce jazykové mnoho chyb).

rády . . . Tento nový poměr zajistí lidstvu všechny radosti tak zvané volné lásky, zušlechtěné opravdovou společenskou rovností pohlaví, radosti neznámé obchodnické společnosti kapitalistického režimu. — Učiňte místo pro zdravé, kvetoucí dítky; učiňte místo statnému mládí, které lpí k životu a jeho radostem, které je svobodné ve svých citech a svých náklonnostech.“¹

Týmž duchem nese se zákonodárství bolševické o rodině. Tak zákon o manželství v sovětském Rusku odhlasovaný 16. září 1918 je charakterisován francouzským vydavatelem slovy: „Žádná výhoda nad svazkem volné lásky není přiznána manželství úředně zaznamenanému; je snadno je uzavřítí zrovna tak jako je rozloučiti; žena a muž v něm jsou si rovni; jeho účelem není plození . . . výrazy cizoložný, manželský, nemanželský atd. ztrácejí svou hodnotu.“² Sr. aspoň § 140. „Aspoň tři měsíce před narozením dítěte žena těhotná neprovdaná učiní v oddělení záznamů aktů občanského stavu (t. j. u matričního úřadu) prohlášení o době početí, jménu a bydlišti otce dítěte.“ Pak následuje dodatek k paragrafu, svou stručností ukazující, jak zákonodárci je lhostejno, je-li dítě vdané ženy manželské nebo mimomanželské: „Poznámka: Podobné prohlášení může býti učiněno i vdanou ženou, nemá-li počaté dítě za otce jejího manžela.“ —

Existuje nějaký dokument, z něhož by bylo patrné, jak si představuje budoucí útvary, nahrazující nynější rodinu, komunismus v Československu? Z publikace A. Malé a A. Křenové uvádím věty: „Ženy komunistky netouží po tom, aby muž byl jejich živitelem, cítí velmi dobře, že i v tom nejlepším případě jest to poměr otrokyně k pánu, ale říkají i ostatním ženám: „Žena je především člověk, spolumajitel, spolusprávce všech výrobních prostředků (půdy, strojů). Jako spolutvůrce (pracuje-li) všech životních hodnot je ve svém vývoji a činnosti odvislou jedinečně od solidarity celku a nikoli od rodiny, od muže, tím méně od kapitalisty.“³ „Žena komunistka se již odpoutává od předsudků vůči lásce, . . . trhá řetězy, které ji chtějí držeti mezi čtyřmi stěnami domácnosti, otrásá svojí nespokojeností základy falešného náboženství o ženských „ctnostech“ (hodících se tak dobře zájmům vykořisťovatelů) a na prapor svého osvobození píše slova: „Radostnou práci! Šťastné mateřství!“⁴

10. Účelem rodiny je v první řadě, aby dětem bylo zajištěno řádné vychování. Co se tedy stane s dětmi, nastane-li onen rozklad rodiny, který při důsledném provedení socialistického řádu je neodvratný? Odpověď zní:

¹ Kollontajová tamže 23.

² Code Bolchevik du Mariage 10.

³ Malá A. a Křenová A.. Program, organizace a taktika komunistických žen 16.

⁴ Malá-Křenová tamže 19; sr. str. 20.

Péče o děti bude věcí společnosti. Již v erfurtském programu v odst. 8 sociálnědemokratická strana v Německu vyslovila požadavek: „Bezplatnost vyučování, učebných pomůcek a *zaopatření* (Verpflegung) na veřejných školách obecných jakož i na vyšších vzdělávacích ústavech pro ony žáky a žákyně, kteří pro své vlohy se zdají býti způsobilí k vyššímu vzdělání.“¹ Již Bebel prohlašoval: „Jednou z hlavních úloh nové společnosti musí býti přiměřená výchova potomstva. Každé narozené dítě je vítaným přírůstkem společnosti; ta vidí v něm možnost svého dalšího trvání . . ., pocítuje tedy povinnost, aby o novou bytost dle sil pečovala. Prvním předmětem její péče je tedy rodička, matka. Pohodlný byt, příjemné okolí, různá zařízení, jak jsou přiměřena tomuto stavu mateřství, pozorná péče o ni a o dítě jsou první podmínkou. Je samozřejmo, že se mateřský prs dítěti zajistí, pokud se to jen jeví nutným a možným.“² „Jakmile dítě povyrostlo, čekají je druhové stejného věku ke společné hře pod společným dozorem. Vše je zde, co může býti poskytnuto pro jeho duševní a tělesný vývoj dle stavu vyspělosti rozumu a dle potřeb . . . Sály, v nichž si dítě hrálo, a školky vystřídá hravé uvádění do počátků vědění a různých živnostenských úkonů. Následuje přiměřená duševní a tělesná práce, spojená s tělocvikem a volným pohybem na hřišti, cvičišti, kluzišti, v plovárně; pochodová cvičení, zápasy a cviky pro obojí pohlaví následují a doplňují se . . . Výchova ducha v nejrozmanitějších oborech vědění se nezanedbává.“³ Atd. Celá kapitola „Socialistické vychovatelství“, odkud tato slova vyňata, není než rozvedením Engelsovy lapidární věty, že v nové společnosti „péče o děti a jejich výchova stává se veřejnou záležitostí; společnost stará se o všechny děti stejně, ať již jsou manželské nebo nemanželské.“⁴

Komunismus je si vědom důležitosti této reformy. Proto praví na př. Kollontajová: „V sovětském Rusku . . . již nyní mnoho bylo vykonáno, aby rodině usnadněn byl úkol, vychovávat i a vydržovat dítky. Jsou zde útulny pro velmi malé děti, denní jesle, mateřské školky, dětské kolonie a útulky, opatrovny a zdravotní resorty pro nemocné děti, restauranty, bezplatné obědy ve školách, bezplatné rozdělení učebnic, teplého šatstva, obuvi žákům výchovných ústavů — neukazuje to vše dostatečně, že dítě vychází z okruhu rodiny a je přenášeno s beder rodičů na bedra kolektivity? . . . Čím více uvědomovali si dělníci svá práva, čím lépe byli organisováni v některém určitém státě, tím větší starost jevila společnost, zprostiti rodinu starostí o děti . . . V opaku s jednáním kapitalistické společnosti . . . kommunistická společnost

¹ Kautsky, Das Erfurter Programm 17247.

² Bebel, Die Frau 176449.

³ Bebel, tamže 450, 451.

⁴ Engels, Der Ursprung der Familie atd. 64.

bude považovati sociální výchovu dorůstající generace za samotný základ svých zákonů a zvyků, za základní kámen své budovy. Rodina minulosti, malicherná a uzoučká, . . . nebude pro nás utvářeti člověka společnosti zítřka. Náš nový člověk, v naší nové společnosti, bude utvářen společenskými organizacemi, jako hřišti, zahradami, útulnami a mnoha jinými takovými institucemi, v nichž dítě bude trávit větší část dne, a kde inteligentní vychovatelé učiní z něho komunistu, jenž si bude vědom velikosti těchto posvátných hesel: Solidarity, kamarádství, vzájemné pomoci, oddanosti ke kolektivnímu životu.“ A proto volá Společnost k dělníkovi a dělnici: „Jste mladí, milujte se navzájem . . . Především nebojte se, jsouce mladí a zdraví dávati své zemi nové pracovníky . . . Nemějte starostí o budoucnost dítěte; vaše dítě nepozná ani zimy, ani hladu . . . Dítě bude živěno, bude vychováno, bude vzděláno péčí komunistické Vlasti, ale tato Vlast za žádných okolností nebude rváti dítěte těm rodičům, kteří by si přáli podílet se na výchově svých maličků. Komunistická Společnost převezme na sebe všechny povinnosti spojené se vzděláváním dítěte, ale otecké radosti, mateřské uspokojení — to nebude bráno těm, kdož se ukáží schopnými, oceňovati a chápati tyto radosti.“¹

Shrnuji:

V nové socialistické společnosti musí býti zásadou: „Děti od 1. až asi do 20. roku života jsou vydržovány státem. Rovněž tak těhotné, kojící a vychovávající matky.“²

11. Těmito svědectvími je snad stanovisko socialismu k rodině podáno dosti zřetelně, a proto stačí, uvědomíme-li si teď nakonec nejvýznačnější body. Rodina je v socialistickém řádu společnosti nemožna hospodářsky. Neboť jest spojena nerozlučitelně se soukromým vlastnictvím, osud její je neoddělitelně svázán s osudem soukromého vlastnictví, a toto jest socialismem odsouzeno k smrti: stát převezme tedy hospodářské funkce rodiny. — Bude zbytečná rodina pro muže; neboť to, co nalézal v manželství, nalezne ve volné lásce, kterou dle svého individuálního založení si zařídí ušlechtleji nebo materialističtěji. Bude zbytečná pro ženu; v ohledu lásky nalezne lepší náhradu nových volnějších formách soužití s mužem, v ohledu hospodářském nalezne místo v muži plnou daleko výhodnější oporu ve státu. Bude zbytečná pro dítky; neboť stát převezme na sebe péči o ně. A vzhledem k tomu, jak jsou socialismem když ne úplně přehlíženy, tož aspoň silně podceňovány některé vyšší, zvláště náboženské potřeby nitra lidského, vzhledem k materialistickému

¹ Kollontajová, Rodina v Komunistickém Státě 19-21.

² Friedländer E., Sexualethik des Kommunismus 49. Sr. Gumplowicz-Picek, Manželství a volná láska 12. V otázce, do kolikátého roku dítě vydržováno státem, zda do 20. nebo méně, není plně jednoty.

stanovisku, s něhož pojímá socialismus nejen dějiny, nýbrž i přítomnost, náhrada takto za rodinu poskytnutá prý plně stačí.

Rodinu v její nynější podstatě čeká tedy v budoucnosti v socialistickém státu smutný osud.

Až v *budoucnosti* ji ten osud čeká? Dnes netrpí se strany socialismu škod žádných? Nezapomínejme, že socialismus pracuje *metodou infiltrační*,¹ aby přetvořil smýšlení a instituce veřejné, aby prosadil své zásady vevšech oborech vědy a života. Zásady socialismu týkající se rodiny pracují a nesou ovoce mezi širokými vrstvami již dnes, aspoň tam, kde není vliv jejich vyvážen mocí tradice z dřívějších dob nebo jinými vlivy. Ale na rozkladu rodiny moderní socialismus velikou část viny nese též.

K U L T U R N Í P R O S T Ř E D I A R O D I N A

12. Na poklesnutí smyslu pro rodinný život nese částečně vinu nynější škola. Částečně; bylo by nespravedlivé viděti v ní jednoho z hlavních viníků.

Škola má skýtati dítěti to vedení, kterého dítě pro život potřebuje a kterého mu rodiče poskytnouti nemohou. Má tedy škola býti pomocníkem rodiny. Když však se škola považuje za „osvobozovatelku dítěte od pověr a tradic“,² když si počíná tak, jako by ona měla první právo na dítě, když je rodině odvádí i v takové doby, kdy dítě by mohlo docela dobře býti u rodičů, když také jinak škola hledí dítě odpoutat od rodiny a připoutat k sobě, pak je rušen přirozený organismus rodiny a zaváděn nový, umělý, který nedovede dítěti to nahraditi, co mu bere. Jen tehdy bude škola obecná pozehnáním, bude-li pamětliva, že je jen pomocným ústavem rodiny.

Škola může dále působiti neblaze v tom ohledu, když v ní vládne jen cíl rozumového poznání, ale nedbá se zušlechťování a upevňování vůle; neboť lidé, kteří nedovedou se zapírat, neunesou nikdy s úspěchem břemene rodiny. Chybuje dále škola, když ke všemu chce u dítěte vypěstiti správný poměr, k lidem na ulici, ke ptákům i k rostlinám, k velikým lidem, k minulosti národní; ale nepěstí v dětech dostatečné vážnosti k rodině, která pak musí jim připadat jako obtížný a bezcenný balast společnosti.

13. Poškodila škola rodinu také koedukačním systémem, v posledních letech všeobecně zaváděným. Optimisté si slibovali, že při společné výchově jinoši a dívky si na sebe zvyknou jako si na sebe zvyknou bratr a sestra a tím že přitažlivost jejich vůči sobě, zvyšovaná nepřiblížitelností, zeslábně.

¹ Viz Fallon V., *Principes de l'Oeconomie sociale*, 2124.

² Lichtenberger, *Divorce* 186.

Myslílo se, že děvčata ve styku s hochy získají na odhodlanosti, jinoši pak na jemnosti. Výsledky však jsou takové, že víc a více zní úsudek: koedukace, běží-li o mládež již dospívající neb dospělou, smí se trpěti nanejvýše jakožto menší zlo, když na př. není v onom městě přiměřené školy pro druhé pohlaví. Zjemnění povah se nedostavilo, za to však zhrubnutí i u hochů i u děvčat. Nám zde neběží o všechny stránky koedukace, nýbrž jen o účinky na rodinu. Právě v té zemi, ve které koedukace hnána do krajností, shledali, že pro rodinný život je společná výchova pohromou. Neboť přílišným stykem nastává nivelisování, dívka ztrácí snadno svou ženskost, která je jí tak nenahraditelná pro úlohu manželky a matky, styk s četnými jinochy, jemuž si navykla právě v nejchoulostivějších letech vývoje, stane se jí snadno potřebou a činí jí příbytek úzkým a stísnujícím. To musí býti ideálem výchovy, aby hoch se stal celým mužem a dívka celou ženou. Při nivelisačním vlivu koedukace je to když ne znemožněno, tož aspoň znesnadněno.¹

Skola by se dále těžce provinila, kdyby se zavedlo sexuální poučování v takové míře, jak si toho některé radikální směry přejí. Je na př. rozhodně nezdravé patnáctiletým, šestnáctiletým hochům dávat informace tak podrobné, jak to činí na př. Zd. Záhoř ve své práci „Pohlaví, láska, otcovství“.² Co pak takový hoch vůbec ještě nebude z pohlavního života vědět? A vydání, jež leží přede mnou, má poznámku „31.-40. tisíc“! — Promyšleně, na vhodném místě, povolnou osobností, v přiměřeném rozsahu podávané takové poučení je potřebné.³ Poučení příliš široké je zhoubou pro mravnost a tedy i pro rodinu. Neboť dvě věci nutno zde míti na zřeteli: Předně pohlavním zvrácenostem se neodpomůže jen poučováním. Lidé, i mladí, z veliké části vědí o těch věcech dosti, mnozí i více než dosti. Chyba jest u nich ne v neinformovanosti rozumu, nýbrž ve slabosti vůle. Opravdová úspěšná reforma může záležeti jen v tom, aby svědomí bylo zjemňováno a vůle byla upevněna tak, by duch vítězil nad tělem. Ale hledati reformu v tom, by byla šířena co nejpodrobnější známost procesů pohlavních? „Jako kdybych za účelem poučení o moru poslal do rodin morové bacily!“⁴ Druhé: je velmi na pováženou tlačiti stále do popředí vědomí věci, které obrazivost tolik a tak zneklidňují jako věci pohlavní. Příroda sama tím, že nám dala stud, naznačuje, že není jejím úmyslem, aby tyto věci byly často a příliš hlasitě projednávány, nýbrž naopak že mají státi v pozadí zájmu. Nezaviníme nadbytečným

¹ Viz Förster, Schule und Charakter 54-83, čl. Widmannův o koedukaci v Roloffově Lexicon der Pädagogik II 202-209 (bibliografie!) a Hoffmann, Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung 1922, 198-199, částečně i 199-203.

² Záhoř Z., Pohlaví, láska, otcovství, Kr. Vinohrady 1923.

³ Viz na př. Gatterer-Krus, Erziehung zur Keuschheit, ³1901.

⁴ Förster, Sexualethik 210.

poučíváním často, že duch příliš zbytečně hloubá o těchto věcech, fantasie stále se piplá s těmito představami? Nezapalujeme tak v mysli stále novou a nikdy neukojenou zvědavost?

A že se zde jedná jen o věcný zájem, zrovna tak jako lékař je v těch otázkách veden jen vědeckými pohnutkami? „Chladné jasné vědeckosti, jakou musí zaujímati lékař vůči přirozeným věcem, největší část lidí není schopna . . . Blíží se ku předmětům své zvědavosti častěji s kalným nečistým citem nežli s jasným rozumem. Je k tomu potřebí veškeré ješitnosti a nepoctivosti tak zvané touhy po osvětě, aby si jednotlivec namluvil, že je jeho povinností, aby se poučil o pochodech a tajemstvích, jež i příroda udržuje v podvědomí.“¹

Sexuální poučování o pohlavních věcech, ač může býti opravdovým dobrodiním, při tak neopatrných formách, jak se podává ve mnohých výstražných filmech, kusech divadelních, přednáškách, často ještě více, vzhledem na mimořádnou povahu látky, přispívá k popularisování a proniknutí zla. Zrovna tak přílišná horlivost při pohlavním poučování ve škole. A účet zas, dříve nebo později, zaplatí i rodina.

14. Nepoměrně horšího nepřítele má rodina ve špatném tisku. Stalo se zvykem hlavně události projednávané v soudní síni, podávati ve formě lehké, až zábavné. Jedná se o hrozné případy manželské nevěry, necudnosti; třeba všechny ostatní zprávy ze soudní síně se pro nedostatek místa vypustí, ale tyto pikantní zprávy uveřejněny býti musí. A jak pečlivě jsou zachyceny choulostivé rysy! Ze zjevů, které ve svém celku jsou hrozným sociálním neštěstím, dělá se předmět zábavy a čtenářstvu se sugeruje stanovisko, tohle že je bezvýznamná nevinná příhoda se zakončením náhodou nepříjemným. Počinání žurnalistiky všech barev nelze jinak nazvati než hromadným vražděním nevinných duší a ukolébáváním svědomí zvrhlých: kolik lidí těmito zprávami mravně zchátrá nebo ještě více zchátrá! pro kolik rozvratů v rodinách jsou zde kladeny neodvratně účinkující předpoklady! A žurnalistický zpravodaj píše do novin své obratné referáty dál. Vždyť jsou tak čteny a listu se tolik vyplácí! — V takových novinářích má rodinný život svého vraha.

Totéž platí o ostatních rubrikách novin, kde s úzkostlivou úplností se

¹ Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung 8 - K otázce sexuálního poučování viz v Roloffově Lexicon der Pädagogik články Hoffmannovy Geschlechtliche Erziehung a Geschlechtliche Aufklärung, II 330-344, částečně i 345-362. (bibliogr. poznámky!) Dále v důkladné práci Hoffmann, Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung 172-212. V posledních měsících velmi rozumně o této věci se vyjádřil J. Zachoval ve své knize „Rodinná výchova“ v Praze 1923, 183-189.

čtenářstvo obeznamuje s nejnovějšími pikantnostmi, perversností, mravním bahnem.¹

A doporučování nemravnosti v insertní části novin!

15. Působí-li zhoubně na mravnost svou frivolností již velká část denního tisku, působí daleko zhoubněji špatná kniha, divadlo, kino. Kolik lidí bývá na jediném obscenním představení v divadle neb kině přítomno! jak často se takový kus opakuje ve velkoměstských divadlech! na kolika venkovských jevištích se dává! Kolika lidmi bývá čten jeden jediný výtisk knihy, když nastane po ní shon! v kolika výtiscích byla vydána! kolik je dnes různých takových knih! „Devětadevadesát procent naší beletristické literatury zabývá se erotikou“ praví Herbert Stegemann. Dr. Novák k tomu dodává: „A jakou erotikou!“ a razí pak hrozné, ale přiléhavé slovo „o organisovaném loupežném tažení některých nakladatelů, umělců, divadel proti mravnosti.“²

Není osudný jen počet, nýbrž i vychytralost v metodě. Uměleckými formami, lichocením pudům a jinými prostředky se chce docílit, aby zlákána a získána byla především obrazivost. Neboť fantasie dovede své představy malebné, vyzdobené a líbivé, všude rozestavěti v duchu a zcela jej oslniti; je mezi ostatními mohutnostmi duše jako příjemný omamující nápoj, jenž dovede všechny včely v úle sladce opojiti; je jako prodejný zrádce, jenž uspí v bezstarostnost město i s obhájci a ve chvíli nejklidnějšího spánku vydá je nepříteli. Vůle, omámená fantasií ochabuje a klesá. Klesá napřed v ojedinělých případech, s jasným poznáním, že jedná nesprávně, ale utěšujíc se, že to jen tentokrát a výjimečně. Stává se stále zemdlejší. Její odpor vůči zlu stále slabší. Až se stane bezmocnou otrokyní hříchu.

A rozum? „Každé sestoupení s výše, na níž se měla uplatnit naše mravní vůle, ulupuje nám něco z oné podivuhodné jasnosti, která nás ozařuje nahoře a již dnes ještě více potřebujeme než kdykoliv jindy... Opětovaná povolnost vůči zlu v nás vynutila by si sama od sebe zásadní ospravedlnění: zůstatí bychom tak dlouho věrni svému přesvědčení, až by se nám zjevila naše slabost jako nutnost, jako moudrost nebo dokonce jako dokonalost.“³

16. Co platí o knize, platí v měřítku ještě větším o divadle. Mohou velmi mnoho vykonati ve službách dobra. Ale běda, když postaví se do služeb zla! Musil bych opakovati žaloby příliš známé, kdybych chtěl aspoň poněkud vyličiti skutečnost. Stačí říci jen toto: Jaký bude soud o mravně lehkých

¹ O vlivu tisku viz Eberle J., Grossmacht Presse, Wien 1920, zvl. 14-20, 51-56.

² Novák, V máji života 36.

³ Overmann, Wenn man Bahr und Bourget liest, ve Stimmen der Zeit 1916 říjen 58. - Sr. práci Bethléem L., La Littérature ennemie de la Famille, Paris 1923 a Bureau, L'Indiscipline 43-56; sr. 115-174, zvl. 126 nn

divadelních kusích, až bude vážena sociální hodnota jich účinků, zvláště na život rodinný? Kde byly nakládány na oheň náruživosti stále nové hořlaviny? Kolik lidí musí vyznati, že na ovíklání jich mravních zásad a z toho vplynuvšího rozvratu rodinného velikou vinu má i divadlo?

A kino? Nejchoulostivější výjevy bývají předváděny, nevěra manželská zbožňována, pro myšlenku rozluky připravována půda, nejzvrácenějším pudům bývá lichoceno, aby obrazivost divákův až chorobně byla rozdrážděna — proč? Takové kusy plní pokladnu! Ale kolik rodin pochovalo v kinu své rodinné štěstí! ¹

Může i umění výtvarné, jehož poslání v lidstvu je též veliké, míti neblahý vliv? Odpovídám slovy muže, jenž ledví i srdce prohlédl dokonale těmito snahám: Nesmíme si zakrývat, „kolik úsudku o kráse těla není povahy čistě estetické, nýbrž původu pohlavního, to jest pochází z hodnocení, je vykonává pud pohlavní. Často vůbec nevíme, jakým mocným poručníkem je náš pohlavní pud v oceňování estetickém.“ ² —

Opusťme toto a ostatní pole umění a jejich sociálního vlivu. Jsme zde v nebezpečí, že se dostaneme na klouzačky, po nichž klouzá kde kdo. Nebezpečí tato jsou známá všeobecně a horlí se proti nim odevšad. I od farizeů, kteří považují za společenskou samozřejmou slušnost horliti též. Odejďme od těchto hrobů. Odejďme odtud s poznámkou, že zde nepomůže jalové horlení, nýbrž jen buď s opovržením míjeti tato místa zhouby anebo všemi dovolenými prostředky je znemožňovati.

SPOLKOVÝ ŽIVOT A RODINA

17. Nebezpečný škůdce vystoupil rodině v podobě nesprávně chápaného spolkového života. Složitý spolkový život je nutným důsledkem demokracie. Neboť má-li z lidu vycházeti iniciativa, má-li býti o všech podstatných zjevech veřejného života zpravován a získán pro podnikání vyššího slohu, je potřebí, aby nebylo jednáno s každým jednotlivcem zvláště, nýbrž v obrysech rozsáhlejších. A čím mnohotvárnější jsou potřeby náboženské, kulturní, hospodářské, politické a j., tím složitější síť spolková se vyvine sama sebou. Hromadného jednání je především třeba ve větších střediscích, kde je nakupeno mnoho obyvatelstva; zde musí býti jednotná organizace lidí sdružených týmiž zájmy, protože působení jen od člověka k člověku bez jednotných, nikoliv jednostranných, celku vyhovujících směrnic je velmi nesnadna. Již vypracování takových směrnic pro jednotlivce jest obtíží. Což

¹ Viz Guttman, R., Die Kinomenschheit, 21-23.

² Förster, Sexualethik 221.

teprve mají-li býti uskutečněny! Mají-li býti prosazeny proti úsilí protichůdnému! Zde platí zásada Písma sv. „Vae soli! Běda samotnému!¹ A proto, ježto v demokracii běží i o vítězství skupiny nad skupinou, je přirozenou snahou každého sdružení, aby si opatřilo co největší počet příslušníků, z oblasti co nejširší. Odtud pronikání i do osad, kde z čistě místních příčin by jich ani potřeby nebylo.

Bylo by pochybné odsuzovati činnost spolkovou vůbec. Lze jí šířiti i dobré myšlenky, když se tento prostředek, sám o sobě ani dobrý ani zlý, nýbrž indiferentní, postaví do služeb dobra. Co napsal dr. Svoboda o spolcích ve službách duchovní správy v moderních velkoměstech, lze říci o jich významu pro dobro vůbec: „Vždy jsou (řádné spolky) dobře zařazenými složkami řádně vedeného velkozávodu duchovní správy a lze je přirovnati k moderním secím strojům, kterých je nutno použiti tam, kde už nedostačuje rozsévati símě slova božího rukou.“² Oceňuje spolkový život generální vikář mnichovské arcidiecese dr. Buchberger takto: „Bylo by nádhernou a vděčnou úlohou na dějinách katolických spolků vyličiti velikost, žár a síly svaté obětavé lásky. Jest úctyhodnou kapitolou katolického života, zůstává čestným listem v dějinách církve a kněžství, kolik bylo v posledních desetiletích ve spolcích a pomocí spolků dobrého vykonáno a zlému zabráněno.“³ Nestačí jen dobré myšlenky. Mají-li něco znamenati, musí býti doprovázeny mocnou sociální ozvěnou a zdvíhány mocnou sociální silou. Spolky jim k tomu napomáhají.

18. Považoval jsem za účelné předeslati tyto myšlenky, aby, až budu mluvit o škodlivých vlivech spolkového života, jak je pěstován dnes, se nezdálo, že považuji zásadu spolkové činnosti za špatnou už ve svém základě; aby tedy bylo patrné, že píši pouze proti přehmatům v ní. A tyto přehmaty jsou strašné. Zlo, které v nejrozmanitějších podobách dnes bují v civilisovaném světě, nebylo by se mohlo tolik rozšířiti, kdyby nebylo k tomu, aby proniklo, použito v nejvyšší míře spolků. A pokud se týká rodiny samé, možno bez obavy říci, že té způsob a rozsah spolkové činnosti posledních let ve mnohém směru daleko více uškodil než prospěl.

Netřeba předně dokazovati, že ničivě na rodinu působí spolky s cíli výslovně špatnými, ať již jsou namířeny proti rodině přímo nebo vytvářejí jen poměry pro blaho rodiny nepříznivé. Když ve spolcích se šíří komunistické neb socialistické názory o rodině; když se v nich dělá nálada pro volnou lásku, pro novomalthusiánství, pro rozluku; když jsou v nich lidé utvrzováni

¹ Kazatel 4, 10.

² Svoboda H., Grosstadtseelsorge, Regensburg 1909, 436.

³ Buchberger, Die Seelsorge in unserer Zeit, Paderborn 1922, 88.

v požitkářství; když plní hlavy revoluční podrážděností, která pro každé zařízení z dřívějšíka má jen opovržení; nejsou tím zasazovány rodinné rány jako těžkou, ostrou sekyrou?

Ničí však rodinu i takové spolky, proti jichž snahám programovým v podstatě nedalo by se nic namítati a to tím, že sdružení zabírá pro spolkovou činnost své členstvo tak, že toto jest rodinně úplně vyrváno. Na př. spolkové schůze, cvičení, zkoušky na divadlo a na veřejné vystoupení konají se velmi často, a poněvadž členové jsou současně příslušníky jiných spolků, nebývají večer doma téměř pravidelně. Jsou ve velikých městech rodiny, v nichž zlořád spolkaření zahrnul se tak, že za celý týden není jediného večera, který by trávili všichni údové rodiny společně u jediného krbu! Snad spolková činnost trvá i dlouho do noci, a členové pak doma přes den jsou nevyspaní, mrzutí a hledí si všelijak, poctivě i nepoctivě, při zaměstnání doplniti zanedbaný spánek. Propadli-li této spolkařské náruživosti rodiče, kteří přes den musí jíti za svým zaměstnáním, snadno se stane, že vůbec řádně nepoznají povah svých dětí a jejich výchovný vliv je bezvýznamný. Propadnou-li jí mladí lidé, snadno si navyknu tráviti večery mimo domov, rodina je jim příliš bezobsažná a nezajímavá, a odcizí se rodinnému životu pro celý život. Když k tomu přistoupí ještě žalostná okolnost, že při takovém vášnivém spolkaření si člověk snadno navykne vysedání v hostincích, lihovým nápojům, kartám a pod., pak neštěstí je dovršeno.

Je tedy pohromou pro rodinu, když se počet spolků zbytečně hromadí; když dobu jednání zbytečně protahují; když chtějí pod svůj plášť zabrat všecko a učiniti zbytečnými zařízení jiná, přirozenější, osvědčenější.

To, co jsme řekli o škole, platí i o spolcích: mají býti doplněním rodiny; mají pracovati ne tak, aby ji ubíjeli, nýbrž svorně vedle ní; ba naopak mají její postavení ještě přímo upevňovati, tím, že upevňují členstvo na její význam a ji v každém ohledu podporují.¹

ŽENSKÁ OTÁZKA A RODINA

19. Rodinou dále silně otřásla také změna, již v posledních létech prodělalo nazírání na úlohu ženy v životě. Ať již máme na zřeteli hospodářské postavení ženy nebo kulturní nebo právní, ať již si všímáme etického stanoviska

¹ Otázka rodina — spolek není dosud vědecky způsobem vyčerpávajícím probrána. Dobré myšlenky mají: Stork, Jak vneseme nábož. smýšlení do našich spolků v Časopise katolického duchovenstva 1923, 121 nn., Noppel ve Stimmen der Zeit, a to Zurück zur Familie, 100 Bd. (1920) 161-170 a Gärung im kathol. Vereinswesen, Bd. 104 (1923) 346-357, Oberdörfer P., Ein ernstes Wort über kathol. Vereinswesen v Pastor bonus, 1922 čísla z listop. a pros.

k rozhodujícím otázkám u ženy, všude zjišťujeme zjevy, které na rodinu nutně působí pronikavě.

V hospodářském ohledu velmi mnoho žen se osamostatnilo a odpoutalo od rodinného života. Ne že by snad nyní ženy musily pracovat více než v dobách dřívějších. Ale tehdy pracovaly v zátiší rodiny a v jejím rámci. Vždyť u řemeslníka, obchodníka, rolníka rodina v hospodářském ohledu představovala sice i společenskou jednotku spotřební, to jest takovou, která zužitkuje výtěžek práce členů rodiny, ale též jednotkou výrobní, v níž jednotliví příslušníci dle svých sil doma uplatňovali se jako vyrabitelé neb dobyvatelé předmětů hospodářského života. V těchto živnostech bylo i pro ženy místa hojně, a proto nemusily z veliké části opouštět svých příbytkův a hledat si zaměstnání mimo dům. Protože však v posledním století, zvláště ve městech, střední stav výrobní byl poměrně silně zeslaben a částečně zproletarisován, protože malovýroba ustoupila velkovýrobě, která do svých velikých podniků stahovala sta a sta námezdních dělníků, protože dále vedle aspoň významem, když by snad nikoliv i počtem klesající armády samostatných živnostníků vzrůstala stále početnější a významnější armáda veřejných zaměstnanců (u nichž rodiny, jako u továrních dělníků, mají hospodářskou úlohu jen spotřební a nikoliv i výrobní), tímto vývojem stalo se v rodinách značné množství žen pro dosavadní hospodářskou úlohu v rámci rodiny zbytečnými, ba přítěží. Kam se měly obrátiti, aby nabídly své pracovní síly a opatřily si prostředky výživy? — Mimo to válka zničila veliký počet mladých mužů a ještě více přiosťřila nepoměr mezi počtem mužů a žen k manželství schopných, kterýžto počet již i za pravidelných poměrů jevil převahu na straně žen. Tak v Československu 1921 připadalo na 1000 mužů 1080 žen (na Moravě dokonce 1096 žen), tedy žen o 494.166 více než mužů.¹ V Londýně rovněž 1921 mužů 49^{0/0}, žen 51^{0/0}, přebytek žen 341.365.² Avšak i mezi těmito muži je zase, zvláště ve vyšších vrstvách, značná část takových, kteří se ženiti vůbec nechtějí nebo z důvodů hospodářských neb jiných — a to z důvodů různé mravní hodnoty — odkládají sňatek do pozdějšího věku.³ Tím počet žen, které takto nemohou v manželství nalézt existenčního zaopatření, ještě více vzrůstá.

Se živelním úsilím valil se tento proud snahy nalézt zaměstnání i za změněných poměrů hospodářských. Nalezl si také půdu, která jeho vody dychtivě ssála: půdu — jak se ve chvílích rozmachu industrialisace zdálo — téměř nezasytitelnou. Vždyť zdálo se v dobách vysoké konjunktury, že výrobu lze stupňovati do nedozírných rozměrů; továrny potřebovaly „pracovních sil;“ ochotně

¹ Zprávy stát. úř. statist. rep. čsl. 1923, 426 a 428; sr. však Gruber, Populační otázka 108.

² Census of England and Wales 1921, County of London, London 1922, Table pars I 38.

³ Více o tom viz Gruber, Populační otázka 29, 153, 154.

přijímaly do svých prací ženy, jež se spokojily se mzdami menšími než mužové; zdokonalené stroje, na něž byly přesunuty fysicky nejtěžší práce, mohou býti „obslouženy“ docela dobře i ženou. A tak továrny ve mnohých odvětvích byly naplněny ženami dělnicemi. To se dalo i v jiných oborech činnosti, i tam, kde je práce jen duševní: žena proniká do škol, do úřadů, do kancelářů soukromých, do nemocnic; napřed jen na podřízená místa písárek, ošetřovatelek, pak i na místa vedoucí. — Taková nezměrná energie, která se sbírala z drobných energií nescíslných žen hospodářsky uvolněných a která rostla jako obrovské spousty říčních vod zachycených údolní přehradou, si musila nakonec prorvati cestu! Válka pak, která muže z továren, dílen, obchodův, úřadův a škol vyslala na bojiště, rozbila další zbytky překážek: ochotně ve všech oborech vyplňovala silné mezery ve zdecimovaných řadách pracovníků mužských ženami. Když byly takto nejzásadnější překážky prolámány *via facti*, popřevratové, jak se mu říká, sociálně vyrovnávající zákonodárství ve velké většině civilisovaných státův odklízí bez větších potíží i poslední rozdíly.

Budme si však při této úvaze o změněné hospodářské činnosti žen stále vědomi té okolnosti, která je pro rodinný život podstatné důležitosti: že totiž v nové své působnosti nepracuje žena v rodině, nýbrž mimo ni.

20. V jakém rozsahu stoupá výdělečná činnost žen, nelze bohužel doložiti nejnovějšími údaji statistickými, poněvadž sčítání, které by zachytilo i všechny hospodářské poměry obyvatelstva, nebylo dosud po válce provedeno. Nezbývá než sáhnouti k údajům starším. V Německu sčítáním dle stavů v r. 1907 zjištěno: „Kdežto počet výdělečně činných mužů se procentuálně nezměnil (61%), stoupl počet výdělečně činných žen z 5,28 milionů na 8,24 milionů čili z 19·37 % na 26·37 % a poklesla číslice ženských služebných z 1,31 milionů na 1,25 milionů čili z 4·99 % na 4·00 % při současném vzrůstu obyvatelstva celkového o 20 % v tomto období od 1895—1907.“¹ Teď si představme, že křivka začala čím dále ve století dvacátém tím příkřeji stoupati do vrchu! — Uvažme dále, že právě v tom věku, kde jejich plodnost má býti nejvyšší, jsou ženy v největším rozsahu výdělečně činny. V Německu dle Gnauck-Kühnové ze všech žen dotyčného věku je výdělečně činná 56·10 % při věku od 16—30 let, 24·61 % při 30—50 letech, 25·20 % nad 50 let. Ze žen pak dotyčného věku zaměstnaných je provdáno ve skupině od 16—30 let 29·24 %, od 30—50 let 77·61 %, nad 50 let 49·64 %.²

Výslovně zdůrazňuji, že nejedná se snad jen o přístup k pracím nižším,

¹ Prof. dr. Jul. Pierstorff v pojednání „Die Frau in der Volkswirtschaft“ v Handbuch der Politik ³IV 1921, str. 514.

² Čl. Frauenbewegung ve Staatslexikon der Görresgesellschaft ³II 289.

nýbrž i vyšším, a čím dále, tím více budou i do vyšších povolání prouditi ženy. Do všech oborů mají proniknouti: „Ať o věci uvažujeme se kterékoli stránky, práce ženská bude ve všech oborech nutností... Zásadních těžkostí proti ženské práci není ani v jediném z vyšších povolání. Proto musí žena míti otevřený přístup ke všem povoláním a případné překážky musí býti ještě odklizeny.“¹

21. Tato výdělečná činnost žen ve své nynější podobě je sice něco, co bylo *ve hlavní věci* vynuceno poměry, takže vzpírati se zde *v hlavní věci* by bylo pošetilostí; avšak bude musiti tento valící se proud býti ovládnut a zregulován tak, aby škodám, jež působí rodině, bylo buď zabráněno nebo aby byly sníženy na míru co nejnižší. Kdyby však tomuto dravému proudu byla ponechána úplně volná cesta, zaplavil by silně rodinu vůbec a v některých vrstvách společenských ji úplně rozvrátil.

Výdělečná činnost žen dnešní je pro rodinu osudná předně biologicky. Neboť žena má jen jistou ohraničenou výši sil fysických a duševních. V normálních okolnostech vystačí s nimi, by splnila i své povinnosti mateřské i svou úlohu hospodářskou.² Když však by práce hospodářská spotřebovala příliš mnoho z těchto sil, pak ženě nezbývá těch sil, jichž rodina nutně potřebuje ke svému rozvoji; rodinný život bude tedy chřadnouti, po případě i zahyne úplně. Neodpomůže se této obtíži ani tím, že se dělnici před porodem po 6 týdnů a až do 6 týdnů po porodu má platiti nemocenská podpora, že má jim při porodu býti poskytnuta zdarma pomoc porodní asistentky, po případě i lékařská, že mají šestinedělky až do 12 týdnů po porodu dostávati podporu na kojení.³ Neboť při veliké nabídce „pracovních sil“, jakou bývají závody zahrnovány, takové přerušení práce bude míti za následek, že asi bude přijata dělnice nová, a poněvadž veliká část ženských úloh při výrobě je taková, že nepředpokládá předběžného vzdělání, zapracuje se nová dělnice velmi lehce; a vyhovuje-li, může se snadno státi, že dělnice dřívější pod nějakou záminkou nebude, až ozdraví, do práce znova přijata, nebo bude pod nějakou záminkou z práce po přijetí propuštěna. Neboť podnikatel má nejraději dělnice, jejichž zájem není současně příliš vyčerpáván směrem jiným, na př. ohledem na rodinu. Také jinak závod dělá takové nároky na tělesné a duševní síly dělnic, že rodiny se svými potřebami

¹ Oppenheimer H. und Radomski H., Die Probleme der Frauenarbeit in der Übergangswirtschaft, Mannheim-Berlin-Leipzig 1818, str. 215.

² Podrobně s hlediska lékařského jedná o věci medic. rada dr. J. Grassl v přednášce „Die Stellung der Frau im Wirtschaftsleben“ v knize Grassl, Deutschlands Wiedergeburt, Berlin 1920, zvl. str. 258 a násl.

³ Viz na př. vládní návrh o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří v republice československé § 96 odst. II. 1, 2, 3.

jsou zatlačeny hodně do pozadí. A žena snadno v každém novém dítěti bude viděti svého nepřítele: ohrožovatele své hospodářské existence.

Mimo to v tovární práci, která zde přichází velmi v úvahu, je provedena daleko jdoucí dělba práce. Z toho vyplývá, že dělnice při práci dělá jen určitý druh pohybů, a to snad jen docela malých, ale za to snad velmi hbitých. Avšak takový nepřírozený postoj a nepřetržitě ve všech pracovních minutách několikrát, den jako den, po celé týdny, snad i léta se opakující pohyb musí zarazit normální vývoj a činnost ústrojí tělesného a učiniti je neschopným pro řádné plnění povinností mateřských. Přistoupí-li k těmto všeobecně platným nevýhodám ještě obtíže zvláštní v některých továrnách, na př. zdravotní nebezpečí v závodech, v nichž se pracuje s olovem, s tabákem, nebo v nichž je vzduch otráven jinými zhoubnými prvky neb bacily, pak není divu, že rodiny, jichž matky v takovém prostředí pracují, často chovají v sobě zárodky smrti.

Takto nejen matky, které již rodinu mají, nestačí svými silami, aby plně zastaly svou úlohu manželek, matek a hospodyní, nýbrž i ty svobodné osoby, které teprve později vstoupí v manželství, již předem v sobě oslabují a podřívají předpoklady, bez jichž plného rozvoje nikdy nebudou moci splniti svého rodinného poslání.

22. Ostatně ani kdyby nebylo při výdělečné činnosti žen těchto následků zhoubných biologicky: již ta okolnost, že matka je vzdálena z rodiny po 9—10, snad i více, hodin, a to v onu denní dobu, kdy styk s dětmi je nejmožnější a nejvýhodnější, je pro veškeren rodinný život ne-li smrtonosná, tož aspoň krajně nebezpečná.

Není tedy divu, že i lidé, kteří jsou silně pro výdělečnou činnost žen, tento neblahý důsledek týkající se rodin beze všeho přiznávají. Když nic jiného, připouštějí aspoň to, že v dítěti taková žena nevidí drahocenný dar boží, nýbrž cosi, čeho se musí člověk chrániti. Tak E. Brauer, který otázce vztahu mezi výdělečným zaměstnáním a plodností ženy věnoval důkladnou studii, musí přiznati: „V celku můžeme říci, aniž bychom se dopustili chyby větší, než jaká spočívá v každém zevšeobecnění, že odbornou ženskou činností se tvoří tendence k úbytku porodů, takže z rozšíření ženské výdělečné práce vyjádřeného čísla může se usuzovati na vyplývající z toho zmenšenou plodnost ženy stojící ve výdělečném životě.“¹ „Všeobecná tendence k úbytku ženské plodnosti u žen výdělečně činných je ve stálém vzrůstu a tato tendence při dnešních životních podmínkách se projeví ještě v daleko silnější míře než dosud.“²

¹ E. Brauer, Die abnehmende Fruchtbarkeit der berufstätigen Frau, Leipzig 1921, str. 8.

² Brauer tamže 60.

V kruzích žen působících v povoláních, která předpokládají odborné studium (umělkyně, básničky, jiné spisovatelky, učitelky atd.) byla uspořádána mezinárodní akce dotazníková; vyjádřily se jednotlivé osoby samy, svobodné i vdané. Výsledek zpráv pořadatelky shrnuly ve slova: „Z celkového obrazu . . . je patrné, že všechny obory duševní práce jsou vázány na podmínky, jichž nelze uvést v souladnou jednotu s povoláním mateřským. V daleko nejčtetnějších případech vedla současnost mateřské a duševní činnosti k rozporu.“¹ Představme si jen na př., jak se dá u osoby svědomité sjednotiti úloha učitelky a matky, herečky a matky; zvláště v těch dobách mateřství, když toto vyžaduje nejvyššího soustředění sil těla i mysli! Má-li celou duši pracovati v povolání jednom, nutně bude nedbale si počínati v druhém, aspoň v tom smyslu, že plně svých povinností v oboru druhém nezastane.

23. Výdělečná činnost žen zasáhla do života rodin také tím, že jí klesla touha po založení rodiny. Je sice touha po mateřství Tvůrcem zakořeněna v srdci ženském tak silně, že vždy bude většina žen, jejichž ideálem je manželství. Ale tato touha není tak mocná, aby v jednotlivých případech nemohla ustoupiti jiným ohledům. Jednou z takových pohnutek může býti i hospodářské osamostatnění u ženy. V dřívějších dobách, pokud neměla dívka zvláště značného soukromého majetku, hleděla se existenčně zabezpečiti tím, že vstoupila v manželství. Když však je nyní sama výdělečně činná a především je-li postavení její výdělečné zajištěno i pro budoucnost, pak odpadá tato pohnutka. Jsou ženy, které jsou povinnostmi ve svém povolání výdělečném tak zaneprázdněny a také vnitřně uspokojeny v té míře, že touha po rodině se ozývá jen slabě. U některých je to opravdová láska k povolání hospodářskému, u jiných zvyk, u třetích i nízké sobectví: práce výdělečná skýtá jim tolik volných chvil, tolik výdělku, tolik příjemné zábavy po práci, tolik neodvislosti, tolik pestré zajímavosti, že myšlenka na jednotvárný, strastmi prorostlý, sebezapření vyžadující život v rodině je jim téměř nesnesitelná.²

24. Před moderní ženou se rozevřely nové světy nejen života hospodářského, nýbrž i *kulturního*. Je to částečně důsledkem první změny: má-li žena býti připuštěna do různých oborů, i vyšších, lidské práce, musí jí býti dána příležitost k potřebnému vzdělání. Otevřely se jí tedy školy; ve mnohých státech lze jen jako nečetné výjimky spočítati ony druhy škol, na něž ženám přístup jest uzavřen. K bohatému stolu lidského vědění, odkudž si ženy

¹ Gerhard A. u. Simon H., *Mutterschaft und geistige Arbeit*, Berlin 1908 str. 318.

² Viz velmi dobrý referát M^{lle} Charondière „Le Travail professionnel de la Femme et la Natalité“, v „Deuxième Congrès national de la Natalité“ tenu à Rouen 1920, *Compte rendu*, str. 163-171, O vlivu výdělečné činnosti žen a jejich emancipačních snah na „vůli k dětem“ má Gruber, *Populační otázka* 100-108.

dříve snad jen cestou soukromou opatřily nějaké pokrmy, smějí dnes zasednouti jako úplně rovnoprávní činitelé s muži.

Je možné zazlívati ženám, že chtějí míti volný přístup do školství odborného, středního i vysokého? Nikoliv. Mají na to právo, aby si zajistily existenci životní, a když se k tomu připravují, nezasluhují výtek, nýbrž pochvaly.

25. Ale nesmí se pustiti se zřetele, že toto jejich studium musí se nésti takovým směrem, aby neutrpěla jejich ženskost. Kdyby studium jejich dalo se tak, že by v nich mizel stud, smysl pro imponderabilie domácího života, obětavost, trpělivost a vůbec všechny ty vlastnosti, bez nichž život domácí je nemožný, kdyby se domnívaly, že od mužů se ve způsobilosti pro různá povolání neliší ničím, kdyby se domnívaly, že od mužů se liší pouze jistými tělesnými různostmi a nepočítaly tak i se sekundárními rozdílnými vlastnostmi duševními, kterými od přírody jsou různá pohlaví vypravena, aby lépe splnila svou úlohu, kdyby tedy se domnívaly, že se plně hodí i pro kteroukoliv úlohu mužů, protože prý v předpokladech tělesných a duševních, pokud je nutno s nimi při práci v povolání počítati, není mezi mužem a ženou rozdílu, pak by se zmýlily osudně. A každý hřích proti přírodě se mstí. Nejosudněji se mstí ten, jehož absurdnost nejeví se ihned, nýbrž až po delší době, až plně vyzrají jeho důsledky. A mstí se tím strašněji, čím větší obvod zachvátil, čím více a čím nevykořenitelněji pronikl i se svým důsledky do všech oborů života i vědění.

Vzdělání ženské v zásadě — nemluvím o každém případě jednotlivém — je dnes nutností. Ale zrovna tak je nutností, aby rovnoběžně se studiem působilo se účelně na dorost ženský v tom směru, aby se v něm pěstily vlastnosti speciálně ženské, takové, které jsou předpokladem štěstí ženy jakožto individua a jakožto manželky a matky. Běda, když v některém národě sahum krátkozrakého osvětářství spálí v duších ženských semena od Boha v zájmu pokolení lidského tam vložená!¹

26. Jiné názory se šíří i o právním postavení ženy, a to jak v rodině, tak i ve veřejnosti: žena má býti úplně rovnoprávnou muži. Musí prý zmizeti v občanském zákoníku našem — jinými slovy je ostatně též názor podáván i v zákonících četných jiných evropských států — ty věty §§ 91 a 92, které jsou hanbou a urážkou ženy: „Muž je hlavou rodiny; . . . je povinen živiti ženu slušně dle svých prostředkův a zastupovati ji, kdykoli toho potřebuje. Ženě dostane se jména mužova . . . Žena jest povinna . . . plniti, co muž káže.“ Moderní žena nechce podléhati muži v rodině; chce býti jako rovný s rovným. Nechce, aby ji muž zastupoval; dovede za sebe jednati a své zájmy ochrániti

¹ Viz dílo newyorsk. prof. dr. Lichtenbergera, *Divorce*, 184-188.

sama. Nechce, aby mužem byla živena; ona se o svou existenci postará sama. Nechce převzít jméno mužovo: pálí ji to jméno převzaté, protože jí stále připomíná, že se ztrátou svého původního jména ztratila svou nezávislost. A vrchol nehoráznosti v požadavcích na ni kladených: má plnit, co muž káže! Dále žena nechce již více omezit svou působnost jen na rodinu, nýbrž chce jít ven, do veřejného života, chce tam svým hlasovacím lístkem rozhodovat o vnitřním i vnějším vývoji obce i státu, chce zkrátka mít všechna práva, která přísluší muži.

Několik dokladů. Svaz ženských spolků v Německu přijal r. 1907 zásadu: „Manželství má platit i v rodinném právu jako společnost dvou lidí úplně rovnoprávných.“¹ Týž svaz se vyslovil: „Jako svobodná osobnost musí žena být i pánem svého těla.“² A. Malá píše o ženách „spějících ku předu“: „Jsou to ženy, které si uvědomily, že domácnost je přítěží ženě výdělečně pracující, klec pro ducha, vězením pro srdce schopné rozletu, a odvislost od muže že je znehodnocováním, ponížením ženy jako člověka.“³ Kommunistická žena ochrany mužovy odmítá. „Žena musí si zvyknouti hledat a nacházet oporu jinde, ne více v osobě muže, ale v osobě společnosti, státu.“⁴ Francouzská feministka Mme Pelletier-ová činí si námitku: „Vrhající ženu do veřejného života odmítáte ji rodině; manželka nepatří muži, žena dětem?“ Odpovídá si: „Nikoli, žena nepatří ani svému muži ani dětem, protože každý z nás nepatří leč sobě. Individuum je samo sobě cílem a nemůže být považováno za prostředek pro jiné individuum.“⁵ Daleko zacházející i sufražetky britské a feministky americké. Na př. Almon Hensleyová: V novém manželství „žena podrží svou neodvislost a bude žít svým vlastním odděleným životem“.⁶ A Mrs Oliver H. P. Belmont, presidentka feministického svazu otevřeně prohlašuje, že jejich cílem je — „dictatorship of women“ — diktatura žen.⁷

Velmi jasně se o této rovnosti obou manželů vyslovují sociální demokraté. Tak Engels: „Nadvláda mužova v manželství je prostým následkem jeho hospodářské nadvlády a padá s touto sama sebou.“⁸ Erfurtský program prohlašuje požadavek: „Odstranění všech zákonů, jež pro ženu ve veřejnoprávním a soukromoprávním ohledu jsou vůči muži nevýhodné.“⁹ A. Bebel

¹ Viz Biederlack, Soziale Frage, 9183.

² Viz Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 85.

³ Malá-Křenová, Kommunistická žena 13.

⁴ Kollontajová, Rodina v Kommunistickém Státě 11.

⁵ Viz Barthélemy, Le Vote des Femmes 96, 97.

⁶ Viz čl. A. Benedikův v „America“ (Washington) 19. května 1923.

⁷ Viz The Dearborn Independent 9. března 1923.

⁸ Engels, Der Ursprung der Familie atd. 272.

⁹ Kautsky, Das Erfurter Programm 17246.

se široce rozepisuje: „Žena nové společnosti je sociálně a hospodářsky úplně neodvislá... Volí si pro svou činnost ony obory, které vyhovují jejím přáním, náklonnostem a vlohám a působí za stejných podmínek jako muž. Jsou praktickou dělnicí v nějakém odboru jest po jinou část dne vychovatelkou, učitelkou, ošetřovatelkou, a ve třetí části dne pěstuje nějaké umění neb vědu a ve čtvrté vykonává nějakou správní funkci. Koná studia, uplatňuje se v práci, požívá radovánek a zábav se sobě rovnými nebo s muži... Ve volbě lásky je jako muž svobodná.“¹ „Úplná emancipace ženy a její plné zrovnoprávnění s mužem je jedním z cílů našeho kulturního vývoje, jehož uskutečnění nedovede znemožniti žádná moc světa.“²

Je pravda, že žena je sama svým pánem a že nemusí se starati o nikoho, ani o svého muže, ani o své děti nikoliv? Náзор ten je zase důsledkem individualismu, a co řečeno výše proti tomuto, platí i zde. Je nesprávně, odloučí-li se člověk od ostatních úplně a bez srdce mluví — snad toto odloučení je ve většině případů jen předstíráno a zakrývá pouze mrazivě vypočítavé, křemenovitě tvrdé, v sebe jen soustředěné sobectví — bez srdce mluví s Kainem: „Zdaliž já jsem strážcem bratra svého?“ Uprostřed společnosti a z milosrdných almužen společnosti lidské jsme vyrostli. A je to proti všem zásadám spravedlnosti, když nechceme uznati, že jsme dlužníky společnosti, a svému závazku jen tehdy učiníme zadost, když dluh splatíme těm, jež společnost zvláště péči naší svěřila.

27. Bylo by ku prospěchu rodiny, kdyby v ní žena byla úplně rovnoprávná muži? — Rodina je společnost; ale každá společnost, má-li úspěšně pracovati, musí míti hlavu, která umožňuje v ní jednotu podnikání, zabraňuje roztržštěnosti ve snahách a rozhoduje i v drobnějších sporech, vzniknou-li mezi jednotlivými příslušníky. I ony státy, v nichž demokracie je hluboko do všech důsledků provedena, mají v čele osobnosti, v jichž rukou vrcholí moc zákonodárná i výkonná a jejichž příkazům jsou ostatní povinni se podrobiti. Rodina je malá sice, ale skutečná společnost; v ní že by nemělo býti hlavy, jež by ty zodpovědné úkoly prováděla? v rodinách, že by nedocházelo k různostem v názorech a snahách? rodina tedy že by nepotřebovala onoho jednotného vedení, které je pro každou společnost nezbytnou nutností?

Tím nemá arci býti řečeno, že muž má býti v rodině despotou, který stále vůči své manželce uplatňuje své tyranství. Věčně zůstanou pro správný vzájemný poměr muže a ženy v manželství směrodatná slova sv. Pavla: „Ženy buďtež poddány mužům svým jako pánu, neboť muž jest hlavou ženy, jako Kristus jest hlavou církve... Muži, milujte své manželky, jakož i Kristus

¹ Bebel, Die Frau 176474-5.

² Bebel tamže 482; viz dále tamže stať „Die rechtliche Stellung der Frau“ str. 277-311.

miloval církev a vydal sebe sama za ni, aby ji posvětil, ... aby sám sobě představil církev jako slavnou, jako takovou, která by neměla poskvrny ani vrásky neb něco podobného, nýbrž aby byla svatá a bezúhonná. Tak i mužové mají milovati manželky své jako tělo své. Kdo miluje svou manželku, sebe sama miluje.“¹ Je-li tato nauka sv. Pavla vodítkem v rodině, předejde se obojímu nebezpečnému úskalí: předně zachrání se jednota vedení, poněvadž muž je hlavou; současně však je zabezpečeno i postavení ženy, neboť když muž má milovati ženu svou jako sám sebe, když ji má milovati láskou tak obětavou, tak něžnou, tak velkomyslnou, jako Kristus miluje církev, pak jistě svého postavení nezneužije ke zbytečné, domýšlivé, urážející vypínivosti vůči ženě, pak bude ochotně u ní jako u své Bohem dané pomocnice hledati v případech zodpovědných i drobných rady, bude míti na zřeteli její blaho, nebude s dětinskou naivností určovati každý krok její ani s ponižující nedůvěrou uzamykati před ní tajemství a statky. „Muž je hlavou ženy. Mužové mají milovati manželky své jako tělo své. Kdo miluje svou manželku, sebe sama miluje.“

28. Může, ale nemusí vrhati černé stíny na rodinný život také zvýšená účast na veřejném životě, která ženám v posledních letech, částečně také vůbec v posledních desetiletích byla přiznána. Hlasovací právo není dozajista pro ženy takovým úžasným ziskem, za jaké bývá v kruzích sufražetek vydáváno; ale není ani pro rodinu nebezpečím tak příšerným, jak bylo neústupnými odpůrci líčeno. Nelze popíрати, že je mnoho pravdy v některých — v některých, pravím — vývodech protivníků volebního práva žen, na př., že představitelem rodiny ve veřejnosti je muž, že mnohé ženy příliš se vrhnou do víru veřejného života, i ke škodě svých rodin, že žena tím, když vychovává řádné budoucí voliče ze svých dětí, má nepřímou silnou účast na rozhodování o blahu obce a státu, že příčinou rozháranosti ve vnitřním životě civilisovaných států není tak to, že dosud ženy neměly práva zasáhnouti přímo do zákonodárství, nýbrž v nesprávných zásadách, které veřejný život ovládaly, a že, budou-li tyto zásady dále v platnosti, že rozháranost potrvá, i když volebních lístků více než o 100 % ve volebních osudích přibude atd. — Ale zase nelze ani popíрати, že protivníci volebního práva žen, kteří se lekali, že touto novotou bude rodinný život namnoze úplně rozvrácen, hleděli na věc příliš černě. Veliká část žen tomuto svému právu, které ve mnohých státech je současně i povinností, vyhoví tak, že rodiny netrpí. Žena beztoho již dříve o veřejné záležitosti se zajímala a do nich nepřímou a neoficiálně zasahovala, takže nové právo je vlastně promluvením posledního slova ve věci, pro niž největší část podmínek již byla dána. Připouštím arci, že v době nejrušnějších

¹ K Efeským 5, 22-28.

týdnů volebních bojů, a to zvláště ve střediscích, v nichž volební zápas nabývá forem velmi podrážděných, projeví se i v rodinách důsledky nepříznivé. Připouštím dále, že u povah ženských jevících silnější sklon k zájmům veřejným než k tichým povinnostem domácím mohou se objeviti následky pro rodinný život osudné. — V celku však nelze říci, že by přiznání volebního práva ženám bylo přineslo rodinám podstatné a všeobecné škody, a bude zase záležeti na tom, aby ženy byly zodpovědnými činiteli vychovávány tak, by veřejnou činností ani v nejmenším netrpěl život rodinný. Ženy si dále musí býti vědomy, že plníce svědomitě svou úlohu manželek a matek vykonávají pro společnost dílo takové sociální hodnoty, že se mu v celku vzato ani politické a jiné veřejné úspěchy žen nevyrovnají.

29. Pokud se týká ostatní veřejné činnosti žen, ve spolcích sociálních, kulturních, vědeckých, sportovních, zábavních a j., bylo by nespravedlivostí ženám upírat k tomu zásadně právo. Avšak zdravý rozum žádá, aby splnily napřed do posledního písmene všechny své povinnosti v rodině, kde nikdo jiný nemůže jich nahraditi, a dle toho, kolik jim ještě času a energie zbývá, věnovaly se pak účelné práci mimo dům. Bylo by však osudným nejen pro postižené rodiny, nýbrž nepřímo i pro celek, kdyby ženy přenesly těžiště své působnosti z rodiny do veřejnosti. I v tom případě, kdyby se jednalo o spolky sebe lidumilnější nebo sebe více o sociální spravedlnost bojující. Jen v případech zvláště výminečných, kdy běželo by o podstatné blaho veřejné, mohla by býti uznána prakse opačná; ale i tam musily by aspoň cizími osobami býti zabezpečeny zájmy rodiny.

30. Osudně však působí na rodinný život také vážná změna v *etickém* nazírání mnohých žen. Mnohé nestačilo, že se emancipovala nábožensky, t. j., že odložila víru ve zjevené pravdy; emancipovala se i eticky. Tak se stalo, že vidíme dnes řadu žen, jejichž mravní názory pozorovatele přímo děsí. Jejich ideálem není postavit se do služeb lidstva obětmi přinášenými v rodině; jejich cílem je jen vlastní požitok. O nich platí slovo prof. Krejčího: „Prapodivné názory o bohu erótu rodí se ve fantasii žen takto se emancipujících. Vyskytují se básně, v nichž nezaznívá píseň lásky ušlechťující hrubý pud, nýbrž z nichž číší zcela hrubá vášeň a smyslnost — žena takto mluvící je zjev příšerný — jako zpitá bakchantka. Cudnost, ta speciální vlastnost žen, v níž vlastně spočívá kouzlo ženy podmaňující muže, stala se obětí emancipačních snah takto špatně pochopených.“¹ Dvěma, třemi slovy lze označiti tento stav ducha ženy falešně emancipované: *nevážnost k svatému mateřství*; ale ta dvě, tři slova nám před vědomí staví žalostné, nezměřitelné, nedozírné moře neštěstí, valící své nevyčerpatelné, smrtonosné vlny na lidstvo...

¹ Krejčí, Positivní etika 349.

DNEŠNÍ POMĚRY HOSPODÁŘSKÉ A RODINA

31. I hospodářský život v posledních desíletích ubíral se směrem, který nebyl příznivý rodině.

Již to v rodinném životě působilo změnu, že velická část prací, které byly dříve vykonávány v rodině, byla jí vzata a svěřena závodům, jež se oním úkolem zabývají odborně. Hospodářská soběstačnost rodiny byla tehdy daleko větší než dnes. Přesun zmíněný měl za následek, že poměr mezi členy rodiny se značně uvolnil. Jsme sice daleko od materialistického názoru, že rodinu svedly a udržovaly pohromadě jen zájmy hospodářské, a že tedy, když je o tyto zájmy postaráno dnes jinak a lépe, že rodina svou úlohu dohrála; avšak je skutečností, že tato změna soudržnost rodiny značně zeslabila. Bylo by arci dětinstvím, kdybychom proto chtěli činiti výtky hospodářskému životu, že rodinu o mnohé hospodářské úkoly ochudil. To je prostě hospodářský vývoj, který ostatně s sebou nese také mnoho dobrého. Chyba záležela v tom, že vývoj přišel příliš neočekávaně a že ti, kdož byli strážci rodiny, zapomněli v kritické chvíli, že když nezadržitelně slábnou a praskají některá pojítka, že je nutností, aby rodina jakožto nevyhnutelná sociální jednotka byla ve svém trvání zajištěna pečlivým upevněním pojítek ostatních.

32. Ještě větší pohroma přivalila se na rodinu těžkými a dalekosáhlými změnami poslední doby. Není příznivějšího prostředí pro rodinu nad střední samostatný stav. Ani v poměrech ochuzeného proletariátu ani na výšinách velikého bohatství se rodinnému životu příliš nedaří; nedaří se mu zvláště dobře ani v prostředí armády veřejných zřízcův a úředníků. Nejbujněji se rozvíjí tento společenský činitel ve státě, v němž za okolností jinak stejných je co největší počet hospodářsky neodvislých rolníků, živnostníků, obchodníků a jiných příslušníků středního stavu. Avšak v hospodářském vývoji uplatnila se mocně industrialisace, jejímž vlivem byla velická část středního stavu stržena do výroby průmyslové. Rovnoběžně s tím činila ve velké částistátů rychlé pokroky byrokratisace administrativy, v jejichž úřadech a podnicích veliký počet obyvatelstva nalezl útulek ať již jako zřízcenci nebo jako úředníci. A čím více bude tento proces pokračovati, čím více bude mizeti střední stav, čím nižší procento budou tvořiti rodiny hospodářsky samostatné v celkovém počtu rodin, tím rozsáhleji a osudněji se bude jeviti roklad rodiny.

33. Nešťastně zasáhlo do osudu rodiny také daňové zákonodárství, které v té věci jako by bylo slepé: nová a nová břemena uvaluje právě na rodiny početnější. Jako by vůbec nedovedlo oceniti, čím pro stát rodiny jsou. Daň z krve, službu vojenskou, která pro mnohou rodinu znamená i těžkou obět finanční, stát ukládá rodinám bez ohledu na jejich početnost, a tak jsou za-

tiženy rodiny s větším počtem dětí daleko více než rodiny s jedináčkem. Daně nepřímé, ze kterých dnes státy mají velmi důležitý ne-li hlavní zdroj příjmů a které jsou uvaleny i na věci k životu nejnezbytnější, doléhají svou tíží na rodiny s hojnějším počtem dětí, kde tedy spotřeba je mnohem větší, daleko více než na rodiny malé. Vůbec zákonodárství ve mnohých státech, ač se znova a znova ujišťuje, že před zákonem jsou si všichni rovni, je takové, že jednotlivcům žijícím bez rodiny nebo v bezdětném manželství neb s rodinou maličkou nadřazuje, kdežto rodinám větším je nepříznivé.¹ — Není ani divu: veliká část zákonodárců v kulturních státech jsou lidé chránící se větší rodiny a neznající bolesti a břemen větší rodiny! Od těch rodiny větší jiného nic čekati nemohly a nemohou!

Jakých rozměrů tato poslední okolnost nabývá, patrně je z mužných slov, jež napsal profesor právnické fakulty v Paříži P. Bureau: „Víš se to tak, jak by se to vědět mělo, že jsme měli v poslanecké sněmovně přes dvě stě poslanců starých mládenců, že téměř všichni ostatní měli právě jen tak jedno neb dvě děti, neb že jich neměli vůbec; že i za této války, války strašné, již jsme nepřijali a v níž jsme nepokračovali, leč jen abychom zajistili svým potomkům právo žít se ctí a ve svobodě, hlava státu a dva první ministři nejslovutnější, před tím než se dostal k veslu Jiří Clemenceau, buď nebyli ženati nebo neměli děti; že úředníci, kteří dospívají vrcholu moci a na místa nejvýhodnější, jsou téměř všichni nezměnitelně neženatí neb nemají leč nejmenší počet dětí; že mezi členy institutu je jen velmi málo takových, kteří by měli četnou rodinu.“ V podobných těžkých výtkách pokračuje Bureau.² Platí však jeho hořká slova jen Francii? Ne také jiným civilisovaným státům? ...

34. Skodí ve mnohých případech rodině dále také to, že v některých povoláních dlužno příliš, příliš odkládati se založením rodiny. Žádá se v nich na př. dlouholeté studium předchozí, které stěží může býti ukončeno kol 25. roku, pak je potřebí prodělati předběžnou praxi, a když i toho je dosaženo, je plat v prvních letech působnosti často nedostatečný, aby z něho mohla býti uživena a na „stavovské“ výši udržena rodina. Proto odklad se ženitbou. Ale to mívá zase nedobré následky pro pozdější život rodinný. Snad si tak budoucí otec navykne potřebám a výdajům, jichž si později v rodině nebude moci dovoliti. Snad také jeho mravní život utrpí otřesy, protože život v rodině je pro velikou část dospělých lidí archou záchrannou. Snad také v budoucím manželství bude značný rozdíl ve věku manželů, a když v tom se jistá hranice překročí, nebývá to pravidelně požehnáním pro manžely. — Čím více pak je takových lidí, již musí odsunouti manželství

¹ Sr. Gruber, Popul. ot. 157, Auburtin, Natalité 94 n., Grassl, Geburtenrückg. 159.

² Bureau, L'Indiscipline des Moeurs, 96-97; sr. i str. 97-99.

až do pozdější věku, tím většímu nebezpečí je vystaven i celek. Jest u nás, zvláště ve větších městech takových lidí málo?

35. Byly-li již před válkou poměry hospodářské pro rodinu nepříznivé ve mnohém ohledu, je tomu tak po světové válce ještě více. Neboť má-li býti život rodinný řádný, je k tomu v celku vzato potřebí jistého, i když ne vysokého, tož přece jakéhosi blahobytu. V době veliké hospodářské krise, která po válce na svět těžce dolehla, je mnohemu cesta k založení rodiny zatarasena, jinému pak život rodinný velmi ztížen. Zvláště v těch státech, které byly světovou válkou a její dohrou hospodářsky vyčerpány nejvíce, jeví nezaměstnanost, stagnace a ostatní projevy a důsledky hospodářské krise svůj zhoubný vliv na rodiny nejnebezpečněji.

36. Velmi bolavou ranou v otázce rodinné po válce je přede vším otázka bytová. Ta otázka byla zde již před válkou: je nutným následkem vzrůstu obyvatelstva, nedrží-li zřizování nových bytů stejného kroku s tímto vzrůstem, dále urbanismu, jevíciho se v tom, že střediska kulturní nebo průmyslová do sebe ssála stále větší a větší počet obyvatelstva z venkova a neměla ho kde ubytovati, a také zvýšených nároků, jež moderní lidstvo na byty klade. Skod, jež byly vývoji rodinnému právě krisí bytovou způsobeny, nelze dosud přesně přehlédnouti. Ale stačí vzpomenouti si na byty v prozatímních barácích v blízkosti velkých měst, kde hromadně bydlí jako v osadě nějaké padesát, sto i více rodin chudých; na veliký počet mladých lidí, kteří nemohou nalézt rodinného bytu a proto žijí bez manželství v poměru, jehož s mravního stanoviska nelze schváliti; na dlouhou řadu rodin, jichž živitel působí v městě třeba velmi vzdáleném a k rodině jen občas dojíždí; na řadu bytů, které jsou výsměchem všemu zdravotnictví.

Aspoň několik číslic. Přednosta statistické kanceláře města Prahy dr. Šiška uveřejnil zprávu o přelidněných bytech v Praze dle stavu při sčítání lidu 15. února 1921. Za přelidněný považuje byt, ve kterém na jednu vytápěnou místnost (pokoj neb kuchyň) připadá více než 2 osoby. V tu dobu bylo v Praze 52.411 přelidněných bytů, t. j. téměř třetina všech obydlených bytů a bylo v nich přítomno 265.068 osob, plné dvě pětiny (41⁰/₀) veškerého obyvatelstva soukromých bytů. K odstranění přelidněnosti v Praze bylo by podle výpočtů autorových třeba 29.606 bytů . . . Nejvíce jsou přelidněny byty sklepní a souterrainní (ze 48¹/₀) jakož i služební, byty dělnické jsou přelidněny téměř z polovice (49²/₀).¹

Není správné chtít činiti život sociální závislým jenom výlučně od hmot-

¹ Šiška J., Přelidněné byty v Praze, Praha 1923. - Dle referátu Dr. Ant. Boháče v Československém statistickém věstníku, Praha 1923, 221. Velmi dobrá práce je v Risler G., La Crise du Logement, Paris 1921.

ných podmínek. A neposuzoval by ani rodiny správně ten, kdo chtěl její nynější úpadek vysvětlovati jen uvolněním života náboženského a mravního. Hospodářské momenty zavinily velmi mnoho též, a má-li býti rodině pomozeno, je nezbytno, aby byla ucpána i zřídla obtíží rázu hospodářského!

D O D A T E K. E U G E N I K A A R O D I N A

37. Jiné nebezpečí na rodinu se přivalilo z výstředních snah eugenických. Není eugenika v zásadě špatná myšlenka. Neboť péči o to, aby potomstvo rodilo se zdravé a vyvíjelo se za podmínek zdraví příznivých, můžeme jen pozdraviti. A právě to je cílem eugeniky: „vybadání činitelů ovládajících vývoj člověka jakožto součásti celku národního, jako člena společnosti lidské a péče o prostředky, jimiž by se docílilo náležitého uplatnění a ochrany oněch činitelů při vývoji každého jednotlivce“.¹ Eugenika arci nesmí jíti tak daleko, aby své zámysly stavěla nad příkazy mravnosti. Ale v tom chybuji výstřední eugenikové: ani mravoukou si nechtějí nechati vázati ruce. Mimo-manželský styk, „aby byly splněny úkoly generativní, může býti dokonce eventuálně povinností“, praví profesor něm. university pražské Ehrenfels,² když byl před tím stanovil, že „podstata přirozeného výběru spočívá v tom, že méněcenná individua se od plození vyloučí, kdežto výše vyvinutá se tím hojněji rozplozují“.³ Švýcarský profesor Forel, jehož kniha i u nás se hojně čte a to nejen mezi odborníky, nýbrž proniká i mezi širší vrstvy, píše: „Chce-li nešťěstí tomu, že v manželství činí sterilita jednoho ... druhému, zdatnému druhovi rozplození nemožným, tu by měly zákonem a obyčeji uznané bigamie nebo konkubináty věc opět napravit. Nemohu ani dosti zdůrazniti, kterak jest nutno, aby zamezení plození u bídných, neužitečných lidí, jakož i zotavení, jež jsme povinni dopřáti ženám mezi jejich těhotenstvími, bylo vyrovnáno tím, že všemi silami podporujeme rozmnožování lidí zdatných, zdravých a prospěšných. Jest také bolestným zjevem, že dneska tolik pěkných, pilných a prospěšných dívek zůstává starými pannami jenom proto, že nemají peněz a nechtějí se vrhnouti do náručí prvního lepšího darebáka. Bylo by opravdu lépe, kdybychom dovolili trochu svobodné polygamie při stejném oprávnění obou pohlaví, než nechati zajíti tolik dobrých zárodků.“⁴

Eugenika má tedy dvojí cíl: Předně umožniti lidem zdatným hojně rozplozování, i když by při tom hranice rodiny měly padnouti. Za druhé zabrániti

¹ Růžička, Biologické základy eugeniky 708.

² Ehrenfels, Sexualethik 99.

³ Ehrenfels tamže 70.

⁴ Forel (přel. Seifert), Pohlavní otázka III, 142.

plození lidem meněcenným, a to především tím, že jsou učiněni neplodnými. Meněcenným: to jest lidem chorým, slabým, úbytěmi trpícím, slabomyslným, zločincům, trpícím padoucníci, pijákům a lidem odkázaným na podporu. V některých částech Spojených států severoamerických již je zavedeno v jistých případech i zákonem. Ale eugenik Laughlin, vycházející z předpokladu, že celou desetinu v obyvatelstvu státu tvoří „méněcenní“, žádá, aby ve Spojených státech desetina obyvatelstva byla sterilisovaná!¹ Ve jménu veřejného blaha!

Kdyby eugenika měla býti prováděna dle těchto směrnic, byla by to pohromou pro lidstvo. Uznává zde těžkosti i dr. Růžička, který — jak je patrné na př. ze str. 487 jeho knihy — s eugenickými opatřeními mnohými souhlasí, i s takovými, k nimž morálka katolická svoliti nemůže. Píše, že praktické uskutečnění naráží na „ohromné mnohdy nepřekonatelné obtíže. Neboť, pokud chce zabránovati určitým jedincům nevhodnou vlastností nadaným nebo pocházejícím z rodin, v nichž takové vlastnosti se opětovně vyskytují, účast na plození, je na snadě možnost nespravedlivého postupu . . . Pocit křivdy, jednotlivci neprávem způsobený, je zřídlem tolika zla, že kdyby se ho eugenika dopustila, pozbyla by svého oprávnění . . . Pokud selektivní eugenika naopak chce určité jedince bez ohledu na jejich vůli spojovati k plození, zasahuje dle nynějších názorů tak hluboko do práv sebeurčení a osobní svobody, ano vede . . . k požadavkům a počínům namnoze absurdním, nebiologickým, nehumánním, ano protikulturním, že z části nemá naděje na uskutečnění, z části pak teprve, až snahy jednotlivců vlivem nové morálky splynou v jedno s potřebami celku.“²

Až s rozhořčením nutno zamítnouti některé přehmaty eugeniků, jak je naznačuje dr. Růžička v posledních svých právě uvedených větách; jenom že je potřeba je zamítnouti daleko nekompromisněji než on, a ne pouze pro nynější stav názorů, nýbrž jednou pro vždy. Neboť v přirozenosti lidské jest založena potřeba člověka, aby vyrůstal ve spořádané rodině, a proto vše, co rodinu ničí, i když to má některou stránku lákavou, je nakonec pro jednotlivce, pro rodinu i pro národ neštěstím. Člověk je daleko více než zvíře; a proto způsoby zušlechťování dobytka nemohou býti na něho pouze přeneseny. Člověk je bytost v první řadě nábožensko-mravní, a všechny reformy, které nepříznivě působí na tuto jeho stránku, jsou pro něho darem danajským. A kdyby okamžitý úspěch byl sebe skvělejší, kdyby první sladké opojení těmito úspěchy bylo sebe příjemnější, železná spravedlnost mravního řádu provede trpké závěrečné účtování!

¹ Viz podrobněji Růžička, Biologické základy eugeniky 487, Muckermann, Kind und Volk I 181-194.

² Růžička, Biologické základy eugeniky 723, 724.

D. MODERNÍ PRÁVNÍ NAZÍRÁNÍ NA MANŽELSTVÍ

K celé otázce. Coden Iuris Canonici. - Obecný zákoník občanský pro republiku Československou. - Sbirka zákonů a nařízení státu Československého. - Schneider Č.-Müller J., Základní nauky církve katolické (dle okruž. listů Lva XIII.) V Praze 1904. - Soldát A., O jednosti a nerozlučnosti manželství. V Praze 1906. - Wernz Fr., Ius Decretalium T. IV. Romae 1904. - Gasparri P., Tractatus canonicus de matrimonio, Paris 1891. - Leitner M., Lehrbuch des katholischen Eherechts. Paderborn 1920. - Linneborn J., Grundriss des Eherechts, Paderborn 1922. - Hollweck J., Das Zivileherecht, Mainz 1900. - Chénon E., Le Rôle social de l'Église. Paris 1921. - Glasson E., Le Mariage civil et le Divorce, Paris 1880. - Lemaire R., Le Mariage civil. Paris 1901. - Fournier P., Le Mariage chrétien. Paris 1921. - Vacek J., Manželské právo, v Brně 1922. - Svoboda E., Budoucí právo manželské, v Praze asi 1919 (b. r.) - Ostrý Th., Výklad rakouského práva manželského a snahy po jeho reformě, v Praze 1911. - Mitteis H., Bürgerliches Recht. Familienrecht. Berlin 1923. - Naumann F., Staat und Familie, Berlin (b. r.) - Horák A., Zákon rozlukový po roce praxe. V „Právniku“, Praha 1920.

ÚSILÍ STÁTU O PRAVOMOC NAD MANŽELSTVÍM

1. Velikou vinu na rozkladu rodiny má moderní stát. Už i tím, že trpí, aby byly rozšiřovány nauky a mravy, podryvající instituci rodiny, bez níž stát sám nakonec visí ve vzduchu. Jest úplně pochybeno, když stát dělá jen smutečného hosta v průvodu, v němž se nese mrtvola rodiny do hrobu. Jest úkolem státu, aby byl nejen trpným divákem při všem tom, co se s rodinou děje, nýbrž aby sám z vlastního popudu zákonodárstvím nebezpečí od ní odvracel a tvořil podmínky, v nichž by zkvétala co nejvíce. Činí však to moderní stát? Ujímá se ochrany rodiny proti zhoubným vlivům s tou rozhodností, umožňuje její rozvoj s tou velkodušnou obezřetností, jak toho důležitost její vyžaduje?

Moderní stát pracuje i přímo proti rodině. Předně tím, že se snaží, aby dostal manželství zcela do své pravomoci a prohlásil je tak za věc ve své podstatě světskou, zbavenou posvátného rázu a zdroje nadpřirozených milostí, jimiž byla vypravena dříve. Dále tím, že přímo podporuje uvolnění svazků mezi příslušníky rodiny a posiluje odstředivé síly v ní. Konečně tím, že na sebe chce strhnouti stále větší část práv patřících rodině, tak že tato je v nebezpečí, že se stane jen prázdnou bezcennou skříní, z níž vzácný obsah jest úplně vybrán...

2. Jest usilováno o to, aby manželství bylo úplně zabráno do pravomoci státní. V příručce manželského práva, z níž velká část našeho právníckého dorostu bude čerpati své názory směrodatné pro celý pozdější život, píše prof. dr. Vacek: „Pod tlakem přirozeně-právních názorů troulala si . . . velká revoluce francouzská prohlásiti . . . zásadu, že manželství vůbec nelze platně uzavřiti před zřizenci kterékoliv společnosti náboženské, nýbrž že k úkonu manželských obřadů jest příslušný stát sám, který je dá vykonávati svými zřizenci vlastními . . . Během století devatenáctého myšlenka, že stát sám jest oprávněn a povinen postarati se o jistotu ohledně manželských poměrů populace tím, že dává sňatkové obřady vykonávati výhradně svým vlastním zřizencům, zvítězila v legislačních názorech celé řady států moderních: Obligatorní sňatky civilní znají dnes kromě Francie téměř veškerý státy románské, Italie, Portugalsko, Rumunsko, Belgie, Brasilie, Argentina; myšlenka ujala se, tu dříve, tam později, i ve zcela nebo většinou protestantských, v Nizozemí, v Německu a ve Švýcarech, ba dokonce i ve státech pravoslavných, jako v předbolševickém Rusku.“¹ „Moderní stát demokratický . . . hřeší na svých vlastních zájmech, uzákoní-li na místě civilního sňatku obligatorního pouze civilní sňatek fakultativní nebo subsidiární. Jest jisto, že pro doby moderní se nikterak nehodí právní pravidlo, dle něhož jest dopřáti kterékoliv ze společností náboženských právo, aby její příslušníci uzavírali manželské sňatky *pouze* před jejími zřizenci. Uzákoní-li však stát sňatek fakultativní nebo subsidiární, nutí jaksi církve římsko-katolickou k stálému odporu proti vlastnímu svému zákonodárství, a zároveň přehlíží, kterak nebezpečným může se sociálnímu životu státu zjev, že v širokých vrstvách lidu jsou stále pochybnosti o tom, zda sňatek uzavřený pouze před zřizencem státním jest platným i pro přesvědčení náboženské, anebo zase o tom, zda sňatek uzavřený pouze před církevním zřizencem zaručuje, že občan splnil i svoji povinnost vůči státu. Naproti tomu, je-li ve státě zaveden civilní sňatek *obligatorní*, nesnáze mizí rázem.“²

Důvodem pro toto zabránění je teorie, že stát je svrchovaným pánem na svém území: „Pokládáme za nedůstojné samostatného státu, stojí-li byt i jen v některém oboru svého zákonodárství v područí korporace, která mu má býti podřízena a také v některých věcech mu skutečně podřízena jest. Pojem svrchovanosti státní vyžaduje, aby si zákony své dával sám bez ohledu na kterákoliv ustanovení moci cizí; a takovou mocí jsou i církve, zejména však římsko-katolická . . . Stát, který tak nečiní, stojí pod kuratelou.“³

¹ Vacek, Manželské právo 130, 131.

² Vacek, tamže 136.

³ T. Ostrý, Výklad rakouského práva manželského a snahy po jeho reformě. Str. 59, 60.

Katolíci prý by neměli viděti v občanském sňatku nic proti svému svědomí. „Skutečně zbožný věřící snad i věří ve svátostnou moc slibu, daného před oltářem. Pro takové sňatek v kostele zůstane vždy zachován. Či je to snad hřích proti zbožnosti, jestliže snoubenci před svatbou odevzdají knězi doklad úřední o tom, že před zástupcem úřadu správního, před dvěma svědky a zapisovatelem prohlásili souhlas k manželství, že budoucí sňatek — který může později býti také v kostele ohlášen — byl po deset dní . . . oznámen na desce úřední v obcích snoubenců a u správního úřadu první stolice ? To je vše, co se žádá. Předchozí sňatek občanský jako právní nutnost pro všechny a úplná volnost snoubencův, aby pak — přejí-li si toho — tímž způsobem jako dosud slavili sňatek v kostele.“¹

3. První mohutný náraz do posvátnosti manželství učinil Luther, který prohlásil manželství za světskou záležitost: „Protože sňatek a manželství jsou světskou záležitostí, nemáme my duchovní a sluhové církve při něm co rozhodovati.“² „Proto věz, že manželství je zevnější věcí jako každá jiná světská záležitost.“³ „Jak však se mají u nás pořádati manželské záležitosti nebo rozluky, řekl jsem, že se to má přikázati právníkům a hoditi pod světskou pravomoc, poněvadž manželství je načisto všední, zevnější záležitostí.“⁴ — Tato nauka zůstala pak majetkem protestantismu. Ještě nyní píše naučný slovník protestantské bohovědy: „V sekularisaci manželství uznáváme oprávněný požadavek z křesťanské představy o státu; manželství jest občanská záležitost; církvi tím (civilním sňatkem) není nic vzato.“⁵ Že protestanští panovníci tuto pravomoc rádi přijali, že vzepjaté vlny nacionalismu a absolutismu, vybuchnuvši v galikanismu a absolutismu, též chtěly se zmocniti vlivu na manželství, že vzrůstající protikřesťanské směry ve své snaze posvětití veškeren život a vypuditi vliv církve ze všech institucí, že sebevědomá státní moc při svém úsilí strhnouti na sebe co nejvíce práv a při své žárlivosti na moc církve v první řadě obrali si za svůj cíl dostati manželství do své výlučné pravomoci, je samozřejmo.⁶

4. Jest potřebí dále všimnouti si, jak nazírá moderní stát na podstatu manželství. Náš občanský zákoník mluví o tom, co jest manželství v § 44, a to slovy: „Svazky manželské vznikají smlouvou manželskou. Smlouvou man-

¹ Svoboda, Budoucí právo manželské 4.

² Luther, Traubüchlein, Anhang zum kleinen Katechismus (u Leitnera, Eherecht 81 pozn.)

³ Luther v kázání „Vom Ehelichen Leben“ 1522 (cituje Bebel, Die Frau 17678).

⁴ Luther, cituje Bebel, Die Frau 78.

⁵ Steffen v lexikonu Die Religion in Geschichte und Gegenwart, II 216.

⁶ O vývoji civilního manželství viz Chénou, Le Rôle social de l'Eglise, partii Réaction contra l'influence de l'Eglise (totiž sur la famille) à partir du XVI^e siècle, str. 80-95, stručně v Soldátově O jedinosti a nerozl. manželství 90-92.

želskou muž a žena dle zákona projevují, že chtějí napořád žiti pospolu, ploditi děti, vychovávat i je a pomáhati si navzájem“.

Jest manželství smlouvou? Nesporně ano. Neboť smlouva je vzájemná a závazná dohoda dvou neb více osob.¹ Tento výměr přiléhá plně na manželství. Neboť při sňatku muž a žena k tomu dle zákona způsobili odevzdávají si opravdové a vzájemné právo na svá těla s ohledem na to, aby plodili a vychovávali potomstvo a splnili i ostatní úkoly manželství; tato smlouva se děje řádným vzájemným projevem souhlasu. Není potřebí dokazovati, že manželství smlouvou je. Neboť mezi právníky světskými je tato věta uznávána všeobecně, mezi profesory církevního práva rovněž. Někteří ojedinělí kanonisté, na př. Vering, Schulte byli sice jiného názoru, ale stojí se svou domněnkou tak opuštěni, že jeden z nejlepších znalců církevního práva, Gasparri, na jejich adresu píše: „Někteří novější spisovatelé jednající o manželství takřka bojí se slova smlouva, jakoby takové jméno buď manželství snižovalo, nebo jakoby svádělo k méně správnému pojmu manželství. Stoupenci těchto názorů, mezitím co s jedné strany projevují velikou pošetilost, s druhé strany daleko bloudí od pravdy, protože manželství jest opravdová smlouva, ač daleko vyššího řádu, zvláště mezi křesťany.“² Jiný slavný kanonista, Wernz, uznává sice, že tito autoři byli sice vedeni nejlepším úmyslem, aby totiž mohli účinně potírat nesprávné teorie o smlouvě manželské, káře je však energicky, že zašli za spravedlivé hranice.³

O každé řádné smlouvě prohlašuje filosofie právní, že čerpá svou závaznost z vyšších světů. „Jedni ji vyvozují z vyšší zásady spravedlnosti: vyvolal jsem v druhém, čině s ním dohodu, oprávněnou důvěru, kterou oklamati nemám již práva... Jiní se dovolávají prostě sociální nutnosti. Smlouva je nezbytným prostředkem hospodářského života. Ztratila by úplně svou cenu, kdyby nebylo možno počítati na trvanlivost závazku, jenž ze smlouvy plyne.- Ať už zvolíme první nebo druhý z těchto výkladů, nebo ještě lépe když je kombinujeme, docházíme vždy k tomuto závěru, že po dlouhou dobu se lidé dopouštěli překvapujícího omylu, označující jako zdroj závaznosti smluv autonomii vůle; neboť smlouva velmi často nese s sebou oběť osobního zájmu jedné ze smluvních stran, která změnila mínění, u níž vůle dneška se vzpouzí proti vůli včerejška a kterou přesto autorita sociální proti její vůli udržuje

¹ Vřešťál, Katolická mravouka, v Praze 1916 II/II 306. Sr. § 861 občanského zákoníku: „Kdo dal na jevo, že na jiného chce přenést právo své, totiž, že mu chce něco dovoliti, nebo dáti, že pro něho chce něco vykonati, nebo že jemu k vůli chce cosi opomenouti, zavazuje se přípovědi; když druhá strana k přípovědi takové platně svoluje, obě strany souhlasnou vůlí sjednávají smlouvu.“

² Gasparri, Tractatus canonicus de matrimonio I 118.

³ Wernz, Ius Decretalium IV. 46.

uvězněnou v poutech smlouvy, jež se stala nenáviděnou. Proč ? Protože všeobecný zájem toho vyžaduje důrazně“.¹

5. Jest však manželství jen průměrnou smlouvou ?

Otázka má daleký praktický dosah. Neboť je-li manželství jen takovou smlouvou jako každá jiná, pak je přirozeno, že přísluší zcela lidem, respekt. státu rozhodovati i o manželství, jako rozhodují o všech průměrných smlouvách. Na doklad uvádím: Zákonodárné shromáždění francouzské přijalo 12. února 1792 zásadu: „Manželství není než občanská smlouva.“ Míněním pak bylo, že touto větou je řečeno, že lidé resp. stát směji dle svého dobrozdání upravovati manželství, tak že když na př. byla asi za půl roku výslovně odhlasována i možnost rozluky, mohlo býti ve shromáždění učiněno prohlášení: „Odhlasovali jste rozluky, a je to ne tak nový zákon, ... jako spíše návrat k zákonu přirozenému. Vizte, na základě jaké zásady by bylo možno udělati zákon velmi jednoduchý a velmi krátký o rozluce. Manželství jest občanská smlouva. Jest v povaze smluv, že pozbývají platnosti týmž způsobem, jak byly utvořeny.“² S takovými důsledky se projevuje v mysli mnohých lidí teorie o manželství jako obyčejné občanské smlouvě. Ovšem při dalším vývoji smýšlení lidu vyvozuje důsledky další...

Manželství je sice smlouvou, ale o mnoho vyšší než jsou obyčejné smlouvy kupní, nájemné, služební a j. Neboť když někdo bere na sebe doživotní závazek jdoucí tak daleko, že člověk přenechává do vysoké míry druhému to, co má z pozemských statků nejdražšího, totiž svou *osobu*, a když od druhého slib podobného závazku přijímá, to je něco úplně jiného, než když s bližním činí dohodu o zevnějších statcích života, o dočasném přenechání svých sil tělesných neb duševních. Ve sňatku člověk přenáší na jiného doživotně kus práva na své tělo; duši svou spíná doživotně s duší bytosti jiné; přejímá vůči němu nejvyšší zodpovědnost; osud svůj z největší části svěruje do rukou jeho: je vůbec myslitelné, aby tato smlouva, v níž dává se v sázku štěstí jednotlivců, nebylo aspoň v hlavních rysech stanoveno vyšším zákonem, by tak pojištěno bylo jejich štěstí?

Avšak při manželství je potřebí přihlížeti ještě k jedné okolnosti a to k té, která je nejdůležitější při manželství vůbec, která tvoří *raison d'être* manželství, totiž ohled na dítě. Blaho dítěte musí býti zajištěno. Nemám zde na zřeteli blaho určitého individuálního dítěte v individuálním manželství. Nýbrž dítěte jakožto představitele budoucnosti národa a lidstva a manželství jakožto instituce, jež má tuto budoucnost zabezpečiti. Je vůbec myslitelné,

¹ Prof. práv. fakulty university v Grenoblu P. Cuche v přednášce na sociálním kongresu v Grenoblu 3. srpna 1923.

² Fonsegrive, *Mariage et Union libre* 243.

aby tato nekonečně důležitá otázka budoucnosti lidstva byla postavena na základ tak vratký, jakým by bylo manželství ponechané na milost a nemilost vůle lidí? Stanoviti základní podmínky smlouvy, která rozhoduje o doživotním osudu jednotlivců, ba o osudu národa a lidstva, že by mělo býti ponecháno libovůli náladovitých lidí? Ty podmínky, kterých příroda potřebuje nutně ku provedení velikých svých úkolů, nepředstupují před nás jako něco, co bychom mohli dle svého dobrozdání určovati, nýbrž jako něco, co ona ve hlavních rysech sama určuje zákonem přirozeným a před čím my musíme se v posvátné úctě skloniti; neskloníme-li se, dříve nebo později na následcích, zhoubných pro lidstvo, se ukáže, jakým je neštěstím, když se člověk zpupně staví nad řád přirozený.¹

6. Dokonce už je zvláště jasno, že použití norem vztahujících se na obyčejné smlouvy je vyloučeno při manželství křesťanů, o němž platí zásada: „Mezi pokřtěnými nemůže býti platné manželské smlouvy, aby nebyla sama sebou svátostí.“² A mohou o základních věcech při svátostech rozhodovati lidé?

Na odůvodněnou, že každé pravé křesťanské manželství jest již podstatou svou svátostí, stůjž zde ono místo, kde Lev XIII. ohražuje se proti učení těch, kdož rozlišují i při křesťanském manželství část svátosti a část smlouvy, „aby, ponechávající církvi manželství, pokud se řádu svátostného týče, sňatek vydali moci a úsudku světských vladařů.“ Papež píše: „Kristus Pán manželství povznesl k důstojnosti svátostné, avšak manželství nic není jiného než právě svazek, jenž pravoplatně jest uzavřen. K tomu třeba připojiti, že manželství proto jest svátostí, poněvadž jest posvátné zevnější znamení, které milost působí a které obrazem jest mystického spojení Kristova s církví. Avšak právě tento obraz a forma vyjádřena jest svazkem úplného sjednocení, jímž se muž a žena mezi sebou spojují, což však není nic jiného, než manželství samo... Nic pak neodporuje více pravdě, než názor, že svátostný charakter jest důstojnost jakási připojená svazku manželskému, nebo vlastnost, která zevně přistupuje a proto podle libovůle může se od svazku manželského odloučiti“.³

7. Stanovisko katolické církve je vyjádřeno i v novém církevním zákoníku v kanonu 1960 a 1961. Prvý zní: „Záležitosti manželské, týkající se lidí pokřtěných, právem vlastním a výlučným patří před soudce církevního.“ Druhý:

¹ O tom, že manželství je smlouvou zvláštního druhu, viz Soldát, O jedinství 19, Fonsgrive, Mariage et Union libre 231-257, Bureau, L'Indiscipline 287-393, Chabot, Les Droits de l'Enfant 100-106, Lemaire, Mariage civil 138 a zvl. Glasson, Le Mariage civil et le Divorce 484 nn.

² Codex Iuris Canonici can. 1012 § 2.

³ Lev XIII. v encyklice „Arcanum“, Schneider-Müller, Základy 240, 241.

„Záležitosti týkající se čistě občanských účinků manželství, jedná-li se o nich v první řadě, patří před soudce světského; jedná-li se o nich mimochodem a případečně, může o nich byti učiněn nálezn a rozhodnutí také od soudce církevního z vlastní moci.“¹ Odůvodnění k těmto větám možno najít zvláště v okružních listech Lva XIII. Tak v encyklice o křesťanské rodině píše: „Dovoláváme se svědectví památek starověkých, zvyků a zákonů oněch národů, kteří dosáhli vyššího stupně vzdělanosti a vynikali výbornější znalostí práva a spravedlnosti. Základním jejich názorem . . . bylo předem dáno, že, když myslili na manželství, posuzovali je vždy jako věc s náboženstvím a svatostí související. Proto bývaly u nich sňatky manželské posvátnými obřady, z moci velekněží, za účasti kněží uzavírány. Tak mocně působila na ducha lidského, jenž učení nebeského neznal, přirozenost věci, památka na původ manželství a vědomí pokolení lidského! — Je-li tedy manželství pojmem i podstatou něčím posvátným, slušno jest zajisté, aby nebylo řízeno a spravováno zákony vladařů, nýbrž božskou pravomocí církve, jež samojediná má správu věcí posvátných. Mimo to třeba nám zřetel vzít na důstojnost svátostnou, čímž manželství křesťanské nabylo nejvyššího důstojenství. Avšak ustanovovati a nařizovati co se svátosti týče, smí a může podle vůle Kristovy jedině církev, takže by to bylo zcela nesmyslné snažiti se, aby jen nejmenší díl této moci byl přenesen na vladaře světské.“² Jinde: „Že bylo manželství Pánem našim Ježíšem Kristem povýšeno k důstojnosti svátosti, je dogmatem, t. j. článkem víry nadpřirozeně zjeveným. Tuto důstojnost nelze však podle učení katolického považovati za jakousi zevnější vlastnost, která se k svazku manželskému připojuje, nýbrž patří k nejvnitřnější podstatě jeho od té chvíle, kdy Prozřetelnost boží z přirozeného svazku učinila svátost. Rozdíl tedy mezi svátostí a svazkem je jalový a neudržitelný, jakmile se ho má užítí za oporu tvrzení, že možno mezi křesťany uzavřítí svazek manželský, jenž není svátostí.“³

Aby se však předešlo nedorozumění, zdůrazňuji, že v kanonu 1960, jímž se vyjadřuje manželská pravomoc církve, omezuje se toto právo výslovně na manželství lidí křtěných. O manželství lidí nekřtěných platí zásada: „Světští vladaři následkem své veřejné moci i nyní vzhledem ke svým poddaným nekřtěným uzavírajícím mezi sebou manželství mohou stanoviti překážky rušící a vadící, pokud jsou rozumné a odpovídající právu božskému“,⁴ mají tedy manželskou pravomoc nad nevěřícími.

¹ Codex Iuris Canonici canon 1960, 1961; sr. c 1016.

² Lev XIII. v encykl. „Arcanum“ z 10. února 1880 ve Schneider-Müller, Základy str. 238.

³ Lev XIII. v breve k biskupům z Benátska 8. února 1893, Schneider-Müller, Základy 241.

⁴ Wernz, Ius decretalium IV 113. - O pravomoci v otázkách manželských s katolického hlediska viz především knihu Wernzovu str. 80-120, která je vzácným dílem a neobyčejně kritickým; o pojmu občanských účinků Gasparri, Tractatus canonicus de matrimonio I 166-168.

8. Není naším úkolem v této knize rozebíratí a vážití všechny důvody náboženské, právní, politické, historické, jimiž církev a stát dokazují své výlučné právo rozhodovati o otázkách manželských. Pro věřícího katolíka je spor ten církevními definicemi jednou pro vždy vyřešen. Nás zde zajímá jen tato část otázky: Je stanovisko církevní obhajitelné s hlediska sociologického? Jinými slovy: zajišťuje stanovisko církevní pro společnost vyšší sociální hodnoty než stanovisko státní?

Zajišťuje. A bylo by pohromou pro lidstvo, kdyby manželství mělo býti jen na světský základ postaveno.

Předně spory mezi mocí světskou a církevní spravedlivě ukončeny býti musí, protože zápas tak zásadní a často s velikou prudkostí vedený vyčerpává zbytečně energie a olupuje tak společnost o statky, jichž těmito energiemi mohlo býti ke všeobecnému blahu dosaženo. Spory ty dále působí, že je rozjitřena nálada nejen nahoře mezi vedoucími představiteli obou směrů, nýbrž i dole mezi obyvatelstvem, kde ne sice v každém jednotlivém případě, ale ve velmi mnohých svádějí se drobné rozhořčené bitvy, protože konflikt mezi povinností věrnosti vůči náboženství na jedné a povinností věrnosti na druhé straně dosahuje při subjektivním stavu mnohých svědomí rázu hrozivého a vybíjí se těžce i na venek. Mohou však prospívati takové spory veřejnému blahu?

Dále: Obojí instituce je nutná. I církev jakožto pracovnice o věčné blaho lidí a budovatelka základů státu, mravnosti v duších; i stát jakožto zajišťovatel pozemského blaha. Čím silnější jest každý z nich, čím větší je jejich autorita, tím více z toho těží společnost; ale současně tím více si upevňují své postavení navzájem. Naopak čím více je otřesena autorita jednoho z nich, tím více nakonec (ne okamžitě) ucítí na sobě oslabení obyčejně i druhý, tím více by za to pykal celek. A což kdyby jedna z těch institucí nespravedlivě dokonce sama otřásala druhou! Logika dějin je strašná! A spravedlnost dějin neprohlašuje svých rozsudků hned! Tím méně je ihned provádí!

9. Mysleme si nyní, že je zavedeno ve smyslu požadavků dr. Svobody ve státě závazné občanské manželství, že však je dovoleno snoubencům, aby, až budou sezdáni na světském úřadě a přinesou si o tom úřední doklad, šli před kněze a tam znova projevíli svůj souhlas manželský a přijali svátost

Velmi dobré je Lemaire, *Le Mariage civil* a Hollweck, *Das Zivileherecht*. Viz dále Schneider-Müller, *Základy* 235-245, Pohle, *Lehrbuch der kath. Dogmatik* III 566-577, Palmieri, *Tractatus de matrimonio christiano*, 250-311, Pesch, *Praelectiones dogm.* VII 441-450, Leitner, *Das kath. Eherecht*, Linneborn, *Grundriss des Eherechts*, Soldát, *O jednotnosti a nerozlučitelnosti manželství* 86-103.

tuto.¹ V praxi vytváří se poměry takto: V prvních dobách budou snoubenci, protože jsou ještě „ze staré školy“, svědomitě usilovati, aby manželství jejich platilo nejen před lidmi, nýbrž i před Bohem. U prostých lidí budou však v duši těžké pochybnosti, které že to manželství je platné, státní či církevní. Ale čím déle bude civilní sňatek trvati a čím více bude náboženský život chladnouti, tím více budou prostí lidé viděti v církevním sňatku jen prázdnou formalitu, bezcennou, obtížnou, snad i nákladnou, jen jakousi zevnější ozdobu. Toto upadávání úcty k dodatečnému křesťanskému sňatku bude podporováno důvodem, pro prostého člověka s věrou vychládlou tolik průhledným a tolik účinným: ke sňatku občanskému jíti musím, mám-li platiti za živícího ve slušném manželství, ke sňatku církevnímu jdu, jen chci-li. — Je samozřejmo, že při šíření se takové mentality bude působiti nejen tento „samočinný zákon o zrychleném pádu idejí k zemi“, nýbrž i pozitivní útoky na katolictví. Autorita církve takto těžce, snad smrtelně utrpí. Tedy věc není tak nevinná pro katolíka, jak ji odbývá prof. Svoboda větami jako: „Či je to hřích proti zbožnosti, jestliže snoubenci před svatbou odevzdají knězi doklad úřední o tom, že před zástupcem úřadu správního . . . prohlásili souhlas k manželství?“² — Což teprve, vezmeme-li v úvahu princip, který je v zásadě závaznosti předchozího občanského sňatku a současné přípustnosti dodatečných církevních oddavek ukryt, že totiž stát se zde prohlašuje za v první řadě příslušného, ne-li vůbec za jedině příslušného v otázkách manželských!

10. Pošramocen však z těchto sporů *nakonec* odchází i stát. Přechodně jeho moc může tím sice býti upevněna, a to snad vyznavačům machiavelistických zásad stačí. Ale toto odpoutání obyvatelstva od církve a připoutání na sebe vymstí se však nejenom jistě později, až ovoce zásady emancipace státu od Boha, až třeba po staletích, plně dozraje, nýbrž může vésti k poruchám i velmi záhy. Neboť vždy je ve spořádaném státě hojně lidí, kteří vědí, že stát má pouze pravomoc v mezích od Boha mu stanovených; a že když se zajde za tyto hranice, že platí zásada: „Poslouchati sluší více Boha než lidí“.³ A nebývají to obyčejně nejhorší státní občané ti, kteří se dopracovali až k této mravní výši! — Když nyní vidí, že stát si osobuje práva, která Bohem byla dána společnosti jiné, nutí poddané uznati princip, proti němuž se bouří jejich veškeré svědomí za naprosté jistoty přesvědčení o správnosti stanoviska církve — jistoty, již skýtá nadpřirozená víra —

¹ Mitteis (Bürgerliches Recht, Familienrecht 5) nazývá toto dovolení dodatečně přijat svátost „eine Höflichkeitsformel“ se strany státu vůči církvi!

² Svoboda, Budoucí právo manželské 4.

³ Skutky apošt. 5, 29.

když stát, představitel spravedlnosti, je dokonce trestán, když nechtějí si nechat znásilnit svědomí ve své spravedlivé věci — pak nastává rozladění mezi občany a státem. A co může býtii hrozivějšího pro stát, než když důvěra občanů k němu je podemleta ?

Spory o příslušnost škodí tedy i církvi i státu, a škodí arci především společnosti vůbec. Spor tudíž rozřešen býti musí.

11. A musí rozhodnutí padnouti pro stanovisko církve. Neboť jsou dvě základní podmínky manželství, jež musí býti zaručeny: pevnost svazku a život odpovídající účelu manželství. Obojí tuto podmínku zaručuje církev daleko bezpečněji než stát.

Zabezpečuje lépe pevnost. Nemůže býti zřízení nějaké lépe zajištěno, než když svými kořeny a svými základy tkví v Bohu nezměnitelném, nekonečném, nejvyšš spravedlivém. Proto všechny pilíře, jež nesou mravní budovu lidstva a bez nichž by se tato budova hroutila, tkví v Bohu. Pilířem společnosti lidské jsou řádné zákony: „živí se všechny lidské zákony z jednoho božího.“¹ Pilířem jest každá zákonitá autorita: „neměl bys nade mnou moci žádné, kdyby ti nebyla dána s hůry.“² Pilířem je pravda: „slovo, které slyšíte, není mé, nýbrž Otce, který mě poslal.“³ Pilířem je do jisté míry i přísaha, k níž se utíkáme v situacích nejkritičtějších, abychom dodali prohlášení svému věrohodnosti co největší: Boha jako svědka se zde dovoláváme. — Nuže, pilířem společnosti jest i manželství: když jsou si manželé vědomi nekonečné velebnosti boží, své úplné závislosti na něm, jeho všemohoucnosti, nekonečné spravedlnosti věčného Boha, když si uvědomí, že v jeho ruce skládají svůj slib, že jeho slovo zpečetuje jejich úmluvu, že v jeho přítomnosti zřekli se práva opustiti druhého z manželů, leč až po jeho smrti, když si tyto myšlenky nesou s sebou stále životem — je pak snadné zrušiti závazek tak před Bohem a z rukou božích převzatý? Bůh je spojil.⁴

Manželství však vybudované na lidech a institucích lidských? Vždyť celý svět je ve vývoji a v kvasu a varu. Vždyť ani není jisto, zda vůbec instituce stálého svazku manželského se udrží, protože „bylo-li třeba stálého svazku manželského k dosažení nynějšího stupně vývoje mravního, není tím řečeno, že další vývoj bude také vyžadovati této podmínky.“⁵ Vždyť všechny nové řády jsou vybudovány na vědě, a jedním z hlavních životních nervů vědy je princip relativy; věda otevřeně prohlašuje, že nezná „nic absolutně neochvěj-

¹ Heraklit, Stob. III 84 u Cathreina, Moralphilosophie I 343, sr. Cicero, De legibus, liber II c.4.

² Jan 19, 11.

³ Jan 14, 24.

⁴ Sv. Matouš 19, 6.

⁵ Krejčí, Positivní etika 315; sr. 492.

ného“, ¹ že „všecko vědění je jen relativní . . . a není žádné bezpodmínečné pravdy v oboru vědy,“ ² že „poznání a vědění naše je jen relativní“, ³ že „relativní jest jediná absolutní věc, již známe.“ ⁴ — Přimysleme k tomu, jak ne snadě je pro lidi myšlenka: my lidé jsme manželství uzavřeli, proč bychom zas, když jsme týmiž lidmi, je nemohli rozloučit? nebo když bychom konečně nemohli to učiniti my, proč by k tomu neměly moci úřady?

Dvojí základ pro manželství. Prvý: „Nebe a země pomínou, ale slova má nepomínou.“ ⁵ „Kristus týž včera i dnes i na věky.“ ⁶ Druhý: „Neznám nic absolutně neochvějného.“

Na kterém z nich státi bude manželství pevněji?

Které z těchto dvou manželství — za poměrů jinak stejných — se lépe osvědčí, až začnou pracovati v lůně manželství odstředivé síly se svou příšernou mocí?

Církevní sňatek více zabezpečuje splnění povinností manželských. Těmto povinnostem může býti ve značné míře učiněno zadost pouhými lidskými silami. Mají-li však býti splněny v *celém* rozsahu, za *všech* okolností, až do *smrti*, to jsou úkoly, na něž síly lidské nestačí. Jen maličko naznačuji: dlouhá léta trvajících, nevyléčitelná, těžká choroba jednoho z manželů; těžká, vleklá nemoc některého dítěte; námahy o zabezpečení slušného hmotného zaopatření všem dětem; těžké mravní nesnesitelné závady (opilství, naprostá nedbalost) nebo dokonce mravní zchátralost u jednoho z manželů nebo u některého dítěte; atd. Tyto úlohy ještě daleko více vzrostou, máme-li na zřeteli i náboženské poslání rodiny. Jakému nebezpečí je vystaven časem člověk, aby se všem těmto svým manželským povinnostem vyhnul, zvláště když mnohým je možno dosti lehce se vyhnouti, aniž by při tom zevnější čestnost byla poškozena.

Již v první části, kde bylo jednáno o sociálním významu svátosti manželství, bylo řečeno, jaké pomoci s hůry se manželům dostává za tím účelem, aby úloze své dostáli. Zde pouze stručně shrnuji, že manželům se při křesťanském sňatku dostává nenahraditelné, neocenitelné milosti stavovské, která stupňuje jejich síly tak, že mohou říci vítězně se sv. Pavlem: „Všechno mohu v tom, jenž mě posiluje.“ ⁷

¹ Adickes E., Charakter und Weltanschauung, Tübingen 1907, 16.

² Reinke J., Die Natur und Wir, Berlin 1907, 234.

³ Krejčí F., Psychologie, Praha 1902-1916, IV 132.

⁴ Stein L., An der Wende des Jahrhunderts 267. Cituje Klimke F., Hauptprobleme der Weltanschauung, Kempten 1914, 46.

⁵ Mat. 24, 35.

⁶ K Židům 13, 8.

⁷ K Filipenským 4, 13.

12. Jak osvědčily se dosud církve a stát jakožto vykonavatelé pravomoci nad manželstvím?

Předně církev. Muž nad jiné k tomu povoláný, profesor práv na pařížské universitě E. Chénon studoval vliv církve na manželský život, jak se jevil v jednotlivých obdobích. Jeho závěrečný úsudek zní: „Připravují se mravy starého Říma a k nim dospějeme osudovou nutností, bude-li se pokračovati na této cestě. Jediná naděje, kterou možno míti, jest, aby církve zatarasila znova cestu tomuto výbojnému návratu mravů pohanských. Udělala to v prvních stoletích naší éry; může to udělati ještě... Budiž tedy naším přáním..., aby vlády to uznaly a přijaly její pomoc: bude to k nejvyššímu prospěchu mravů veřejných“.¹ Tyto zásluhy církve o rodinu, které zjišťuje Chénon, studuje věk za věkem v dějinách křesťanství, jsou tak veliké, že je uznávají i lidé stojící jinak vůči církvi na stanovisku velmi zamítavém. Na př. Comte praví: „Morální způsobilost katolicismu se zvláště projevila ve šťastné organisaci morálky v domácnosti“. Mluví dále Comte o „podivuhodných výsledcích“, kterých katolicismus v péči o rodinu se dopracoval, o „šťastném všeobecném zdokonalení lidské rodiny pod stálým vlivem katolicismu“² a j. Podobně dr. Krejčí³, dr. Vacek⁴ a j., takže je možno považovati větu, že církve si o upevnění života rodinného zjedнала zásluh velikých, za přijatou ve vědeckém světě. Vizme jen některé její snahy: boj proti mnohoženství; boje o nerozlučitelnost; boje proti krvesmilství; vnitřní uspořádání rodiny, aby jednak moc otcovská měla dostatečnou vážnost, nutnou k účelnému vedení rodiny, jednak však aby členové rodiny byli zabezpečeni před zneužitím této moci. Zdroj pak tohoto vlivu? „Bohaté a krásné ovoce neslo manželství potud, pokud dary svatosti, jednoty a nerozlučitelnosti si zachovalo, jež mu právě dodávaly tuto požehnanou a blahodárnou sílu“.⁵

13. Světská moc však nemůže se v oboru manželství vykázáti podobnými úspěchy. Hned když začaly snahy o občanský sňatek pronikat více do moderních států v první polovici minulého století, v Německu nejznámější a nejváženější tehdejší autorita v oboru občanského práva, prof. Savigny, pozdvihl svého hlasu k prorockému výroku: „Rozhodujícím rysem manželství je jeho prvek mravní a náboženský... Občanský sňatek vede ve svém přirozeném vývoji nutně k uznání neobmezené rozluky; neboť s práv-

¹ Chénon, Le Rôle social de l'Église 94-95; viz celou studii „L'Église et la Famille“ 47-95.

² Comte, Cours de Philosophie positive 3V 309.

³ Krejčí, Positivní etika 322, 323.

⁴ Vacek, Manželské právo 15.

⁵ Lev XIII. v encykl. Arcanum, Schneider-Müller, Základy 246.

nického hlediska je málo co proti tomu namítati. Přijde se brzo k bodu, kde nebude možno naléztí rozhodující hranici mezi manželstvím a konku-
binátem. Pak nastane rozklad rodiny“.¹ Jeho vrstevník prof. Mittermaier
z university v Heidelbergu podobně varoval v r. 1838: „Když zákonodárce
násilně sahá na názory lidu a zbavuje manželství posvátného rázu, sprostuje
je povinnosti náboženského požehnání, jest se právem obávati, zda neotřese
názory lidu o svatosti manželství, zda se nebude jeviti manželství snouben-
cům jako méně vážné . . . Je v zájmu státu, aby manželství bylo pokládáno
za instituci posvátnou a nebylo lidem kladeno na roveň všedním smlouvám“.²
Do toho, že manželství sevšednělo a upadlo v nevážnost od té doby, co
jeho uzavírání dalo se jen formou světskou, byly pronášeny stížnosti hned
od počátku 19. století.³ Jinými slovy: přirozenost lidská již jaksí sama od
sebe cítí, že manželství je něco svatého, že tedy k němu musí se přistoupiti
s docela jiným, vyšším smýšlením než k průměrným světským smlouvám;
když však ten cit bude zničen, dříve nebo později nastanou chvíle, kdy
bude občanstvo viděti v manželství jen obyčejnou, rozlučitelnou smlouvu;
a rozvodům bude otevřena brána dokořán.

Skutečný vývoj dal těmto předtuchám za pravdu. Americký universitní
profesor Lichtenberger, evolucionista, který se vůči katolicismu staví velmi
nepříznivě, musí doznati, že záplava rozvodová v Americe je důsledkem
zásady, že manželství je jen světskou věcí.⁴ A pronáší na str. 63 chladně
pro každého opravdového lidumila zarmucující prognosu: „Další vývoj nás
povede zpět ku původní praksi, kde se povolovala nejsvobodnější indivi-
duální iniciativa ve veškerém oboru pohlavní volby a vztahů“.

Kterak může vésti zásada posvětštění manželství k rozvratu manželství?
V mysli lidu z mlh tušení jasněji a jasněji vystupuje zásada: Co člověk
spojil, člověk má právo rozloučiti. Poněvadž to lahodí choutkám, mocným
choutkám člověka, stávají se obrysy této zásady stále zřetelnějšími, až
v úplné určitosti je v mentalitě lidstva proklamována. Věda, chtějíc chrániti
lidstvo před nejhorším, chce zákonodárstvím, úvahami filosofickými, socio-
logickými, právníckými, etickými stavěti hráze. Avšak ničivá, strašná moc,
obsažená v zásadě posvětštění, směje se těmto hrázím, trhá je, valí se přes
ně, valí se, kam ona chce a volá jásavě ústy největšího evropského průbojce
rozvodu v posledních tří desítiletích minulého a prvním našeho století,

¹ v. Savigny, cituje Hettinger, *Apologie des Christentums*, II/II 1867, 144-145, v poznámce pod čarou.

² Mittermaier K. cituje Lemaire, *Le Mariage civil*, 149, 150.

³ Na př. Nougarede r. 1816 v *Lois du Mariage et du Divorce* 444; uvádí Lemaire, *Le Mariage civil* 149.

⁴ Lichtenberger, *Divorce. A study in Social Causation*. New York 1909, 58 nn.

A. Naqueta, že blíží se doba, kdy „lidé nebudou mít potřeby, ani aby nechali intervenovati stát při uzavírání spojení pohlaví, třeba jen za účelem pouhého úředního záznamu (tohoto sňatku)“.¹ Toto zasahování státu, že by bylo prý „nejstrašnějším tyranstvím“ a „nejodpornějším otroctvím“.² A dolekaným sociologům, politikům, etikům, kteří bledí úzkostí o lidstvo ukazují na sociální spousty, které uvolněnost v rozlukové praxi prováděné dle Naquetových metod způsobí, evropský největší průkopník rozvodu jim vzhledem na nový řád společnosti odpovídá: „ta otázka už teď neexistuje“.³

Ale vždyť prý státy tolik se zastávají rodiny! Tak ústavní listina naší republiky má slavnostní prohlášení v § 126: „Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů“. — Ale rada nejvyššího soudu Ant. Horák dodává: „Toto slibné prohlášení není zatím pravdivé a na kolik jde o manželství, už asi nikdy pravdivým nebude. Neboť máme zákon, který pokládáme za vymoženost, který však manželství nejen žádné „zvláštní“ ochrany neposkytuje, nýbrž je přímo ze vši opravdové a účinné ochrany vysazuje“.⁴ „Takové plané emanace neměly býti v ústavní listině umísťovány, zejména tato, již skutkové odporují a jež proto dělá dojem nemístného vtipu, když ustanovení obč. zákona, která manželství skutečně vydatně chránila, byla právě krátce před tím zrušena“.⁵ Osud manželství, když je svěřen do rukou státu.

A jaký zmatek však nastává nejen u politiků, nýbrž i odborných právníků, když se jednou otřeše principem o nadpřirozeném rázu manželství a když je vezme do své pravomoci stát, budiž osvětleno stanovisky, jež zaujímají vůči československému zákonu o rozluce dva čeští profesori práva, kteří oba hájí nárok státu na rozhodování v otázkách manželských. Prof. E. Svoboda z Prahy praví, že osnova tohoto zákona považuje manželství „za svazek na dobu života uzavřený, zásadně nerozlučný. Jen v nejtěžších případech, výslovně zákonem uvedených, kdy neblahé okolnosti životní způsobily úplné zmaření nadějí, úplné ztroskotání manželského spoluzití, kdy vlastně manželství zahynulo, chce osnova připustiti, aby také formální právní pouto bylo zrušeno a aby oběma nešťastným trosečníkům byla dána možnost opustiti bouři rozchvácený, tonoucí vrak a přistáti na nové, pevné zemi — k novému životu“.⁶ Profesor dr. Vacek z Masarykovy university brněnské o témž zákoně: „Krátce a jasně: Brána manželské rozluky bude otevřena téměř do-

¹ Naquet Vers l'Union libre 53.

² Naquet, La Loi du Divorce 245.

³ Naquet, La Loi du Divorce 246.

⁴ Horák A., Zákon rozlukový po roce praxe. „Právník“, 1920, 274.

⁵ Horák tamže 276.

⁶ Svoboda, Budoucí právo manželské 14.

kořán... Při stavbě pravidel, jež uzákoňují manželskou rozlukou, ztratil náš zákonodárcerozhodně půdu podnohama“.¹—Tak protichůdné úsudky o témž zákoně. K úsudku Vackovu přimysli si úsudek profesora filosofie, rovněž stoupence státní pravomoci manželské a protivníka důsledné církevní praxe v principu nerozlučitelnosti manželství, Fr. Krejčího: Laksností v rozvádění manželství byl by „sám základ mravnosti společenské zviklán“.²

14. Je v úplné shodě se skutečností, co napsal Lev XIII. o občanském sňatku: „Co dobrého mohou přinést manželské sňatky, z nichž se křesťanské náboženství vylučuje, ačkoliv právě náboženství je matkou všeho dobra a pěstounkou největších ctností...? Když se tedy náboženství odstraní a odvrhne, nezbytně upadá manželství v otroctví zkažené lidské přirozenosti a v moc nejhorších vášní, neboť pouhá přirozená počestnost jest jí příliš slabou oporou. Toť pramen, z něhož vytrysklo mnohonásobné neštěstí nejen pro rodiny, nýbrž i státy. Neboť odvykne-li se spasitelné bázni boží, a odstraní se pomoc ve starostech, které se nám nikde nedostává více než v křesťanském náboženství, přihází se velmi často, a to velmi snadno, že povinnosti a závazky manželské zdají se nesnesitelnými. Proto mnozí chtějí se zbaviti pouta, o němž se domnívají, že bylo pouze právem lidským a vlastní vůlí utvořeno, a to zvláště, když pro nepodobnost povah, nesvornost, porušení věrnosti, obapolný souhlas nebo jiné příčiny rozloučení nezbytným se býti zdá. Jestliže pak zákon vyplnění nestoudné žádosti překáží, hlasitě volají, že zákony jsou nespravedlivé a nelidské, protože prý se protíví právům svobodných občanů. Následkem toho pak zasazují se o to, aby zastaralé zákony byly zrušeny a rozluka zákonem lidštějším dovolena“.³

Nazývá Lemaire civilní sňatek „prvkem sociální zhouby“.⁴ —

Resumé :

Je tím poslouženo lidstvu, když manželství, které patří k nejpodstatnějším podmínkám rozkvětu lidstva a státu, jest odnímána pravomoci společnosti, která se o ni tolik zasloužila a dosud má všechny předpoklady, aby ji dále úspěšně ovládala, a odevzdávána společnosti jiné, která na *tuto* úlohu, jak dokazuje úvaha i zkušenost, nestačí?

Je možné takový přesun s hlediska sociologického schváliti?⁵

15. Pokusy dostatí pravomoc manželskou do rukou státu vyplývají ze snahy

¹ Vacek, Manželské právo 74.

² Krejčí, Positivní etika 326.

³ Lev XIII. v encykl. „Arcanum“, Schneider-Müller, Základy 248-249.

⁴ Lemaire, Mariage civil et divorce, Paris 1911 (na titulním listu).

⁵ O následcích závazného občanského sňatku viz Hollweck, Zivileherecht 47 nn, Leitner, Lehrbuch des kath. Eherechts 80-82 (shrnuje důvody Hollweckovy) a zvl. Lemaire, Mariage civil 137 nn (otištěno i v jeho Mariage civil et Divorce 8-23).

strhnouti na stát moc co největší. Dnes už nám sice znějí cize teorie Hegelovy, který líčil stát jako něco, co nezastupuje pouze místo Boha, nýbrž něco, co je skutečným Bohem, co nahraňuje, vytlačuje dřívějšího Boha, že tedy stát je účelem sám sobě, ba jediným účelem, kterému se musí podříditi všecko.¹ Za nehoráznost už dnes považujeme výroky kdysi slavného juristy Zöpfla, v jehož očích stát byl absolutně neodvislým a jediným zákonem sám sobě.² Nikdo asi už dnes ve vědeckém světě nedrží se nauky, dle níž, jak o ní mluví Krejčí, „stát nezná žádné moci nad sebou a jest zároveň i nezávislou a nejvyšší mocí“.³

Ale dosud setkáváme se s názory, které státu připisují daleko rozsáhlejší práva, než je to zdrávo společnosti. Tak prof. Krejčí připisuje státu suverenity vůči církvi: „Stát jest nad církvemi“ (513) „Církev nutno bráti jako společnost, jako organizaci, jako jsou organizace a společnosti jiné“ (512). Obhazuje státní monopol školský: „Výchova a školství je povinností státu; cílem je vychovati chovance na dobré občany ... Škola musí býti interkonfesijní a vyučování náboženství musí si obstarávat církve mimo školu“ (525). Státu patří ten veliký komplex práv, jež s sebou nese socialisace veřejného života a státního řádu, která vývojovou nutností nastati musí a vyrovná protivy společenských protiv (502, 503). — Etatism nabývá nejkrajnějších forem v soustavách socialistických.

16. Je správný přehnaný etatism? Jako bylo chybou, když za hospodářského liberalismu stát byl snižován na pouhého strážce zachovávání zákonův a bylo mu odpíráno oprávnění k iniciativě, zrovna tak je chybou, když se jeho oprávněnost přepíná; když jsou odnímána práva jednotlivcům i rodinám a dávána jemu, když stát chce je všechna sám do sebe vssáti.⁴ Stát není na to, aby jednotlivce a rodiny učinil bezvýznamnými a zbytečnými, nýbrž na to, aby, maje v úctě samostatnost těchto činitelů, pracoval o dosažení těch cílů, na něž jednotlivci a rodiny nestačí. Tedy ne bez rodin a proti rodinám, nýbrž nad rodinami a s rodinami. Stát má sice i právo chrániti jednotlivce proti křivdám páchaným na něm se strany jeho rodiny; ale to mu nedává ještě práva, aby drze vnikal až do nejdůvěrnějších záležitostí rodiny. Již výše jsem uvedl, že za pravidelných poměrů mezi jednotlivcem a státem jest nutným zprostředkujícím článkem rodina. Když byla tato zbavena práv, pak nastává stav abnormální, stát se svým centralismem a těžko-

¹ Viz Weiss, Apologie des Christentums IV 41.

² Weiss, tamže 40, 41.

³ Krejčí, Positivní etika 423.

⁴ O mezích státní moci viz čl. Hertlingův „Staat“ ve Staatslexicon der Görresgesellschaft IV. 1356-1385, zvl. 1376-1383.

pádností není s to, aby nahradil odstavenou instituci rodinnou, a katastrofa národní je zde.

Totéž platí o seslabování vlivu rodiny na výchovu. I pozitivista Comte odsuzuje ten směr, který na úkor rodiny stále více rozšiřuje vliv státu, odnímaje rodičům skutečný vliv, ba často i možnost poznati dítky, a praví, že toto úsilí vyplývá z „bláznovských utopií“.¹

Škodí si stát, když odmítá podporu, kterou mu může opatřiti církev, a naopak ještě církev poutá. Vždyť ta může proň býti zdrojem požehnání! „Hojné toto požehnání, jež křesťanství na občanskou společnost na mnohých místech vylévá, vyličil podivuhodným způsobem, jak to jeho zvykem, svatý Augustin, zvláště tam, kde církev takto oslovuje: „... Mužům podrobuješ ženu v čistotě a poslušnosti, nejen jako nástroj k ukojení vášně, nýbrž k zachování pokolení lidského a k společenství rodinného života. Ustanovuješ muže hlavou ženy, nikoli proto, aby zneužil slabosti jejího pohlaví, nýbrž aby konal povinnost upřímné lásky. Podrobuješ dítky rodičům v jakousi dobrovolnou služebnost, rodiče však dětem ustanovuješ láskyplnými veliteli... Ty spojuješ občana s občanem, národ s národem, a celé pokolení lidské vzpomínkou na prarodiče, nejen ve společnost, nýbrž svazky přímo bratrskými. Učíš, aby králové pečovali o svůj národ, napomínáš národy, aby poddáni byli králům. Bez únavy a přesně učíš, komu náleží čest, komu láska, komu vážnost, komu bázeň, komu útěcha, komu napomenutí, komu povzbuzení, komu trest, komu pokárání, připomínajíc, že ne všecko všem náleží, ale všem sluší láska a nikoli bezpráví.“² Vždy zůstává pravdivým slovo, jež psal Ivo Chartreský papeži Paschalu II.: „Jsou-li stát a církev svorny, svět dobře je řízen, církev kvete a nese ovoce, když však jsou nesvorny, nejen nepatrné věci nevzrůstají, nýbrž i veliké bídě se rozpadají.“³

Tak jako se ad absurdum přivádějí v životě hospodářském ty teorie, které chtějí stát učiniti jediným nositelem a organisátorem veškerého majetku a odstraniti soukromé vlastnictví a soukromé podnikání, zrovna tak ad absurdum se přivedou teorie sociální, ubíjející samostatnost jednotlivcův a rodin a znemožňující jejich podnikavost a činící z nich jen bezduché součástky v mechanismu celku; arcí k těm zkušenostem se dojde po bolestných a nekonečně nákladných — hospodářsky i morálně nákladných — nezdarech, jež by si lidstvo mohlo uspořiti, kdyby nepředpojatě se řidilo hlasem pravdy.

¹ Viz Comte, Cours de Philosophie positive V 411, 412.

² Lev XIII. v encyk. „Immortale Dei“ z 1. listopadu 1885, Schneider-Müller, Základy 140-141.

³ Lev XIII. tamže 139.

JINÉ CHYBY STÁTU VŮČI RODINĚ

17. Na tom, že rodina je rozleptávána, nese stát vinu také tím, že ve svém zákonodárství trpí, aby otcovská moc byla zeslabována. Otcovská moc je v zásadě pro rodinu nepostrádatelná, mají-li býti splněny povinnosti rodiny, Vždyť rodina jest organismus, tedy ne pouze jistý počet vedle sebe žijících lidí sobě úplně rovných, nýbrž organismus, v němž jednotliví členové mají sice různé úkoly a jsou vůči sobě v poměru nestejném, ale přece jsou ve spolek spojeni poutem neviditelným, takže tvoří jednotu. Moc pak, jež tuto jednotu nejvíce udržuje, jest autorita otcovská. Manžel jest hlavou vůči své choti; u dětí pak otcova duševní a mravní převaha snadno docílí, že se jí tyto nechají ovládati a vésti. A jako břečtan potřebuje nějaké opory, okolo níž by se vinul, tak rodina potřebuje silné autority otcovské.¹

Vlivu otcovskému škodí stát moderní předně tím, když, jak výše řečeno, již od útlého věku odnímá rodině dítě a přistrojuje si je ve škole. Nemluvím proti škole vůbec. Ta je dnes kulturní nutností. Ale mohlo by se snad již leccos vytknouti rozsahu, v jakém škola činí na dítě nároky. Napřed škola obecná; pak občanská nebo střední nebo pokračovací. Mnohému otci je takto velmi znesnadněno, aby poznal dokonale své dítě a uplatnil naň svůj vliv. Rozhodně však je nasprávné, je-li státem trpěn nebo dokonce podporován nesprávný duch ve škole: duch ignorování rodiny, upírající svůj zřetel pryč od rodiny docela jinam, duch nikoliv poslušnosti, jehož je pro rodinu potřebí, nýbrž duch pochybovačnosti vůči všemu, a nepoddajnosti, ničení toho, co vloženo bylo do duše v domě otcovském. Čím je silný pozdní mráz pro květy na stromech, tím je nesprávně vedená škola pro city rodinné soudržnosti: i když na venek se vše velebí, že je to pro posílení státní myšlenky.

18. Mnoho se proviňuje stát i tím, když nepřihlíží pečlivě, aby doba služby vojenské co možná nejméně odcizovala rodině. S jistým odcizením se musí počítati vždy, pokud stát vojenského výcviku mladých lidí bude potřebovati. Ale odcizení se zbytečně stupňuje, když se mladým lidem trpí, aby si přivykali mravně lasknému životu, na zálibu v pobytu v hostincích, na život štitící se tuhé práce, na přeceňování zevnějších stránek života atd. V celém civilisovaném světě zanechává vojenský život v povaze dvě zhoubné památky, které jsou jedem pro rodinný život: předně uvolnění mravnosti a za druhé „de-racinement“, odcizení se rodnému prostředí vůbec.²

¹ Viz Brückův článek „Autorität“ v Lexicon der Pädagogik, I 317-320, a Förster, Autorität und Freiheit, I. díl, zvl. 48-50.

² Viz velmi dobrý článek E. Gounot, L'Essentiel d'une politique nouvelle de la population ve Chronique sociale de France XXXII. (srpen 1923) 467; sr. celý článek 453-470.

Stát také zbytečně vyjímá dítky otecké moci. Že musí býti učiněna opatření, aby práva dítek byla chráněna, kdyby otec je týral, jejich majetek mrhal a vůbec se proti otcovským svým povinnostem prohřešoval, s tím souhlasí každý rozumný člověk. Ale špatnou službu prokazuje rodinným svazkům a tím vlastně nepřímo i sobě zákonodárce, který stanoví, jak to stojí v § 151. našeho Občanského zákoníka: „Dítě nezletilec smí volně nakládati také tím, čeho nabylo vlastním přičiněním, ač jestli je neživí rodičové.“ To jest, když na př. mladému šestnáctiletému dělníku, samostatně vydělávajícímu, se zachce bydleti mimo dům otcovský, takže ho rodiče neživí, tento syn dle zákona není povinen rodičům skládati účet, jak svých peněz používá, ani nemůže býti od nich donucen, by jim, jsou-li chudobní, něčím přispíval na výživu dosud malých, výdělku neschopných členů rodiny, nebo aby si ukládal nějaké úspory. Tak se může státi, že dítě promrhává peníze na zbytečnosti, a později snad bude míti, nenasbíravši si úspor, nedostatek, a rodiče v dobách, kdy nezletilé dítě marnotratně peníze rozhazuje, mají nedostatek. Za takových okolností ve třídách chudiny, beztoho podrážděné proti stávajícím řádům, vzniká snadno závěr: „Tož nač máme míti děti?“¹

19. K osudným důsledkům pro rodinu musí také vésti, když stát víc a více stírá rozdíl mezi řádným manželstvím a mimomanželským volným soužitím, jinými slovy, když projevuje, že obojím ve mnohém ohledu přiznává touž hodnotu. Výrazně vystupuje tento směr zvláště tehdy, když stát stejné výhody přiznává manželkám i „družkám“. V našem zákonodárství děje se tak v ustanovení o poskytnutí drahotných přídavků státním zřízencům: „Družky života, jež jsou matkami nemanželských dětí státního zaměstnance, jakož i nemanželské dítky, . . . pokud žijí ve společné domácnosti se zaměstnancem, jsou postaveny na roveň legitimním manželkám nebo legitimním dětem zaměstnance.“² Dále zákon o odpočivných požitcích státních zaměstnanců. „Není-li oprávněné vdovy, náleží zaopatřovací požitek ve výši vdovské pense nemanželskému družce až do jiného zaopatření, žila-li se zaměstnancem ve společné domácnosti až do jeho smrti nepřetržitě nejméně po dobu pěti let, z nich aspoň po 2 léta za jeho činné služby, a měla-li s ním v této nepřetržité době dítě.“³ § 8 téhož zákona přiznává zaopatřovací požitky nejen dětem manželským, nýbrž i nemanželským, za předpokladu, „že jsou a zůstávají nemanželským,“

¹ Sr. referát M. Delaporte „L'Usine et la natalité na Deuxième Congrès national de la Natalité à Rouen 1920, Compte rendu, 159, 160 a Hitze, Geburtenrückgang und Sozialreform 25-26.

² Sbírka zákonův a nařízení státu československého z r. 1919 č. 348, nařízení vlády ze 23. června 1919 čl. II odst. 2.

³ Sbírka z r. 1920 č. 2, zákon ze 17. prosince 1919 § 5 odst. 4. Sr. Sbírka 1922 č. 247, vládní nařízení z 8. srpna 1922 § 2 odst. 2 b, a odst. 4.

jetny a že buď žily se zaměstnancem ve společné domácnosti nebo byly ještě za činné služby zaměstnancovy zplozeny a otcovství bylo soudně zjištěno, nebo mimosoudně uznáno.“

V zákonodárství francouzském bylo 30. prosince 1915 stanoveno, že směji za manželské býti prohlášeny „dítky mužem v cizoložství zplozené, není-li v okamžiku, kdy se uzavírá manželství příští, dětí nebo potomků zákonných, pocházejících z manželství, za jehož trvání dítě z cizoložství se narodilo nebo bylo zplozeno“.¹

Bolševická vláda pak, která má odvahu názory ostýchavě zakuklené v zákonodárství svobodomyšlném bez masky a bez zakuklení předvésti se všemi důsledky, mluví ve svém zákoně manželském o manželství tak, že se mu nepřiznává žádná přednost před poměrem úředně nezaznamenaným, že nějaký rozdíl mezi právními pojmy dítě manželské, dítě nemanželské, dítě v cizoložství zplozené proň vůbec neexistuje. Pouze vezme se na vědomí, kdo je otcem, za účelem přidržení k výživě dítěte. Je-li to matka svobodná nebo vdaná, a v tomto případě je-li zplozeno dítě s manželem či s někým jiným, je zákonu, jak patrně z § 140. tohoto zákoníku, úplně lhostejno!²

Tyto změny v nazírání zákonodárců jsou důsledkem delšího již úsilí svobodomyšlných spisovatelů o to, aby přestal rozdíl mezi manželstvím a volným spojením, jehož vrcholným typem je volná láska, a tedy i rozdíl mezi dítětem manželským i nemanželským. Švýcarský psychiatr Forel praví: „Považoval bych v budoucnosti za slučitelné s pozitivní etikou, kdyby v manželství mezi zdatným a nezdatným člověkem přenechal tento na vůli onoho, aby zplodil děti jenom se zdatným člověkem třetím“.³ „Chce-li žena podle předpisu stároucího Tolstoj trpěti soulož pouze jenom za účelem zplození děcka, tu nechť si především nalezne svolného k tomu, neobyčejně chladného ženicha. Nenažde-li takového a nechce-li svému manželovi dopřáti druhé ženy či konkubiny, tu nechť se buďto svého přání vzdá nebo plodí své kýžené děti mimomanželsky“.⁴ „Lidé správně život chápající nebudou již povýšeně a opovrhlivě shlížeti na děvče s nemanželským dítětem, na rozvedenou manželku, rovněž již ne na konkubínát“.⁵ A aby zmatek byl dovršen, prohlásí se mateřství mimomanželské za něco demokratičtějšího než mateřství manželské!⁶

20. V těchto snahách jest ukryta ta zdravá myšlenka, že by to bylo neodpustitelnou ukrutností, kdyby se dětem nemanželským a matkám nemanžel-

¹ Viz Bureau, L'Indiscipline 401.

² Code Bolchevik du Mariage zvl. § 140 a v úvodě str. 10-11.

³ Forel, Pohlavní otázka III 51.

⁴ Forel, tamže III 25.

⁵ Forel, tamže III 27.

⁶ Bureau, L'Indiscipline 110 v pozn.

ským odpíraly prostředky nezbytné k životu. Nebo kdyby se dětem nemanželským připisoval jejich nemanželský původ jako těžká subjektivní vina. Nebo kdyby matky nemanželské za svůj poklesek, který se stal možná jen jednou v životě, měly býti bez milosrdenství štvány a uštvány. Každému člověku, i když jedenkrát chybil, a třeba i těžce chybil, musí býti, nastalo-li řádné polepšení, umožněn návrat do společnosti lidské. Z církevních dějin zmiňují se aspoň o tom, jak pro záchranu odhazovaných dětí nemanželských byly zřizovány církevními řády nalezince a jak to byli právě velicí světci církevní sv. Karel Boromejský a sv. Vincenc z Pauly, kteří tuto myšlenku šířili a blahodárnými reformami nalezince zdokonalili.¹ Dále o tom, že křesťanská asketika vždy uznávala zákeřnou moc křehkosti těla a proto měla vždy slovo odpuštění pro ty, kdo kajícně se vrátili na cestu dobra, a že již i Ježíš Kristus mezi nejvěrnějšími stoupenci měl Marii Magdalenu.

Avšak s touto shovívavostí k osobám nesmí býti zaměňována shovívavost vůči hříchu samému, jakým je volné soužití nebo vůbec obcování pohlavní mimomanželské. Svobodomyslné názory, které zde zavádějí volnější praxi, jsou zase jedem pro rodinu. Neboť když ve veřejném mínění je rušen rozdíl mezi řádným manželstvím a přechodným soužitím, pak je tím dodána odvaha k tomu i lidem, kteří by se jinak takového kroku hrozili. Pak jako jiskry za větru přeskakuje svůdné smýšlení takové i na jiné duše a všude vzněcuje oheň podobný. — Avšak jsou si tvůrcové takového veřejného mínění vědomi, do jakých bolestných situací vhánějí svědomí žen, podlehnou-li svodům a zachovaly-li si aspoň trochu citu v duši? Vždyť žena, není-li mravně zcela otrlá, nemůže býti na delší dobu trvale v soužití takovém šťastna, leč když je to ve formě zákonitého manželství: v tomto hlasu svědomí příroda volá, aby zajistila blaho dětí. A ať již její svědomí se takto ozývá nebo neozývá: jsou si tvůrcové nové morálky toho vědomi, jak zde osud žen vystavují strašnému nebezpečí? Neboť takové jednání není leč skrytější nebo zjevnější náběh ke dvojženství neb i mnohoženství, nebo dokonce pohlavní nevázanosti, a v poměrech pohlavní nevázanosti nebo mnohoženství (lhostejno zda mnohoženství v celé své surovosti či zjemnělého) trpce by nepykala zvláště žena? Ostatně ani muž, ač je v situaci daleko příznivější než žena, při podobných nesprávnostech neodchází obyčejně bez trestu: u jednoho jsou neblahé následky zdravotní, u jiného majetkové, u třetího jiné, ale téměř u každého — zhoubný vliv na povahu. O trestech nadpřirozených ani nemluvě.

Avšak hlavní důvod, proč církev tolik potírá mateřství mimomanželské, jest ohled na dítě. Neboť dítě potřebuje nejen aby bylo živeno, nýbrž zrovna

¹ Viz Liese, Geschichte der Caritas na různých místech, zvl. II 101-105.

takovou nezbytností jest, aby bylo dobře vychovááno. Ale výchova řádná nemůže mu nikde býti, jak jsme výše viděli, tak poskytnuta jako v rodině. Platí-li to vůbec, platí to především o dětech nemanželských. A kdo ve svém životě viděl, jak ubohý bývá často osud nemanželských dětí, jak vůči nim neplní povinnosti nejen otec, nýbrž velmi často i matka, jak tyto děti jsou často všude nevítanou přítěží, kolik z nich pod vlivem nejen dědičnosti, nýbrž i prostředí v němž žijí, upadá na cestu zkázy, kdo to vše viděl a nechce dělati bídného nadháněče nízkým pudům, ten pochopí, že když rodina a řádné manželství jsou chráněny, to děje se jen v zájmu dítěte! A musí býti na ojedinelých stanovištích i oběti a těžké oběti uloženy, aby ochráněno bylo blaho celku! V tom, jak dřívější věky si počínaly vůči nemanželským dětem a nemanželským matkám, nebylo snad dosti rozlišování mezi vinou, resp. následky viny na jedné a osobami na druhé straně; snad byla v tom v některých případech i hříšná tvrdost. Ale základní myšlenka byla zdravá a pro celek nepostradatelná: chrániti rodinu, která je jediná zárukou štěstí i manželův i dítek! „Odsouzení nemanželského mateřství je tedy důsledkem lásky a nikoliv tvrdosti... Již pouhé přísné odsouzení volného mateřství jest oporou pro tisíce lidí, které by jejich náklonnosti hnaly až do výstředností a kteří by přece pode všemi přirozenými důsledky nemanželského plození strašně trpěli“.¹

¹ Förster, Sexualethik 94. - Sr. tamže stat Monogamie und Mutterschutz 88-98, Schreiber, Mutter und Kind in der Kultur der Kirche 129-133, Mausbach, Der christliche Familiengedanke im Gegensatz zur modernen Mutterschutzbewegung, Münster 1098. Wuermeling, Fürsorge für uneheliche Kinder, ve Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben 597-652.

DÍL III.
VÝSLEDKY

—

A. POVŠECHNÝ ÚPADEK V ŽIVOTĚ RODINNÉM

K celé otázce. Kromě knih výše uvedených, zvláště Bureau, *L'Indiscipline des Moeurs*, viz Gibier, *La Désorganisation de la Famille*, Paris², b. r. - Adamík R., *Krise a bolesti dnešního manželství*, v Praze 1920. - Rossignol G., *Un Pays des Célibataires et des Fils uniques*, Paris 1913. - Rožánek O., *Pud pohlavní a prostituce*, v Praze b. r. - Coulon H. et Chevagnes R., *Le Mariage et le Divorce de demain*, Paris 1908. - Lichtenberger J., *Divorce. A study in social Causation*, New York 1909. - Zamanski M. J., *La Crise de la Natalité et la Désorganisation de la Famille*, přednáška na Semaine sociale de Genoble 30. září 1923.

O volné lásce: Kollontajová A., *Rodina v Kommunistickém Státě*, Chicago 1920. - Gorovský K., *Volná láska a komunismus*. V Praze 1922. Vernet M., *Freie Liebe*, Wien 1920. - Markerdt F., *Kommunistische, kapitalistische oder socialistische Ehe*, Berlin 1919. - Friedländer E., *Sexualethik des Kommunismus*, Wien 1920. - Naquet A., *Vers l'Union libre*, Paris 1908. - Margueritte P. et V., *Mariage, Divorce, Union libre*, Lyon 1906. - Drysdale G., *La Pauvreté*, Paris 1909. - Gumplowicz L. (přel. Pícek J.), *Manželství a volná láska*, Král. Vinohrady 1904. - Fonsegrive G., *Mariage et Union libre*, Paris 1904. - Castilon P., *Trois Problèmes moraux*, Paris 1918 (II. část).

1. Všecky tyto rozkladné vlivy — teorie i praxe; zákonodárství, veřejné mínění i život; vlivy morální, hospodářské, sociální, kulturní — obstoupily rodinu ve dvacátém století a obestřely ji hustými mlhami své moci.

Následky?

Jsou pozorovatelé, kteří považují zřízení manželské již za tak zajištěné, že možno uvolnit aspoň částečně opěrné jeho pilíře; tak soudí dr. Vacek, že dnes smí připustiti „zákonodárce z principu nerozručitelnosti výjimky v případech skutečně hodných uvážení“, neboť „dnes není již nebezpečí, že by instituce manželství vůbec byla zničena“.¹ Jsou optimisté, kteří jsou přesvědčeni, že „se vzrůstem kultury ... manželství se stává stále vroucnějším a duchovějším“.² Spějeme k dokonalejším formám manželství, které tedy lépe vyhovují sociálnímu poslání rodiny než to činily formy žádané křesťanstvím.³ Vždyť platí velký, svatý zákon vývoje!

Vedou však ty poměry v rodinném životě, které byly výše uvedenými příčinami vytvořeny, skutečně ke zlepšení rodiny?

¹ Vacek, *Církev římsko-katolická a manželství* 55.

² Müller-Lyer v pojednání *Die Ehe*, v souborném díle E. Schreiber, *Die Mutterschaft* 150.

³ Lichtenberger. *Divorce*. 223-225.

Či k jejímu neštěstí?

2. Jako člověk, jenž neočekávaně stal se svědkem zemětřesení a vidí, jak zrovna před ním domy se hroutí a propadají, tak my jsme dnes svědky procesu podobného; na vlastní oči vidíme před sebou, jak ve mnoha případech instituce rodiny se rozpadává a hroutí: proces sice povlovnější než zhoubný působený zemětřesením, ale katastrofální neméně!

Kolem nás na rodinách se objevují osudné trhliny, stále více rostoucí. Soudržnost v nich se podstatně uvolňuje. Žulová skála rodiny, jež má tvrdostí každému nástroji a každému pokusu vzdorovati, stává se měkkým kusem pískovce, jenž se rozpukává a drobí a rozpadává a z něhož hravě ulomíš další kus.

To děje se s rodinou, již je nenahraditelně potřebí pro dítky, mají-li býti řádně vychovány, pro náboženský život, který v plném rozkvětu bez ní je nemožný, pro stát, jenž jejich dítek pro svůj všestranný vývoj potřebuje tak bezpodmínečně, jako potřebuje strážců na ochranu hranic proti nebezpečnému sousedu, pro pokolení lidské, pro něž jednotlivé rodiny jsou depozitáři, kteří mají svým potomkům předati do ruky pochodeň života, a bez nichž by tato radostně plápolající pochodeň života pokolení lidského musila shasnouti, nebo by jen odporně čmoudila a její čmoud by bolestně štípal v oči...

Tato rodina, nenahraditelná a nedocenitelná, se namnoze drobí a rozpadává...

3. Nezdravým příznakem doby je, že řada lidí, kterým by bylo dobře možno založiti rodinu, z nízkých pohnutek to nečiní. Nemyslím zde — to prohlašuji se vší rozhodností jednou pro vždy — na lidi, kterým jejich postavení sociální nedovoluje, aby v manželství vstoupili, ježto na př. ještě neukončili nutných přípravných studií. Ani nemyslím na lidi, kteří z vyšších pohnutek nezakládají rodiny: buď aby dále nešířili zla — na př. ti, kdo jsou postiženi nevyléčitelnou a nakažlivou nemocí, jako je tuberkulóza —; nebo aby sil, jež by jinak musili obětovati rodině, užili pro společnost jinak, na př. když lékař zůstane neženatý, aby tím více se mohl věnovati badání a potírání nemocí; nebo kdo berou na sebe celibát z důvodů náboženských. O všech těch není zde řeč, protože splácejí společnosti svůj dluh jinak a často daleko vydatněji, než kdyby si zakládali vlastní rodinu.

Mluvím však o těch, kdož z důvodů nízkých rodiny nezakládají; kdož zamilovali si mládenecký a staromládenecký život tak, že se nedovedou smířiti s myšlenkou, že by měli se svých pohodlných zvyků, nákladných potřeb a snad i neukázněnosti v mravech sleviti a vzíti na sebe těžké povinnosti, jež nese s sebou rodina, vyžadující často odříkání a obětí nesmírných.

S tímto zjevem zbytečného odkládání se založením rodiny do pozdějších let a stranění se manželství, což často vyvrcholuje i ve staromládenectví, setkáváme se v životě hojně. Ale se všech stran zní také přísný mravní rozsudek nad ním. Je zváno „vstupenkou, branou sobectví, pohodlnosti, ne-li tajných hříchů“.¹ Ostře bývá prohlašováno, že „když zkoumáme motivy, které je (t. j. staré mládence) vedou k stranění se manželství, tu shledáme při 900/0, že to jejich mládenectví jest jen odmítání manželství, ale nikoli vzdání se služby Afrodity, a to je ovšem neetické“.² Ještě ostřeji se mluví: „Bez milosti odsouzení hodni jsou všichni ti, kterým možnost ženitby dána, a kteří, nejsouce nijak vázáni, přesto nevstupují ve sňatek. A ať nikdo z nich nepřichází s tvrzením, že žijí v úplné zdrženlivosti, poněvadž by nebylo nikterak těžko ukázati jim zrcadlo, ve kterémž by se spatřiti mohli, brodíce se v kalu řemeslné prostituce ať veřejné či tajné, buď v nějakém cizopasném poměru ku vdané ženě... Arci je to pro ně pohodlnější a snazší. Žádná zodpovědnost, žádný náklad na společnou domácnost, tím méně morální závazky a přes to míti to, co vyžaduje chvilkový rozmar.“³ Jejich vliv je tak zhoubný, že G. Rossignol, ač velmi svobodomyšlný, prohlašuje je za „lidi nižší hodnoty sociální“, za „činitele korupce“, a praví: „Společnost složená z lidí neženatých nedovedla by býti společností mravnou; jejich přítomnost, když je jich mnoho, snižuje mravnost země“: vždyť tam všude vzrůstá prostituce, cizoložství, opovrhování ženou.⁴ Proto Montesquieu pronesl bolestné sice, ale pravdivé slovo: „Je to pravidlem, jež jsme zjistili, že čím více se zmenšuje počet manželství, jež by mohla býti uzavřena, že tím více se kazí ta, jež uzavřena jsou; čím méně je lidí ženatých, tím méně je věrnosti v manželstvích, neboť je-li více zlodějů, je více krádeží.“⁵

Ostatně dosáhne se tímto mládenectvím onoho osobního štěstí, jehož má býti dosaženo? Ta prázdnota a nespokojenost životní, jež se v mládenectví často dostavuje, ježto člověk bezděčně cítí, že se minul s účelem svého žití! A často ta hluboká, zoufalá vnitřní prázdnota starého mládence ve stáří!

4. Kdežto při světáckém mládenectví jest sobectví stránkou nejpodstatnější a zřetel pohlavní jen stránkou druhotnou, hraje při jiném úpadkovém sociálním zjevu zřetel pohlavní úlohu význačnější: při volné lásce. Odpor proti ní poklesl již tak, že i muž tak střízlivý jako je prof. dr. Krejčí ji nepovažuje za zásadně a bezpodmínečně nepřijatelnou pro kulturní lidstvo:

¹ Novák, Kněžské problémy 194.

² Krejčí, Positivní etika 338.

³ Rožánek, Pud pohlavní a prostituce II 137, 138.

⁴ Rossignol, Un Pays des Célibataires et des Fils uniques 22-27.

⁵ Montesquieu, Esprit des Lois I. XXIII. ch. XXI, cituje Rossignol, tamže 28.

„Nemohly-li se při volném styku pohlavním vyvinouti všechny rejstříky sympatie, jichž působením dospělo by se až k ideálu humanity, není tím řečeno, že lidem již humánně smýšlejícím, mravně ušlechtilým musilo by uvolnění pohlavních svazků býti mravně zhoubné“.¹

Ale to, co Krejčí by připouštěl jen za určitých podmínek, je prohlašováno dnes lidu bezpodmínečně za dobré a jako všeobecné pravidlo vztahů lidských. K mladým dělníkům a dělnicím všeho světa volá A. Kollontajová²: „Jste mladí, milujte se navzájem. Každý má právo na štěstí. Proto žijte svým životem. Neprchejte před štěstím... Především nebojte se, jsouce mladí a zdraví, dávatí své zemi nové pracovníky, nové občany-dítky“ (21). „Učiňte místo pro zdravé, kvetoucí dítky; učiňte místo statnému mládí, které lpí k životu a jeho radostem, které je svobodné ve svých citech a svých náklonnostech“ (23). — České lidi volá k volné lásce K. Gorovský:³ Volná láska je „takový vztah mezi mužem a ženou, jehož jediným poutem je láska a jenž se rozlučuje v tom okamžiku, kdy teploměr lásky klesne na nulu“ (93). V budoucím řádu sociálním „žena nebude nucena obávat se následků oddání se milovanému muži, neb společnost jako celek přispěje jí radostně ku pomoci, kdy toho si vyžádá její fysická bytost — děti stanou se vítanými pomocníky v boji proti přírodě... Milenci kommunismu — toť manželé“ (93—94). „Zmizí předsudek „čistoty“ žen, jenž vyplývá pouze z potřeb vlastníků. Ne po panenství, nýbrž po rozumových a citových vlastnostech bude se tázati muž a zcela bude mu lhostejno, kolik již poměrů žena prožila“ (99).

Nejsou to jen postranní radikální živly v socialismu, jež chrlí do světa chvály na volnou lásku. Jsou to i lidé evropského jména. Tak A. Naquet, jeden z nejvlivnějších bojovníků za uvolnění manželství v posledních desítilétích minulého a prvého našeho století, vidí v duchu, jak spějeme k novému řádu, kde už „nebudou lidé míti zapotřebí: ani aby k uzavírání svazku mezi mužem a ženou společnost vysílala svého zástupce, ani ne za účelem pouhého záznamu, ani aby se vykonával nejmenší vliv na jednotlivce... Spějeme k l'union libre — volnému spojení“.⁴ Anglický, velmi čtený spisovatel Drysdale⁵ vyslovuje se proti jakékoli, i nejchatrnější formě manželství: „S manželstvím nebo bez manželství, za vlády jakékoli formy spojení pohlavního, neštěstí lidského pokolení je jisté“ (219). „Mladý člověk vyspěv

¹ Krejčí, Positivní etika 315.

² Kollontajová A., Rodina v Kommunistickém Státě na uved. str.

³ Gorovský, Volná láska, na uved. str.

⁴ Naquet A., Vers l'Union libre 53.

⁵ Drysdale, La Pauvreté na uved. str.

pochozí, že příroda mu nařizuje, aby vyhověl umírněně chťičům pohlavním“ (226). „Je dokonale čestné a ospraveditelné navázati dočasný poměr“ (227). A dospělo se tak daleko, že velmi slavní francouzští bojovníci za reformu manželskou, bratři P. a V. Marguerittové, právníkům namítajícím, že žena, jež přišla o panenství, těžko najde muže, odpovídají s neslýchaným cynismem: „Eh, eh! Kdo pak bude takhle mluvit? Nebyl by to starý muž s atavistickými pudý, který vidí v panně kořist, v ženě vlastnictví?“¹

A ze všech těch vět vyznívá požadavek: „Láska musí býti úplně volná; žádný zákon, žádná mravouka nesmí si jí nějak podmaňovati nebo řídití. . . Pohlavní styk nesmí individuům ukládati žádných závazků“.²

5. Praxe se přizpůsobuje těmto naukám. Nalézáme tedy ve velikých městech Evropy a Ameriky³ dnes řadu domácností bez řádného manželství: muž má své povolání a své příjmy, žena má své povolání a své příjmy, spolu žijí jako manželé, do společnosti chodí jako jinde manželé; ale stále jsou si vědomi úmluvy, kterou buď výslovně nebo mlčky si ujednali, že jakmile by jim společný pobyt byl obtíží, že se bez hluku zase rozejdou. Jsou také jiné formy tohoto stavu, kdy „družka“ je mužem úplně vydržována, nemajíc sama příjmů svých. — Kdo spočte domácnosti, v nichž muž a žena bez zákonného manželství spolu žijí! Z velkoměst proniká tento způsob „volného spojení“ dále do provincie . . .

Obojí způsob má svůdné výhody. Na př. prvý. Nemusí si držeti bytův každý zvláště, stačí jeden. Příjmy ze dvou zdrojův umožní požitky, na něž by každý sám nestačil. Po boku druhově má dívka otevřený přístup i do společnosti a do zábavných neb ducha osvěžujících podniků, k nimž by sama sotva se dostala nebo vůbec ne. Obcování manželské si nahradí a nemusí se uchýlovati k prostituci, jež vždy je spojena s jistým nebezpečím. Aby dítek neměli a nevznikly tak výdaje peněžní a jiné nepříjemnosti, o to se postarají. — A při všech těch lákavých stránkách je ještě ta veliká výhoda, že když z jakýchkoli důvodů se rozhodnou, že soužití přeruší, mohou od sebe odejítí v tichosti a bez advokátů, bez soudců, bez rozčilujících výjevů a výloh, jež bývají spojeny s rozlukou.⁴

Vedle těchto společných domácností řada lidí žijících ve volné lásce dle návodů Drysdalových, Vernetových, Gorovského, Kollontajové . . . Láska, jejíž hlavními znaky jsou animalita, prchavost, nezodpovědnost . . .

¹ Margueritte P. et V., Mariage, Divorce, Union libre 16.

² Vernet, Freie Liebe 13.

³ O francouzských poměrech viz Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 106-111, o anglických Drysdale, La Pauvreté 228.

⁴ Sr. Fonsegrive, Mariage et Union libre 179-181.

Slovo „manželství“ má zmizeti ze zákoníku a ze života . . .

6. Běda však lidské společnosti, nezastaví-li se tento vývoj, ba bude-li se šířiti rychleji a rychleji, dále a dále! Volná láska bude kletbou jednotlivců, kteří se jí oddali: vypráhlé sopce, chmurné a prázdné a nehostinné, podobá se v pozdějším věku nitro lidí, jimž čistota nebyla pravidlem života; jako tulákem a poběhlíkem cítí se na konec na zemi, nemajícím nikde domova; neboť kletba viny nestará se o to, zda jest uznávána nebo přehlížena; s neodvratnou přísností vyvolává své účinky. Volná láska je kletbou pro společnost lidskou: neboť kde ona je, tam je vražděno otcovství a mateřství, nebo tam jest aspoň zmrzačeno otcovství a mateřství. A běda národu, běda lidstvu, kdy otcovství a mateřství je degradováno, mrzačeno, ničeno! Otcovství a mateřství znamená nehledat sebe a svůj prospěch, nýbrž obětovat se cele pro jiné, být semenem, jež v zemi zmírání, aby nová, hojnější semena vzrostla; a služebníci volné lásky hledají jen sebe! — Volná láska je kletbou mravnosti: ze sobectví se zrodila a sobectví rozsévá! Z požitkářství vzešla a změkčujícím požitkářstvím infikuje své prostředí! Je kletbou kultury a hospodářského života: zbavuje je těch nezbytných podmínek a vzpružin, které tvoří nové hodnoty. Volnou láskou „neoctlo by se v nebezpečí jen zmlazování lidstva; desorganisace a rozháranost ovládly by všecko. I výroba statků a práce by se zastavila, a oněch několik let, jež by lidstvu zbývalo ještě k existenci, by ubíhalo v nedostatku, bídě a v náhlém chátrání věcí i lidí“.¹

Vzhledem na mravní křehkost lidskou nevyhnutelné důsledky uvolňování svazku manželského . . .

7. Namítne se: Vždyť přece není pozorovati nějakého zvláštního poklesu sňatečnosti; to jest, počet sňatků připadajících na př. na 1000 obyvatel není podstatně nižší než v jiných dobách, nelze tedy mluvit o tom, že by ubývalo chuti zakládati rodinu.

Je sice pravda, že co se týká počtu sňatků, nebyly by poměry nějak nepříznivé. Průměrná číslce sňatků, připadajících na 1000 obyvatelů, pohybovala se před válkou kolem 7 — 8; někdy klesne i pod 7, někdy stoupne i nad 8. Tuto číslci lze pozorovati i za dob docela normálních, a to ve státech nejrozličnějších: Francii, Německu, Španělsku, Itálii, Belgii, Nizozemsku atd.² V Čechách tato číslce činila roku 1911 — 7·7, 1912 — 7·6, 1913 — 7·3, 1919 — 12·3, 1920 — 13·6, 1921 — 12·5, 1922 — 10·8.³ (Stoupnutí sňatků

¹ Bureau, L'Indiscipline des Moeurs 291.

² Podrobné číslce viz v Recueil de Statistiques démographiques internationales, établie par l'Alliance nationale, Paris 1922 str. 1, 11-16.

³ Zprávy státního úřadu statistického rep. čsl. 1923 str. 585. - Poněvadž číslce jsou opísány z „grafického znázornění“, možná, že údaje desetinných míst nejsou přesné.

v prvních letech po válce způsobeno, jak známo tím, že sňatky válečnou službou a zajetím znemožněné uzavírány po návratu z válečné služby). Absolutní číslce sňatků byla r. 1871 — 50.368, 1881 — 44.458, 1891 — 42.500, 1901 — 52.131, 1911 — 52.468, 1912 — 51.924, 1913 — 49.903, pak po abnormálně nízkých letech válečných 1919 — 81.139, 1920 — 90.653, 1921 — 84.201, 1922 — 72.294.¹ S nepřírozené výše r. 1920 číslce sňatků stále a prudce klesá.

Nelze tedy tvrditi, že by sňatečnost poklesla. Ale nezáleží jen na počtu uzavřených manželství, nýbrž — a to je nejdůležitější — také na mravní jakosti nových sňatků. A tu nelze než s bolestí pozorovati žalostný úkaz, jež líčí dr. Adamík: „Mladí lidé vstupují dnes do manželství z touhy vyžít se, užít života který by jim jinak zůstával nepřístupný. Vlastní smysl a cena manželství zůstávají jim cizí. Jim neběží o to, uzavřítí opravdový svazek dvou duší, které by sobě byly oddány; které by dovedly založiti útulnou zdravou domácnost, v níž by vychovaly a do života připravily zdárné dítky... Těmto lidem schází veškeré opravdovější chápání života; oni vidí ve smyslném vyžití, v radovánkách, v požitkářství, cíl života“.³

A kolik lidí mladých vstupuje dnes s takovými myšlenkami ve sňatek! Když člověk vidí, s jakou bezednou lehkomyšlností, s jakou nevážností a povrchností tento o celém budoucím životě rozhodující krok činí, tu s nekončnou lítostí se táže sám sebe: „Co tito lidé v manželství chtějí dělat?“ Proč by také si připouštěli nějaké starosti? V manželství chtějí užítí všech možných rozkoší, chtějí se pečlivě vyhnouti všem obtížím, zvláště dětem a pro všechny případy mají v pozadí svých myšlenek neomylně úspěšné východisko: „Když to nepůjde, tak se rozejdeme.“ Pro ně neznamena manželství žádné břímě, žádnou zodpovědnost, žádné risiko, neukládá žádných těžkých závazků mravních — tak nač se ho bát? Plakal by člověk nad těmi mladými lidmi...

Jsou i jiní lidé, zvláště mezi staršími. Již se jim zhýralý život zhnusil. Teď jim přijde velmi vhod zátiší rodinné. Po dlouholetém potloukání se v kouři a hluku hostinců je přece jen příjemné, může-li člověk v ústraní míti dobrou domácí kuchyň, spolehlivé zaopatření, dobrou ošetřovatelku v případě nemoci. Je to tak milé, když člověk po všech těch bouřích neklidného období zakotví v tichém přístavu... Jsou i takoví, kdož chtějí si tímto způsobem zajistiti lacinou, zdravou maitressu!

Jsou ještě jiní, kdož vstupují v manželství z důvodů finančních a pro něž

¹ Údaje po r. 1911 jsou vzata z Österreichische Statistik, 8 Bd 1915 S. *12 H. 1., od r. 1912 ze Zpráv stát. úř. statist. 1923 str. 575.

² Adamík, Krise a bolesti dnešního manželství 13-14.

manželství znamená velikou, snad velkolepou finanční operaci v dosavadních nesnázích peněžních. Jsou ještě jiní, kdož sňatkem chtějí částečně upokojiti svou bezmeznou ctižádost.

Ti lidé mluví o manželství: ale pravý vznešený obsah tohoto božského zřízení byl vylit, bídne vylit, a zůstalo z něho v jejich zchátralém vědomí jen na dně trochu bahnitého, páchnoucího kalu!

8. Nikde nevystupuje tato naprostá přeměna smýšlení vůči manželství tak okatě, ale také nikde se nejeví tak katastrofálně jako při stanovisku vůči dítěti. Vždyť dítě je prvním účelem manželství, na jeho hlavu mají rodiče každodenně liti olej z rohu své lásky, je poutem, jež nenahraditelně víže duše otcovu a matčinu, jest darem, jež za nesmírných, denně se opakuujících obětí rodiče věnují pro národ, pro lidstvo, pro církev, pro nebeský Jerusalems... A dnes řada lidí vstupuje do manželství s tichou úmluvou, že dítěte buď vůbec mítí nebudou, nebo ne do určité doby, nebo ne více než jedno neb nanejvýše dvě! Ať si mluví kdo chce co chce: nechť k dítěti, útěk před dítětem jsou známkou degenerace a jenom doby mravního úpadku vzmožou se k takovým výkřikům požívačnosti. Ani písmene nelze měniti v těchto větech, i kdyby sám John Stuart Mill prohlašoval: „Nelze příliš mítí nadějí, že by mravnost činila pokroky, dokud se svět nebude divati na rodiny s četnějšími dětmi jako na opilství nebo na každou jinou tělesnou prostopášnost“.¹

Nechť k dítěti! Živnostenská inspektorka M^{lle} Charondiére zaznamenává ve svém referátě o výdělečné činnosti ženy a jejím poměru k plodnosti² výroky dvou dělnic, jež do továrny chodit na výdělek hospodářsky nebyly nuceny a přece chodily. Prvá se vyslovila: „Zůstatí doma s mými třemi dětmi, děkuji, už se toho jejich křiku naposlouchám dost v noci, a ještě jej poslouchati i ve dne!“ A jiná na upozornění, že musí za opatrování tří dětí platiti více než vydělá, odpověděla: „To je pravda, ale doma se nudím s domácností a s děcký, nemám tam nikdy klidu a nemohu býti tam tak čistá jako u svého stroje“.

Ano, dítě, tento veliký dar boží, stalo se břemenem, postrachem rodinám! Z nádherného, svatého hradu manželství ve mnohých domech zůstaly jen bídne rozvaliny a trosky...

Zhoubná činnost všech neblahých vlivů na rodinu, o nichž jsme jednali výše, nese ovoce...

¹ J. St. Mill, Principles of political economy b. II ch. 13 § 1, v. I. p. 418, cituje Bureau, L'Indiscipline 441.

² Na „Deuxième Congrès national de la Natalité, tenu à Rouen 1920“, sjezdová zpráva 164.

Není ani třeba připomínati, že v rodině nastalo uvolnění ostatních pojítek. Je možno mluvit na př. o dokonalé vzájemné a účinné lásce, o plném splynutí duší u manželů, jichž spojení se omezuje na pouhé společenství pohlavní? Zvláště máme-li na zřeteli, že je velmi často v povaze výbuchů smyslné lásky, že — jakoby se vyšší „já“ bouřilo proti snižování na pouhé zvíře — bývají vystřídány obdobími vzájemného zhnusení se? Docílí se za takových okolností dalšího účele manželství, totiž utišení zlé žádostivosti, když zase je v povaze věci, že člověk, který si nedovede uložit zdrženlivost v manželství ve věcech i dovolených, snadno se proviní i mimo manželství ve věcech nedovolených? Je možné za těchto poměrů, aby rodičové, na sebe a svůj prospěch zapomínající, žili jen dítkám? Mají dnes dívky ve velmi četných případech tu úctu a poslušnost k rodičům, tu přichylnost k rodině, jaká je v zájmu věci nutná? Bude taková rodina tvořit onu hospodářskou jednotku, již rodina býti má? Dá pro stát, pro lidstvo, pro církev, pro Boha, co se od ní očekávat musí?

Opravdu: Rozvaliny... Trosky...

Ještě štěstí, že vedle těchto rodin propadajících rozvratu, jichž arci stále přibývá, je ještě hojně rodin, zvláště na venkově, v nichž duch je dosud dobrý. Ale nebezpečí roste, a nebudou-li tyto dosud zachovalé rodiny zavčas podepřeny, dům po domu budou se hroutiti i ony... Takovému mezinárodnímu nebezpečí je těžko se ubránit...

B. MANŽELSKÁ ROZLUKA

Nauka o rozluce: Krejčí, Positivní etika, v Praze 1922, 322-331. - Vacek J., Naše revoluce a manželství, V Praze 1920. - Svoboda E., Budoucí právo manželské, v Praze (bez roku). - Naquet A., La Loi du Divorce, Paris 1903. - Lichtenberger J., Divorce. A Study in social Causation, New York 1909. - Courégé M., Les Enfants dans le Divorce et la Séparation de Corps, Toulouse et Paris 1910. - Coulon H. et Chavagnes R., Le Mariage et le Divorce de demain, Paris 1909. - Margueritte P. et V., Mariage, Divorce, Union libre, Lyon 1906. - Traumann F., Das Ehescheidungsrecht der Zukunft, Berlin 1920. - Horák A., Zákon rozlučkový po roce praxe. V „Právniku“, 1920, Praha, 273-286, 313-328, 353-372, 393-419, 432-454. - Weber M., Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung, Tübingen 1907.

K posouzení rozluky: Glasson E., Le Mariage civil et le Divorce, Paris 1880. - Bureau P., L'Indiscipline des Moeurs, Paris 1923, 81-94, 381-413. - Bourget P., Un Divorce, Paris b. r. - Fonsegrive G., Mariage et Union libre, Paris 1904. - Castillon P., Trois Problèmes moraux, Paris 1917, 73-90. - Lalou H., Le Divorce en France, Paris 1923. - Nourisson P., L'Extension du Divorce dans les Classes populaires (v Seances et Travaux de l'Académie des sciences morales et politiques, Paris 1910, 244-259. - Čl. Villien A., Divorce ve Vacant-Mangenot, Dictionnaire de la Théologie catholique, Paris 1911, IV. 1455-1478. - Rothe T., Du Divorce et du Mariage, v La Reforme sociale, Paris 1923, 370-384, 468-482. - Jacquardt C., Essais de Statistique morale II. Le Divorce et la Séparation de corps, Bruxelles 1909. - Morizot-Thibault, La Femme et le Divorce, Paris 1910. - Carry E., Famille et Divorce, Paris 1908. - Lemaire R., Mariage civil et Divorce, Paris 1911. - Dassonville J., La Famille aux Etats-Unis. Mariages et Divorces. Dossier de l'Action populaire, Paris 1923. (Různé knihy a časopisy statistické budou uvedeny až na příslušných místech).

ÚSILÍ OBRÁNCŮ ROZLUKY

Ze všech chorob, jimiž trpí dnešní rodina, všimněme si důkladněji aspoň dvou: rozluky manželské a bázně před dítětem.

1. Jest předně zajímavě sledovati, s jakými nadějemi hledí se k rozluce manželské, s jakými hesly stojí její obránci ve svém boji.

Ve jménu lidskosti! „Nezdařené pokusy napravití je v zájmu mravnosti vůbec i v zájmu společnosti a tu musí býti možnost zrušením svazku manželského, který je místo požehnání zdrojem útrap a nemravností, uvolniti pouto společenské, aby člověk mohl se pokusiti o splnění svého úkolu jinou cestou a dojiti blaha“.¹ Zákon o rozluce chce umožniti, „aby oběma ne-

¹ Krejčí, Positivní etika 326.

šťastným trosečníkům byla dána možnost, opustiti bouří rozchvácený, tonoucí vrak a přistáti na nové, pevné zemi — k novému životu“.¹ „I kdyby šlo jen o malou skupinu lidí, kteří bez viny trpí a kterým jest možno pomoci, jsme povinni, přičiniti se o to; ale v našem případě jde o desetitisíce, snad o statisíce lidí“.² „Chce-li tomu neštěstí, že (manželé) se přestanou milovati, rozuměti si, oklamávají-li se, zraňují-li se, zneuctívají-li se, neodsuzujeme jich, aby vlekli jako zločinci galejnici okovy svého dvojího záští. Přelámejme jich železa. Jejich svědomí, jich srdce, jich těla nesmějí býti ujařmena. Cesta je široká, kéž jest uvolněna!... Když je zde něco, co napravit nelze, příkop nenávisti a bláta, nač se tam válet bez konce? Jakou výhodu v tom může nasbíratí jednotlivec takto znehodnocený, společnost rozdrásaná?“³

Ve jménu lepšího manželství! Dr. Traumann cituje napřed výrok E. Keyové: „Síly volností vyvolané potírají samy nebezpečné důsledky volností“; pak výrok Müller-Lyerův: „Právě poněvadž sklon k monogamii od procitnutí individuální lásky dostatečně sesílil, právě proto může býti zákonodárství volnější“; a výrok pronesený ve francouzské sněmovně: „svoboda je příčinou stálosti“; a k tomu dodává: „Tak bude rozluka nakonec sloužiti manželství samému. Toto, ježto budou vymýceny jeho choré údy uznané za nevyléčitelné, se jako celek značně prohloubí, zmladí a zušlechtí. Bude i nadále vzácnou nádobou, do níž lidé budou vylévati svou ideálnost, své úsilí o zdokonalení“.⁴ „Sociální demokraté nechtějí manželství rozvrátiti, chtějí jen, aby se mohla špatná manželství rozloučiti a nová zase uzavřít“.⁵

Ve jménu osobní svobody! „Zrovna tak jako dorostlý člověk setřásá se sebe i nejlépe míněné poručníkování a jako národ, jenž dozrál k sebeurčení, láme staré formy, jimiž jej více nebo méně osvíceně nadřizená vrchnost vede“, zrovna tak musí si vyhraditi jednotlivý člověk sebeurčení v otázce uzavření, trvání a rozluky manželství.⁶ „Mravních hodnot nelze vynutiti a vynucené skutky nemají hodnoty mravní“.⁷ „Jsem pro volnost co nejširší při rozluce, protože mám v nejvyšším stupni úctu před osobní svobodou“.⁸

¹ Svoboda, Budoucí právo manželské 14.

² Svoboda tamže 3.

³ Margueritte Pet V., L'Elargissement du Divorce 7, cituje Bureau, L'Indiscipline 123 v pozn. - Sr. dále týchž bratří autorů Mariage, Divorce, Union libre 18, Vacek, Církev římsko-katolická a manželství 3.

⁴ Traumann, Das Ehescheidungsrecht der Zukunft 86.

⁵ Popp A., Frauen der Arbeit, schliesst euch an, 12.

⁶ Traumann, Das Ehescheidungsrecht der Zukunft 84.

⁷ Svoboda, Budoucí právo manželské 4.

⁸ Naquet, Le Divorce 1881, 250, cituje Fonsegrive, Mariage et Union libre 272. Sr. Margueritte, Mariage, Divorce, Union libre 19.

Ve jménu vyšší mravnosti! „Zákon, připouštějící rozluky . . . působí výchovně. Chce rozloučiti sňatky lehkomyšlné, nerozvážené, uzavřené mezi lidmi, kteří se nemilují anebo ani se neznají. Chce odvrátiti ženy, aby se pro zaopatření nevdávaly za muže, kterými pohrdají, kterých nenávidí, a za něž jdou s předpokladem, že si jinak vynahradí potřebu skutečné lásky. Odvrátí muže od sňatků pro věno . . . Možnost rozluky bude i výstrahou před lehkomyšlnými, špatnými skutky za trvání manželství“.¹

Ve jménu dítek! „Pokus, jenž směřuje k založení rodiny nové, po případě též zaručí, že i dítky zrozené z manželství ztroskotaného najdou v této rodině bezpečný útulek“.²

Ve jménu dělníka! Buržoa, došlo-li u něho k rozvodu od stolu a lože, může si najmouti a platiti hospodyně, která mu domácnost povede; může si to dovoliti při svých chatrných příjmech dělník? Tomu se pomůže, jen když se mu dovolí znova se oženiti.³

Ve jménu vývoje! „Všecko se mění: i lidská životní pospolitost manželství podléhá tomuto zákonu přírody. Prošla u všech národů rozmanitými obdobími vývoje. Tudíž musí zákonitě změně býti podrobena i veškero zákonodárství, . . . které je výslednicí mravních názorů příslušné doby. S mravními názory mění se i zákon státní a církevní. Je tedy závislé i církevní právo na vývojové výši rodinného života oné doby a musí se — jsouc pružné, jako vždy byly pružné církevní předpisy — přizpůsobiti stavu vývoje“.⁴

Ve jménu determinismu! „Rozluka je výslednicí společenských poměrů, na nichž spočívá a které tvoří složku v naší moderní společnosti. Ty příčiny nejsou nutně společenskými zly, jak mnozí spisovatelé předpokládají. Mnohé z nich jsou způsobeny změnami ve společenském prostředí a na konec se ukáží jako dobré, ačkoliv výsledky jevící se v době přerodu mohou se zdáti dočasně zhoubnými“.⁵

Ve jménu emancipace ženy! Vzrůst rozluk „nikterak není znamením, že poměry rodinné jsou horší než byly před 40 roky. Naopak jsou znamením, že vzrůstá zdravý mravní cit. Nabyvše nových práv a svobod, ženy zvolily prováděti je, aby se jim ulevilo ve zneužívání, vůči němuž byly dříve lhostejné,

¹ Svoboda, Budoucí právo manželské, 7-8.

² Vacek, Církev římsko-katolická a manželství 3. Sr. senátor Labiche ve franc. senátě 1884, Lalou, Le Divorce en France 11.

³ M. Esmein v debatě v sezení akademie věd morálních a politických 16. července 1910; debata uvedena v Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques, Compte rendu 70 année 1910, 259-261.

⁴ Traumann, Das Ehescheidungsrecht der Zukunft 79. Sr. Lichtenberger, Divorce 291.

⁵ Lichtenberger, Divorce 146.

nebo jemuž nemohly uniknouti a číslice rozluk v této míře se stává udavatelem vzrůstající svobody, intelligence a mravnosti amerických žen“.¹

(Dodatek pro ty, kdož jsou stoupenci nové morálky: Ve jménu nové, vyšší mravnosti! „Mladí lidé intelektuálních kruhů... váhají dnes často... jíti za náklonností, jež se v nich záhy ozvala, ... také a právem z toho důvodu, že pokládají za povážlivé připoutati se na doživotí k jiné bytosti, dokud necítí, že jsou vnitřně „hotoví“. Je však žádoucno, aby k olověnému závaží našich manželství ztěžujících hospodářských poměrův a sociálních snah se připojovaly ještě i právním řádem fysické obtíže? A bude všeobecná mravní kultura méně ohrožena, ukáží-li mladý muž dneška své erotické potřeby u prodejné osoby nebo „v poměru“ a mladé děvče vyšších stavů duševně zakrňuje, než kdyby zákon poskytl možnost, aby v mladém věku uzavřená manželství mohla býti bez hluku rozloučena, ukáže-li se v pozdějším období, že svazek nemá věčné hodnoty?“²)

Zkrátka: pro rozluky bývají podávány důvody na první pohled tak přesvědčivé, že i lidé rozvášní a pevně stojící chvílemi zakolísají. Což teprve ti, u nichž půda pro účinnost toho neb onoho důvodu byla — buď vlivem poměrů nebo vlastní vinou — zvláště příznivě zpracována?

2. Není se však obávati, že rozluka se stane příliš častou? Nikoliv. Je myšlena pouze pro případy „při normálním chodu sociálního života zajisté poměrně řídké“.³ Až s rozhořčením se ohražuje dr. Svoboda: „Nejsilnější agitační prostředek, zejména mezi ženami, tvoří námitka, že reforma učiní z manželství holubník, že směřuje k tomu, aby mužové mohli vyhánět ženy, když se jich nabažili. Zatím je to námitka nespravedlivá, omluvitelná nevědomostí. Ale jakmile osnova zákona stane se známou, promění se námitka tato v nepoctivou a proto nepočetnou“.⁴ „Manželství jest považováno osnovou zákona za svazek na dobu života uzavřený, zásadně nerozlučný. Jen v nejtěžších případech výslovně zákonem uvedených... chce osnova připustiti, aby také formální právní pouto bylo zrušeno“.⁵ „Cíl, za nímž směřujeme, jest, aby manželství, právně rozlučitelné, stalo se mravním svazkem nerozlučným“.⁶ Má se mravnost povznést na takový stupeň, „aby rozvod nebyl nutností v žádném případě, nýbrž psychologickou nemožností“.⁷

3. Avšak mezi varovné hlasy těchto mužů, kteří vzhledem na veřejné blaho

¹ Lichtenberger, Divorce 188.

² Weber M., Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung 551-552.

³ Vacek, Církev římsko-katolická a manželství 3.

⁴ Svoboda, Budoucí právo manželské 5.

⁵ Svoboda tamže 14.

⁶ Svoboda tamže 23.

⁷ Krejčí, Positivní etika 318.

vzdor výjimečné přípustnosti rozluky přece jen rádi by zachránili v zásadě nerozlučitelnost manželskou, mísí se podrážděné hlasy krajních stoupenců rozluky: „Rozšířiti rozluku ! Usnadniti ji co nejvíce !“ Dosavadní rozluková praxe jim nestačí: Má-li manželství ozdravěti, „je potřebí — a to je podstatné — v něm širě otevřítí bránu, již se vychází, tím, že se usnadní rozluka, která se stane rozloučením důstojným dvou bytostí a nebude již onou ohavnou komedií, již je dnes“.¹ Bratři Marguerittové vydávají knihu *L' Elargissement du Divorce*, Rozšíření rozvodu, jež vyšla v několika vydáních, a řadu let zpracovávali svými romány, brožurami, novinářskými články veřejné mínění pro své snahy. Tvoří se čilé komité pro reformu manželství, které chce pracovati tímž směrem a řada lidí, i zvučného jména, Marcel Prévost, Maurice Maeterlink, Maurice Leblanc, Sébast. Charles Leconte, Jules Renard, atd. atd. a ti všichni razí do světa cestu nové myšlenky. A v jejich čele „otec rozvodu“, jak jej nazvali ve francouzské sněmovně,² s cynickou naukou: „Koupím dům od souseda, zaplatím, převezmu v majetek. Potom lituji své koupě a on lituje svého prodeje. Dohodneme se, že on převezme svoji někdejší nemovitost a že mi za ni vrátí cenu . . . Co může býti jasnějšího ? Právě tak uzavru smlouvu manželskou. Po nějakém čase ona i já vidíme, že jsme se dopustili chyby, že naše povahy se k sobě nehodí . . . a dohodneme se, že své spojení zrušíme“.³ Proto rozlámejme ten úzký rámec, jimž dnes zákonodárce francouzský rozluku svírá. Dovolme aspoň rozluku z obapolné dohody: „Je rozluka něčím zlým, antisociálním ? Tož ji zahlaďte ! Není-li však zlem, je-li naopak nutností, doplňte ji . . . možností z důvodu obapolného souhlasu . . . Buď jedno nebo druhé. Buď ať padne rozluka, nebo při nejmenším rozluka z obapolné dohody !“⁴ Žádá přípustnost rozluky, i když jen jeden z manželův si ji přeje, a to bez určité stanovené příčiny.⁵ Otevírá bránu rozvodu dokořán. Ale prohlašuje hned, že to není cíl, nýbrž jen průchodná zastávka ; ani manželství sebe volněji rozlučitelné že nestačí ; cílem konečným že je volná láska.⁶

Nepracovaly i u nás strany, mající v programu jako konečný cíl volnou lásku, pro zákon rozluky manželské ? V jejich mysli rozhoduje taktická zásada : „Po etapách . . .“

Ostatně již i u nás a to i v kruzích, odkud by se to nebylo čekalo — zdá se dosavadní volnost v rozlukách ještě nedostatečná. Tak rada nejvyššího

¹ Coulon et Chavagnes, *Le Mariage et le Divorce de demain* 281 ; sr. celou kapitolu V 261-303 a VI 304-342.

² Viz Lalou, *Le Divorce en France* 26.

³ Naquet, *La Loi du Divorce* 245.

⁴ Naquet *La Loi du Divorce* 246, 247.

⁵ Naquet, *La Loi du Divorce* str. 255-300.

⁶ Viz Naquet tamže str. XII a jeho *Vers l'Union libre*, zvl. 52, 53.

soudu Horák píše: „Budiž manželům bezdětným předem dovolena rozluka dobrovolná tak, jako je dovolen dobrovolný rozvod. Neboť doufají-li manželé, že rozluka bude jim ku blahu, že snad dojdou štěstí v jiném spojení, proč jim v tom brániti, co komu na tom záleží? Přejme lidem co nejvíce radosti v tomto slzavém oudolí“.¹ „S manžely, jichž děti jsou už dorostlé, dcery snad už dokonce vyvdány a synové také už vybyti, snad všichni už z domu a v samostatném postavení..., dlužno nakládati zcela tak, jako s manžely bezdětnými“.² „Muž žil v manželství snad ne nešťastným, ne šťastným, ale studeným, tu poznal jinou, otevřela se mu brána nepoznaného, nového šťastného žití, nemohl odolati, kopnul do předsudku a šel a byl šťasten. Nyní jsou tu dítky a hrozivě zvedá hydra předsudku hlavu znova, teď ji skopnout nemůže, trpí dítky a v nich on, štěstí se zakalilo, proklaté legitimní manželství brání, třeba je legitimně rozvázat, dáme mu tedy žalobu na rozluku pro nezaviněný rozvrat, zrušíme manželství, jež beztoho již léta je ničím — výsměchem na manželství. Tím se neublíží nikomu, ani mravnosti, neboť, když by to šlo hladce s vůlí manželky, proč to nemá jíti i bez ní, proč má nevraživá, snad vyděračná žena vládnout osudem těch lidí a ne zákon?“³

4. Ze kterých důvodů smí býti rozluka dovolena, má-li svého cíle dosíci? Zmatek panuje v odpovědích. Je na př. mnoho lidí stojících v popředí veřejného života, kteří myslí, že náš zákon o rozluce je docela přijatelný; jsou jiní, kteří myslí, že jim jsou otevřeny rozháranosti rodiny brány dokořán. Jsou učenci, kteří myslí, že jen nevěra manželská může odůvodniti oprávněnost žádosti o rozluku; jsou jiní, kteří myslí, že i tehdy se má rozluka povolit, když závada nespočívá na skutečné osobní vině. A v oboru příčin nezaviněných: kolik zde je různých případů a různých názorů o nich! Je přípustna rozluka jen tehdy, když je dán pouze určitý důvod, zákonem přesně vymezený, či stačí i důvody jiné? Je přípustná rozluka již i tehdy, když oba manželé si ji přejí? Nebo když si ji přeje jen jeden z nich? Má býti rozluka povolena bez čekací lhůty? Či s čekací lhůtou? Jak dlouho má tato trvati?

Kolik protichůdných odpovědí se vyrojí na každou z těchto otázek!

Jako vždycky: když ve Francii za velké revoluce pohnuli věkovitou budovou manželství, pak hroutila se jim celá a přestavovali napořád. Od r. 1792—1803, v jedenácti letech, vydali 15 různých zákonův o rozluce!⁴

¹ Horák, Zákon rozlukový po roce praxe. „Právnick“ 1920, 279.

² Horák tamže 283.

³ Horák tamže 323, 324.

⁴ Lalou, Le Divorce en France 13.

Přirozeně. Neboť rozluka není zřízením práva přirozeného jako manželství, nýbrž dílem lidským; lidé tedy dle osobních svých a proměnlivých názorův upravují si k němu stanovisko: kolik různosti je třeba očekávat! Dále v otázce rozluky značná část lidí nenechá se vésti střízlivým hlasem rozumu, nýbrž často i osobním zájmem, jež na ní má, snad i temnými a skrytými sklony svého srdce; cit zde silně často působí na rozum; a tento svůj názor, na venek opřený o úvahy zdánlivě čistě rozumové, oni lidé hledí uplatniti ve veřejném mínění; ale může býti způsobeno více zmatkův, než když do hodnocení silně mluví cit a osobní zájem? Konečně hlavním cílem, k němuž se musí dle řádu přírody při manželství přihlížeti, je dítě; stoupení rozvodu hlavním cílem činí osobní blaho manželů; je pak div, když takto hlavní kormidlo se zlámalo a veslo vypadlo z ruky, že jsou na vlnách zmitání všemi směry? že jsou hříčkou rozbouřených vod?

ZE STATISTIKY ROZLUKY.

5. Statistika rozvodův a rozluk v Československu.¹

Roku	v Čechách			na Moravě			ve Slezsku			na Sloven.			v Podk. Rusi			Celkem		
	Rozvody		Rozluky	Rozvody		Rozluky	Rozvody		Rozluky	Rozv.		Rozluky	Rozv.		Rozluky	Rozvody		Rozluky
	dobrov.	nedobrov.		dobrov.	nedobrov.		dobrov.	nedobrov.		dobrov.	nedobrov.		dobrov.	nedobrov.		dobrov.	nedobrov.	
1918	654	108	26	187	27	11	31	8	2	?	?	?	?	?	?	872	143	39
1919	2875	208	1633	774	121	324	139	14	62	—	4	3	—	—	—	3788	347	2022
1920	3682	394	2284	1005	147	820	187	19	135	5	41	264	—	—	—	4879	601	3503
1921	3556	732	3724	875	180	1113	246	16	169	—	40	529	—	—	28	4677	968	5563
1922	2733	804	4121	707	224	971	187	11	331	—	25	579	—	13	61	3627	1077	6063

Ježto všeho obyvatelstva dle sčítání lidu 15. února 1921 je v Čechách 6,670.582, na Moravě 2,662.884, ve Slezsku 672.268, na Slovensku 3 mil. 870, v Podkarp. Rusi 606.568, úhrnem 13,613.172², připadá v r. 1922 na 100.000 obyvatelů v Čechách 53 rozvodův a 61·8 rozluk, na Moravě 35 rozvodův a 36·5 rozluk, ve Slezsku 29·4 rozvodův a 49·3 rozluk, na Slo-

¹ Údaje pro roky 1918-1921 byly autoru dodány státním statistickým úřadem v Praze; údaje pro r. 1922 převzal z Lidových listů z 9. listopadu 1923.

² Viz Zprávy stát. úřadu statist. rep. Českoslov. 1923 str. 427.

vensku 0·8 rozvodův a 15·9 rozluk, v Podkarpatské Rusi 2·1 rozvodův a 10·1 rozluk, v celé republice 34·6 rozvodův a 44·6 rozluk.

Ježto dále bylo v r. 1922 uzavřeno sňatků v Čechách 72.294, na Moravě 27.097, ve Slezsku 6.761, na Slovensku 34.498, v Podkarpatské Rusi 5.455, v celé československé republice 146.105,¹ připadá vždy na 100 sňatků v Čechách 4·8 rozvodův a 5·8 rozluk, na Moravě 3·4 rozvodův a 3·6 rozluk, ve Slezsku 2·9 rozvodův a 4·9 rozluk, na Slovensku 0·07 rozvodův a 1·7 rozluk, v Podkarpatské Rusi 0·24 rozvodův a 1·1 rozluk, v celé republice 3·2 rozvodův a 4·1 rozluk.

6. Počet rozluk v některých státech.²

	Francie	Německo	Švý- carsko	Belgie	Spojené státy severoamer.	Bavorsko	
1830				4	122.121		
1850				29	1867—1876		
1870				81	206.595		
1884	1.657	5.952	907	221	1877—1886		
1885	4.213		920	230	352.263		
1887	5.485		925	292	1887—1896		
1890	6 557	6.220	880	373	33 197		
1895	7 700		897	492	593.362		V Uhrách
1897	7.999	8 878	1.011	625	1897 - 1906		672
1900	7.820		1.025	690	55 502		2.904
1901	8.841		1.027	821			
1902	9.431	9.069	1.105	703			4.507
1903	10.186	9.933	1 182	734		574	4.760
1904	10.860	10.868	1.243	932		609	5.712
1905	10.860	11.215	1.206	901		689	6.517
1906	11.588	12.180	1.343	816	72.062	746	
1907	12.575	12.489	1 494	841	1,274.341	772	
1908	13.301	13.327	1.551		1867—1906	824	
1909	13.872	14.496	1.534			901	
1910	14 261	14.911	1.527			920	
1911	15.261	15.764	1 623			1.030	Ve Vídni (vzájemnou dohodou)
1912	16.723	16 911	1.514			972	
1913	16.335	17.835	1 616			1.159	
1914	10.154	17.740	1.455			1.266	
1915	1 701	10.791	1.472			685	
1916	3.668	10 494	1.562		112.036	738	
1917	5 572	11.603	1.640			958	
1918	8.121	13 344	1.699			1 153	
1919	11.657	22.022	1 977		129.000	2.217	1.385
1920	29.156	36.550	2.241		132.753	3.627	1.420
1921	32.557		1.979		125.000	3.308	
1922	27.684						

¹ Zprávy stát. úřadu statist. rep. Českoslov. 1923, 575.

² Údaje o Francii z Bureau, L' Indiscipline 89 pro r. 1884-1913; pro rok 1914-1920 do-

Vzrůst rozluk ještě lépe vynikne z této tabulky:

Rozluk připadalo¹

roku	ve Francii		ve Spoj. státech	v Německu	
	na 100 man- želství	na 100.000 obyvatelu	na 100.000 obyvatel	na 100 man- želství	na 100.000 obyvatel
1890	2.4	17	53	2.4	12.6
1900	2.9	22.7	73	1.7	14.1
1910	4.7	38.5	1906 : 84	3.0	23
1920	4.6	73.3	1916 : 112	4.2	58.9
1921	7.1	83			

Ve Spojených státech severoamerických v roce 1922 byl stav takový: V Chicago 13.000 rozluk proti 36.000 manželství. V Denveru 3.000 „dovolení“ k manželství a 1.542 rozluk; vedle nich téměř stejný počet, kde manželé neuznávali za hodno vůbec svou rozluku provést před soudem. V celé zemi jedna desítina manželství končí rozlukou. Státy, v nichž procento je nejvyšší, jsou: Washington, 1 rozluka na 4 manželství; Montana 1 na 5.4 manželství; Orégon, 1 na 2.5; Nevada, útočiště manželů, jimž se manželství zmrzelo, 3 rozluky na 2 manželství.²

7. Jest bohužel velmi svízelné opatřit si úplnou statistiku rozluk jednotlivých států, poněvadž číslice nutno po částech sbírat z úředních statistických spisů; částečně také úřady statistické — jako na př. v naší republice

dány autoru statist. kanceláří L'Alliance nationale pour l'accroissement de la Population en France v Paříži; pro 1922 Journal officiel du ministere du Travail, Paris le 26./IV. 1923. — Číslice o Švýcarsku jsou vzaty z Mouvement de la Population de la Suisse pendant l'année 1920, Berne 1922, p. 40 a pendant l'année 1921, Berne 1923 p. 33. Číslice o Německu jsou vzaty ze statistik des Deutschen Reichs Berlín 1910 Bd 227 S. 25*, 1918 Bd 275 S. 41*, dále ze Statist-Jahrbuch für das Deutsche Reich 1916 (XXXVII) 11, 1918 (XL) 11, 1919 str. 56, ostatní ze jmenované L'Alliance nationale. O Belgii z Jacquardt, Essais de Statistique morale II. 14. O Spojených státech do r. 1916, z úřední statistiky Marriage and Divorce Washington 1919 str. 11 a 14. Číslice za r. 1919 — 1921 dle neúředních zpráv v revuích, zvl. v „America“ 14. dubna 1923. O Bavorsku pro r. 1903 — 1913 ze Statistik des Deutschen Reichs Bd 227 S. 225* a Bd 275 S. 41*, od r. 1914 — 1921 z Zeitschrift des Bayrischen statist. Landesamts 1922 Bd LIV. (1922) 444. Pro Uhry Daněk, Kapitoly o manželství 93, o Vídni Wochenbericht der statist. Abteilung der Stadt Wien 1922, 31. Woche.

¹ Číslice opět soukromě dodány autoru z L'Alliance nationale pour l'Accroissement de la Population, pro Spojené státy vzaty z úřední Marriage and Divorce 14.

² Dossier de l'Action populaire, Paris 1923, čl. La Famille aux Etats-Unis od J. Dassonville 4-5.

— nestačí zpracovati veškeré látky. Avšak již z těchto číslic jest úplně jasno, jak prudce stoupá číslíce rozvodů. Každý, kdo umí čísti, vyčte z těchto číslic všude se opakující úkaz, jež jeden z nejznámějších badatelů v oboru manželského práva v druhé polovici minulého století, profesor pařížské university Arnošt Glasson vyjádřil slovy: „Všude jeví rozvod snahu vzrůstati; není možno uvésti jediné výjimky z tohoto nezměnitelného pravidla. Zdaž není dovoleno z toho uzavírat, že rozvod vede nutně (fatalement) k zneužívání rozvodu a zdaž není na místě říci jeho stoupencům, po přečtení těchto číslic: *et nunc erudimini!* (a teď si vezměte poučení!) Není o tom pochybnosti, že vzestup není všude tak prudký. V některých zemích se uskutečňuje velmi pomalu, v jiných je hrozivý, ale existuje (totiž vzestup číslíce rozvodů) všude“.¹ V posledních letech potvrdil pro nynější poměry, kdy se rozvod usnadňuje, pravdu názoru Glassonova new-yorský profesor sociologie Lichtenberger: „Pravděpodobným bezprostředním výsledkem povolení větší svobody rozluky bude další vzestup rozluk“.²

Byly doby, kdy evropské lidstvo rozluky se bálo; kdy široké vrstvy lidové musily býti od agitátorů pro rozvod — lhostejno, zda vystupovali v úloze politických řečníků nebo románopisců nebo na jevišti — zpracovány. Bylo tomu tak u nás v době převratové, bylo tomu tak ve Francii před r. 1884: uměle musila býti nálada pro rozluky vyvolána; samo od sebe by toto hnutí nebylo vyvřelo v takové síle, že by byl vytvořen zákon tak všeobecný. Dnes je již u nás jinak: myšlenka rozvodu se do veliké části obyvatelstva vžila, dříve před ním se vytratil, víc a více se přihází, čeho se hrozí dr. Vacek, že totiž rozluka, i lehkomylně prováděná, se stává „i v širokých vrstvách lidu méně majetného neb nemajetného sociální zvyklostí“.³ A co jest u nás teprve na postupu, to je v zemích, v nichž rozluka je dovolena již delší dobu, všedním zjevem: „Rozluka se tak dokonale vžila v mravy, že rozvod se již nezavádí“.⁴ Rozluka se stává v očích obyvatelstva něčím docela přípustným, nevinným, i tehdy již, když chybí závažné důvody!

Denní tisk přináší dosti případů, z jakých malicherných příčin se ve státech, kde myšlenka rozluky „pronikla“, se k ní přikročuje.

8. Uskuteční však se i u nás druhá část obav dr. Vacka: že totiž nesvědomitost v rozlukách stane se „sociální zvyklostí“ nejen ve třídách lépe postavených, nýbrž „i v širokých vrstvách lidu méně majetného neb nemajetného“. Po několika letech lehkomylného nazírání na rodinu a na rozluky

¹ Glasson, *Le Mariage civil et le Divorce* 468.

² Lichtenberger, *Divorce* 219.

³ Vacek, *Naše revoluce a manželství* 61.

⁴ Lalou, *Le Divorce en France* 31, 32. Sr. Bureau, *L'Indiscipline* 88-92.

tam dospějeme jistě, jako se tam spěje v jiných státech. Ve Francii v lidových vrstvách v otázce rozluky jsou poměry dokonce již horší než mezi buržoasií, která s ní začala: „Lidové vrstvy si odpouštějí formality soudního řízení (t. j. manželé se rozejdou na svou pěst): když se tomu neb onomu z manželů přestal druhý líbiti, opustí jej... a vše jest vyřízeno v okamžiku. Mezi buržoasií řízení není tak krátké: návyk pořádku ve hmotných záležitostech, péče o pověst ve světě a o zájmy peněžní zavazují k četnějším formám, ale výsledek je týž“.¹ Poměry ve Francii, zvláště mezi vrstvami velkoměstskými, jsou tak zarmucující, že Académie des sciences morales et politiques (Institut de France), tedy jedna z nejvyšších instancí, již r. 1910 v sezení 16. července se tímto předmětem zabývala. Zpravodaj Pavel Nourisson na základě dlouholeté bezprostřední zkušenosti předložil materiál zdrcující. Citoval z úřední zprávy administrace občanského soudnictví již za r. 1894: „V obyvatelstvu dělnickém je rozluka nejčastější a tam také dělá největší pokroky“. Citoval s tím úplně se shodující místo ze zprávy téhož ústředního úřadu pro r. 1893.² A jak mělké pohnutky prostým lidem k rozluce stačí vyplývá z těchto jeho slov: „Nic není bolestnějšího než bolestné defilování, jež vidí rozvíjeti se každý týden členové soudní kanceláře. To, co ihned zaráží, když člověk začne spor zkoumati..., to je myšlenka, jež více a více se usazuje v mozcích prostého lidu, že totiž rozluka není nejkrajnějším lékem pro poměry mimořádně bolestné, nýbrž snadným a všem dosažitelným prostředkem přerušiti společný život, který přestal bavit, a to jakmile nějaké nedorozumění zkálí soulad domácnosti... Máme žádosti podané po několika měsících nebo i po několika týdnech manželství. Smysl pro povinnost slábne nebo mizí; muž jako by nechtěl nic odpustiti, manželka jako by nedovedla nic ztrpěti. I když nemluví o případech tak hojných, kdy přehmaty, jichž se žaloba dovolává, projevují hlubokou znemravenlost a žádost o rozluku ospravedlňují, na vzájemné povinnosti manželské se zapomíná. Kolikrát nežádali manželé o rozluku pouze z toho důvodu, že manželka je nemocna nebo churavá? Smíření, jehož dosíci je stále nesnadnější, bývá téměř vždy náhle a snadno zmařeno. Dovolávají se přehmatů nejmalichernějších; pro mnohé zdá se býti rozhodujícím důvodem odpor k druhému. Ohled na dítky a na smutnou budoucnost, jež je čeká, bývá čím dále tím méně brán v úvahu. Někdy matka, která nemůže jich opustiti, přivede je s sebou...; jejich přítomnost nedovede utišiti vzájemného rozhořčení“.³

¹ Bureau, L'Indiscipline 90.

² Nourisson P., L'Extension du Divorce dans les classes populaires, v Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques, Compte rendu, 70 année 1910 pg 244-264, oba citáty str. 249.

³ Nourisson tamže 252, 253.

Ze suchých číslic, sledovaných po řadu let, G. Fonsegrive již roku 1904 dospěl k závěru: „Obyvatelstvo dělnické, které — odečteme-li zemědělců — netvoří ani z daleka polovici celkového obyvatelstva ve Francii, nejsou ani jeho třetinou, dodá více než polovici rozvedených“.¹

Známý sociologický zjev: když prostý lid zmocní se nějakého pravidla, ten vyvozuje z něho důsledky daleko bezohledněji a důsledněji, než lidé t. zv. vyšších tříd, jimž vzdělání, postavení a jiné ohledy jsou přece aspoň jakous takous ochrannou brzdou.

SKUTEČNÉ PŘÍČINY

9. V čem máme hledati příčiny prudkého vzrůstu rozluk? Je jich dlouhá řada. Zde aspoň některé.

První a nejnebezpečnější příčinou je všeobecný úpadek mravnosti. Kdyby moderní lidstvo bylo mravně pevné, pak by všechno lákání k rozlukám skončilo tak bezúspěšně, jako kdyby hořící pochodeň zapadla do vod rybníka. Avšak mravnost v lidstvu dnešním jest otřesena silně. Anglikánský biskup Irving Peake Johnson pronesl o Kalifornii přísný soud: „Nynější poměry v této zemi jsou horší než kdy byly ve starém Řecku nebo Římě“.² Avšak nelze mluvit o vážném úpadku mravů ve veliké části civilisovaného světa vůbec? Požitkářství. Úpadek studu. Materialismus. Atd. Nejeví se tyto chmurné rysy u velmi značné části obyvatelstva? — A to je sociologicky známým úkazem: který muž miluje v ženě jen a výlučně ženu, a která žena miluje v muži jen a výlučně muže, tam je nemožno, aby opravdově a trvale srostly duše; tam je rozchod něčím úplně přirozeným, ve mnohých případech nutným. Když tedy manželství bývá dnes často degradováno jen na společnost pohlavní, snad i na zhýralost zastřenou na venek pláštíkem zákona, jak by se rozluky nemnožily?

Mimo to: Aby se mohla jakákoli nákaza zhoubná tělesnému zdraví šířiti, musí nalézt vhodné prostředí. Najde-li prostředí zvláště příznivé, šíří se tím prudčeji. Jaké příznivější mravní prostředí mohly by si rozluky přát, než jaké nalézají dnes ve značných částech velikých měst i na četných jiných místech zamořených. I chorobné zjevy sociální šíří se často jako nákazy...

Jsou dnes skutečně již země a vrstvy společenské, u nichž smlouva manželská považuje se za něco daleko méně cenného než smlouva nějaká ma-

¹ Fonsegrive, Mariage et Union libre 175.

² Cituje Dassonville J. v pojednání „La Famille aux États-Unis“ v Dossier de l'Action Populaire 1923 str. 4.

jetková¹... Kolik péče se tam věnuje smlouvě, v níž běží o peníze! S jakou ledabylostí, lehkomyšlností a náladovostí se uzavírají a ruší smlouvy manželské!

Správně píše dr. Krejčí: „Nejčastěji volá se po usnadnění rozvodu tam, kde je mravnost notoricky v úpadku. Nikoli pokročilá vzdělanost, ale mravní otupělost chce uvolnění svazků manželských; chce se zbaviti povinností nemilých, — tím mizí smysl pro povinnost a s ním i pro mravnost.“²

10. Rozluk přibýváti musí dále se vzrůstajícím strachem před dítětem v rodinách. Je zde vzájemný vztah: Čím je větší možnost rozluky, tím více se manželé vyhýbají dítěti, aby byli chráněni v případě rozluky před nepříjemnou přítěží. Ale zase: čím více se šíří bezdětnost, tím více je stupňováno nebezpečí rozluky. Neboť dítě je nejsilnějším poutem mezi manžely. Společná láska k dětem utiší a zatlačí v zapomenutí výbuchy, které by jinak měly důsledky velmi vážné. Proto také rozluky řadí nejsilněji v rodinách bezdětných. Tak ve Francii tvořily rozvody v rodinách bezdětných r. 1911 — 1913 46·6⁰/₀ všech rozluk, 1914 — 49·5⁰/₀, 1915 — 53⁰/₀, 1916 — 51·6⁰/₀, 1917 — 51·8⁰/₀, 1918 — 50·3⁰/₀, 1919 — 51·2⁰/₀.³ V Bavorsku 1914 — 38·2⁰/₀, 1915 — 43·9⁰/₀, 1916 — 40·8⁰/₀, 1917 — 44·6⁰/₀, 1918 — 44·2⁰/₀, 1919 — 46·5⁰/₀, 1920 — 43·4⁰/₀.⁴ Ve Spojených státech severoamerických v r. 1916 — za pozdější léta úřední zpracovaná statistika rozluk dosud nevydána — tvořily rozluky v manželství bezdětných 52·1⁰/₀ všech rozluk; ježto však u 10·2⁰/₀ všech případů neudáno, zda manželství je bezdětné či s dětmi, bude skutečná číslce ještě asi o 5⁰/₀ vyšší, tedy při nejmenším 57⁰/₀.⁵ V Belgii 1901 — 45⁰/₀, 1902 — 45⁰/₀, 1903 — 39⁰/₀, 1904 — 44⁰/₀, 1905 — 44⁰/₀, 1906 — 45⁰/₀, 1907 — 47⁰/₀.⁶ Ve Spojených státech je bezdětnost ve 41 státě uváděna mezi příčinami, pro něž je možno žádati o rozluk.⁷

Dítě je něco, co má tedy takový vliv na pevnost manželství, že kde ubývá touhy po dítěti, tam slábne — v celku vzato — soudržnost rodiny a rozluk přirozeně přibývá.

11. Vzrůst rozluk je dále příznivě podporován úpadkem náboženského života. Neboť čím více v lidstvu je zakořeněna opravdová dětinná — neotrocká — bázeň boží, čím více je proniknuto přesvědčením o velebnosti

¹ Doklady v Lalou, Le Divorce en France 35, 36 (o Paříži), Dassonville tamže 6 (o Americe).

² Krejčí, Positivní etika 327.

³ Ministère du Travail, Le Mouvement de la Population, III Paris 1922 str. LI.

⁴ Zeitschrift des Bayrischen Statist. Landesamts, 1922, procenta vypočtena z čísel na str. 256-257 tam uvedených.

⁵ Marriage and Divorce 1919, 22.

⁶ Jacquardt, Essais de la Statistique morale II 38.

⁷ Dassonville tamže 5.

boží a o svátostnosti manželství, s tím větší úctou bude patřiti na manželství. A milost svátostná bude posilovati lidskou nedostatečnost. Ale když se svazku manželského je posvátný ráz strhán a je prohlášeno za pouhé lidské dílo, pak je veta po jeho pevnosti. Cítí teď již i svobodomyšlní protestanté, že tím, že manželství bylo prohlášeno za záležitost světskou, byla prohlášena i jeho rozlučitelnost a že vliv církvi proti praxi rozvodové, jak ji provádí stát, „se scvrkl na bezmocný protest“.¹ A čím více bude manželství naplňováno jen „duchem tohoto světa“, tím více bude slábnouti. Čím pronikavěji bude postupovati rozklad náboženského života, s tím silnějším vzestupem rozluk se musí počítati.

Avšak ani všechna náboženství křesťanská nejsou stejně účinným protilekem proti rozlukám. Protože katolická církev bezpodmínečně trvá na nerozlučitelnosti manželství řádně uzavřeného a dokonaného, jeví se mezi jejími příslušníky za okolností jinak stejných menší počet rozluk než v církvích protestantských, jichž stanovisko vůči rozlukám není tak zásadně a bezpodmínečně zamítavé jako v katolicismu. Na důkaz aspoň tyto statistické údaje: Ve Švýcarsku v l. 1877—1890 připadalo na 1000 manželství dotyčného vyznání průměrně ročně rozluk u katolíků 0·67, u protestantů 2·65, ve smíšených manželstvích katolicko-protestantských 4·02.¹

V Prusku připadalo na 1000 sňatků dotyčného vyznání rozluk:

V roce	U s ň a t k ů		
	čistě protestant.	čistě katolických	smíšených
1895—1905	26·7	9·6	40·0
1907	26·9	11·1	42·0
1909	34·4	13·2	47·8
1911	34·9	14·3	47·5

I když připustíme, že zde padají na váhu také jiné okolnosti, tak přece je patrné, že katolicismus se svou důsledností v nauce o nerozlučnosti manželství a se svými svátostnými milostmi je nerozlučnosti manželství mnohem příznivější než protestantství. A že dále nejednotnost náboženská v rodinách smíšených nese hořké ovoce hojných rozluk.²

12. Vinu na vzrůstu rozluk nese často i zákonodárství. Jsou sice také stou-

¹ Jacquardt, Essais de Statistique morale II 100.

² Rost, Die Kulturkraft des Katholizismus 166, viz celé pojednání Katholizismus und Ehescheidungen 165-171. Krose, Jak náboženské vyznání působí na mravnost 80-89.

penci názoru, že zákon nemá nějakého vlivu na mravy: „zákon nemůže změnit duše národa“; ¹ v otázce rozvodu bezprostřední, přímý a změřitelný vliv zákonodárství je podřízený, bezvýznamný, téměř nepozorovatelný; ² jím prý se v rodinách zvýšený rozvrat netvoří, nýbrž pouze stávající již rozvrat projeví i na venek. ³

Ale tento názor je neudržitelný. Neboť zákon mocný vliv na vytvoření veřejného mínění a na mravnost má. Prostý lid vidí v zákonu svého vůdce: co tento vůdce schvaluje, to je dobré, co zakazuje, je zlé. A pokud smýšlení anarchistické nerozvrátilo citu pro pořádek občanský a mravní, dotud je zákon učitelem dokonce velmi účinným, velké autority. Uznává tedy velická část sociologů plným právem, že „zákon je sice beze sporu výsledkem jistého mravního stavu, že však je také činitelem ve tvoření mravního stavu“; ⁴ že „zákony sice nejsou všemohoucí, bylo by však dětinským domnívati se, že jsou bez vlivu na mravy“. ⁵

To platí zvláště v otázce manželského života. Neboť žádostivost tělesná, zvláště když nesprávná výchova nenaučila člověka se zapírat, nýbrž ještě zlé chytice v něm rozdráždila, je něčím tak nebezpečným, že žene se svou cestou, když jen poněkud má vyhlídky na úspěch; když však vidí, že úsilí její je marné, nechá se mnohem snáze ovládati. Jako jistá nekompromisní a neúprosná pevnost zásad ve výchově je požehnáním a povolná měkkost kletbou pro chovance — zvláště pro chovance slabší vůle —, tak zákonodárství může býti právě v otázce, v níž smyslnost hraje úlohu tak důležitou, svoji povolností kletbou pro občanstvo. To je naukou křesťanské askese. Každý upřímný přítel lidstva, pokud má otevřené oči pro skutečnost, to cítí. Tak August Comte: „Naše srdce jsou tak proměnlivá, že musí zasáhnouti společnost, aby držela v šachu kolísání a choutky, které by jinak strhly člověka tak, že by život nebyl více ničím leč řadou pokusů nedůstojných a bezúčelných“. ⁶ Zákon o rozluce patří mezi ty zákony, jež při dnešním mravním stavu mnohých lidí jsou přímo výzvou, aby se výhod jimi nabízených hojně používalo: již pouhá možnost rozluky je mocným lákadlem k ní. „Víc a více je možno pozorovati nepříjemný úkaz: Pouhá možnost rozluky rozvrací mnohé domácnosti, které by jinak zůstaly sjednoceny nebo aspoň

¹ Bertillon J., *Étude démographique du Divorce et de la Séparation de Corps*, 1880, I. p. 105, cituje Fonsegrive, *Mariage et Union libre* 196.

² Willcox, *The Divorce Problem, a Study in Statistics*, cituje Lichtenberger, *Divorce* 147.

³ Lichtenberger, *Divorce* 184.

⁴ Fonsegrive, *Mariage et Union libre* 196.

⁵ Angot de Retours J., *Le Divorce aux États-Unis*, v *La Reforme sociale* 1909, 775.

⁶ Aug. Comte, cituje Bureau, *L'indiscipline* 411, 412. Viz dále Comte, *Cours de Philosophie positive* 3V. 311.

odevzdány do svého osudu . . . Konečně mnoho lidí se žení lehkomyšlně s myšlenkou: Nepůjde-li to, rozejdeme se“.¹

Po této hladké klouzačce na svahu se sjíždí tak lehce s rychlostí stále větší !

Těžké chyby dopouští se zákonodárství nejen tím, že rozluku lehkomyšlně usnadňuje, nýbrž již i tím, když umožňuje přílišný chvat v uzavírání manželství. Jako jest osudné pro mravnost, když je přístup k manželství příliš ztížen a pro mnohé dokonce znemožněn, zrovna tak je zhoubné, je-li sňatek příliš usnadněn : když lidé jsou nuceni jednati ne v prvním výbuchu lásky, nýbrž když mají čas svůj krok klidně si rozvážiti, střízlivě zjednati si informace, kolika unáhleným sňatkům se tím předejde ! Kdežto naopak . . . A nikde nedostaví se rozčarování tak lehce jako v manželstvích, jež byla uzavřena s bezhlavým chvatem. Tento zákonem umožněný chvat je na př. ve Spojených státech jednou z podstatných příčin vysoké číslce rozluk.²

Rozluky bují dále zvláště tam, kde zákon dovoluje vstupovati již v útlém věku v manželství. Platí to hlavně o Spojených státech. Tam ze 100 hochů neb dívek dotyčného věku bylo provdáno r. 1920 a r. 1910 :³

Ve věku	h o c h ů		d ě v č a t	
	1920	1910	1920	1910
15 let	0·2	0·1	1·4	1·2
16 let	0·3	0·1	4·2	3·7
17 let	0·8	0·4	9·8	8·7
18 let	2·7	1·4	19·2	17·0
19 let	6·5	3·8	28·6	25·7
20 let	12·5	8·6	38·4	36·2

Ze srovnání číslic za r. 1910 a 1920 je patrné, že nešvar vstupovati v mládí v manželství nabývá stále větších rozměrů.

Vyjádřeno absolutními číslicemi, je ve Spojených státech 12 tisíc man-

¹ Marcel Planiol, *Traité élémentaire du Droit civile* I 364, cituje Bureau tamže 402. Viz dále Bureau tamže 252, 264-266 a j., Förster, *Sexualethik* 402, Nourrisson, *L'Extension du Divorce dans les Classes populaires* atd. 246., Heyraud, *Vouloir vivre* 133.

² Viz Dassonville, *La Famille aux États-Unis* 3.

³ Rossiter W. J., *Increase of Population in The United States 1910-1920*, Washington 1922, 148.

želek patnáctiletých, 41 tisíc šestnáctiletých; manželů 1.500 patnáctiletých, 3.222 šestnáctiletých.¹

Mohou takovíto patnácti-, šestnáctiletí snoubenci si býti vědomi plně dosahu svého kroku? Je v nich již dostatečně vyvinut smysl pro zodpovědnost? Unesou při nejlepší vůli těžké břímě manželství? Není přirozeno, že se dostaví zklamání a — rozchod?

Z oněch 16tiletých zažádalo *do roka* o rozluku 1.200 „manželek“ a 144 „manželů“.²

13. Stát se dopouští v otázce rozluky viny nejen zákonodárstvím nýbrž i tím, jak zákony provádí. Slibuje se sice vždy v době, kdy se rozluka uzákonuje, že se soudcům uloží taková přísnost při provádění zákona, že se tím hnutí rozvodové silně zabrzdí. Příznačná jsou v tom ohledu slova, jimiž chtěl zpravodaj takového zákona ve francouzském senátu M. de Marcère rozplášti obavy před zhoubnými následky. Již zákon sám prý je myšlen jen pro případy výminečné. „Úřady doplní ostatně poučení, jež dává zákon; jsou pány účinku, jež může (zákon) vyvolati v mravech. Budou ho používati v duchu, v němž byl vytvořen a daleko jsouce toho, aby vyzývaly k rozkladu manželství blahovůlí, jež by byla proviněním proti jejich povinnostem, budou vystupovati v úloze, pro níž zde jsou, to jest jakožto obhájcové společnosti a rodiny a neprohlásí rozluky leč v krajních okolnostech. Tak... díky přísnosti úřadů, jichž rozsudky budou skýtati, zrovna tak jako zákon, zdravé poučení, není obavy, že by se vytvořily mravy, příznivé vzrůstu a hojnosti rozluk“.³ U nás ještě r. 1920 přednášel dr. Vacek o soudních dvorech cizozemských, jež rozhodují o rozluce: „Soudní řízení ve sporu o manželskou rozluku bývá zúmyslně přeplněno různými formalitami, jež mají za účel řízení pokud možno prodloužiti; tak má manželům býti dopřána možnost, aby zrale uvážili, zda nebylo by možno znovu zahájití smírem manželské spolužití... Aby byla vyloučena možnost rozluky na základě souhlasné vůle obou manželů, přikazují se spory tohoto druhu soudcům zvláště zkušeným“. Uvádí jako příklad přísnosti těchto formalit Francii.⁴

Sladké sny!

Ale vody života mají své vlastní zákony, a když mu inženýři vymezili koryto nepřirozené neb příliš nízké, pak mohutné vlny života razí si cestu

¹ Dassonville, La Famille aux États-Unis 2, 3; kterého roku se statistika týká, není vyjádřeno určitě, nýbrž jen širším výrazem „dle posledních úředních číslic“.

² Dassonville tamže 3.

³ Senator de Marcère v senátu pařížském 14. března 1882; cituje Nourisson, L'Extension du Divorce atd. 246.

⁴ Vacek, Naše revoluce a manželství 40.

samy. Bez ohledu na plány inženýrů! Bez ohledu na jejich sladké sny! Ale též bez ohledu na spousty, jež způsobí!

Tedy skutečnost? Již r. 1901 popisoval Morizot-Thibaut, jak soudní dvory francouzské, jsouce přetíženy takovým množstvím žádostí o rozluhu, jakého nikdo netušil, pracují jen zběžně: na př. v jediném sezení, trvajícím 4 hodiny provedou tolik řízení rozlukových, že na 1 připadá přibližně minuta.¹ O dnešním stavu podává zprávu profesor práva v Paříži Jindřich Lalou, který po léta jako právník při těchto soudech býval účastníkem: soudy se spokojují s vyšetřením velmi povrchním; řízení samo se urychluje; v praxi se trpí rozvod na základě vzájemného souhlasu, zákonem nepřipustěný. Vždyť těchto žádostí je tolik! „Před dvaceti roky o rozlukách rozhodovala pouze jediná soudní komora v departementu seinském. Dnes je rozluk tolik, že je rozsuzují všechny komory občanského tribunálu seinského — a je jich devět! Tyto záležitosti obyčejně a pro forma se vyřizují v několika minutách na počátku sezení, než se přejde k záležitostem rázu peněžního, jež jsou považovány za důležitější“.²

A čím více se řízení rozlukové zkracuje a usnadňuje, čím více stát přejímá na svůj náklad útraty s řízením spojené, čím více stává se toto řízení jen prázdnou formalitou, tím více jest obecenstvo k rozluce sváděno.

Podobné zprávy o ochotě, s jakou vyhovují úřady žádostem o rozluhu, přicházejí ze Spojených států; ježto však jsem našel je jen v novinách, nepovažuji jich za vědecky prokázané, proto se o nich podrobněji nezmiňuji.

Jak přísná je praxe u úřadů našich, zda dovede pronikavě čeliti nesvědomitosti v rozlukových snahách, o tom přímé zprávy není mi možno si opatřiti. Jen tolik vím: rada nejvyššího soudu Horák prohlašuje: „Nakolik jde o mravnost, to my právě tady jsme ze všech sil proti frivolním rozlukám“.³ Ale vedle této věty poněkud divně se vyjímá věta bezprostředně předcházející: „Ani církvi... ani státu nemůže na tom záležeti, bude-li o několik desítek manželství rozloučeno více nebo méně“. Ještě podivnější však jest, když autor myslí, že při žádostech o rozluhu u manželství bezdětných „dlužno zůstaviti úplně na vůli stranám a neklásti jim v tom nižádných překážek“ a to i když o rozluhu žádá jen jeden z manželů.⁴ Ještě nebezpečnější je, když taxativní výčet jednotlivých důvodů, pro něž je rozluhu přípustná, je mu „chamradí“ (355), „smetím“ (356), místo toho by rád viděl, aby „stál v čele a sám, izolovaně“ (356), všeobecný předpis se svým širokým rámcem, totiž

¹ Podrobně viz Morizot-Thibault, *La Femme et le Divorce* 16-19.

² Lalou, *Le Divorce en France* 35-36, sr. 33-37.

³ Horák, *Zákon rozlukový po roce praxe*, v „*Právniku*“ 1920, 314.

⁴ Horák tamže 279.

že rozluky je povoliti, „když poměr mezi manžely utvářil se tak, že by bylo kruté, nutiti je, nebo toho kterého z nich, aby setrvali v manželském svazku“ (353); pak teprv měly následovati jmenovité důvody jako jeho aplikace (356). Hned však dodává: „Ale to nevadí. Předpis se svým širokým rámcem, vše pojímajícím obsahem tu jednou jest, a musí z něho vyčerpáno býti vše, co v něm je, nebo chceme-li, *vloženo býti do něho vše, co se do něho vejde*“.¹ Nebo stať,² v níž se řeší případ, že „kruté potíže připraveny jsou muži, jenž nejsou rozvedeni žijí v konkubinátě, když legitimní manželka k rozluce přivoliti nechce“. Tam jsou názory, jichž žádný etik nemůže schváliti: muž nechá svou zákonitou ženu, odejde „za svým štěstím“, a přece „nemusí býti vinen nikdo“, ani ne tento muž. Neboť „za city nikdo nemůže, ani za nedostatek jich, ani za přemíru. A právě lidé hlubokého citu spáchají tento „delikt“, neboť právě oni síle citu svého podlehnou“.³ Takové názory pro přílišnou nepřístupnost v otázce povolování rozluk nesvědčí.

14. Vzrůst rozluk může býti způsoben i příčinami sociálními. Bavorský státní statistický úřad zjišťuje, že „nákaza rozluková je také v souvislosti s ponenáhlou proměnou stavovské struktury se vzrůstajícím šířením se nezemědělských povolání. Lidé zaměstnaní v zemědělství, kteří r. 1907 tvořili 45·60/0 lidí výdělečně zaměstnaných, tvořili v celkovém počtu rozloučených mužův již r. 1913 jen 7·80/0, 1919 — 6·90/0, 1920 — 5·70/0. Lidé zaměstnaní v průmyslu, obchodě a dopravě — 370/0 výdělečně zaměstnaných — tvořili při rozlukách 1913 — 75·80/0, 1920 — 77·40/0. Nejvíce přibývalo rozluk u zřízenců v průmyslu a obchodu a u železničních dělníků měnivého rázu, ve značné míře také u dělníků v průmyslu a obchodu, u veřejné služby a ve veřejných povoláních, nejméně u stavů zemědělských, u lidí samostatně činných v průmyslu a obchodu a u lidí bez zaměstnání“.⁴ Jako všude jinde, je tedy i v této otázce patrné, jakým je nezdravým zjevem, když mizí samostatný střední stav a když roste armáda proletářů, zřízencův a úředníků.

S tímto přesunem v povolání souvisí ještě jiný sociální zjev, totiž hromadění se obyvatelstva ve velikých městech. Všecka taková střediska, v nichž hromadí se až z důvodů hospodářských nebo kulturních nepřírozně vysoký počet obyvatelstva, nebývají mravnosti nějak přízniva. V takovém množství obyvatelstva, jaké bývá nakupeno ve dnešních velkoměstech, snadno se vyskytnou i lidé zlí; v přeplněném velkoměstě najdou snadno ozvěnu pro svůj

¹ Horák tamže 356; proloženo mnou.

² Horák tamže 322-324.

³ Horák tamže 323.

⁴ Zeitschrift des Bayrischen Statist. Landesamts 1922, 257.

hlas; zlo vyskytuje se tam v podobách mnohem prohnanějších, vychytralejších a svůdnějších než na venkově; vlivů nemravných je tam soustředěno nesmírně mnoho; příležitosti ke zlému daleko více než na venkově; náboženský život mnohem vyvětralejší; shon po penězích, po cti mnohem šlenější; zápas o chléb nejednou mnohem tvrdší. Veliká část lidí, byvši přilákána nesporně velikými výhodami do města nemá v sobě dosti síly, aby odolala jeho svodům, a tak čím více bude velkých měst přibývati, tím více bude přibývati také rozluk.¹

15. Nejsou bez vlivu na rozluky ani hospodářské poměry doby. Nelze sice tvrditi, že by na mravnost v rodinách příznivě účinkovaly doby těžkých hospodářských otřesů: sklíčenost, podrážděnost, zoufalství, bída, jež v těchto poměrech se tvoří, vrhají své černé stíny i do rodin. Ale přes to rodině nejsou tak nebezpečné tyto doby hospodářského útlaku jako doby prudkého hospodářského vzestupu. Ukazuje se zde na rodinách totéž, co lze pozorovati na dějinách národů: národům jsou doby neočekávaného vzestupu, výbojův, úspěchů, bohatství daleko nebezpečnější než doby pronásledování; na vrcholu bohatství a moci dostavila se často zkáza. Stačí vysloviti jediný pojem: stará římská říše. — Zrovna tak u jednotlivců v době netušeného hospodářského vzepjetí; toto vyvolává „všeobecné vzkypění... ve společnosti industrialisované; touhy a naděje jsou chorobně vystupňovány; proud sobectví a smyslnosti, jež industrialismus s sebou nese, začíná obíhati v sociálním těle s novou silou a začíná vyvolávat sklony a činy, touhy a skutky, jež rozmnožují rozluky“.² Kdo by nebyl ve velikém městě býval do syta se napozoroval tohoto zjevu na nejednom z nových zbohatlíků?

16. Je také řada příčin čistě soukromého rázu. Vzájemné znechucení. Neshody v záležitostech finančních. Zanedbávání domácnosti některým z manželů. Vůbec křivdy, jichž se jeden z manželů dopouští na druhém. Jednání tchánovo nebo tchynino. Atd.

Všecky tyto soukromé pohnutky rozluky vyskytovaly se ve všech dobách v manželství. Ale přešlo se zase přes ně k dennímu pořádku, zapomnělo se a odpustilo. Ale dnes, kdy možnost rozluky stále jako bacil tiše se vznáší ovzduším, kdy duše jsou tak zpracovány pro rozvod, může býti klopýtnutí o některou z těchto příčin, snad i některou, jež je sama o sobě bezvýznamná, pro manželství něčím smrtonosným.

17. Avšak všechny uvedené příčiny by nebyly vytvořily dnešní nálady pro rozluky, kdyby k nim nebyla přistoupila ještě jedna: úžasná agitace pro

¹ O vlivu urbanismu na rozluky viz Jacquard, *Essais de Statistique morale* II 52-55. Data příslušná o Prusku ve *Statistische Korrespondenz*, Berlin 1918 Jgg. 44, No 30, Art. 1.

² Jacquard, *Essais de Statistique morale* II 70.

rozluhu. Mezi nadšenými průbojníky rozluky vidíme vážné lidi, kteří, zaujati pohledem na ojedinělá nešťastná manželství, chtějí umožniti těmto nešťastníkům volný východ. Vidíme manžely, žijící v rozháraném manželství, s fanatickým záštitím bijící do nerozlučitelnosti. Vidíme ctižádostivce a povrchní mluvky, kteří si chtějí zápasem o „svobodu“ dobýti ostruh. Vidíme protináboženské horlivce, kteří vědí, jakou ránu katolické církvi ve svém národě zasadí, když rozvrátí to, co ona prohlašuje za tak nedotknutelné.

Všemi zbraněmi se pracuje: Odbornými právníckými pojednáními. Poslaneckými řečmi. Příjemně psanými romány. Divadlem. Atd.

A když je jednoho úspěchu docíleno, nezastavovati se! Dále! Rozšířiti rozvod! Uvésti další příčiny, pro něž je rozluha přípustná! Zkrátiti čekací lhůty! Odstranit vůbec rozvod a zavést hned rozluhu! A mezi tím, co jedni volají: Dost! Už dost! Teď už je přece dost! — volají druzí: Dále! Pořád dále!

Takto ve Francii, ač „lid prosáklý vědomě nebo nevědomě křesťanstvím, byl nepříznivého smýšlení proti rozluce a považoval ji za přítěž nebo za lék, jenž je horší než choroba“,¹ nakonec byl zpracován lid přece... Jen ve Francii?...

OSUDNÉ CHYBY

18. K rozluce se dospělo úplně nesprávnou cestou a je tedy samozřejmo, že cíl, k němuž se došlo, je nesprávný.

Odůvodňovala se nutnost rozluky právem na osobní štěstí, právem na možnost opravit pochybený krok, právem na svobodu. — Avšak právo na osobní štěstí není naprosté. Je vázáno ohledy na práva jiných lidí. Když by tato práva byla rušena, pak jsem povinen přinést i těžkou osobní obět. Zvláště když běží o zájem celku; neboť ku blahu celku musí býti více přihlíženo než ku blahu jednotlivců, a když tento dvojí zájem dostane se do skutečné kolise, musí blaho jednotlivcovo ustoupiti. A pro společnost, jak ukázáno v prvním díle, je tak důležité, aby zřízení manželské zůstalo v zájmu budoucího pokolení pevným a nedotknutelným, že ani tragickými ojedinělými případy nesmí se nechati zmásti; může s velikým soucitem k těmto případům přihlížeti, může v situacích nejbolestnějších povolit rozvod od stolu a lože; ale úplně roztrhnouti pouta manželského nemůže, neboť jednak by tím dle křesťanské nauky překračovala svou pravomoc, jednak však zde připustiti výjimky je něco tak nebezpečného a nakažlivého, že by tím bylo smrtelně zasaženo i zřízení manželské samo ve své podstatě.²

¹ Lalou, *Le Divorce en France* 25.

² Podrobně Castillon, *Trois Problèmes moraux* 73-90, zvl. 82-86.

Jinými slovy vyjádřeno: Obhájcové rozluky vycházejí z případů skutečně politování hodných, ale přece jen výjimečných. Chtějí poskytnouti zde pomoc. Ale tato pomoc by byla draze zaplácena tím, že by jí bylo otřeseno manželství vůbec. Kdyby možnost rozluky nepůsobila tak nakažlivě, nechalo by se o její přípustnosti z pouhého sociologického hlediska mluvit; ale přihlížíme-li i k této nakažlivosti, pak je situace jasná: celek nemůže býti obětován výjimkám. Mluví obhájcové rozluky o „nevinných obětech“, jichž si vyžaduje tvrdé zřízení nerozlučitelného manželství. Ale vezměme si civilisované státy, v nichž rozluka jest snadno přístupná, a uvažme, kde by bylo obětí více: nevinně trpících obětí manželství, kdyby rozluky nebylo, nebo nevinně trpících obětí rozluky? A na které straně v těchto státech předchází *v celku* vzato větší osobní vina: u oněch „nevinných obětí manželství“ či nevinných *obětí rozluky*?

Připusťme dále ty zásady práva „na osobní štěstí“, „na osobní svobodu“, práva „žít svým životem“. Kde končí toto právo? Co jednomu se bude zdáti nesnesitelnou spoutaností, bude druhý považovati za neslýchanou nevázanost! Těmi větami by bylo lze hájiti každou nevázanost, zvůli a výstřednost! Po případě i zhýralost a prostopášnost!

Konečně je nesporno, že moderní manželství prodělává krizi; že jeho choroby jsou těžké. Ale vyléčí se tyto nemoci tím, že se prohlásí manželství za rozlučitelné? Tím se zlo, zase v celku vzato, jen obejde, před skutečným zdrojem zla zavrou se oči, a svědomí si lichotí: přece jsme něco pro ozdravení manželství vykonali. Zmizely snad takto zevnější boule, ale otrávená krev obíhá tělem dále. Má-li býti manželství opravdu pomoheno, musí býti zahájena pronikavá práce, by nastala lepší mravnost a příznivější hospodářské, sociální a kulturní poměry, ve kterých by mohlo manželství vzkvétat! — Praví-li se konečně, že počet rozluk sám je důkazem, jak rozluky bylo potřebí, a jakým je to dobrodiním pro strom manželství, když tolik nezdravých větví se z něho odřeže, odpovídám: Od kdy je vysoký počet uřezaných větví důkazem zdraví stromu? Od kdy je vysoké číslo amputovaných údů důkazem zdraví organismu?

19. Osobního štěstí manželů má býti docíleno rozlukou. Docílí se ho však skutečně? Nezbytnou podmínkou pravého osobního štěstí — aspoň u duší, jež nejsou mravně otupělé — je vědomí, že povinností převzatým bylo učiněno zadost. Mají toto vědomí ti, kdož dobrovolně se rozešli? Jest však ještě jiná psychologická překážka plného osobního štěstí po zaviněné rozluce: „Žena, již se dostalo od muže prvního zasvěcení, nedovede nikdy se zprostiti jistého vnitřního vztahu vůči němu. Setkáváme se zde s jevem, jež lékaři dobře znají a jež jmenují „impregnování“. Ženy měly ze svého

druhého manželství dívky, jichž rysy s překvapující přesností upomínaly na rysy prvního manžela. I v muži, ač v menším stupni, zůstává stopa po ženě, s níž prožil své první hodiny lásky, nebo aspoň lásky čestné, bezúhonné, bez postranních úmyslů. Ať si bylo okouzlení těchto hodin sebe kratší, ... zůstává z něho ve dvou duších pozadí vzrušení a vzpomínek, které mohou v dobách krise se podivuhodně probuditi k životu.“¹ — Čím to, že na mnohých duších, žijících po rozluce v novém manželství — pokud jich svědomí arci není otrlé — po prvních dobách nového manželství spočívá tichý smutek? Proč dělají na toho, kdo hlouběji jim nahlédl do nitra, často dojem lidí, jež potkalo v životě neštěstí, na něž nelze zapomenout? Což když se k tomuto stálému stavu probudí ještě i výčitky svědomí jako: „Jaké ušlechtilé lidi mohls vychovati z dítek svých, kdybys jim byl zachoval sebe i matku?“ „Vytrpělas mnoho od něho. Ale kdybys byla trpělivě snášela dále, nebyly by snad přece ty ledy jeho tvrdosti roztály? nebyla bys ho nakonec přece získala? nebyla bys svým utrpením ho vykoupila pro štěstí pozemské a konečně i věčné? A nyní? ...“

Docílí se tedy plného osobního štěstí rozlukou u duší šlechetných?

Ještě jedna okolnost staví to „osobní štěstí“, jehož docíleno rozlukou, do podivného světla. Totiž sebevraždy mezi rozvedenými. Již prof. Masaryk ve své studii o sebevraždě naznačuje, arci poněkud nejistě, že vzhledem k duševním chorobám, které dle jeho vlastních slov se sebevražedností „jsou jevy jednoho a téhož sociálního procesu“², rozvedení vykazují mnohem nepříznivější poměry než ženatí.³ Docela určitě, maje k ruce již zpracovanější statistické údaje, se vyjadřuje H. Krose:⁴

Stát	Sebevraždy na 1 milion			
	Ženatí		Rozvedení	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Dánsko 1896—1900	513	108	3871	200
Švýcarsko 1881—1890	531	92	2975	290
Prusko 1883—1890	498	100	1952	328
Sasko 1881—1890	809	170	3387	363
Virtembersko 1873—1892	218		796	
Badensko 1884—1890	460	85	1328	264

¹ Fonsegrive, Mariage et Union libre 315.

² Masaryk, Sebevražda, úvod str. XI.

³ Masaryk tamže 155.

⁴ Krose, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit 135.

E. Durkheim podrobně zabýval se tímto zjevem ve své práci o sebevraždě. Dle něho sebevražda je řídká tam, kde poměry jsou ustálené, pevné, zabezpečené; kde však je nejistota, obava před budoucností, prudké a hluboké změny v poměrech, nedostatek pevného životního pravidla, rozháranost, zmatky, tam je sebevražda něčím přirozeným. Mimo to v rodině a dětech nalézají manželé něco, čemu zasvěcují a oč opírají svůj život. Kdežto u rozvedených dostavuje se často vnitřní prázdnota, znechucení, nespokojenost neplodností života. Když tedy rozluka rozvrací rodinu, tohoto nejmnocnějšího udržovatele duševní rovnováhy, pak je na snadě, že za ní sebevraždy jdou v počtu větším, než za jinak stejných poměrů spořádaného rodinného života.¹

20. Rozluka bývá také osudná mravnosti. Neboť velmi často vyrůstá ze sobectví a toto sobectví v duši stupňuje. Dobře vystihl situaci již na počátku devatenáctého století tribun Carion-Nisas, když pravil: „Teorie lze na obou stranách (pro a proti rozluce) shrnouti v krátké zásady . . . S jedné strany: „Jdi za svou rozkoší.“ S druhé: „Čiň svou povinnost.“ Tak ze dvou škol jedna uvolňuje všechny svazky ve společnosti výlučnou péčí o rozkoš individua; druhá, obětující individua celku, směřuje pevně k pořádku.“² Ze sobectví se rozluka z největší části rodí, a co z mravního zla vzniklo, bývá samo mravním zlem a mravní zlo rozsévá kolem sebe . . . Jak by zůstala bez zhoubných stop na duši věrolomnost, již mnozí rozloučení se dopustili? Rozvrací-li mravní život v duši již jakákoli věrolomnost, jaký rozvrat tam teprve musí vyvolati věrolomnost ve věci dosahu tak velikého, jako je přísaha manželské věrnosti pro život celý? Jaká osudná změna v plnění povinností vůči Bohu, bližnímu i sobě se u nejednoho člověka časem po rozluce projeví! Jak se stane nejedna (nepravím: každá a vždy!) dříve tak hluboká duše po rozluce mělkou, chudičkou, prázdnou, vyschlou . . .

Jak nepříznivým je mravnosti rozvod, vysvitne také z číslic uveřejněných naším ministerstvem zdravotnictví před půl rokem. Je zjištěno o Československu: „U žen rozvedených z čísel pro celou republiku vychází že venericky infikovaných je skoro třikrát více než infikovaných žen svobodných, pro Slovensko dokonce pětkrát více.“³ — Je tato zvýšená pohlavní nákaza příčinou rozluk? Či byla získána až po rozluce? Statistika nechává tuto otázku bez odpovědi. Ale obojí vysvětlení je pro rozluku nepříznivé: i vysvětlení, že rozluce v takovém prostředí nezdravém dobře se daří; i vysvětlení, že rozluka vznik takového pro národ zhoubného prostředí podporuje.

¹ Durkheim E., *Le Suicide*, liv. II ch. III. § 3 p. 186 et suiv., dle Fonsegrive tamže 218.

² Tribun Carion-Nisas, cituje Lalou, *Le Divorce en France* 16.

³ Pelc, *O pohlavních chorobách v republice Československé* 256, 257.

Zjištěno dále, že v Československu nakazí se pohlavními chorobami za rok ze 100.000 obyvatelů dotyčné věkové skupiny¹

	v e v ě k u l e t									
	15—19		20—24		25—29		30—34		35—39	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
ženatých	561	418	1.403	568	827	545	936	411	681	264
rozvedených	—	8.100	790	4.210	1.740	2.440	3.380	1.605	1.740	496

Skodí mravnosti rozluka i tím, že skýtajíc osobám lehkým možnost dopracovati se skvělého postavení, bohatství, cti, vybízí je, aby rozvinuly všecky léčky svůdnosti, vychýtralosti, nestydatosti, by mohly polapiti svoji kořist. Kolik prohnanosti, zchátralosti, podvodů, nestydatosti v módě i jinde jest zapsati na účet těchto manévrů!

21. Rozluka vede dále směrem k volné lásce. Hlavní bojovníci o rozluku otevřeně prohlašují, že pro ně je rozluka jen přechodnou stanicí, jen něčím, s čím se spokojují pouze z nouze, poněvadž za daných poměrů je nemožno prosaditi více. Ale tím, když bojují pro rozluku, že se nevzdávají cíle svého konečného: volné lásky. Netřeba rozváděti; bylo uvedeno výše. Jen stručně opakuji jména: Naquet, Bebel, Engels, Drysdale... Za naukou jde prakse: ve větších městech stále více proniká i do prostých lidových vrstev přesvědčení, že je zbytečný každý sňatek — lhostejno zda občanský či církevní — a každý obřad, že není na nic celé to chození po úřadech a zapisování, že muž a žena, mají-li se rádi, mohou žít spolu kde chtějí a dokud chtějí, a když spolu žítí by jich již netěšilo, že se mohou zase sami, bez advokátův a bez soudův, rozejíti... Co je komu do jejich soukromých záležitostí?...

Část představitelů vědy jim k tomu souhlasně přizvukuje: „Rozluka je nyní téměř všeobecně povolována soudními dvory na žádost kteréhokoli z manželů. Bližíme se tak zakončení kruhu. Další pokrok nás přivede zpět k původní praxi, kdy se ponechávala jednotlivci nejvyšší volnost v celé oblasti pohlavní volby a vztahů.“²

Proto poslanec Delachanel r. 1923, když byl předvedl číslice rozluk ve Francii a ovzduší, jež se z nich šíří, pronesl teskná slova: „Nebudeme-li proti tomu nic dělati, volná láska se svými žalostnými následky bez dlouhého čekání stane se v naší zemi hotovou věcí“.³

¹ Pelc tamže 254.

² Lichtenberger, Divorce 63.

³ M. Delachanel v La plus grande Famille, Paris 1923 (dubnové číslo) 347.

22. Rozluka mstí se nejen na jednotlivcích, nýbrž i na celém národě. Neboť má-li národ zkvétati, musí býti zabezpečeno zmlazování jeho svěžím, hojným, tělesně i duševně vyspělým dorostem. Ale kde je zavedena rozluka, tam nutně dostavuje se útek před dítětem: takoví manželé pečují o to, by buď neměli dětí vůbec, nebo aby je omezili na počet co nejmenší. Vždyť když manžel a zvláště manželka se musejí obávat rozluky, to silně zeslabuje jich touhu po dětech: co s nimi, dojde-li k rozluce skutečně? Čím více dětí z dřívějšíka má, tím níže stojí jeho vyhlídky na nové manželství. Dítě je mu v tom případě přítěží, závadou, nepřítelem jeho osobního štěstí. A proto hned předem se znemožní dítěti vstup do života.

Čím pak více bude se rozluka šířiti, čím pravděpodobnější bude toto nebezpečí v jednotlivých rodinách, tím více bude se šířiti dobrovolná neplodnost, tím šilenější bude tento strach a útek před dítětem...

23. Osudnou je dále rozluka i proto, že není možno jí ovládnouti. Nepřestávají sice ujišťovati obhájcové rozluky, že toto zařízení se zavádí jen pro „případy beznadějně a bezútěšné“.¹ Hájí zásadu: „Rozvod tedy budiž výjimkou“.² Ale všem těmto opatrným otcům rozvodu vytrhne se dříve nebo později jich dítě z rukou a jen s hrůzou mohou přihlížeti k jeho řádění. „Není dosti pevné uzdy, aby mohla poskytnutou jedenkrátě možnost rozluky v určitých, předem stanovených mezích udržeti. Veliká je sice síla příkladů, ale větší je moc chtíčů. Jejich pobídkou se stává, že se vášně rozvodů každodenně více rozlézá a do širších vrstev vniká, jako morová nákaza nebo mohutný přívál, jenž prolomiv hráze, široce se rozlévá.“³

Již tato hlavní příčina, nevypočítatelná síla lidských chtíčů, by stačila, aby roztrhala prozíravé výpočty tvůrců rozluky. K tomu však v době demokracie přistupuje ještě ta okolnost, že najde se vždy řada poslanců, kteří si chtějí přízeň voličů vykoupiti novými ústupky. Tak se pole rozluky rozšiřuje stále.

Vysmekly se rozvody státníkům z rukou ve starém Římě. Juvenál vypráví o ženě, jež měla v pěti letech osm mužů.⁴ Seneka káravě píše: „Stydí se ještě některá paní za rozluku, když vysoké a vznešené dámy nepočítají svých let dle počtu konsulů, nýbrž dle počtu svých mužův a ukazují se na veřejnosti, aby se vdávaly, a vdávají se, aby se nechaly rozváděti? Bály se rozluk potud, pokud byly řídké; protože však (nyní) není procesu bez rozluk, naučily se prováděti to, co často slyšely.“⁵ Juvenál se posmívá mravní hni-

¹ Svoboda, Budoucí právo manželské 7.

² Krejčí, Positivní etika 327.

³ Lev XIII v „Arcanum“, dle Schneider-Müller, Základní nauky 249.

⁴ Juvenalis, Satyra VI, v. 229 ss.

⁵ Seneca, De beneficiis III, 16.

lobě a satiricky bičuje malicherné důvody, pro něž k rozluce docházelo.¹ Hrozná je líčení Suetoniovo² a Horácovo.³ To, co v Římě z rozluky se vyvinulo, bylo sukcesivní mnohoženství a mnohomužství!

Týž zjev za veliké francouzské revoluce. Řečník tehdejší doby volal s tribuny k zákonodárcům: „Zavedli jste prodej lidského masa.“ Za rok zaznamenáno více rozluk než sňatků. Některé ženy prošly v pěti letech rukama pěti manželů. Mužové si brali za manželky několik sester po sobě. Muž oženil se po sobě se dvěma sestrami, pak s jejich matkou, pak s jejich tchyní.⁴

A v moderní době? Byla o tom řeč výše, kde jednal jsem o vzrůstu rozluk v době naší.

S úzkostí zní tedy hlas právníků: „Neotvírejte rozvodům dveří dokořán! Jen pootevřete! Netlačte se! Zavřete již! Zavřete!“ Ale lidská lehkomyšlnost a lidské chťiče směji se morousovitému napomínání a s bakchantským výskáním ženou se svojí cestou dál. A volají na karatele: „Máme právo na štěstí!“

Pro všechny doby platí slovo papežovo: „Jakmile se zákonem otevřela cesta rozvodům, množily se spory, nepřátelství, svévolné rozluky v míře největší, ba měly za následek život tak hanebný, že toho litovali i mužové, kteří byli obhájci rozluky manželské.“⁵ — — —

Rozluka je tedy nejen hrobem mravnosti, nýbrž i hrobem spravedlnosti, hrobem sociálního řádu, hrobem národa. Neboť spravedlnost žádá, abychom nikoho nezkracovali v jeho právech. Dítě má — a to je jedno z jeho práv nejzákladnějších — právo na otce a na matku. Rozluka po tomto právu nohama šlape. Dle přirozeného práva dítě jest hlavním cílem manželství. Rozluka staví na hlavu tento právní řád a prohlašuje za hlavní účel manželství právo rodičů na štěstí. Sociální řád vyžaduje, aby základní buňky společnosti, rodiny, byly co nejupevnější. Rozluka rodiny rozvrací, rozvrací uvnitř a roztrhává na venek. Sociální řád může býti dobrý jen tehdy, opírá-li se o jadrnou mravnost. Rozluka mravnost podemílá. Národ potřebuje dorostu. Rozluka šíří strach před dítětem a učí zabíjet dítě: zabíjet je fysicky, mrzačit nedostatkem výchovy jeho ducha.

Nejen proti mravnosti. Nýbrž i protiprávní. Antisociální. Protistátní.
„Příval nemravnosti.“⁶

¹ Juvenalis, Satyra VI. v. 142 ss.

² Suetonius, De Vita caesarum. Divus Augustus 63; Caligula 24 s., 36.

³ Horatius, Carminum I. III oda VI.

⁴ Viz Lalou, Le Divorce en France 16.

⁵ Lev XIII. v enc. Arcanum; Schneider-Müller tamže 250.

⁶ Lalou, Le Divorce en France 38.

„Prvek mravní anarchie.“¹

„Zárodek smrti dnešního režimu.“²

24. Hlavně dvě skupiny lidí trpí rozlukou těžce: ženy a dítky v takových rodinách.

Pokud se týká žen, zdálo by se, že rozluka je pro ně přece jen výhodou. Vždyť na př. v Bavorsku v r. 1921, kdy bylo prohlášeno 3308 rozluk, bylo podáno žalob o rozvod 1800 manželkou, 1508 manželem.³ Ve Spojených státech severoamerických bylo povoleno rozluk⁴ vždy ze 100 případů

na žádost	v letech				
	1887—1896	1896	1897—1906	1906	1916
manželovu	34·2	33·6	33·0	32·5	31·1
manželčinu	65·8	66·4	67·0	67·5	68·9

Jest však tím, že ženy více o rozluku žádají, již také řečeno, že pro ženy rozvod je skutečně požehnáním? Není život mnohých žen v manželství tak strastný, že mají jen jedinou myšlenku: uniknout — a až později po klidné úvaze vidí, že záchrana je vlastně větším zlem než to, před nímž prchaly? Není mnoho žen, jež se nechají strhnouti prchavým vzrušením a ke chladné rozvaze se dostanou teprve, až již kroku napravití nelze? Nebývá mezi ženami žádajícími o rozluku značná část takových, jichž snahy jsou velmi odlišné a v nepříznivém smysle odlišné od žen většiny? Takových, kterým jest okamžitý úspěch nade vše? — A mezi ženami utrápenými, žádajícími o rozluku, jest i řada takových, které soudcovi na otázku po pohnutce k žádosti odpovídají: „Žádám o rozluku, ale nepřeji si jí. Vím dobře, co mě čeká, až mzda mužova nebude docházeti do domácnosti. Ale můj manžel mne už nechce, a proto že on sám má důvody nežádati o rozluku, bitím mne nutí, abych žádala já. Mám děti, a nechci se nechat zabít.“⁵

Při konečném celkovém účtování, nehledíme-li k ojedinělým a dočasným výhodám, je rozluka neštěstím pro ženu. Co pak, až ve věku pokročí blíže ke stáří? Až její povaha nestálosti života utrpí? Když dítě neb děti budou jí zavadou? Ať si mluví právníci, publicisté a filosofové cokoliv o úplné rovnosti pohlaví: žena slabší je než muž a žádné mluvení této její poměrně

¹ Fonsegrive, Mariage et Union libre 169.

² A. Barine ve Figaro 27. pros. 1902, cituje Fonsegrive tamže 168.

³ Zeitschrift des Bayrischen Statist. Landesamts 1922 (Jgg. LIV.) 444.

⁴ Marriage and Divorce, Washington 1919, 16.

⁵ Morizot-Thibault, La Femme et le Divorce 20.

větší slabosti neodklidí a platí i v otázce rozluky: „Běda slabšímu!“ Či chce počítat tato žena ve své prostoduchosti na velikodušnost jistých mužů? Účty rozluky při celkovém účtování platí žena daleko více než muž!¹

I moderním mužům, obírajícím se úmysly rozluky, mělo by se zahřímati do duší slovy sv. Ambrože, pronesenými kdysi k Římanům: „Co to činiš, vyháníš-li ji, je-li mladá, s dětmi? Co děláš, zapuzuješ-li ji, aby vratkým krokem bloudila, je-li stará? Jsi bez srdce, vyháníš-li matku, ponecháváje si dítky: k vině proti lásce přidáváš křivdu, že loupiš její právo na dítě; jsi bez srdce, vyháníš-li k vůli matce zároveň i dítky; kdežto spíše by měly dítky otce pohnouti, by odpustil vinu matčinu. Jak je nebezpečné, vystavuješ-li křehký věk mladistvé manželky bludným cestám! Jak bezbožně, opouštíš-li ji v starobě, když jsi o květ panenství oloupil její mládí!... Můžeš strpěti, by tvé dítky, když ještě jsi živ, žily pod otčímem; nebo, ač matka je na živu, trávily své dětství pod macechou? Dejme tomu, že zapuzená se neprovdá. A ta že by se ti nebyla měla jakožto manželu líbiti, která ti i jako cizoložníku zachovává věrnost? Dejme tomu, že se provdá. Její nouze je tvým zločinem; a co pokládáš za manželství, je cizoložství“. — A mezi tyto věty zdrcující logiky vsouvá sv. Ambrož kratičký odstavec: „Propouštíš tedy maželku svou jako právem, bez zločinu, a myslíš, že to učiniti smíš, protože lidský zákon to nezapovídá. Ale zákon božský zapovídá. Ty, jenž lidi posloucháš, boj se Boha! Slyš zákon Pána, jehož poslouchají i ti, kdož zákony dávají: „Co Bůh spojil, toho člověk nerozlučuj“.²

25. Nejosudněji však bývá rozlukou postiženo dítě. Hledí se sice často od něho pozornost odvrátiti; nemluví se o něm; hledí se jeho neblahý osud zатуšovati. Advokát M. Courégé ve své monografii o osudu dětí při rozluce vyčítá protivníkům rozluky, že nespravedlivě přehánějí v líčení neštěstí takového dítěte; je prý v zájmu dítěte, aby vidělo své rodiče šťastné, třeba i v nových manželstvích — a ne v hádce a sporech; v novém manželství

¹ Více Morizot-Thibault (vyšší úředník při seinském tribunálu, kde se projednávají rozlukové záležitosti), *Le Femme et le Divorce*, Paris 1901, a Fonsegrive, *Mariage atd.* 170-185 - Sr. provolání, uveřejněné v Národních listech 27. ledna 1924 č. 27 str. 3: *Rozvedeným ženám!* Povážlivé přibývání rozvodů dotýká se již dnes nejenom mnoha žen, které jsou vrženy do propasti hmotné i mravní bídy a v tragické bezradnosti si zoufají, nýbrž ono ohrožuje i mravní základy výchovy dítek, neboť rozvrací tu nejsvětější stránku rodinného krbu. Vždyť dnes již je v republice na 60 tisíc rozvodů a tento počet stále stoupá. Tato mravní i sociální nutnost vyvolává potřebu organisace nejen všech rozvedených žen, nýbrž i těch, které jsou ve stadiu rozvodovém, aby jim mohla býti poskytnuta právní ochrana i důležité rady v zápase existenčním a j. Úkolu toho ujímají se právě podepsané a apelují na všechny postižené interesentky, aby zaslaly své písemné přihlášky... A. Aupicová-Mlčáková, choť vrch. rady, t. č. předsedkyně.

² S. Ambrosius, *Expositionis in Lucam* I. VIII c. 4-6, M. L. XV 1856, 1857.

prý není osud těch dětí o nic horší, než na př. dětí, jichž matka vdova znova se provdala; v novém otci a matce prý najdou „často“ nejvzornější lásku a něžnost; že nemůže zazlívati rodičům jich právo, by nebyli osamoceni, smutni, nešťastni, nýbrž aby byli šťastni a hodni úcty atd. Dále zákonodárce je zavázán „chrániti s nejprísnejší pečlivostí mravní a hmotné zájmy dětí, ... aby rozluka ... nestala se pro dítě rozhodnutím nespravedlivým, aby z něho neučinila bezmocného svědka rozchodu otce a matky, obět politování hodnou, pro budoucnost zbavenou mocí zákona opory a lásky“.¹

Skoro jakoby rozluka pro dítě nebyla ničím zlým ... To přece nic není ...

A přece je rozluka křivdou na dítěti. Dělá z něho skutečně bezmocného svědka rozchodu rodičův a politování hodnou obět.

Předně rozluka znemožňuje, by duch dítěte rozkvetl v plnou svou krásu a vůni. „Jen docela abstraktní hlavy mohou se uzavíratí před skutečností, že právě malá uzavřená společnost rodiny, která živí a rozvíjí tak rozmanité a vroucí city a připravuje takto nejprostěji a nejpřirozeněji pro společnost sociální, vytváří také lidskou osobnost daleko bohatěji a bezpečněji než nejlepší státní výchovavací ústav ... Pevně vybudovaná rodina je základní podmínkou pro výchovu osobitých lidí —, ne že by všichni rodiče byli také dobrými vychovateli, nýbrž poněvadž rodinný život jakožto takový vyvolává a rozvíjí v duši síly, jež by se při výchově státní nikdy nevyvinuly“.² Ale tento tichý vývoj, toto povlovné obohacování duše je možno jen za předpokladu, že nic rušivého nezasahuje do tohoto svatého díla.

V rodinách rozvedených tohoto předpokladu není. Dejme tomu, že onen z manželů, jemuž děti byli přiřčeny, do nového manželství nevstoupí: představa druhého z manželů jako strašící stín stále — někdy živěji, někdy matněji — se plíží bytem a tato myšlenka je jako hořká krůpěj, jež se vkrade do každého poháru radosti. Rána stále otevřená. Stále bolest působící. — Mimo to: není těžkou chybou, když ve výchově jeden z manželů schází?

Mysleme si druhý případ. Rozloučený vstoupil — i s dítětem — do nového manželství. Jak mnohému novému manželu neb manželce bývá těžko milovati přijaté dítě touž láskou, jako vlastní otec a vlastní matka! Vždyť člověk má jen jednoho otce a jednu matku! Jak často v nové rodině — nejednou i způsobem do nebe volajícím — bývá dítěti z dřívějšího manželství uváděno k vědomí, že sem nepatří! — Ale nehledme k těmto případům hrůzy. Mysleme si, že nový otec a nová matka dítě opravdu milují. Avšak když dítě začíná dospívati, tu začne se vkrádati mnohdy temný stín mezi ně na jedné

¹ Courégé, Les Enfants dans le Divorce et dans la Séparation de Corps 14-15; sr. str. 12-15.

² Förster, Sexualethik 46.

a mezi otčíma a matku na druhé straně. Syn a dcera se stávají pak soudci svých rodičů! „Já jsem mamince nestačil. Musila si vzít tatínka ke mně. Já jsem jí nebyl potřebný. Byl jsem pro ni jen přídavkem! Obětovala mě — sobě a otčimovi!“ Mráčky tiché revnivosti, žárlivosti, neúcty začínají vystupovati ze spodin duše. Houstnou. Až hustě přeplní celou mladou duši a zaléjí ji hořkostí.¹ — Ucta pak k tomu z manželů, jenž žije odloučen, bývá v jednom případě zničena tím, jak se v nové rodině o něm mluví. — Kdyby i to ne: nejsem přítomen, může tento odloučený manžel dítěti dáti to, co ono má právo po něm žádati? Nebude cítiti dítě, až bude dorůstati, že rodiče se těžce provinili na jeho svatosvatém právu, právu na otce a matku? Nevycítí, že rodiče rozlukou popřeli své nejdůležitější povinnosti, povinnosti otcovské a manželské? Nebude vyvozovati z tohoto poznání o nich v tichu svojí duše důsledky další?

Mme Alf. Daudet shrnuje svou zkušenost: „Rozluka mučí a znemravňuje dítě“.²

Ale což teprve, když stane se někdy, že ani jeden ani druhý z manželů nechce si nechat přirknouti dítě, poněvadž se bojí nepříjemné přítěže? Anebo, je-li mu přece přirčeno, když vylévá si na něm hněv, že se s takovým břemenem musí vléci životem? — Řeknete: takové případy jsou řídké. Ale vyskytují se přece. Ubohé děti, obětované rozluce! Ubozí mladí vydědenci! Všude jsou cizinci!

V době rozkvětu rozluky za velké francouzské revoluce v V. roce revolučního letopočtu dostoupil počet „nalezených“ dětí v Paříži (kde nebylo leč asi 1,000.000 obyvatelů) číslice 4000 a v departementech 44.000!³ Do takové míry může vyschnouti při rozluce otcovský a mateřský cit v duších!

26. Mravní rozvrat v duši takových dětí může snadno jíti ještě dále. V časopise dohody levice, tedy v listu radikálně-svobodomyšlném, *L'Ere nouvelle*, píše se u příležitosti zprávy, kdy rozvedená žena utopila v bídě své dítě, o osudu dítek rozluky: „Znal jsem mnoho těchto dítek rozvedených rodičů, které podržovaly hlubokou stopu ran a útrap, jež zarmucovaly jejich mládí. Pokud se týká vlivu na inteligenci a na mravní výchovu, stačí vysloviti jednu číslici: asi 670/0 nezletilců postavených před seinský soudní dvůr jsou děti rodičů rozvedených. Zbaveny vedení, často i něžnosti, svěřeny jednomu z manželů, jenž vstoupí v nový sňatek a jenž je vleče za sebou

¹ Sv. Bourget, *Un Divorce* 198, 328, 340.

² Alf. Daudet v *La Revue*, březnové číslo 1903 str. 534. cituje Fonsegrive, *Mariage atd.* 167. O tomto zhozném vlivu na dítě viz Fonsegrive tamže 167 n., 312-317, Chabot, *Les Droits de l'Enfant* 98-101, 105, Bourget, *Un Divorce* na uved. str., Horák, *Zákon rozlukový*, po roce praxe, *Právník* 1920, 281-283.

³ Lalou, *Le Divorce en France* 16.

jako břímě, jdou životem ponechány sobě samým. Velkoměsto je pohltí.“¹ A na základě bedlivého pozorování zjistila Američanka Chloë Owingsová, že z mladistvých provinilců v Paříži v tom úseku, na němž své pozorování konala, 38⁰/₀ pocházelo z rodin normálních, 62⁰/₀ z rodin rozháraných, v nichž rodiče nežili pospolu.²

Přirozeno. Rozvedení rodiče nejedni nechtějí, často snad ani nemohou si dáti dosti práce s výchovou dítěte. Nemohou nad ním bdíti. — Zlé pudy mají pak snazší práci.

Staré pravidlo, jež neukazuje se sice platným bezvýminečně vždycky, ale velmi často: Kde není rodinného krbu, tam není mravnosti.

Ještě jedné okolnosti si všimněme, abychom katastrofu dětí viděli v plném rozsahu: počtu dětí vzešlých z rozloučených manželství. Není možno prozatím podati statistiku naší republiky, protože příslušný materiál dosud nemohl býti statisticky zpracován. Můžeme si však učiniti o tom přibližný obraz z číslic, jež jsou uveřejněny ve státech cizích. Tak pocházelo dítek z rozloučených manželství:

V Bavorsku:³

r. 1908 — 1045	r. 1912 — 1325	r. 1916 — 974
1909 — 1116	1913 — 1516	1917 — 1190
1910 — 1242	1914 — 1729	1918 — 1387
1911 — 1208	1915 — 822	1919 — 2410
		1920 — 4124

Celkem tedy v těchto 13 letech v nevelikém Bavorsku bylo postiženo rozlukou 20.088 dítek.

Ve Francii:⁴

1911	} ročně průměrně 13.228	1914 — 6178	1917 — 4017
1912		1915 — 1111	1918 — 5864
1913		1916 — 2574	1919 — 8449

Celkem tedy ve Francii za 9 let 67.886 dětí postiženo rozlukou.

Skutečná čísla budou o něco vyšší z důvodu, že na př. francouzská statistika uvádí jako skupinu nejvyššího počtu dětí z rozloučených manželství „5 dětí a více“, kdežto zde jsem celou skupinu vzal, jakoby bylo dětí pouze pět; dále průměrně asi u 7—8⁰/₀ rozluk není počet dětí uveden. Potřebí

¹ L'Ère nouvelle 6. července 1922 ve čl. „Faut-il rire on pleurer?“

² Chloë Owings, Le Tribunal pour Enfants 66. - Sr. in Gibon, La Perversion des Moeurs, Paris 1919 v referátě Fourcade, Le Divorce, le désorganisateur de la Famille, str. 13 n.

³ Vypočteno z číslic uvedených v Zeitschrift des Bayrischen Statist. Landesamts, Jgg LIV., 1922, 256.

⁴ Ministère du Travail, Statistique du Mouvement de la Population, pro průměrnou číslici za r. 1911-1913 Tom II, Paris 1917 str. XXXVIII, pro ostatní roky Tom III, 1922, str. 19.

upozorniti dále, že k rokům nejvyšších číslic rozluky — ve Francii počínaje r. 1920, v Bavorsku 1921 — není přihlíženo.

Uvedeme-li tento počet dítek ve vztah s počtem rozluk příslušného roku, shledáme, že v Bavorsku připadalo v l. 1918—1920 průměrně na 1 rozloučené manželství 1·1 dítě, ve Francii v l. 1917—1919 průměrně 0·7. Kdyby tedy na rozloučené manželství v naší republice připadalo 1 dítě, pak by u nás bylo rozlukou postiženo v r. 1922 dětí 6.063; k nim arci bylo by do jisté míry přiřaditi i děti z rozvodů 4.704, celkem 10.767 dětí.

Nepomůže ani dovolávati se toho, že značná část dětí z rozloučených manželství je již plnoletá. Neboť jak ukazuje statistika, byl průměrný věk manželů rozloučených ve Francii ¹ v letech

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
u manželů	39 r 6 m	39 r 11 m	43 r 7 m	41 r 9 m	40 r 8 m	40 r 2 m	40 r 5 m
u manželek	35 r 1 m	35 r 5 m	38 r 7 m	37 r 2 m	36 r	35 r 7 m	35 r 9 m

Je-li tedy průměrný věk rozloučených mužů asi 40 let a žen asi 35¹/₂ léta, pak je jasno, že z dítek jen nepatrná část může býti zletilá, povahově ustálená a hospodářsky samostatná. Postiženy jsou tudíž hlavně dítky nezletilé, jichž mladé duše vlivům zlobných větrů ještě silně podléhají.

Neběží tedy jen o ojedinělé případy. Zde běží o blaho takového počtu dítek, že sociolog musí se zamyšleně zastaviti!

Z Á V Ě Ř E Č N Ý U S U D E K ?

Zavěrečný úsudek o rozluce?

Radostně, jako veselé zvonění rolníček tichým zasněženým krajem, znějí sliby obhájců rozluky: bude požehnáním pro lidstvo!

Bouřlivě znějí bakchantské výkřiky jiných: Rozšířiti rozluky! Usnadniti ji více!

Hlubokým hlasem, jakoby k zemi sraženým těžkými zkušenostmi života a vědy, rozpačitě mluví Esmein, jeden z nejznámějších právníků francouzských, sám zastávající rozluky v některých případech: „Nezdvihají jen církve a kněží výkřik poplašný (proti účinkům rozluky); i lidé patřící ke sborům zákonodárným, správním a soudním se vyjadřují stejně poplašeně. Zlo je nesporné . . . Ale nalézti lék je velmi nesnadno, ne-li nemožno.“²

¹ Ministère du Travail, tamže, Tom III. pg. XLVI.

² M. Esmein ve Séances et Travaux de l'Académie des sciences morales et politiques Paris 1910, 261.

Jsou jiní, kdož vyslovují otevřeně lítost nad tím, že pracovali pro rozluku, byť umírněnou. Tak M. de Marcère, jenž byl kdysi v zákonodárném sboru zpravodajem o rozlukovém zákoně z r. 1884 ve Francii, prohlásil r. 1908, když byl znova — již po kolikáté — podán návrh na rozšíření rozluky: „Stává se stále patrnějším, že zákon ze 27. července 1884 tvořil v mysli původců část všeobecného plánu pojatého již v té době, sledovaného od té chvíle s machiavelickou houževnatostí a směřujícího k tomu, by byla zničena všechna sociální zřízení, která tvoří ve svém celku civilizaci . . . Bylo to nedopatření, jehož se dopustilo hojně lidí, že jsme nepostřehli válečných úmyslů. Není mi obtížno toto přiznati. Ale toto poznání mi ukládá povinnost odvolati svůj souhlas, aspoň pokud se týká účasti, již jsem já na něm měl, s rozlukovým zákonem z r. 1884. Je to povinnost, již plním.“¹

Přichází skupina poslední: Budme muži. Rozluka nám zabije stát. Nehovoříme. Pronesme slovo vykoupení. Odstraňme rozluku!² — — —

Logika života neúprosně staví před volbu:

Buď zachráníte rodinu — ale pak musí padnout rozluka.

Anebo rozluka zůstane — ale pak bude hynouti rodina nevyléčitelnou rakovinou.

¹ M. de Marcère v Gazette des Tribunaux (Journal de Jurisprudence et des débats judiciaires) z 25. a 26. února 1908 (č. 24916), str. 1. - Sr. výrok bývalé stoupenkyně rozvodu Juliette Adam, uváděný Nourissonem, v Séances et Travaux atd. 247 pod čarou.

² Sr. Bureau, L. Indiscipline 413. Cuchy, Semeine sociale de France à Grenoble 3. srpna 1923, Fonsegrive, Mariage atd. 168.

C. ÚTĚK PŘED DÍTĚTEM

NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ

Cile novomalthusianismu. Horáček C. ml., Malthusova nauka a některé novodobé jevy populační, v Brně 1922. - Hajn A., Novomalthusianism a československá republika, v Praze 1921. - Wright H., Population. With a preface by J. M. Keynes, London 1923. - Monbert P., Die Gefahr einer Übervölkerung in Deutschland. Tübingen 1919. - Sýkora J., Vyhánění plodu ze života. V „Akademii“, v Praze 1923. - Placzek, Künstliche Fehlgeburt und Künstliche Unfruchtbarkeit, Leipzig 1920 (sr. zvl. čl. F. Martius, Künstliche Fehlgeburt und künstliche Unfruchtbarkeit vom Standpunkt der inneren Medizin, str. 49-120). - Lewinsohn R., Die Stellung der deutschen Sozialdemokratie zur Bevölkerungsfrage, ve Schmollers Jahrbücher, Jgg 46, S. 813-859. - Müller J., Der Streit um die Ursachen des Geburtenrückganges, v Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik, Jena 1922, Bd 64, S. 396-424. - Drysdale G., La Pauvreté Sa seule cause, son seul remède. Paris 1909 - Forel A., Pohlavní otázka (přel. Seifert V.), v Praze 3III 1923. - (Považuji za samozřejmou povinnost neregistrovati zde spisů, podávajících podrobné pokyny pro novomalthusiánské praktiky, psaných lékaři i nelékaři, vystavovaných ve výkladních skříních knihkupectví a okázale inserovaných.)

Statistické prameny. Zprávy státního úřadu statistického republiky československé, v Praze. - Österreichische Statistik, Wien. - Österreichische Statistik. Neue Folge, Wien. - Recueil de Statistiques démographiques internationales, établi par l'Alliance nationale pour l'Accroissement de la Population Française, Paris 1922. - Zeitschrift des preussischen statistischen Landesamts, Berlin. - Statistische Korrespondenz, Berlin. - Zeitschrift des bayrischen statistischen Landesamts, München. - Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Berlin. - Zeitschrift für schweizerische Statistik und Volkswirtschaft, Bern. - Preussische Statistik, Berlin. - Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Jena. - Annuaire statistique, Paris. - Ministère du Travail, Statistique du Mouvement de la Population, nouvelle serie, Paris, 1917, 1922. - Mouvement de la Population de la Suisse, Berne, 1922, 1923. - Census of England and Wales, London. - Rossiter W. S., Increase of Population in the United States 1910-1920, Washington 1922.

K posouzení novomalthusianismu: a) *Převážně s hlediska mravního:* Noldin H., De sexto praecepto et de usu matrimonii, Oeniponte 171921. - Vermeersch A., De castitate et vitiis contrariis, Romae 21921. - Soldát A., Otázka populační a péče o rodinu. V Časopise katol. duchovenstva, v Praze 1917, 161-203. - Saedler P., Bevölkerungsfrage und Seelsorge, Freiburg i. B. 1919. - Muckermann H., Die eheliche Liebe, Berlin 1923. Týž, Um das Leben der Ungeborenen, Berlin 1922. - Bureau P., L'Indiscipline des Moeurs, Paris 1923. - Roguenant A., La Natalité et les Moeurs, Paris b. r. - Schilgen H., Im Dienst des Schöpfers, Kavelaer

1921. - Fassbender M, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben, zvl. práce Fassbender, Das Bevölkerungsproblem 1-68 a Krose, Geburtenrückgang und Konfession 207-226, Freiburg i. B. 1917. - Renz F., Die katholischen Moralsätze bezüglich der Rationalisierung der Geburten, Breslau 1913. - Mausbach J., Ehe und Kindersegen vom Standpunkt der christlichen Sittenlehre, M. Gladbach 1919. - Schmitt A., Grundzüge der geschlechtlichen Sittlichkeit, Innsbruck 1923. - Verdier J., Le Problème de la Natalité et la Morale Chrétienne, Paris 1917. - Velmi četná pojednání v Dossier de l'Action populaire, Paris, zvl. r. 1923.

b) *S hlediska biologického, lékařského, národního, hospodářského.* Gruber J., Populační otázka, v Praze 1923. - Malthus Th. (přeložil Dorn V.), Eine Abhandlung über das Bevölkerungsgesetz, Jena 1905, 2 Bde. - Muckermann H., Kind und Volk, Freiburg i. B. 1921, 2 Bde. - Boháč A., Český problém populační a některé pozoruhodné jevy v naší měně přirozené, v Praze b. r. - Auburtin F., La Natalité, Paris 1921. - Leroy-Beaulieu P., La Question de la Population, Paris 1913. - Grassl, Der Geburtenrückgang in Deutschland, München 1914. - Wolf J., Der Geburtenrückgang, Die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit, Jena 1912. - Týž, Nahrungsspielraum und Menschenzahl, Stuttgart 1917. - Duthoit E., Illusions et Réalité touchant le Problème de la Population, Lyon 1923. - Cooper J., Birth Control, Washington 1923. - Sutherland H., Birth Control, New York 1922. - Vuillermet F., Le Suicide d'une Race, Paris 1911. - Jordan E., Contre la Dépopulation, Paris 1918. - Bortkiewicz L. v., Bevölkerungswesen, Leipzig 1919. - Frank F., Schutzengel oder Würgengel, Köln 1921. - Winkler W., Vom Völkerleben und Völkertod, Eger 1923. - Sticker G., Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkt des Arztes, M. Gladb. 1919. - Koloušek J., Národní hospodářství, v Pr. I. 1920. - Pesch H., Lehrbuch der Nationalökonomie, Freib. 1920, IV 1922. - Callon G., L'Effondrement de la Natalité Franç., Paris 1918. - Fallon V., La Ligue des Familles nombreuses, Bruges b. r. - Lemaire A., La Wallonie qui meurt, Bruxelles 1920. - Bumm E., Über das deutsche Bevölkerungsproblem, Berlin 1917. - Hitze F., Geburtenrückgang und Sozialreform, M. Gladbach 1922. - Boverat F., La Diminution du nombre du Mariage et sa Répercussion sur la Natalité Française, Paris b. r. - Tomor E., Neubegründung der Bevölkerungspolitik, Würzburg. 1918. - Das kommende Geschlecht, Berlin (velmi dobrý sborník periodický). - Burgdörfer F., Das Bevölkerungsproblem, seine Erfassung durch Familienstatistik und Familienpolitik, München 1917. - Congrès national de la Natalité, compte rendu (dosud 4 zprávy). - Bertillon J., La Dépopulation de la France, Paris 1911. - Rossignol G., Le Pays des Célibataires et des Fils uniques. Paris 1913. - Le Problème de Population (přednášky z kongresu o natalitě v Grenoblu) Lyon 1923.

F A K T A, Z N I C H Ž J E P A T R N O, J A K U B Ý V Á P O R O D Ů

1. V civilisovaném světě dnes téměř všude setkáváme se s nápadným ubýváním porodů. U některého národa děje se tak pomaleji, u jiného rychleji;

ale stává se též, že u národa, který celkem zachovával normální číslci porodů, najednou tento počet začne klesati tak prudce, že v kratičké době ostatní „dožene“. Zvláště v okolí velikých měst je úbytek vůle k dítěti až ohromující. A dvojími prostředky uskutečňuje se toto dobrovolné a umělé zamezování porodů: dílem prostředky preventivními, dílem vyháněním plodu ze života.

Ubývá především v státech západoevropské kultury porodů všeobecně. Příložená tabulka je důkazem.

Živě narozených připadalo ve státech. ¹

roku	Francii		Německu		Italii		Belgii		Švédsku		Švýcarsku		Japonsku		Vel. Británii		Holandsku		Česko-slovensku	
	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství	na 1000 obyvatel	na 1 manželství
1801	32·8	4·05																		
1811	31·5	4·55																		
1821	31·7	4·33							31·5	4·3										
1831	30·3	4·01							r. 1845								32·8	4·5		
1841	28·5	3·45	36·8	4·44					34·8	4·4							r. 1840			
1851	27·1	3·38	36·6	4·40					r. 1860								35·2	4·0		
1861	26·9	3·29	35·7	4·59			31·1	3·7	28·8	4·7							35·4	4·3		
1871	22·9	3·14	34·5	4·19	37·0	4·9	31·2	4·2	r. 1870		29·0	3·9			33·7	4·5	35·4	4·4		
1881	24·9	3·32	37·0	4·96	38·1	4·6	31·8	4·1	28·0	4·6	29·8	4·3	25·6	?	32·5	4·6	35·0	4·8		
1891	22·6	3·03	37·0	4·60	37·2	4·9	30·0	4·0	r. 1890		27·8	3·7	26·7	3·3	30·4	4·1	33·7	4·7		
1901	22·0	2·84	35·7	4·33	32·5	4·4	29·4	3·5	20·7	4·3	29·1	3·8	32·7	3·9	28·0	3·7	32·3	4·1		
1903	21·1	2·79	33·9	4·27	31·4	4·3	27·5	3·4	r. 1900		27·7	3·7	32·0	4·1	27·9	3·7	31·6	4·2		
1905	20·6	2·67	35·0	4·08	32·3	4·2	26·2	3·3			27·4	3·2	30·6	4·1	26·9	3·6	30·8	4·1		
1907	19·7	2·46	32·3	3·96	31·4	4·0	25·3	3·1			26·2	3·4	33·3	3·5	26·3	3·4	30·0	3·9		
1909	19·5	2·50	31·1	4·00	32·7	4·2	23·7	3·1			25·5	3·4	34·2	3·8	25·7	3·6	29·1	4·1		
1910	19·6	2·51	29·8	3·87	33·3	4·2	23·7	3·0	24·7	4·2	25·0	3·0	33·9	3·9	25·0	3·5	28·6	3·9		
1911	18·6	2·33	28·6	3·59	31·5	4·2	22·9	2·9			24·2	3·3	33·9	4·0	24·4	3·3	27·8	3·8		
1912	18·9	2·40	28·3	3·57	32·4	4·2	22·6	2·7			24·0	3·3	33·3	4·1	23·9	3·2	28·1	3·6		
1913	18·8	2·49	27·5	3·58	31·7	4·2	22·4	2·8	23·2	3·9	23·1	3·3	33·2	4·1	24·1	3·2	28·1	3·6		
1914	18·0	3·51	26·8	3·94	31·7	4·4	20·2	3·6	22·9	3·9	22·5	3·9	33·6	3·9	23·9	3·1	28·2	4·1		
1915	11·3	5·14	20·3	4·9	30·9	5·9	16·0	4·7	21·6	3·7	19·5	3·8	33·0	4·0	22·1	2·4	26·2	3·9		
1916	9·4	2·96	15·1	3·6	24·5	8·3	12·8	3·0	21·1	3·5	19·0	3·3	32·6	4·1	21·1	2·9	26·5	3·7		
1917	10·4	2·17	13·4	2·9	19·0	7·3	11·3	2·5	20·8	3·3	18·2	3·0	32·7	4·2	18·2	2·7	26·1	3·9		
1918	12·1	2·24	13·9	2·6	18·0	6·0	11·4	1·9	20·3	3·0	18·3	2·7	33·5	3·9	18·1	2·4	24·8	3·4		
1919	12·3	0·91	20·0	1·5	21·1	2·4	16·9	1·3	19·3	2·8	18·6	2·3	32·3	3·7	19·0	2·1	24·2	2·8	22·5	1·7
1920	21·3	1·33	27·1	1·7	31·8	3·5	20·8	1·4	23·5	3·2	20·9	2·2	36·2	3·7	25·3	2·6	28·3	2·9	26·7	2·1
1921	20·7	1·78	26·4	2·2	30·4	2·6	21·9	1·8	21·4	3·2	20·8	2·3	35·1	3·8	22·6	2·7	27·4	3·0	29·2	2·4
1922	19·4	1·98																	28·4	2·6

¹ Údaje, vyjímajíc pro r. 1920-1922 (a některá data o Švédsku) jsou vzata z Recueil de

Tento úbytek porodů bije tím více do očí, všimneme-li si vzrůstu obyvatelstva v Rusku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Tam připadalo živě narozených na 1000 obyvatelů v období. ¹

	1871--1880	1881--1890	1891--1900	1901--1910
V Rusku evropském (bez Finska)	49·3	48·6	48·7	46·7
V Srbsku	40·5	44·9	41·6	38·9
V Rumunsku	35·0	41·4	40·6	39·8
V Bulharsku			39·3	41·5

V zemích a městech nynějšího Československa připadalo živě narozených na 1000 obyv. ²

Roku	Čechy	Morava	Slezsko	Praha	Liberec	Brno	Roku	Čechy	Morava	Slezsko	Slovensko	Podkarp. Rus	Praha	Liberec	Brno
1871	38·6	40·4	41·3	37·98	29·73	34·04	1907	31·6	34·7	38·5			27·2	15·4	25·6
1876	39·3	40·1	38·6	1881--1885			1909	31·8	34·8	39·1			27·4	13·6	25·8
1881	36·9	36·3	35·3	38·18	28·52	34·74	1909	29·7	33·0	36·0			27·4	13·2	25·7
1886	38·3	30·1	37·4	1886--1890			1910	28·5	31·8	34·7			26·3	13·2	25·1
1891	36·8	37·2	39·2	38·45	25·88	33·46	1911	27·6	30·6	33·7			24·5	12·8	23·7
1896	37·3	37·7	42·2	37·22	24·74	32·98	1912	26·3	30·1	32·5			24·0	11·6	22·6
1899	36·7	38·3	43·6	33·76	23·76	31·07	1913	25·8	29·0	31·5			23·3	11·9	21·2
1901	34·1	35·7	40·6	32·31	20·82	29·74	1914	25·0	28·8						
1902	34·8	36·9	41·8	32·43	20·88	30·83	1917	11·4	14·2						
1903	33·0	35·4	40·4	28·94	19·30	28·50	1919	17·9	22·8		30·8	34·1			
1904	33·2	35·6	39·8	28·30	17·92	27·54	1920	23·2	26·4		32·6	33·8	18·0	13·8	20·3
1905	30·9	34·2	38·6	28·1	16·3	26·8	1921	24·0	27·5	31·7	38·4	45·4	19·1	13·4	22·1
1906	32·5	35·2	39·3	28·9	15·3	26·8	1922	23·3	26·1	30·7	37·5	47·8	19·6	13·6	20·9

2. Zvláště nápadné je, že počet porodů v městech s obyvatelstvem, v němž je značná část vojska neb úřednictva, je daleko nižší než na venkově toto město obklopujícím. Tak v čsl. republice připadalo živě narozených na 1000

Statistiques démographiques internationales, Paris 1922, str. 1, 11-16. - Číslice ostatní ze zprávy franc. ministerstva práce, otištěné ze Journal officiel 26, 4. 1923 v La Documentation catholique, Paris 1923, p. 1313-1314, 1341-1344. Číslice o Československu jsou ze Zpráv stát. úř. statist. 1923 str. 314, 584, 585.

¹ Bortkiewicz, Bevölkerungswesen, 28.

² Horáček, Malthusova nauka str. 33-37 a 47-48 (pro číslice až do r. 1913), Zprávy stát. úř. statist. 1922 č. 59 a 1923 č. 38 a 69 (pro číslice ostatní, vyjímajíc data o Moravě r. 1913-1920, jež mi byla dodána p. minist. tajemníkem MUDr. Netušilem ze stát. statist. úřadu).

porodů v soudních resp. slúžnovských okresích (ve statistice z let rakouských: v politických okresích). ¹

Roku	Liberec		Brno				Kroměříž		Olomouc		Uh. Hrad.		Opava		Frýdek	
	měs.	venk.	pol. obec	měs.	venk.		měs.	venk.	měs.	venk.	měs.	venk.	měs.	venk.	měs.	venk.
1908	13·6	17·9		25·8	42·7		26·5	35·0	12·8	40·6	18·7	36·1	23·1	35·3	28·8	49·8
1909	13·2	15·9		25·7	35·2		25·5	35·0	11·7	30·8	20·5	36·4	21·1	34·7	27·0	44·1
1911	11·6	11·7		22·6	30·7		21·9	31·1	10·2	35·9	16·2	34·0	19·5	31·2	25·1	35·6
1912	11·9	11·0		21·2	28·6		19·1	30·5	10·6	34·6	13·6	32·0	18·5	30·7	22·6	34·5
	město	soud. okr.					město	soud. okr.	město	soud. okr.	město	soud. okr.	město	soud. okr.	město	soud. okr.
1921	13·4	16·6	20·1	25·9	21·4	21·4	24·2	25·4	26·2	15·3	32·6	21·1	28·0	20·7	32·9	
1922	13·6	14·8	21·9	25·1	28·8	18·8	23·2	25·5	26·4	11·3	58·1	19·9	26·8	23·8	34·9	

Roku	Praha	Bratislava		Nitra		Zámky Nové		Žilina		Košice		Užhorod	
		měs.	venk	měs.	venk	měs.	venk.	měs	venk.	měs.	venk.	měs.	venk.
1921	19 1	27 6	38 9	29 2	49 3	32 6	45 3	26 4	46 2	27 7	41 8		
1922	19 6	27 4	37 2	27 0	43 6	32 9	44 4	24 3	46 0	42 7	29 6	31 1	39 5

Tedy všude na venkově počet porodů větší než v městě. Výjimku činí pouze města, která byla v poslední době rozšířena splnutím s okolními zemědělskými obcemi anebo v nichž jsou veliké porodnice zemské. U Košic jsou ve zprávách statist. úřadu 1922 str. 583 číslice pro venkov a město v r. 1922 asi zaměněny, což je patrné z číslic uveřejněných tamže str. 312 pro r. 1921.

Prudký úbytek porodů jest pozorovati všeobecně, zvláště při evropských velkoměstech. Na 1000 obyvatelů připadalo porodů ²

	Londýn	Paříž	Berlín	Vídeň	Praha
1913	24·5	17·2	19·4	17·8	23·3
1922	21·0	16·2	11·5	15·1	19·6

¹ Data o l. 1908 a 1909 vzata z Österreichische Statistik, Neue Folge, 8 Bd., 3. H., S XV, o r. 1912 a 1913 z téhož díla 14 Bd. 1 H. S. 15*, o letech 1921 a 1922 ze Zpráv. stát. úř. statist. rep. Čsl. 1923, 306-314 a 576-584.

² Wirtschaft und Statistik, Berlin 1923, 262.

Oč je čísllice porodů v městech nižší proti venkovu dále je patrné z tohoto přehledu o čísllici porodů (včetně mrtvorozených), připadajících v Německu na 1000 obyv. ve státě celkem a ve městech:¹

Porodů na 1000 obyvatelů			
	ve státě	v městech	rozdíl
1909	32·0	29·3	2·7
1913	28·3	25·4	2·9
1920	26·8	24·1	2·7
1921	26·1	22·6	3·5

V Berlíně připadalo na 1000 vdaných žen manželských porodů v roce 1861—215·3, 1871—196·3, 1881—197·3, 1891—166·3, 1901—126·2, 1910—50·5.² — Ve Mnichově na 1 uzavřené manželství připadalo dětí roku 1781—4·9, 1791—5·7, 1801—3·4, 1896—1900—3·1, 1907—3·0, 1910—2·5, 1911—1·7, 1912—1·57.³

3. Několika rysy budiž tento obraz doplněn. Ve Francii je ze všech rodin 22·30% bezdětných, 25·70% s jedním dítětem, 21·90% se dvěma. Tyto tři skupiny tvoří tedy 69·70%, tedy více než dvě třetiny, rodin francouzských! Bezdětných rodin bylo přes 2,600.000!⁴ O této neplodnosti francouzské prohlašuje výtečný znalec francouzských poměrů sociolog Bureau, že jest aspoň z 800% zaviněná, kdežto přirozená neplodnost není ani ve 200%.⁵ V Berlíně bylo již dle zpráv na počátku války bezdětných manželství nad 200%, téměř 500% manželství nemá více než jediné dítě.⁶ — Citelný je dále v posledních letech po válce úbytek porodů v Japonsku. Jako příčinu nutno označiti dle výroku japonského lékaře, odchovance německých universit, „zamezování porodů v souvislosti s národohospodářskými a psychologickými změnami“.⁷ Studium mladých Japonců na vysokých učelištích, zasahování vojska japonského do světové války a vůbec styk s Evropany umožnilo civilisované Evropě vliv na Japonsko i po této stránce.

Jest řada manželství, do nichž vstupují přímo snoubenci s předsevzetím,

¹ Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Jena 1922, 119 Bd, 590.

² Grassl, Der Geburtenrückgang 48.

³ Grassl tamže 29.

⁴ Bývalý francouzský ministr obchodu A. Isaac, Le Musée social, 1923, 140.

⁵ Bureau, L'Indiscipline 66.

⁶ Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben 33.

⁷ Tarnoka dr. G., Geburtenrückgang in Japan v Archiv für Frauenkunde, Eugenik, Sexualbiologie und Vererbungslehre, Berlin 1922, 215; sr. celé pojednání 209—217.

že nebudou mít děti. Marcuse podává dokumenty ze 300 takových pobloudivých rodin. Manželé v nich odhalují pohnutky svého jednání. Mnohých z těchto dokumentů není možno uveřejniti, tak jsou hnusné. Z ostatních ukázka. Kolář píše: „Hned na počátku jsme se dohodli, že nechceme mít děti . . . Bez dětí se přece žije daleko volněji . . . Vždyť jsme mladí a chceme ze života něco mít. Později můžeme pak snad také někdy myslit na dítě.“ Manžel učitel, manželka poštovní úřednice, týž úmysl: „neboť oba máme trochu vyšší zájmy a nechtěli bychom se do těch malicherností zahrabati“. Úředník pojišťovny s jedním dítětem musil hned při zasnoubení tchánovi slíbit, že nepřipustí více než 1 dítě. „Tak je to též v pořádku. Můj otec nashromáždil slušné peníze, které jednou všecy případnou mé ženě. A to bylo rozumné.“ Dilo-vedoucí: „Jsme povinni tím své budoucnosti, abychom omezovali počet dítek . . . My dělníci již nejsme tak hloupí jako dříve, abychom boháčům a státu dodávali děti.“ Montér: „My máme manželství moderní; v takovém dítěti není třeba.“¹

Dále zase týž zjev jako při rozlukách: hnutí, vyhýbající se pečlivě dítěti, již počínaje léty bezprostředně předcházejícími před válkou mocně proniká i v t. zv. nižších vrstvách obyvatelstva,² a šíří se tam s rychlostí netušenou. Tak dr. Hain dovolává se svědectví, že v Anglii „u 90% nově založených manželství zámožných středních vrstev jest užíváno ochranných prostředků“, že však tyto prostředky „přestaly již býti výsadou kruhů majetných a že užívání jich zdomácnělo ve všech vrstvách anglické společnosti“. A dodává: „Týž zjev vidíme i v ostatních zemích západní a střední Evropy“.³

4. Vysoká jest i číslce zaviněných potratů. Pro Německo již pro r. 1913 odhadoval ji tajný vrchní medicínální rada dr. Krohne na 500.000⁴; po válce při uvolnění mravním a zhoršení hospodářských poměrů číslo jistě stouplo. Ve Francii v některých městech je dle pozorování odborníků více umělých potratů než porodů; tak v Lyoně při ročních 10.000 potratech 8—9 tisíc řádných porodů; dle týchž pozorovatelů by byl počet všech potratů ve Francii 500.000, tedy asi dvě třetiny číslce porodů. Společnost porodních asistentek hned v r. 1909 prohlašovala, že potratem jest hubena třetina počatých dětí — a r. 1909 měla Francie živě narozených 774.390 — a někdejší president de la Société de médecine dr. P. Landroy trvá na tom, že i v celé Francii je více potratů než porodů. Někteří pozorovatelé sestu-

¹ Tyto výňatky podává Muckermann, Kind und Volk 37, 38.

² Viz na př. Grassl, Der Geburtenrückgang 105, 106.

³ Hain, Novomalthusianism 21.

⁴ Muckermann, Um das Leben der Ungeborenen, 17-18; sr. Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben 26.

pují až na 300.000 potratů ročně, přívrženci novomalthusiasmu hlásají, že je jich ročně na milion.¹ Ale i když tyto odhady nesouhlasí: ta okolnost, že na 33⁰/₀ pacientek na chirurgických odděleních ženských nemocnic v Paříži jest ošetřováno pro následky špatně provedeného potratu², je důkazem, jak zlo se rozmohlo. — V naší republice bylo pro vyhánění plodu dle § 144 trestního zákona u krajského soudu v Olomouci r. 1921 obžalováno 29 osob a 23 odsouzeno, 1922 obžalováno 137 a 108 odsouzeno, 1923 obžalováno 129, odsouzeno 116. Ale jaký nepatrný počet těchto zločinných potratů přijde před soud!

Žena ani nepotřebuje, dle obhajoby známé feministky Magd. Pelletierové, ani svého potratu ukrývat; „může se k němu přiznati s důrazem, neboť je to jejím právem... Žena těhotná nejsou dvě osoby; není leč osoba jedna a má právo nechat si způsobiti potrat, jako má právo nechat si ostříhati nehty, vlasy, jako má právo hubeněti nebo tloustnouti. Nad naším tělem naše právo je naprosté, poněvadž jde až k právu sebevraždy.“³ — Když u žen zavládne přesvědčení, že plod pod srdcem jejich je čistě soukromá a osobní záležitost, pak není moci na světě, která by záplavu potratů zadržela...

To je ta pověstná „porodová stávka“... Jenom že tato stávka nemůže býti zprostředkujícím zásáhnutím ministerstva do vyjednávání v několika dnech, týdnech skončena. Mentalita lidstva se tvoří pozvolna, ale běda, když je to mentalita zhoubná, a již ztuhla ve výhni života a hříchu!

ZEVNĚJŠÍ PŘÍČINA ÚSPĚCHŮ NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ

Intensivní propaganda

5. Jednou z příčin praktického novomalthusiánství je horečná agitace, s jakou se proň pracuje: Předně knihami, brožurami, letáky, časopisy, novinami. Tak na jediné poslední straně obálky Drysdalovy „La pauvreté“ doporučují se brožury psané Hardym, Robinem a j.: „Prostředky, jak se vyhnouti velikým rodinám.“ „Prostředky, jak se vyhnouti těhotenství.“ „Zdraví ženy.“ „Volná láska a volné mateřství.“ „Populace a prozíravost

¹ Podrobněji o Francii viz Bureau, L'Indiscipline 31-32; sr. 27-40 a Leroy-Beaulieu, La Question de la Population 330.

² Jordan (profesor na Sorbonně), Contra la Dépopulation 7 pod čarou; jiné doklady Bureau, L'Indiscipline 29-30 a zpráva ředitele berlínské universitní kliniky dr. Bumma v Muckermann, tamže 18.

³ Magd. Pelletier, L'Emancipation sexuelle de la Femme, Paris 1912, p. 55 et suivants, cituje Bureau, L'Indiscipline 157-8.

v plození.“ „Předsevzetí dívky“ atd. Ponejvíce za 10 centimů. — Katalog knihkupectví dělnického „Bataille syndicaliste“, uveřejněný v listopadu 1913, má ze svých 62 stran 4 vyplněny jen publikacemi novomalthusiánskými!¹ U nás socialistická revue „Akademie“ považuje za účelné, „když se postaráme mezi ženami o hojně rozšíření ochranných prostředků“.² Ve vrstvách občanských působí brožura Hainova z r. 1921, která před jednou ze svých kapitol klade jako motto slova: „Perioda naprostého zavrhování novomalthusianismu pobožnůstkáři a absolutními moralisty je trvale ukončena.“³ Na straně předchozí napsal: „Nevyhýbajíc se povinností mateřským, naopak zdůrazňujíc své právo na mateřství v manželství i mimo ně, moderní žena nepřipustí, aby byla nadále snižována na rozkošnou hříčku pro muže a na pravidelně fungující ‚stroj na děti‘.“ — Vydávají se brožury jako Šolcová-Šimková, Žena a svobodné mateřství, 1921, na návěstních tabulích se vyvěšují velké plakáty s vyzváním, by si lidé koupili tu a tu brožuru, kde se popisuje, jak se lze uchrániti těhotenství a j.

Pracuje se přednáškami, v nichž se vysvětlují nejosvědčenější metody novomalthusiánství. Ve Francii dokonce se hledí co nejnápadnějšími prostředky mladé ženy a dívky do přednášek těch přilákat, a aby poučení mohlo býti tím otevřenější a neostýchavější, rozdělí posluchačky ve skupiny asi o 12 ženách.⁴ Něco podobného v menší míře děje se i u nás. V jednom z největších průmyslových středisk moravských řekla mi osobnost plně důvěryhodná, že některé přednášky tam pod heslem osvěty pořádané nejsou leč návod k praktikám antikoncepcním. V Čechách, jak se mnou bylo jinou informovanou osobností sděleno, konaly se svého času v továrnách některých přednášky, po nichž se ochranné prostředky prodávaly neb nabízely. — Co neprovedou společné přednášky, doplní poučení informovaných, dané v soukromém styku.

Pracuje se velikou reklamou pro ochranné prostředky: Inseráty v novinách pod lákavými hesly, na př. „Máte svou paní rád?“, když tyto inseráty stále se vtírají čtenáři, odolá vůle zesláblá? Okázalé vystavování prostředků preventivních ve výkladních skříních, a to i v nejživějších částech města: tyto výklady, spekulující na lidskou křehkost a na její malomocnou povolnost vůči svůdnosti jsou pro obchodníky nejúspěšnějšími pomocníky v rozprodeji preservativův, ale též nejpříšernějšími zločinci, již vyvražďují mravnost v celém širém okolí. Prospekty, kterými bývají obtěžovány rodiny: malý železniční

¹ Viz Bureau, L'Indiscipline 151 pod čarou.

² Sýkora, Vyhánění plodu ze života, Akademie, 1923, XXVI 377.

³ Hain, Novomalthusianism a čsl. republika 19.

⁴ Viz Bureau, L'Indiscipline 24-27.

úředník v Německu obdrží hned po narození prvního dítěte - občanský matriční úřad uvědomil asi firmy - 23 prospekty takové.¹ Obchodní cestující, kteří preventivy neodbytně vnucují a sleví i část ceny, označí-li kupitel nové vhodné adresy: v tom ohledu jest odstrašující Německo, kde průmysl obírající se výrobou ochranných prostředků i mechanických i chemických je silně vyvinut.²

Pak najdou se ještě lidé nesvědomití mezi drogisty a lékárníky, mezi porodními asistentkami, někdy i mezi lékaři, radící k novomalthusianismu.

6. I mezi lékaři? Ano, jsou bohužel i mezi lékaři takoví, jejichž činy nazývá medicínální rada dr. Grassl „prostituováním lékařského umění“³ a proti nimž tajný vrchní medicínální rada dr. Krohne z berlínského ministerstva vnitra pronáší trpké výčitky. Tak mezi jiným uváděl případ dvou paní, z nichž jedna po prvním porodu s nepatrnými parametritickými potížemi se obrátila na lékaře ženského, druhá na velmi zaměstnaného praktického lékaře. Obě dostaly překvapující odpověď: „Vidíte, milostivá paní, jedno dítě již máte, nač byste se vydávala v nebezpečí druhého slehnutí, nejlépe je, necháte-li se sterilisovati. Děláním této operaci tak často na mladých dámách, a pak mají již jednou pro vždy s porody pokoj.“⁴

Jsou lékaři, kteří se otevřeně vyslovují pro preventivní obcování, tak známý berlínský dr. Grotjahn, ředitel medicínální universitní kliniky dr. Martius⁵ a j. Jsou lékaři, kteří chladnokrevně předčasně vyjímají plod z těla ženy i tam, kde je to s morálkou v rozporu až křiklavém. A jeden z nejznámějších evropských lékařů píše ve svém světoznámém díle: „Je téměř neuvěřitelné, že ještě mnozí lékaři . . . zardívali se skorem jako panenky nebo byli alespoň rozhořčeni, když jsem jim mluvil o antikoncepčních prostředcích . . . Správné užívání prostředků k upravení plození je vůbec úhelným bodem celé individuální a sociální hygieny sexuální a bylo by svatou povinností lékařů, aby se touto otázkou důkladně zabývali a používání kondomů atd. na správném místě doporučovali a podporovali.“⁶

Také v jiných oborech vědy ozývají se otevřeně hlasy pro omezování porodů. Tak světoznámý národohospodář J. B. Say: „Je potřebí nabádati lidi, aby dělali raději úspory než děti.“ J. Stuart Mill: „Mravnost nebude dělati skutečného pokroku, leč až když na početnější rodiny bude patřeno s týmž

¹ Bureau, L'Indiscipline 206 pod čarou.

² Viz Fassbender, Des deutschen Volkes Wille zum Leben, 29-31.

³ Grassl, Der Geburtenrückgang 162.

⁴ Krohne, Künstliche Fehlgeburt vom Standpunkt des Staatsinteresses, ve sborníku Placzek, Künstliche Fehlgeburt und künstliche Unfruchtbarkeit 371.

⁵ Martius, Künstliche Fehlgeburt und künstliche Unfruchtbarkeit vom Standpunkt der inneren Medizin, Placzek tamže 55.

⁶ Forel (přel. Seifert), Pohlavní otázka, III 18, 19.

opovržením jako na opilství a každou jinou tělesnou výstřednost.“¹ Tak mluví mnozí zástupcové vědy i dnes: „Propaganda novomalthusianismu má za účel nahraditi pud rozvahou, bezstarostnost prozíravostí, zvíře rozumným člověkem . . . Odsuzujte si Pavla Robina (t. j. hlavního pracovníka novomalthusianismu ve Francii), ale toto jeho odsouzení bude napsáno na soše, jež mu zabezpečuje budoucnost.“ Jinému zástupci vědy, profesorovi na Sorbonně, zdá se býti zásada novomalthusianismu „docela dobrou, vyhovující právě tak demokratické spravedlnosti jako opravdové lidské lásce.“² —

7. Novomalthusianism bývá ličen tak svůdně, že je těžko možno očekávat, že průměrný dnešní člověk by jej odmítl, když mu všechna ta čarovná slova začnou bzučeti svou okouzlující píseň kol duší. „Tato opatření,“ píše profesor švýcarský dr. Forel v knize, jejíž překlad i u nás vyšel již ve 3. vydání, „ulehčují nesmírně poměry normálního manželství nebo jiného sexuálního poměru, dovolují muži, aby svou ženu ušetřil nevčasných nebo předčasných outěžků, aniž by musil nechat schladnouti sexuální styk a lásku, umožňují ve špatných poměrech uvarovati se vůbec plození dětí a tím pronikavě uspořádati plození vůbec . . . Antikoncepční prostředky dovolují, aby politování hodní patologičtí lidé, kteří nemají míti dětí, ukájeli své potřeby, aniž by se museli obávati, že tím pomohou obohatiti svět nešťastnými, nepotřebnými mrzáky. Dovolují dále, aby se mladí lidé ženili v době, kdy jejich pekuniární poměry ještě nedovolují vydržovati rodinu. S jich pomocí můžeme téměř předem stanoviti měsíc narození dítěte, je-li žena normální a plodná. Zařídíme se na př. v horkých zemích tak, aby porod nastal na podzim a nikoliv počátkem léta. Slovem lze takto . . . utvářiti plození rozumně a vědomě a odloučiti je od ukájení pohlavního pudu. Není přec tak velikým neštěstím, jestliže se následkem toho lehkomyšní a požitkářští lidé tím spíše sexuálně baví. Předně způsobí tak mnohem méně zla než dneska a za druhé budou tím méně rozmnožovati svou sociálně nepotřebnou čeleď. Tím více budou se za to rozmnožovati života a plození chtiví, sociálně smýšlející lidé, od nichž lze očekávati čilý a silný, užitečný dorost.“³

Propaganda pracuje opovržlivým odbýváním protivníkův ochranných prostředků: „Propagování těchto metod preventivních nestojí nic vážnějšího v cestě nežli trochu hloupých predsudků a přetvářky.“⁴ —

Učinnost této propagandy, zvláště neodbytného nabízení ochranných prostředků? Vyjádřil ji s cynickou otevřeností, s instinktivním tušením psycho-

¹ Cit. Auburtin, La Natalité 42.

² Oba výroky uvádí Bureau, L'Indiscipline 168; tamže 167-169 jiné doklady.

³ Forel-Seifert, Pohlavní otázka III 16-17.

⁴ Gumplovicz (přel. Pícek), Manželství a volná láska 17.

logických zákonů v této věci s takovou jistotou působících u lidí slabé vůle, onen muž, který řekl svému příteli, když se s ním bavil o problému dítek: „Kdykoliv se setkám s někým, kdo je na rozpacích, . . . dám mu recept.“¹

VNITŘNÍ PŘÍČINY ÚSPĚCHŮ NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ:

Příčiny rázu mravního.

8. Veškera tato agitace byla by však bez úspěchu zanikla, kdyby byla narážela na duše silné, které neochvějně trvají na zásadách mravnosti. Ale duše za daných poměrů? Potřebujeme si jen uvědomiti ony dnešní mravní mocné vlivy, které už po delší dobu vykonávají zhoubné dílo v povahách a o nichž byla řeč ve druhém dílu této knihy: duše vším tím působením mravně zmalátnělé, neschopné odporu, odříznuté od vyšších zdrojů síly, jen na svou ubohou křehkost odkázané, často mnohonásobně choré — ty chatrné duše že mají klásti rafinovaným metodám propagačním novomalthusiánství vítězný odpor?

Ještě hůře: novomalthusiánství nalézá v moderních duších spřízněné spojení, kteří s ochotou dokořán otvírají dveře, ba ze dveří ještě volají do noční tmy, kde jen prodlévá tento host čekáný, ať jen už jde!

Které jsou to morální stránky v moderní duši, které ji činí novomalthusianismu tak přístupnou?

Je to předně úpadek smyslu pro povinnost a obět a s tím ruku v ruce jdoucí změkčilost a snad i požitkářství. Dítě v rodině, to znamená pro rodiče dlouhou řadu obětí. Čím více dítek, tím větší sebezapírání se strany otce a matčiny je nutno. Ale u velikého počtu lidí platí heslo: okrášliti si život! zpříjemniti si jej co nejvíce! vyžítí se! Sebezapírání prohlášeno za chmurný přežitek věků minulých. Za takového stavu věcí je nemyslitelné, aby více dítek, čtyři, šest bylo milými hosty. Rodiče za svých mladých let nepotřebovali si ukládati obětí, vydělali si slušné peníze, mohli si dopřáti zábav, výletů, pohodlnůstek v bytu, příjemností v jídle, zvýšených nároků v šatstvu — teď to vše má přestati? šedé odříkání má býti jich osudem? i v neděli odpoledne, k němuž se poutá tolik příjemných vzpomínek? Žena měla by na sebe vzítí těžké fysické útrapy, jež jsou s každým porodem spojeny? Muž by se měl podvoliti všem úmorným starostem, jež rodina s několika dětmi na otce uvaluje? Měli by si odřeknouti nejen ony příjemné zábavy mimo domov, nýbrž měli by si i svůj domov znepríjemniti nepřetržitým křikem malých dítek a stále na ně mysliti a stále se o ně trásti strachem? Měli by

¹ Plus R., Vox sanguinum v Etudes 1918 t. 154 str. 411.

přeměnit dny svého veselého, příjemného života za nepřetržitý řetěz starostí a odříkání?

Od lidí, kteří od svého dětství nebyli vychováni k odříkání, kteří si navykli všeho si dopřát, své potřeby hmotné i kulturní třeba i nad poměry vystupňovat, kteří vždy hýčkali a hýčkají jen svoje Já a všude chtějí uplatnit své právo na štěstí, co můžete od takových lidí čekat jiného, leč jen že ustrašeně budou přihlížeti, aby se v jejich domácnosti nezjevily drobné čtenější dítky a nerozházely jim jejich sladkých zvykův a jejich osobního „štěstí“?¹

Pak ovšem je pochopitelná poznámka: „My si nemůžeme dopřát toho přepychu, abychom měli dítě.“ —

Tato situace se stala ještě nebezpečnější tím, že — jak bylo podrobněji rozvedeno ve stati o otřesení mravnosti v pohlavním životě — moderní člověk ze dvou důvodů zvláště snadno propadá smyslným vášním; předně byl naučen dívat se na přestupky v pohlavním životě jako na něco úplně nevinného a za druhé pozbyly v něm účinnosti ony síly, které dovedou tento pud nejbezpečněji poutati. Člověk takový by tedy chtěl hovětí své smyslnosti. Ale současně byly by mu nepříjemné závazky, jež přirozeně z toho vyplývají. Proto přichází mu jako na zavalanou ono nově stanovené rozlišování mezi obcováním pohlavním a plozením, trhá od sebe to, co příroda v jeden jediný nerozdělitelný celek spojila jakožto prostředek a cíl. A čím více rozkošnické požitkářství bude rozhlašováti duše, tím nenasytněji budou volati po požitku každého druhu, tím více bude se šířiti umělá bezdětnost a soustava dvou dětí, tím bujněji bude se rozrůstat novomalthusianism. Rozkošnictví, toť hlavní zdroj novomalthusiánství; a u značné části jeho stoupenců všechny ostatní udávané důvody často nejsou leč lesklou reprezentací, kterou se zakrývá vnitřní mravní bída. Či mám otevřeně napsati: často i vnitřní zchátralost?²

Mám uváděti doklady, že právě rozkošnictví nejnadšeněji vítá a provádí rady novomalthusianismu? Že žádný objev nemohl mu tak přijíti vstříc jako ony? Prosím, abych byl zproštěn této odporné povinnosti. Již v některých větách Forelových, právě citovaných, je to vysloveno. A v těch *četných a různých* knihách a publikacích, které pro novomalthusianism i u nás v kruzích vzdělaných i lidových „pracují“, vykřikují tuto skutečnost tučné nápisy jednotlivých statí, nebo ji našeptává to, co je psáno mezi řádky!

¹ Podrobně o neslučitelnosti dnešních, zvláště velkoměstských mravů a normálního počtu dětí jedná Roguenant, *La Natalité et les Moeurs*, zvl. 29-135. - Viz i Gruber, *Populační otázka* 74, Leroy-Beaulieu, *La Question de la Population* 411-413, Wolf, *Der Geburtenrückgang* 139-141.

² I obhájce novomalthusianismu Hain musí připustiti, že novomalthusianism často stává ve službách hedoniky. Hain tamže 46.

Nescíslné variace na zásadu prohlášenou zakladatelem novodobého novomalthusianismu dr. Drysdala : „Oko potřebuje světla, noha a ruka pohybu, intelligence přemýšlení, naše chtíce a vášně normálních rozkoší.“¹ —

Jako když se zapovězeného stromu, s něhož jísti by prvním lidem při jich bohabojnosti ani nebylo na mysl přišlo, zněla s neodolatelnou svůdností slova : „Nikoliv ! Nezemřete. Otevrou se oči vaše a budete jako bohové, poznávající dobré i zlé.“ A teď — jedli . . .

9. Dosti často padá na váhu i ta okolnost, že v povaze vzděláním vytvořila se přemíra prozíravosti. Moderní člověk mnohý ztratil víru v prozřetelnost božskou a chce se svým rozumem si býti prozřetelností sám. Navykl si při všem počítati, a kam nemůže svým okem dohlédnouti a svým vlivem zasáhnouti, tam se obává vstoupiti. Bojí se tedy vydati sám sebe v neznámé nebezpečí, jež je spojeno s větším počtem dětí. Je mu proti mysli i dětem dáti život pro neznámou budoucnost. Počítá — snad i úzkostlivě počítá — s poměry, zda by v nich s novými dětmi nenastala nepříjemná změna. Chce celé své jednání přistříhnouti podle svých výpočtů. Tak dospívá i k racionalisování porodů. Pyšně prohlašuje, že nejasné jednání slepého pudu reguluje svým rozumem a že ukazuje i na tomto poli vítězství ducha nad přírodou, jejímž byl dříve otrokem. A čím více jednotlivá povolání pro své práce vyžadují takové promyšlené obezřetnosti, tím více se projevuje v nich i úbytek porodů² Netvrdím, že jen toto rozumové počítání je toho příčinou. Ale určitý a tu silnější tu slabší vliv má. Jen duše důvěřující pevně v prozřetelnost božskou a plné odvahy k životu a plné síly a velkých nadějí dovedou se vyprostiti z klece této přehnané opatrnosti ; ostatní zůstanou uvězněny v ní uprostřed jejich stěn ze silných železných prutů. Leroy-Beaulieu je nazývá „ultraprévoyants“³ „ultraprozíravé“.

10. Neštěstím bylo dále, že útok novomalthusianismu přišel v době, kdy účinnost náboženství na značnou část civilisovaného lidstva klesla až na bod mrazu. Nic nedovede duše tak nedobytně upevniti v mravnosti jako náboženství, jsou-li z jeho nauky v životě důsledně vyvozovány také činy. A čím více dovede některé náboženství ovládnouti duše, čím více žádá po ní odříkání a práce, čím nekompromisněji potírá požitkářství, čím vyšší cíle dovede duši vytknouti, čím silnější důvěru dovede jí vlíti v boží prozřetelnost a věčnou odplatu a jí poskytnouti i nadpřirozených sil ku provedení, tím pevnější

¹ Drysdale, cituje Bureau, L'Indiscipline 147.

² Statistické doklady z povolání učitelského a úřednického viz Wolf, Der Geburtenrückgang 42-46, 135, 165, a zvl. Zeitschrift des Bayrischen statist. Landesamts 1918, 169.

³ Leroy-Beaulieu, La Question de la Population 421. Sr. Roguenant, La Natalité et les Moeurs 60, 225.

oporou mravnosti jest. Proto také katolictví se svým neúprosným stanoviskem vůči preventivním prostředkům se svou zpovědí, která, je-li poctivě konána, zbystřuje svědomí neobyčejně, a se svými ostatními svátostnými milostmi, jimiž posiluje duše těch, kdož chtějí poctivě plnit vůli boží vyjádřenou zákonem přirozeným a zjevením, je daleko účinnější než protestantství, a proto také v zemích, které jsou katolické a *v nichž se též opravdu dle katolické víry žije*, jsou v otázce porodů poměry daleko lepší než v krajích protestantských.

Bohužel nemohu zde v rámci této studie důkaz pro větu, jakým důležitým činitelem náboženství v boji proti depopulačním snahám jest, rozváděti podrobně.¹ Poněvadž však — na škodu věci — tomuto mocnému vlivu náboženskému nebývá přiznáván ten význam, jaký mu patří,² uvádím zde výroky několika mužů, kteří v otázkách populačních požívají jména evropského.

Národohospodář Pavel Leroy-Beaulieu, profesor nejvyššího franc. učeliště „Collège de France“ a člen Institutu: „Náboženství katolické, ještě více než všechna ostatní, učí odevzdanosti do prozřetelnosti, odsuzuje sobectví a vystřihá před nezřízenou ctižádostí; to jest pěstí ono smýšlení, jež směřuje k tomu, by rodiny vzrůstaly... Jeví konečně nesmiřitelnou přísnost vůči všem lstivým praktikám, které chtějí snížit plodnost.“³

Ferd. Auburtin, jeden z vedoucích pracovníků v populační otázce ve Francii: „Poklesnutí ideí mravních jde v celku vzato v patách za poklesnutím ideí náboženských. Nastane-li úpadek náboženský, nastává i úpadek mravnosti a natalita to pocítí.“⁴

E. Duthoit, univ. prof. v Lille: Populační otázky „nemohou býti rozřešeny, nejsou-li předem stanoveny božské zákony života. To je to, co činí nauka katolická s jistotou, přesností, silou vyzařování do okolí a konečně s účin-

¹ Podrobněji a zvl. statistické důkazy viz Rost, Die Kulturkraft des Katholizismus 95-143, St. Hanauer, Einfluss der Religion auf die Geburtenzahl, v paderbornské Theologie und Glaube, 1922 Jgg. XIV. 269-270 (o poměrech v Uhrách), Grassl, Der Geburtenrückgang in Deutschland 133-137, Wolf, Der Geburtenrückgang 74-104., Blouet, Religion et natalité v Revue pratique d'Apologétique, Paris 1920 t. 29, p. 402 ss., a především Krose, Geburtenrückgang und Konfession ve Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 205-226.

² I dr. Gruber uzavírá svou poměrně dosti rozsáhlou partii o porodovém úbytku a náboženském vyznání (Populační otázka 90-100) hodně neurčitě: „Celkem můžeme uzavírat s Mombertem, že „odcírkevňení“ a „porodový úbytek“ nejsou v poměru příčiny a následku, nýbrž že jde o dva souběžné jevy, oba vyvolané rostoucím racionalismem doby, a připustiti též, že pronikání tohoto racionalistického ducha, a tedy i umělému omezování plodnosti, katolická církev klade odpor větší a úspěšnější, avšak též, že ani tento moment nesmí býti zveličován i že vůbec běží o silnější či slabší skutečný cit náboženský, nikoliv o pouhou formální příslušnost k té oné konfesi“ (100).

³ Leroy-Beaulieu, La Question de la Population 398.

⁴ Auburtin, La Natalité 89-90; sr. 86-90.

ností na život praktický, čehož výsledky, zjistitelné pozorováním, nemohou ujíti kontrole pozitivní vědy.“¹

Medicinální rada dr. Grassl: „Čím více je katolíků v obyvatelstvu, tím více je porodů. Nesmí se ovšem zapomínati, že mezi katolíky a protestanty jsou rozdíly v zámožnosti, povolání a bydlišti. Avšak i když počítáme s těmito různostmi, zbývají ještě dostatečné rozdíly, jež lze jen rozdílem ve věznání vysvětliti.“²

Julius Wolf, prof. národ. hospodářství na universitě ve Vratislavi: „Jako hráze proti úbytku porodů se ukázala především katolická církev, poněvadž 1. je přísnější strážkyní tradice než evangelická, poněvadž 2. boj proti preventivní technice vede s největší rozhodností a přísností, s otevřeným hledím.“³

V tom arci má dr. Gruber pravdu, že pouhá formální příslušnost k církvi neznamena pro onu účinnost pranic; jen opravdový život z víry dovede býti onou mocnou hrází.

Příčiny rázu sociálního.

11. Novomalthusianismus bývá dále hájen důvody sociálními. A to předně ohledem na budoucí pokolení. „Snahy novomalthusianismu nutno uznávati, pokud jest v nich zdravé mravní jádro, které se dá vyjádřiti slovy: více pohlavní odpovědnosti je třeba, každý rodič má si náležitě rozvážiti otázku, může-li skutečně dostáti povinnostem vůči svým dětem, které lehkomyšlně a bez rozvahy na svět přivádí. A novomalthusianism dlužno přímo schvalovati, pokud stojí uvědoměle ve službách eugeniky, která učí, jak produkovati zdatné potomstvo, a ve službách sociální hygieny, která pracuje o povznesení zdraví národa. Takovýto novomalthusianism a jeho důsledek: omezování přílišné plodnosti naprosto nelze považovati za zjev úpadkový, za počátek degenerace národa, nýbrž naopak za přirozený a nutný důsledek stoupající kultury a civilisace“.⁴

12. Novomalthusiánství je dále v zájmu ženy. „Rodící žena vykonává důležitou funkci sociální, která její tělesné i duševní síly značně vyčerpává; mnoho porodů znamená pro ženu předčasné zestárnutí, vysílení, nervosnost... Volební právo ženám po válce udělené bylo by neužitečnou hříčkou, kdyby se nemělo státi klíčem k plné rovnoprávnosti ženy i v právu rodinném

¹ Duthoit, *Illusions et Réalité touchant le Problème de population* 18; viz celou partii *Catholicisme et Population* 18-25.

² Grassl, *Der Geburtenrückgang in Deutschland* 136.

³ Wolf, *Der Geburtenrückgang* 167; sr. 165.

⁴ Hain, *Novomalthusianism a čsl. republika* 14, 15.

a manželském a zejména kdyby dnešní pohlavní poddanství žen, založené na dvojí morálce s privilegovaným postavením mužů, i nadále potrvало... Moderní žena nepřipustí, aby byla nadále snižována... na pravidelně fungující „stroj pro děti“.¹ Moderní žena „pochopí, že její tělo patří jí a že ona sama má právo o něm rozhodovati. Bude matkou opatrně, v míře svých sil a volíc vhodný okamžik;... a zmizí typ ženy vyčerpané, odkvetlé předčasně příliš četnými porody, zasvěcené věčnému utrpení.“² A všechny hymny, pějící chvály na novomalthusianismus, opakují do nekonečna refrain: *Svobodné mateřství!* Nikdo, docela nikdo nemá práva matce je ukládati! Ale ani zakazovati!

Pro ženu znamenají dítky těžké osobní oběti. Bolestné útrapy spojené s tím, aby dítě život byl dán. Snad i nebezpečí smrti. Vysilující starosti s dítkami drobnými i staršími. Někdy úbytek krásy. Někdy trvalé ochromení zdraví. Je-li žena samostatně výdělečně činná, překážky v hospodářském životě, dítkem způsobené. Odtud úbytek plodnosti u „uvědomělých“ žen. Ve všech společenských vrstvách. I lidových: „Odpor proti četným dětem, jež již i nyní největší část žen chová, ... spíše ještě zesílí než zeslábně a v tom spočívá dle mého mínění veliká pravděpodobnost, že v socialistické společnosti bude obyvatelstva přibývatí pomaleji než ve společnosti měšťácké.“³ Mezi emancipovanými ženami společnosti měšťácké však situace je ještě horší: četná bezdětná manželství nebo manželství úmyslně na jedno neb dvě dítky se omezující jsou toho důkazem.

Plní se slovo průbojníka novomalthusianismu: „Od nynějška už nebude vzdychati žena pod svou plodností jako pod kletbou ze ztraceného ráje; fyziologickým věděním stala se opět pánem svého těla, svého vlastního osudu.“⁴

13. Je konečně prý i v zájmu lidstva celého, aby již jednou přestal nesmyslný vzrůst obyvatelstva. Dokud nepřestane, dotud stále budou hrozivě státi na obzoru černé mraky válek a dotud jsou směšností všechny ušlechtilé snahy pacifismu. Neboť vzrůstá-li silně obyvatelstvo v zemi již dosti zalidněné, jakými je většina zemí civilisovaných, pak domácí půda a domácí průmysl nejsou nakonec — dříve nebo později — s to, aby je uživily. Ale tento již tu jsoucí národ uživen býti musí. Proto bude si hledati nové půdy a nového bohatství, a nepodaří-li se mu to po dobrém, bude se toho domáhati po zlém. Druhý národ se bude brániti. Tak nové války budou stále

¹ Hain, Novomalthusianism 18.

² Socialistická předáčka N. Rousselová; cituje Bureau tamže 281.

³ Bebel, Die Frau 506-507.

⁴ Dr. J. Rutgers, Rassenverbesserung, Malthusianismus und Neumalthusianismus. 1980, cituje Wolf, Geburtenrückgang 60.

státí hrozivě v pozadí. A čím neudržitelnějšími budou poměry v jednotlivých státech pro přelidnělost, tím bude nebezpečí válečné větší. Má však furie válečná stále děsiti lidstvo? Zajištěný klid nemá nikdy oblažovati národů? — Ano, může tento sladký mír oblažiti národy — ale podmínkou jest, aby zaražen byl bezhlavý vzrůst obyvatelstva.¹

Novomalthusianismus nabízí k tomu své služby.

14. Na důležitou okolnost upozorňuje také dr. Boháč. Jest úplně pochybené vysvětlovati hnutí to jen individualisticky, t. j. pohnutkami a úvahami, jež působí v nitru jednotlivců. „Moderní zamezování porodů nesmí se vykládati jen individualisticky, nýbrž především *sociálně*. Máme před sebou celé *hnutí*, a ubývání porodů jest v prvé řadě důsledkem tohoto hnutí a ne toho, co se děje v mozku jednotlivcově, čímž ovšem nemá býti řečeno, že tento individualistický prvek nepůsobí; působí, avšak onen vliv společenský je prvotní a důležitější. Rozhodující je, že člověk moderní společnosti evropské jest k této otázce přiveden, že vnesena jest před něho zvenčí, teprve potom uplatňují se dispozice individuální.“² Z příkladů nato uvedených dochází k důsledku: „Celé ovzduší, v němž žije (t. j. takový člověk), jej k tomu nutí a tlaku okolí jednatelce neodolá zrovna tak, jako přijímá místní obyčeje za věc samozřejmou.“ — Správné stanovisko zde jest: i k individuálním i k sociálním příčinám musí býti přihlíženo. U někoho více působí tyto, u druhého ony. Ale v tom má p. minist. rada dr. Boháč plnou pravdu, když s velikým důrazem upozornil na moc sociálních vlivů. Neboť i v této věci se uplatňuje známý sociologický zjev, že vidíme-li kolem sebe stále určité poměry, že ani jejich absurdnosti neb aspoň nesprávnosti nedovedeme nakonec postřehnouti; tak jsme si na ně navykli a se s nimi spřátelili.

Jenom na jediném případě si všimněme, jak smýšlení lidí jest ovládáno tímto sociálním vlivem. Poměry dospěly tak daleko, že v určitých kruzích — nejen „vyšších“, nýbrž i „nižších“ — se považuje za hanbu míti děti tři, čtyři! Prostá žena řekne: „Dnes se člověk musí stydět, když má více dětí!“ Co vytrpí nejedna žena od svých příbuzných — i od rodičů i od muže i od tchyně — ústrkův a od ostatních po straně posměchu, když má dětí více než dvě, čtyři! To jest u nás... Ale jsou země, kde poměry jsou již ještě dále.³

Jakým hrůzným tyranem jest onen sociální vliv, o němž mluví dr. Boháč, a jak těžko je rozlámati jeho moc!

¹ Viz na příklad Wright Harold, *Population, stat War and Population* 132-136.

² Boháč, *Český problém populační atd.*, 17, 18.

³ Na příklad o Francii viz doklady v Bureau, *L'Indiscipline* 78-81.

Příčiny rázu hospodářského.

15. Útěk před dítětem byl silně podporován i příčinami hospodářskými. Některých si všimneme jen zběžně. U některých se zastavíme pozorněji.

Jsou pro veliký počet lidí dnešní poměry hospodářské hodně nepříznivé. Jak v době drahoty potravin, obleku, prádla, obuvi, otopu, vzdělání opatření všechno, čeho potřebuje každé z dítek větší rodiny? Odkud krýti tyto náklady ne pouze na krátkou dobu, nýbrž po celá léta? Když plat bývá často tak hubený? Teď, kdy existence v nevyjasněných výrobních dobách je tak nejistá? Kdy bývá ne-li výslovně, tož mlčky při nejednom povolání kladena podmínka, že žadatel musí býti bezdětný? kdy větší počet dítek bývá žadateli důvodem, proč byt se mu nepronažme, nebo že z bytu vzhledem na hlomozici děti dostane výpověď? kdy pro tento hluk, jež zdravé děti natropí, mívá najemník stálé potíže s ostatními obyvateli domu? kdy k vůli četným dětem musí konečně vzíti za vděk nouzovým bytem v barácích městských, kde při společném bydlení se spodinou města skoro jistě on i rodina mravně zchátrá? — Dnes, kdy i žena z veliké části je výdělečně činná? — Dnes, kdy děti vzhledem na dlouhou povinnou školní docházku a po případě vzhledem na své učení řemeslu, třeba všecky až do svého osmnáctého roku nebo — jsou-li na studiích — i déle musí býti udržovány rodiči?

Kolik lidí s bolestným srdcem v těchto okolnostech podlehne těžkému pokušení útěku před dítětem?

16. Tyto hospodářské nevýhody vystupují zvláště v městě. Otázka bytová bývá zde často daleko palčivější pro rodinu než na venkově. Výchova dětí, kterým se brání ve velikých městských domech si zaskotačiti, jak toho jejich vyvíjející se tělo i duch vyžadují, je po té stránce velmi obtížná. Zápas o existenci nabývá v městě často ještě krutějších forem než na venkově. Přimyslíme-li si k tomu, že obyvatel městský, zvláště velkoměstský, bývá přepychem, jež vidí kolem sebe při každém kroku, ještě více vydražďován ve svých požadavcích, tak že duše jeho je stále drásána mučivými myšlenkami mezi tím, čím jest a co má, a čím by býti mohl a chtěl; přimyslíme-li si, že i novomalthusiánství si obralo za obor svých lovů hlavně prostředí velkoměstské, pak pochopíme, proč ve velikých a průmyslových městech útěk před dítětem nabyl dnešních rozměrů. „Novomalthusiánství vzniklo v moderním velkoměstě a jest dítkem zvláštního jeho ovzduší, jež se v něm vyvinulo a které charakterisuje hrubé, požívačné a egoistické pojmání života.“¹

¹ Boháč, Český problém populační atd. Sr. 12. Gruber, Populační otázka 77-81, Wolf, Der Geburtenrückgang 66-74, 166, Roguenant La Natalité 66, Grassl, Der Geburtenrückgang 78-80, Koloušek, Národní hospodářství I 209-212.

Povážíme-li dále, že nynější hospodářský život je takový, že v městech, hlavně velkých, soustřeďuje se stále větší část obyvatelstva, že dále ony snahy a smýšlení působí nakažlivě i na venkov, a to v soustředných kruzích stále větších a větších, uznáme snadno, jakým mocným činitelem v populační otázce jsou tyto urbanisační tendence doby.

17. Podobný vliv jako z velikých měst šíří se v civilisovaném světě i se strany nejzámožnějších vrstev obyvatelstva. Neboť právě nejzámožnější rodiny se vyhýbají dítěti nejvíce. Tak připadalo na 1000 žen mezi 15—50 rokem ročně porodů:¹

Ve čtvrtích	v Paříži	v Berlíně	ve Vídni	v Londýně
velmi chudých	108	157	200	147
chudých	95	129	164	140
zámožných	72	114	155	107
hodně zámožných	65	96	153	107
bohatých	53	63	107	87
velmi bohatých	34	47	71	63
průměrně	80	102	153	109

Není mi možno kontrolovati správnost těchto číslic, protože autor se nevyjadřuje přesně o podkladech svého výpočtu. Ale i kdyby snad v jednotlivostech byla nepřesnost, tož přece v celku je zde potvrzení všeobecně známého úkazu, že vrstvy s vyšším blahobytem mívají méně dětí než třídy chudobnější. Neboť lidé zámožnější počítají daleko přesněji než chudí; chtějí, aby majetek — továrna, statek, peněžní závod — zůstal nerozdělen, ba raději aby vzrůstal; jsou zachvácení, když jednou ochutnali vod ze studnice bohatství, onou podivnou nikdy neukojitelnou žízni, která tím více vzrůstá, čím více člověk z té studny pije; chtějí — jsouce dosti vyčerpávání prací v závodě nebo v úřadě — býti aspoň doma ušetření nepříjemností, jež nutně jsou spojeny s četnější rodinou; společenské styky, jež ve veliké míře pěstují, jsou neslučitelné s intenzivním rodinným životem; navykli si potřebám nákladným — cesty, divadlo, koncerty, veliký byt draze zařízený atd. — jimž hověti je nemožno, je-li počet členů rodiny větší. Veškeren tento „standard of life“ by byl rozvrácen, kdyby peníze i zájem se musily soustřediti na rodinu! Avšak kdo si jednou navykkl na vysoké takové

¹ Vallin A., La Femme salariée et la Maternité 10. Data sčítáním lidu přesně zjištěná, ale jen o Anglii, uvádí Wright, Population 154.

požadavky, ten všechno učiní, jen aby se své domnělé výše nemusil sestupovati dolů!

V době, kdy se demokratisuje vše, je demokratisován i tento způsob života obvyklý ve vyšších vrstvách. A čím více příslušníci některého stavu se blíží buď majetkem nebo postavením k těmto vrstvám, tím více zařizují i své rodiny podle tohoto slohu. Ba tato proměna děje se i uvnitř rodiny téže: je zjištěno, že rodiny dělnické s normálním počtem dětí, pokud bydlily v poměrech bídnych, zůstaly ihned bez dalších porodů, jakmile jim byl dán pohodlný, prostorný, úpravný, čistý byt!¹ Známa věta: Malé byty, velké rodiny; velké byty, malé rodiny. — Jsou tedy velice na omylu ti, kdož se domnívají, že by zvýšení blahobytu hmotného již samo sebou zastavilo úbytek porodů.²

18. Moderní lidé jsou ovládáni často ještě i jinou touhou: úsilím o sociální vzestup. Tvůrce výrazu „sociální kapilarita“, „sociální vzlínavost“, Arsène Dumont, popisuje toto úsilí takto: „Každý člověk jeví snahu povznést se od nižších úkolů ve společnosti k těm, které jsou nahoře... Vedena jsouc pudem neomylným a osudovým, každá sociální molekula se snaží s veškerou energií... — když jednou její zachování bylo zajištěno a nestarajíc se o své sobě rovné jinak, leč aby je předstihla, — aby stoupala bez ustání k šťastnému ideálu, který ji svádí a ji k sobě přitahuje, jako petrolej stoupá v knotu lampy. Čím je rodina zanícenější a skvělejší, tím je tato sociální kapilarita účinnější a hltavější.“³ Byl-li otec státním podúředníkem, chtěl by, aby syn byl při nejmenším úředníkem. Má-li sám selský veliký statek, přál by si, aby syn vyženil ještě statek druhý. A aby dosáhli rodiče svého cíle, všechno chtějí obětovati na své dítě, jejich šetrnost stává se až vášnivou, a aby svému dítěti — a v něm jaksi sobě — umožnili tento vzestup, odklízí zavčas všechny ostatní dítky, jež by mohly přijíti.⁴

19. Avšak dosud nedotkli jsme se nejdůležitějšího z hospodářských dů-

¹ Referát továrníka M. Delaporte „L'Usine et la Natalité“, v Deuxième Congrès national de la Natalité, Rouen 1920, Compte rendu 160.

² O tom, jak blahobyt působí na úbytek porodů viz Gruber tamže 71-75, Wolf, Der Geburtenrückgang 46-53, 135 a j., Leroy-Beaulieu tamže 221-235, Roguenant tamže 53, 64, 190 a zvl. 185-6, Auburtin tamže 59, 98. Bertillon, La Dépopulation en France 102-140, zvl. oddíl „Faiblesse de la natalité dans les chasses dirigeantes 138-140 a odd. „Exagération de l'esprit d'épargne 151-157, pak stať „Modern standards of living“ v Lichtenberger, Divorce 157-158.

³ Arsène Dumont, Dépopulation et Civilisation 106; cituje Auburtin La Natalité 91; sr. tamže 91-93.

⁴ O sociálním vzestupu kromě Auburtinovy knihy viz Gruber, Populační otázka 74-75, Bureau, L'Indiscipline 527-531, Wolf, Der Geburtenrückgang 53-58, Leroy-Beaulieu, La Question 403-407, Grassl, Der Geburtenrückgang 114-115.

vodů, jimiž úbytek porodů bývá hájen: obavy před přelidněním. Řada národohospodářů praktických i vědeckých a nekonečná řada popularisátorů přichází s úvahou — a je na nejednom z nich viděti, jak na něm tyto myšlenky jako těžký balvan leží — : Civilisovaný svět je přelidněn. Malthus sice neměl pravdu, když zašel do takových podrobností, že tvrdil, že, přibývá-li v 25 letech životních prostředků se vzrůstem kultury řadou aritmetickou, že přibývá obyvatelstva řadou geometrickou.¹ Ale ve hlavní věci měl pravdu, když totiž prohlásil, že „obyvatelstvo má trvalý sklon rozmnožovati se daleko nad míru výživných prostředků, které jsou proň připraveny, a že tímto jest udržováno na výši pro ně nezbytné.“² Neboť není možno dary, jež nám příroda dává, rozmnožovati do nekonečna. Zákon o ubývajícím výnosu půdy bourá růžové naděje optimistů, kteří se domnívali, že bohatství půdy je nevyčerpatelné a že svými melioračními metodami vynutí na ní vše, co si přejí. Bohatství v lůně země — rudy, uhlí — je sice tak obrovské, že ho nedovedeme svými zkušenostmi dosud ani přibližně odhadnouti; ale byly konečně vyprázdněny i jiné veliké doly! Jsou části zeměkoule, které jsou nepřírozeně přelidněny, veliké části Evropy, Indie a j.; a bude-li se chrliti vystěhovalectvím nové obyvatelstvo do oblastí dosud nezalidněných, konečně i tam nastane zaplnění, zvláště když některé země nejsou — na př. vzhledem na poměry podnebí — vůbec obydlitelné. Ale dejme tomu, že bychom vyživovací potíže plynoucí z přelidnění překonávali v naší době tím, že tím horlivěji těžíme ze statků v lůně země a za ně obchodní výměnou si opatřujeme prostředky výživné: máme vůbec právo tak loupeživě řádit v zásobách podzemních a okrádati takto pokolení, jež po nás přijdou? Co zbude na ty, když přece podzemních pokladů, zvláště uhlí, jen jedenkrát může býti použito? — A necítíme již dnes kletby přelidněnosti? Nemáme již dnes v Evropě nadbytek, obtížný nadbytek obyvatelstva ve státech poražených i ve státech vítězů? A že věda svými objevy může dojiti k překvapujícím objevům? Že není bezprostředního okamžitého nebezpečí, že by již teď doly byly vyčerpány? Že věda do té doby bude mít šťastné nápady, kterými všechny těžkosti odklidí? Zní odpověď: Nemůžeme dnes počítati s tím, co se v budoucnosti *snad* stane. Počítejme s tím, co je dnes. A dnes potíže v civilisovaných státech jest cítiti „ve formě nezaměstnanosti, stoupání cen a snižování životních potřeb (zase onen standard of life) v průmyslových střediscích. Trpělivému badateli je rozdíl mezi několika málo roky a několika málo stoletími téměř lhostejný; pro národohospodáře čas

¹ Malthus (přel. Dorn V.), Eine Abhandlung über das Bevölkerungsgesetz I 19-22.

² Malthus tamže 14, 15.

je nejdůležitější. Cinitelé (související s přelidněním), nenastane-li změna, zničí civilizaci Západu v málo létech; již asi podemleli její základy.“¹

Kdo stojí za těmito obavami malthusianismu? Jan Say, Mac Culloch, Sismondi, Rossi, Stuart Mill, Michel Chevalier, de Molinari, Levasseur a řada jiných z doby starší.² A dnes? Manchester Guardian uspořádal roku 1922 anketu o populačních otázkách a obrátil se asi na 20 světoznámých odborníků v sociologii, demografii, národohospodářské politice a finančnictví v Anglii, Francii, Japonsku, Itálii, Španělsku; řada dobrozdání s tendencemi čistě malthusianskými: mezi nimi John Maynard Keynes, Guilielmo Ferraro, Benedetto Croce, baron Ichimoto.³ Prof. university v Cambridge H. Wright vydal ke konci roku 1923 knihu *Population: malthusianismus*.⁴ Prof. Mombert vydává poplašnou knihu o poměrech v Německu: *malthusianismus*.⁵ U nás dr. Horáček ml. vydává studii populační: sklony k pozměněnému malthusianismu.⁶ A řadu dalších jmen bylo by lze uvést.

Nebezpečí přelidnění a zjevy je doprovázející stojí — tak zdá se těmto mužům — před lidstvem jako příšerná neprozkoumaná propast, rozvírající hrůzně na lidstvo svůj jícen.

Krise hospodářská, válkou vyvolaná tyto obavy v neočekávané míře zvýšila.

A v těchto úzkostech, zdá se, jest jen jediná záchrana: útěk před dítětem. Ne v tom čistém smyslu, v jakém si to představoval Malthus.⁷ Nýbrž preventivními metodami novomalthusianismu.

Požehnáním pro lidstvo je tedy dle mnohých novomalthusiánství.

K L E T B A N O V O M A L T H U S I A N I S M U

Tři důležité poznámky.

20. První. Aby se předešlo různým nedorozuměním, uvádím hned předem, že tím, když píší na následujících stranách o krutých omylech novomalthu-

¹ Wright, *Population* 176.

² Viz Bureau, *L'Indiscipline* 440-441.

³ Duthoit, *Illusion et Réalité touchant le Problème de la Population* 6, 8, 12.

⁴ Wright H., *Population* 1923; viz zvl. str. 55-59, 176.

⁵ Mombert, *Die Gefahr einer Übervölkerung in Deutschland* 16, 69.

⁶ Horáček, *Malthusova nauka a některé novodobé jevy populační* 63 („Omezování plodnosti... lze vítati s hlediska humánního stejně jako hospodářského“), 70 a j.

⁷ Malthus tamže 258: „Za žádnou cenu bych nechtěl něco říci, co by přímo nebo nepřímo se mohlo vykládati na úkor ctnosti“; preventivní prostředky jsou úplně proti duchu Malthusa, který byl mužem mravně přísným.

sianismu, nechci říci, že bez rozvahy a bez svědomí mají býti plozeny dítky v nejvyšším možném počtu. Neboť jako ve všem, tak i při obcování manželském člověk musí se nechati řídit dvojím vůdcem: spravedlností a láskou; a to jak vzhledem k choti, tak vzhledem k budoucím dětem. Nemá práva na př. muž nakažlivě chorý zničit zdraví své ženy a dítek, a proto jest jeho povinností, aby žil ve zdrženlivosti. Láska k ženě po něm žádá, aby jí šetřil, když je ve vyšším stupni těhotenství, nebo když její vnitřní ústroje po porodu nevrátily se ještě do normálního stavu nebo když je nemocná jinak. Láska k dětem mu ukládá, aby, nemůže-li se jim postarati ani o nejnnutnější životní potřeby, jich v život nestavěl a uložil si tedy tuto osobní obět zdrženlivosti. Tato láska k dětem mu však ukládá dále, aby zabezpečil i budoucnost dítek, a to jak pozemskou, tak i věčnou, aspoň v nejnnutnějších věcech, a jenom v těch mezích, v jakých této povinnosti může dostáti, aby jim dával život. Ostatně i sama příroda ulehčuje manželům tuto povinnost tím, že na př. kojí-li matka své dítě, dle biologických zákonů je početí nového dítěte pravděpodobné, takže příroda sama, zachovává-li matka její požadavek, již o to pečuje, aby mezi jednotlivými porody byly delší období, jež jsou požehnáním i pro matku, jejíž síly se znovu zotaví, i pro rodinu, která není pak zatížena dětmi příliš četnými a slaboučkými.¹

Je tedy úplně pochybeno, když se myslí, že pro lidi žijící v manželství nejsou stanoveny v pohlavním životě žádné meze. Je dále nespravedlivé tvrditi, že církve svádí v otázce potomstva k naprosté bezstarostnosti. Důvěra v prozřetelnost boží a lehkomyšlná bezstarostnost jsou dvě různé věci.²

Mimochodem se zmiňuji: odpovídalo důmyslným zákonům přírody, když manželé v časech hluboké víry si ukládali v posvátných dobách ročních zdrženlivost, nebo když vidouce, že by se o další počet dětí nemohli postarati, si odřekli po nějakém čase manželské obcování vůbec.

21. Druhá. Jest otázka strachu před dítětem otázkou v první řadě, nebo dokonce výlučně hospodářskou? Jestli ano, pak budou-li odstraněny závady hospodářského rázu, problém úbytku porodův odpadne sám sebou. Pakli ne, bude potřebí ohlížeti se také po jiných lécích. — Jsou lidé, kteří zde vidí

¹ O tomto účinku kojení viz medic. rada dr Grassl, Der Geburtenrückgang 24, 25, Muckermann, Kind und Volk II 58-167, Cooper, Birth Control 70-74.

² O tom, jak katoličtí moralisté a sociologové se vyslovují, že manželé nesmějí beze svědomí a bez rozvahy manželsky obcovati, nýbrž že jsou vázáni na jisté ohledy, viz na příklad Muckermann, Die eheliche Liebe 7-10, Bureau, L'Indiscipline 472-477, Noldin, De sexto decalogi praecepto 96-104 zvl. 101-104, Lehmkuhl, Theologia moralis II 608-611, Theologia moralis s. Alfonsi de Liguorio, t. VIII. 454-460, Kachník, Ethica socialis 23-25, Vřešťál, Katolická věrouka II 432-436, Vermeersch, De castitate 251.

pouhý hospodářský problém. Prof. Mombert píše: „Populační politika . . . není nic jiného leč hospodářská politika, úplně směřující k cílům populačně politickým“. ¹ Ještě více zjednodušil si situaci onen francouzský státník, který, jak svědčí profesor na Sorbonně Jordan, prohlásil v parlamentě: „Otázka dítek je docela jednoduchá a není leč záležitostí peněžní; ať jen stát vyplatí ceny, dostane děti, kolik jen bude chtít.“ ² — Zrovna tak považují za pochybené, když se mluví jen o „populační politice“ a věc se myslí téměř právě tak neosobně, jako by se mluvilo o politice finanční nebo komunikační. Právem se ženy vzpírají a protestují proti takovému snižování své lidské důstojnosti: „Bezohlednost vůči citění matky projevuje se ve všech pojednáních o vzrůstu obyvatelstva. Všude jeví se pojetí, že žena je prostředkem k cíli, průchodní stanicí příští generace, nic více . . . To je ponižující.“ ³

Musí vésti k osudným omylům, když problém populační by byl takto odlidštěn, zvěcněn, zmechanisován, zpolitisován. Vždyť člověk není hospodářským činitelem jen takového rázu jako jsou suroviny, peníze atd.; ani není jen pouhým vyrabitelem a spotřebovatelem hodnot. Stanovisko člověka k otázce, má-li dáti život dítěti nebo nemá, vyplývá v první řadě z mravního smýšlení v člověku. I hospodářské úvahy hrají při tom důležitou úlohu. Ale v první řadě tato otázka populační jest otázka *mravní*: Na př. onen člověk nemá více dítek než jedno, poněvadž jich více mítí *nechce*, a i když situaci jeho zlepšíte nebo zhoršíte, on na tom, aby měl jen jedno dítě, trvá. A běda, když tato základní věta se pustí se zřetele a všecka vina, i hlavní, se svaluje jen na poměry! ⁴

22. Třetí. Máme-li stanovit sociální hodnotu nějakého jevu, nesmíme se nechatí másti *okamžitými* příznivými výsledky. O tom není sporu, že prakse novomalthusianismu může přinášeti rodinám dočasné ulehčení. Mnoho z toho, co na př. Forel výše slibuje, se skutečně takovou praksí získává. Ale hodnotiti ji *již z těchto okamžitých* výhod *samých* nesmíme. Neboť na př. i politickým podvodem i krádeží i vraždou lze docílití dočasného úspěchu, a přece pouze Machiavelli a jeho stoupenci budou schvalovati takové prostředky; všichni poctiví lidé odpovědí, že účel dobrý a úspěch špatných prostředků neposvěcují. — Musíme tedy jíti daleko hlouběji a prozkoumati,

¹ Mombert, cituje Tomor, Neubegründung der Bevölkerungspolitik 4.

² Jordan, Contre la Dépopulation 13.

³ Stránská-Absolonová, Za novou ženou 102. Sr. Mausbach, Ehe 12.

⁴ Viz velmi dobrý čl. lyonského universit. profesora J. Vialatoux Le problème humain de la population v Chronique sociale de France 1923, 105-123, dále Duthoit, Illusions et Réalité touchant le Problème de la Population 15-18, Jordan, Contra la Dépopulation 14-15, Saedler, Bevölkerungsfrage und Seelsorge 37, A. Salomon, Das neue Deutschland, 1916, 187 f., cituje Mausbach, Ehe 10-11.

zda tento tichý vyhlazovací boj proti dítěti je takový, aby trvale a v celku povznesl lidstvo. Musíme dále, abychom při této práci bezpečněji dospěli k cíli, prozkoumati též, zda tyto nové cesty jsou ve shodě se stěžejnými všeobecnými zásadami mravnosti: neboť co je vnitřně zlé, nemůže žádnou zevnější okolností, ani chvilkovým úspěchem, státi se dobrým. Jen tehdy, kdyby nové cesty v této zkoušce obstály, bylo by možno dále o nich jednati; neobstojí-li však, i když by znamenaly dočasný a místní úspěch, jsou pro lidstvo jedem.

NOVOMALTHUSIANISMUS ZHOUBOU MRVNOSTI

23. Hned na prvý pohled vidí člověk základní chybu novomalthusianismu: násilně trhá od sebe, co příroda jako jediný nedělitelný celek stanovila. Pud pohlavní má účelem dávatí život dětem. Když nyní tento celek je naukou lidskou rozsekáván, děje se něco nepřírozeného: novomalthusianismus musí sám přiznati, že násilně musí býti normální průběh přirozený přerušen, aby mohlo býti ve skutečnosti provedeno rozlišení mezi pudem pohlavním a plozením. Ale smí člověk takto násilně mařiti zákony přírody? Smí z rozkošnictví z toho, co příroda jako celek předkládá, ponechati si jen požitek a odvrhnouti to, co ukládá povinnost a obět? Nemusí nikdo pro vlastní svůj zájem pohlavnímu pudu povolit. Ale povolí-li mu, pak jest povinen převzít i požitek i odpovědnost! Ne-li, pak provinuje se proti svatým zákonům přírody, za nimiž stojí Bůh! ¹

24. Namítá se (uvádím cynickou formulaci námitky v British Medical Journal 6. VIII 1921 str. 219): „Zasahujeme do průběhů přirozených na každém bodě — holíme se, stříháme vlasy, vaříme si potravu, vyplňujeme dutiny v zubech (nebo nosíme zuby umělé), oblékáme se, nosíme boty, klobouk a myjeme si tvář — tak proč by jedině plození mělo býti nedotknutelně posvátným, aby člověk do něho nesměl zasahovati?“ ² Odpovídám: Občan ve státě má plnou volnost ve velmi širokém oboru činnosti; avšak z toho ještě neplyne, že nemusí zachovávatí zákonů státních vůbec, ani těch, jež jsou nezbytny k zachování státu. Zrovna tak jest úplně nesprávné z toho, že člověk má právo libovolně si upravovati řadu zevnějších věcí na vlastní osobě, vyvozovati již právo, že není vázán vyššími zákony přírody v ohledu

¹ Podrobně jednají o věci nejlépe Renz, Die katholischen Moralgrundsätze bezüglich der Rationalisierung der Geburten 11-13, pak Saedler, Bevölkerungsfrage und Seelsorge 27-37, Mausbach, Ehe 36-51, Vermeersch, De castitate 255.

² Cituje Sutherland, Birth control 123.

žádném. Dokonce už ne tehdy, když při úkonu, jež příroda určuje v první řadě pro zájem celku, znemožňuje člověk tento zájem celku a má na zřeteli jen zájem svůj!

Podobně lze odpovědět na námitku o potratu, námitku, jež je bohužel hojně rozšířena i v našich kruzích lékařských: „Jako má žena právo dle své chuti ořezati si nehty a ostříhati vlasy, zrovna tak má právo výlučně dle svého uznání naložiti s plodem ve svém lůně. A na celém světě nikdo nemá práva jí do toho co mluvit.“ — V otázce plodu však žena nevystupuje v takové úloze, že by se jednalo jen o její výlučně soukromý zájem. Vždyť zde neběží o nehet nebo o vlas, nýbrž o člověka, který pod jejím srdcem žije. „V okamžiku, když pohlavní obcování přivedilo svůj přirozený následek, t. j. oplodnění, je rodičům dispoziční právo vzato... Ve skrytě vytváří se život. Jeho vznik a jeho vývoj zůstávají zahaleny tajemstvím a jsou lidské libovůli plně odňaty. Není pak ničení plodu zasáhnutím do tajemství vzniku života a tudíž neslýchaným nedostatkem úcty i vůči tvůrčí životní síle přírody i vůči utvářejícímu se dítěti?... Plod není integrující součástí ženského těla jakožto takového, nýbrž je něčím novým, co pohlavním stykem... bylo vloženo v ženský organismus jako v obal a přístřeší a jako v bezpečnou a posvátnou mateřskou půdu. Tento plod vyžaduje mateřské ochrany. Odpírati mu ji, znamená jednati nemateřsky a ukrutně.“¹ — Neběží zde však jen o ohled na dítě. Neboť zde jedná se o zájem přírody a zájem lidstva vůbec. Zde matka vystupuje v úloze zprostředkovatelky mezi včerejškem a dneškem lidstva. Je mostem spojujícím minulost a přítomnost. Tím okamžikem, kdy svoluje k manželskému obcování, bere na sebe tuto úlohu zprostředkovatelky, a svalujíc ji se sebe, proviňuje se nejen proti dítěti, nýbrž i proti budoucnosti lidstva.

25. Moderní útěk před dítětem je pro mravnost pohromou i tím, že podporuje vzrůst sobectví a požívačnosti. Ze sobectví a většinou i z požívačnosti se hlavně rodí. A v sobectví a požívačnosti duše utvrzuje. Neboť čím více se kdo oddává nějakému mravně závadnému zvyku, tím více se tento stává jeho pánem. Člověk, který má rodinu, a miluje-li svou rodinu, sdílí sama sebe s ní, dává sebe jí; a láskou bohatne vnitřně: vždyť láska probouzí v něm k lahodným zvukům i struny, o nichž dříve nikdo nevěděl a které by se jinak nikdy nebyly rozezvučely; láska probouzí v něm ctnosti k takové síle, jaké by nikdo nebyl očekával. Vyššího člověka dovede vytvořiti, poctivé otectví a mateřství. Avšak člověk sobec navykne si jíti životem jen schoulen sám v sebe, neznaje než sebe, nepřeje než sobě, jsa slepým a hluchým k bídám

¹ Prof. D. Mahling, Ehrfurcht vor dem im Entstehen begriffenen kommenden Kind, v *Das kommende Geschlecht* I. Bd (1921) 55.

okolí. Sobectví vnitřně ochuzuje, ba ožebračuje; duše jím zakrňuje. Výchova vyššího člověka je znemožněna. A to nemluvím ještě o tom, že duše sobecká může i s největší bezohledností a s neukrutnějšími křivdami sahati na práva jiných! A nemluvím o tom, jak duše taková své metody sobecké začne přenášeti i do veřejného života a ve všem, co je kolem ní, viděti jen příležitost, z níž má co nejvíce těžiti! Běda národu, jenž se stal národem sobců! I když jsou to sobci, jichž nenasytný egoism je zakrýván nejobdivuhodnějšími maskami péče o veřejné blaho!¹

Sobec nestrpí, leč aby všecko bylo obětováno jen jemu. Všecko. I budoucí pokolení.

26. Novomalthusiánství je zhoubou mravnosti i tím, že uvolňuje cestu jednomu z nejdůležitějších, ale též nejnebezpečnějších pudů. Neboť preventivními prostředky „pud sám není krocen a omezován, nýbrž zamezuje se jen jistým zevnějším následkům jeho působnosti; avšak právě tyto následky dosud silně napomáhaly k jeho duchovnímu zkrocení... Musíme tedy s jistotou usuzovati, že oněmi praktikami smyslné zotročení člověka mocně vzroste, poněvadž jimi také se osudně zesiluje soustředění ducha na pouhý požitek.“² Jen zběžně podotýkám, že zvláště u mužského světa vlivem těchto prostředků smyslné vášně nebezpečně vzrůstají — na škodu světa ženského jemuž má novomalthusiánství přinést osvobození! —

I když bychom tedy již nepřihlíželi ani k té otázce, že preventivními technikami je pohlavní obcování manželů zbavováno všeho vyššího posvěcení, stojíme zde před zarážející skutečností, již svobodomyšlná česká žena O. Stránská-Absolonová vyjadřuje slovy: „Používání technických preventivních prostředků vede nezbytně k lehkomyšlnosti, neodpovědnosti... Také cizoložství a prostituci, zvláště u mládeže, tyto praktiky jen prospějí. Bude-li v lidstvu uvolněno vědomí odpovědnosti vůči následkům pohlavního styku, přibude nesmírnou měrou smyslnosti a pohlavní nezdrženlivosti.“³

27. Počítejme však ještě s jinou skutečností, jež každému sociologu je známa: se solidárností mravních norem. Jsme tak dětinští, že bychom neviděli, že rozvrátíme-li mravní řád na tomto důležitém místě, že to nutně bude vyvolávat mravní rozvrat další? Snad i mravní rozvrat nedozírný?

Ještě dále: Domnívají se obhájci útěku před dítětem, že toto hnutí půjde jen potud, kde mu oni vytknou konečnou hranici? Bláhoví! Praktiky novomalthusiánské jsou takové, že vzhledem na mravní stav lidských povah vůbec — nejen nyní — budou sváděti k *dalekosáhlému* zneužívání vždy.

¹ Viz Cooper, Birth Control, 17, 25, 27, 82, 83, Bureau, L'Indiscipline 471.

² Förster, Sexualethik 108.

³ Stránská-Absolonová, Za novou ženou 246.

„Bude jich zneužíváno od chvíle, kdy jsou uznány za dovolené, i kdyby to bylo uznání jen pro případy výjimečné; neboť člověk si namluví vždy, že je v takovém výjimečném případě. Vždyť které těhotenství by neohrožovalo zdraví ženy? Který porod by byl pro ni bez jakéhokoli nebezpečí? Či rozpočty by nebyly zvráceny nějakým narozením a výchovou? Které dítě přijde právě na zavanou a nezmaří nižádného plánu, snad důležitého?“¹ Ba půjde se ještě dále. Zneužívání bude se dít nejen ženatými, nýbrž i neženatými, a není moci lidské na světě, která by ovládla tento valící se proud. Nastává doba, již líčí Polybius: „Lidé našich dnů, oddavše se bezstarostnosti, klidu a lenosti, nechtějí již uzavírat manželství, ani dítek zrozených mimo manželství živiti, nebo pouze jedno dítě nebo nanejvýše dvě; aby mohly, jako oni, zůstat bohaté a žít v rozmařilosti. Toto zlo se rozšířilo potají, ale rychle. Nuže, když zůstávaly pouze jedno nebo dvě děti, snad nemoc nebo válka je odejmou a domy nutně stávají se opuštěnými. Jako se stává v úlech včel, tak naše města ponenáhlu pustnou a vymírají.“²

Pohne však služebním novomalthusianismu pohled na hynoucí vlast? Je při jeho mravním stavu to ještě možno?

Pak může k novomalthusianistickým židům rabbinát francouzský, vida jejich vymírání, volati, že „zapřisáhá Izraelity, kteří se vždy vyznačovali rodinnými ctnostmi, aby zůstali věrnými povinností a tradicím Židovstva“³: pohne jimi? poslechnou? Pak může novomalthusianistickým Francouzům zaléhati k uším úzkostlivý výkřik presidenta republiky Deschanela: „Francouzové, vy jste se nebáli smrti, budete se báti života? Krev, kterou jste velkodušně prolévali na polích bitvy, neodvážíte se již ji předávat pokolením budoucím? ... Dnes hodina tragická udeřila; nevyhnutelně buď poslechnete nebo zahynete.“ Nebo výkřik Renanův: „Francie umírá, nerušte jejího smrtelného zápasu.“ Nebo výkřik Tainův, když dopisoval své dílo o „Počátcích dnešní Francie“: „Toto vědecké badání zarmucuje mé stáří. S praktického hlediska nemá významu. Proud ohromný a prudký nás unáší: jaký má smysl podávat zprávu o hloubce a rychlosti proudu?“⁴ Ale ať si ty výkřiky znějí sebe zoufaleji. Ať je jich sebe víc. Novomalthusianistický Francouz jde si svou cestou dále. I když v té všeobecné pohromě zahyne třeba také sám!

Novomalthusianismem vytváří se stav, jenž je v duších jedním z nejhrůznějších mravních stavů. Obcoecatio. Osleplost...

¹ Jordan, Contre la Dépopulation 19.

² Quatrième Congrès national de la Natalité tenu 1922, Tours 1923, 253.

³ Polybius, *Historiae reliqu.* I. XXXVII ch. IV cit. dle *Scriptorum veterum nova collectio* 1822, II 451.

⁴ Cituje Auburtin, *La Natalité*, a to výkřik Deschanelův na str. 36 a 37, ostatní 307.

28. Je konečně v mravním ohledu novomalthusiánství také zhoubou pro náboženství. Již i tím, že jest v nejostřejším rozporu s učením církevním.¹ Platí-li již o všech hříších nečistoty, že lásku k Bohu zatemňují a světlo víry zeslabují a třeba i zhášejí, platí to zvláště při hříších tak nepřirozených, jakých se člověk dopouští při zlovolném zamezování početí. Vždy dosud se osvědčuje: Prázdné kolébky, prázdné kostely. Prázdné kostely: ne pouze v samozřejmém smyslu, že nastává jisté vylidňování, které se nutně jeví i v kostele; nýbrž především v tom smyslu, že opravdový novomalthusiánista nemůže býti a *nikdy* není opravdovým křesťanem. Nanejvýše snad „křesťanem“ s křesťanstvím zmrzačeným, farizejským, degenerovaným. Křesťanstvím fasádovým. Křesťanstvím pro neděli, ne pro život. — Tento rozvratný vliv vůči nadpřirozené víře je podstatným a nevyhnutelným důsledkem onoho protipřirozeného zneužívání manželství. „První počátek zneužívání manželství bude ponejvíce doprovázen potlačováním přirozených a náboženských pochybností. Později při důsledném vyhýbání se dětem opovrhování přírodou a odcizování se náboženství stupňují se navzájem a urovnávají sobě vespolek vždy více cesty v jednotlivci i ve větším celku lidstva. Soustavné zneužívání manželství jest jako zloděj, který se vkrádá do domu a otvírá svým druhům okna. To je strašná pomsta přirozeného zákona za to, že je šlapán nohama. Stálá nevážnost k nejhlubším mravním základům lidského života jeví se u jednotlivce a — zabloudí-li tak daleko i národové — nakonec ve všeobecném hluboko jdoucím zpustnutí veškerého mravního řádu až i ke zhasnutí víry v Boha. Novomalthusiánství se svou démonickou mocí nad kulturními národy je tudíž jeden z nejhorších nepřátel náboženství a křesťanství. To se projeví při dalším vývoji stále jasněji. Je tedy jisto, že, bude-li zneužívání manželství... dále snad se šířiti a zachvátí-li snad veškeré obyvatelstvo, že budeme míti před sebou po málo desítiletích v náboženském a mravním ohledu docela jiný lid.“²

Z H O U B A P R O R O D I N Y

29. Rodinám a jednotlivým jejím členům má býti novomalthusiánství dárce štěstí. Rodinám a jejím jednotlivým příslušníkům stalo se novomalthusiánství strašnou kletbou.

Je předně kletbou manželství. Neboť nic neupevňuje tolik manželství, nic mu nedává takového posvěcení, nic nedovede slíti duše manželů v jednu jedinou jako dítě. V dětech vidí oba rodiče kus své vlastní bytosti. K vůli

¹ Sr. Renz, Die kathol. Moralsätze bezüglich der Rationalisierung der Geburten 14-19.

² Saedler, Bevölkerungsfrage und Seelsorge 47.

obětí pro dívky přinášeným vzrůstá jejich vzájemná úcta. Jejich životu dostává se výplně a radosti: jako by budoucnost lidstva těmito dětmi na ně patřila a k nim mluvila. Tím vším je vzájemný poměr manželů zduševněn, zbaven pouze smyslného rázu, upevněn pouty nadzemskými. Vzájemné naděje, oběti, radosti, útrapy, vzájemná úcta a vděčnost a láska ještě více sblížily a spojily jich duše.¹

Avšak manželství bezdětná, nebo v nichž jedináček zemře, nebo se stane bičem rodičů: Jaká prázdnota, často jaká zoufalá prázdnota v nich! Jak omrzí se často manželé sobě samým! Výčitky svědomí ztrpčují jim život, jako naříká onen muž u René Bazina v „Barrière“, který v zármutku rodinné pouště vyčítá své ženě: „Kdo se vysmíval tak duchaplně rodinám početnějšími? Kdo nechtěl míti dítek a mně to říkával? Jsem spoluvinníkem, je pravda; ale opravdovým vinníkem jsi ty. Vidím, jak se proti nám řadí duše těch, kdo se měli naroditi a nenarodili se. Protestuje prach tělíček, jež by byla měla život i duši. Kdyby mi někdo řekl, že jsme se dopustili vražd, já bych nevěděl, co odpověděti. Zmenšili jsme vědomě počet spravedlivých a Bůh nás trestá...“² Chybí opravdové manželské štěstí...

Manželství novomalthusiánská obsahují však v sobě přímo zárodek rozkladu. Vždyť láska bez dětí, láska neplodná tak rychle vadne! Je vybudována často hlavně na pudu a na rozkoších, jež on přináší: ale pud je tolik náladovitý a nestálý! Novomalthusiánstvím žena trpí: může žena v tom, co je pro ni křivdou, snad těžkou křivdou, viděti projev lásky? Manželé, má-li svazek jich býti pevný, musejí si sebe vážiti: mohou si sebe opravdově vážiti, vidouce navzájem své sobectví? Kde není vlastní vinou žena matkou a muž otcem, tam snadno přestane býti manželka opravdovou manželkou a muž mužem...³ Není jen nahodilé, že ve mnohých státech téměř polovice manželství, vrhajících se do rozvodu, jsou manželství bezdětná!

Avšak preventivní prostředky mohou snadno upravovati cestu i manželské nevěře. Neboť kdo si navykl hledati v manželství jen smyslný požitek a zneužívá k tomu lidské bytosti, ten často podlehne pokušení, naskytne-li se mu vhodná příležitost i mimo manželství. Vždyť když si představí, čím je mu manželství tak degradované, jak je degraduje on, jak by se mu mohla zdáti něčím strašným manželská nevěra? Prohlašuje-li doma, že se nedovede ovládati, když takto oslabil svou vůli, jak možno od něho očekávati,

¹ Dobré myšlenky má o tom Joly, *Le Droit féminin* 16, Steffen ve čl. *Ehe und Familie* v protest. nauč. slov. „*Die Religion in Geschichte und Gegenwart* II 215, především vzácný čl. *R Plus, Vox sanguinum*, v *Études* 1918 t. 154 str. 401-419.

² Cituje R. Plus tamže 412.

³ Viz Cooper, *Birth Control* 19, 30, Renz, *Kathol. Moralsätze* 16, 19, Bureau, *L'Indiscipline* 470-472, Sutherland, *Birth Control* 93-95, Muckermann, *Kind und Volk* II 39, 40.

že bude se moci ovládati jinde? Aby na venek se zdání počestnosti zachovalo, to se již spraviti dá...¹

30. Praktikami těmito je postižena těžce žena. „Zvláště žena trpí a bude trpěti prostředky takovými, které znesvěcuji její mateřské určení, snižují její vnitřní bytost a zeslabují mravní sebevědomí, a to i tehdy, když oba manželé souhlasně se na takovém způsobu života usnesou... (Žena takovým životem) může upadnouti v nepřírozený stav jednostranného pouze pohlavního života, který pak i její duševní život oslabuje a odvrací od všeho ostatního duševního projevování se. Je v tom jakési obelstívání přírody, a ta trestá každé překračování svých zákonů důsledně. O tom svědčí i zdravotní stavy žen. Ženy nejsou ničeny jen těžkou prací tělesnou, zaměstnáním v továrnách, kancelářích a pod. ani porody neb zdrženlivostí, nýbrž jsou zeslabovány především pohlavním životem, který neodpovídá jejich přirozenosti... Dnešní nervosnost, duševní choroby žen velkou měrou kotví v tomto nepřírozeném životě.“²

Žena tedy novomalthusiánstvím trpí duševně. Vždyť přece nemůže jí ujíti, že vlastně mužovi — který, jak se soudí,³ bývá novomalthusiánstvím v manželství v celku více vinen než žena — stává se spíše věcí než osobou! Spíše prostředkem k ukojení chtíče než rovnocennou družkou! Ať je to již veliký sv. Tomáš Aqu.⁴ nebo veliký sv. Augustin nebo gynaikolog dr. Howard Kelly nebo sociolog Cooper⁵ nebo jeden z nejlepších žijících moralistů Mausbach⁶ nebo lékař dr. Sutherland⁷: všichni se vyjadřují, že žena je snižována na úroveň prostitutky!

Nebude při takovém vědomí trpěti žena? Nebude trpěti tím více, když organismus její celým svým zřízením obrací k pohlavnímu životu zřetel více než u muže, takže ozvěna těchto nezřízeností bude v celém jejím organismu a psychickém životě daleko silnější než u něho? A což, když ozvou se v ní výčitky zmařeného, šlapaného mateřství? Když ve mnohých případech muž navyklý preventivním prostředkům nebude přátí jí žádných přestávek v obcování a žádných ohledů, jichž by za pravidelných důsledků v obcování jí jistě neodepřel?⁸

¹ Sr. Mausbach, Ehe und Kindersegen 43, 44. Walter, Sexualeth. Probleme der Bevölkerungsfrage ve Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 80.

² Stránská-Absolonová, Za novou ženou 247.

³ Viz Bureau, L'Indiscipline 67, 68 pod čarou.

⁴ S. Thomas, Supplem., qu. 49 a. 6.

⁵ Cooper, Birth Control 21-23, tamže stanovisko sv. Augustina a Kellyovo.

⁶ Mausbach, Ehe 42, 43.

⁷ Sutherland, Birth Control 94.

⁸ O této poslední okolnosti viz Förster, Sexualethik 109.

Trpí tělesně. Prof. na universitě a ředitel provinciální ženské kliniky v Kolíně n. R. dr. Frank píše o ženách, které delší dobu používaly prostředků proti početí, že tyto prostředky zavdávají podnět ke „mnohým funkcionálním a tkanivovým osudným poruchám. Děloha, vaječníky a jejich okolí, naprosto nemluvě již o těžkých chorobách nervových, mohou býti poškozeny tak, že nastává skutečná neplodnost pro všechny časy. Co pak nikdy na to ženy nemyslily a nikdo jim to neřekl, že jejich nynější bolesti v kříži, jejich znavenost nohou, nespavost, závrat, bolení hlavy, veškeren jich neurastenický stav byl zaviněn prostředky zabraňujícími otěhotnění?“¹ A profesor lékařství na universitě v Münsteru dr. Jiří Sticker píše : „Pro ženu jsou hlavně zhoubná stále opakovaná dráždění bez ukojení jakož i rozmanitá opatření místní, jimiž se má zabrániti početí a oplodnění. Nešťastnice, která je stále na stráž před oplodněním, zůstává stále neukojena nedokonalými objetími a přece chce míti ukojeny své bezuzdné chtíce, nesmí se diviti, ... nastává-li rozklad postavy, jsou-li nervy zraněny, srdce kolísá, spánek se nedostavuje. To jsou teprve počátky utrpení“²...

Ubohá žena. Chtěla obelstít přírodu. Jak za to pyká!

31. Ještě větším neštěstím než zabraňování početí je pro ženu umělý potrat. Ani nemluví o případech, kdy ubohé pobloudilé ženy hledají pomoci u pokoutních osob. Kolik žen to zaplatí každoročně životem nebo ztrátou zdraví jednou pro vždy! Neboť „jakými nebezpečnými nástroji bývají často nejcitlivější ústroje týrány za účelem vyhnání plodu!“³ Ale umělý potrat je nebezpečný, i když je zaváděn diplomovaným lékařem.

Na schůzi spolku českých lékařů v Praze 6. prosince 1920 za předsednictví prof. dr. Hlavy za účasti více než 300 lékařů byl referentu prof. dr. Ostrčilovi projeven všeobecný souhlas, když prohlásil v otázce beztrestnosti přerušení těhotenství: „Abstrahuji, abych kruh debaty co nejvíce zúžil, od protidůvodů ethických a morálních. S lékařského stanoviska uvádím však s největším důrazem: Přerušení těhotenství, i lékařem podniknuté, je vždy vážným výkonem k organismu ženskému. Přerušení těhotenství je operativním výkonem. Každý operativní výkon je spojen s určitým risikem pro organismus lidský, i když je proveden úplně lege artis. Lékař přejímá risiko jakékoli operace jen tehdy, když jí chce a může čeliti risku jiného většího

¹ Frank, Schutzengel oder Würgengel 31.

² Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung 35; sr. 46 nn. Výroky anglických lékařů o zhoubnosti antikoncepčních metod viz Sutherland, Birth Control 88. Viz dále Bureau, L'Indiscipline 471, Cooper, Birth Control 75. Nebezpečí plynoucí pro ženu z užívání preventivních prostředků uznává i obhájce novomalthusiánství Sýkora, Vyhánění plodu, v Akademii XXVI 377.

³ Ředitel ženské kliniky v Kolíně prof. dr. Frank, Schutzengel oder Würgengel 34.

nebezpečí, jež se nedá jinak odstraniti. Lékař nemůže tedy nikdy doporučovati zákon, který en masse dovoluje ohrožovati zdraví žen... Co se týče detailů, dovolil bych si poznamenati: Potratů by enormně přibýlo, ježto by přibýlo mnoho nežádaných těhotenství... Přibýlo by sterilních manželství..., ježto někdy po uměle zavedeném potratu následkem pathologických změn na adnexech přichází k trvalé sterilitě. Přibyla by spousta ženských chorob, jako endometritid a metroendometritid, chorob adnex, parametrií, perimetria, malposicí dělohy. Ale nejen že by se zvětšila morbidita (chorobnost) žen úžasnou měrou, jistě i mortalita (úmrtnost) mezi nimi by stoupla.“¹

32. Novomalthusiánství zabráňuje vstup do života mnohým dětem; je však kletbou i těm, jimž vstup dovoluje.

Kdyby byli lidé věků dřívějších se řídili týmiž zásadami, kolika pozdějším velikým dobrodincům lidstva byl by život býval znemožněn! O kolik velikánů by bylo lidstvo chudší! Washington byl jedenácté dítě svých rodičů, B. Franklin osmé, Shakespeare třetí z 8, sv. Ignác z Loyoly třinácté, Ozanam čtvrté ze 14, Händel desáté, Schubert čtrnácté, Pascal ze mnohých nejmladší, sv. Kliment Hofbauer dvanácté, sv. Terezie deváté²; a kdo jen poněkud zná tato jména, ví, jaké dary jejich nositelé lidstvu dali! — Jiní mužové nevyrovnatelné velikosti hlavně tím uzpůsobili se pro budoucí své veliké úkoly, že vyrůstali v kruhu četných sourozenců, a pod jejich vlivem rozvíjelo se úspěšně poupě jejich ducha: Galilei vyrůstal se 6 sourozenci, o něž musil pečovati, Haydn se 12, Mozart se 6, Dostojevski se 4, O'Connell s 10, Ketteler s 8, Werner Siemens se 14.³ Poněvadž většina z nich již od nejútlejšího dětství musila pečovati o své bratříčky a sestríčky a již tehdy pocítila odpovědnost života a sladkost lásky a našla i duše, s nimiž si plně rozuměla, mohla všestranně zrát pro svou velkou budoucnost.

33. Bývá však často neblahý i osud dětí v rodinách hovějících novomalthusiánství skutečně zrozených. Z úst slovutného lékaře jsem slyšel výraz: „*pathologie* jedináčků“. Neboť jedináčkům, poněvadž se rodiče o ně úzkostlivě bojí, bývá často dovoleno vše, jejich tužby s ochotou se vyplňují, všecky těžkosti a námahy se od nich pečlivě odvracejí. Rodiče se stávají začasto pouhými loutkami v rukou jejich. Ale tak stávají se z jedináčků

¹ Prof. dr. A. Ostrčil, Časopis českých lékařů, v Praze 1921, 19 sr. 126. Sr. prof. dr. A. Labhardt (ředitel ženské kliniky v Basileji), Die Gefahren der künstlichen Eingriffe in das keimende Leben, v Das kommende Geschlecht, 1921, 72-80, Muckermann, Um das Leben der Ungeborenen 40-49.

² I další jména viz Schmitt, Grundzüge der geschl. Sittlichkeit 75, 76.

³ Sticker, Geschlechtsleben atd. 52-54; o významu výchovy mezi více dětmi v rodině Viollet, Morale familiale 56-58. Sr. čl. „Les belles familles de nos Saints, v Dossier des l'Action populaire 1923, 1-8.

často lidé změkčili, kteří nepřešli ohněm obtíží života, lidé neschopní velikých námah a smělé iniciativy, lidé často sobečtí, kteří všude činí střediskem všech věcí a cílem všech snah jen své Já. V pohodlí rodičů vzrůstali, pohodlí a průměrnost jsou jejich stálými známkami. Ale lidé žijící bez námahy degenerují! Nic velkého provést nejsou schopni! Nečekejte od nich velkorysých děl, vyžadujících dlouholeté úmorné námahy, v průmyslu, obchodu, politice, vědě! Nečekejte, že půjdou do povolání, kde se žádá stálá oběť! Lidé nižší sociální hodnoty! Jejich ideálem je na př. stát se úředníkem, s pravidelným stálým měsíčním příjmem, s nepříliš obtížnými pracemi, s dostatečným volným časem, se zajištěnou pensí. — Život jedináčků bývá často život polotrpný a polocizopasný, pečlivě dbající na své osobní výhody. Ale vyvolávající všude stagnaci, brzdící svým pohodlím veškeren pokrok, zabíjející národní jmění, vysokou vědu, velké umění, žhavé náboženství a všechno to, co má lidstvo velikého!¹

Zdůrazňuji však: netvrdím, že každý jedináček takto neblaze se vyvinouti musí, nebo že každý, kdo vyrůstal sám, takové nedobré vlastnosti jistě má. Tvrditi něco takového by bylo těžkou křivdou spáchanou proti nejednomu člověku velmi šlechtnému. Tvrdím jen, že takové *nebezpečí* — a velké nebezpečí — s výchovou jedináčků spojeno bývá.

Namítne se: Mají-li rodiče jen jedno neb dvě děti, mohou se jim více věnovati, je lépe vychovávat, jim dopřáti i možnost studia. Mohli by to udělati, kdyby měli snad zástup dětí, kterým by se pro přepracovanost vůbec nemohli ani věnovati? Odpovídám: Již výše jsem řekl, že není ideálem mravnosti, aby rodiče měli dětí tolik, že vychováti je jest vůbec nemožno. Dále je sice pravda, že rodiče mohou pro dítě jedináčka finančně více učiniti než když jich mají šest, osm. Ale jest to, když někdo dostane větší dědictví, když může studovati a stát se úředníkem, je to nejvyšším štěstím? Nebývá možnost studovati nejednou darem danajským? Nejvyšším darem pro život jest, aby dítě do něho vstoupilo dobře vychováno a mravně otuženo, a ctnostem sociálním navykne si dítě v rodině čtenější daleko lépe než když vyrůstá samo. — A na námitku, že národ při novomalthusianismu nebude tak početný, ale za to že se bude skládati z jedinců zdatnějších, je dána odpověď částečně již na řádcích předchozích. Dodávám pouze: aby byla kvalita, musí zde býti i kvantita. I mezi jedináčky

¹ Viz Rosignol, Un Pays de Célibataires et des Fils uniques, zvl. 28-30, Bertillon, La Dépopulation de la France 60, 61, Roguenant, La Natalité et les Mœurs, 29-41, Sticker, Geschlechtsleben 52, Bureau, L'Indiscipline 223-225, 418-420, Leroy-Beaulieu, La Question de la Population 351, 407, Muckermann, Kind und Volk II 35-37, Cooper, Birth Control 28, Sutherland, Birth Control 116, 117.

bude vždy již i po stránce intelektuální řada lidí jen průměrných ano i podprůměrných. Život to dokazuje. Má-li zde býti dostatečný počet jedinců zdatných, kteří dovedou býti solí národu a solí světa, musí zde býti dostatečný počet lidí, z nichž možno vhodné jednotlivce vybrati. — Ostatně může se státi snadno, že než se některý národ svou soustavou jednoho a dvou dětí k plné „zdatnosti“ propracuje, je nevyžilými, zdravými národy, kteří jeho početní slabosti použili, dávno smeten s povrchu zemského.¹

Z H O U B A N Á R O D A

34. Může sice člověk pozorující, jak kulturní národové vymírají útekem před rodinou, se těšiti: „Nad národy, kteří pomíjejí, jest lidstvo, které zůstává.“² Ale jako je povinností každého jednotlivce, aby si života zbytečně a vlastní vinou nezkracoval, tak je povinností národa, aby si zachoval existenci a vliv, jenž ve *spravedlivém* úsilí byl získán obětmi předků.

Novomalthusiánství, hová-li se mu ve větší míře, jest ohrožením národa. Neboť pak obyvatelstvo řídne. Není dosti dělných rukou, aby práce mohla býti vykonána. V zemědělství, ve výrobě, v obchodu nastává úpadek. Není lidí do práce. Cizinci vyplňují prořídle řady. Cizinecký příliv je tím větší, čím více v jiném národě obyvatelstva přibývá; zákon o spojitých nádobách platí i o státech. Cizinci pronikají do všech oborů práce. Národní kultura, následkem nedostatku svěžích, vše zmlazujících sil, se ve vývoji zvolňuje, zastavuje, chátrá. Žije se jen z minulosti. Národ stárne a slábne. Nastává stařecké chátrání v hospodářském životě, politice, kultuře. Soutěž s cizinou nemožněna. Národ se odnárodňuje! Nikoliv občané, nýbrž najatí žoldnéři mají obstarati obranu státu! Což, když cizí národ výbojný plný chuti k životu a síly — a těch je vždy dosti — na př. vyslovuji slovo: žluté nebezpečí! — udeří na vyžilého, chátrajícího starce? — A kdyby se zánik národa vzhledem na jeho minulou slávu zdál sebe nemožnější, a kdyby se třeba říše ta kdysi jmenovala světovládná říše římská, již byli podrobeni do daleka a široka kolem národové, i tato říše na své požitkářství a na svou nechut a nenávist k dítěti — hynula a zhynula...

35. Jediný doklad z doby naší. Čím byl kdysi národ francouzský? Nejen sobě; nejen Evropě; nejen církvi; nejen svým zámořským osadám. Nýbrž celému světu. Dnes? Čtete přednášku, kterou měl někdejší franc. ministr obchodu a nynější poslanec A. Isaac u přítomnosti presidenta republiky

¹ Viz Bertillon, La Dépopulation de la France 60, 61, Cooper, Birth Control 52.

² Horáček ml., Malthusova nauka 75.

v Musée social 7. března 1923:¹ Máme i s Elskem jen 39,500.000 obyvatelů, z těch již 1,500.000 cizinců. Anglie má 47 mil., Německo 63 mil., Itálie — ta Itálie, na niž jsme dříve hledívali se soucitem a s vysoká — již tolik jako my i s cizinci, 39.5 mil., Spojené státy 112, Rusko na 130. Přírůstek obyvatelstva po válce 1922 byl v Německu 500.000 duší, ve Francii 70.000. Jen 30.1 % rodin má více než dvě děti, které tedy dovedou nahraditi národu početně samy sebe (ježto jest dáti náhradu za otce i za matku). Nedostatkem lidí jest podvázán rozvoj průmyslu, obchodu, zemědělství, osad zámořských, vojenství, námořnictví. Urodné kraje se vyliďňují, zásada jedináčků se tam šíří s morovou nákazlivostí. Urbanisace, nepříznivá plodnosti, vzrůstá a s ní i další požitkářství: na divadla, koňské dostihy, plesy, kino a j. vydáno r. 1921 franků 1.298 mil. „Klesneme rychle na velmoc třetího řádu, a to nikoliv na velmoc třetího řádu, kterou ostatní nechají živořiti v její průměrné prostřednosti, nýbrž na velmoc vystavenou stále nájezdům sousedů.“ Příliv cizincův každým měsícem vzrůstá: jen italští dělníci vyvezli a poslali z naší země přes Alpy do Itálie téměř 1.200 mil. fr. Atd.

Tak daleko poměry dospěly, že národohospodář Leroy-Beaulieu končí jedno své pojednání: „Nenastane-li brzká a hluboká změna ve smýšlení Francouzů, zvyšující mezi námi plodnost nebo aspoň chránící ji před dalším poklesem, Francie nebude moci uniknouti vylidnění leč podvolí-li se odnárodnění, a toto odnárodnění může býti uskutečněno velmi náhle, ve čtyřech neb pěti pokoleních.“²

Uvádím zde několik výroků, aby bylo patrné, jaké nebezpečí nad Francií krouží. — Výtečný jeden článek o věci začíná krvavou otázkou: „Býti nebo nebýti.“³ Historik Francie, jehož jméno však profesor Pavel Bureau zamlčuje, řekl: „Nevím, bude-li Francie žiti či zemře-li, co však dobře vím, je to, že její končetiny jsou již chladné.“ Taine: „Slyším prázdnoty hrudi souchotinářovy.“ Ch. Gide: „Francie je rozpouštějící se ostrůvek z cukru.“ Svýcarský dr. Rommel: „Bliží se chvíle, kdy pět synů chudé německé rodiny přijde snadno na místo jedináčka francouzské rodiny... Nechtěli jste platiti na děti, snášeti těžkosti jich výchovy, budete platiti na ně těm, kdo je mají, kdo potřebují místa a peněz a přijdou si vzíti u vás, čeho nemají doma.“ Jean Jaurès, mluví k těm, kdo chtějí zde zachraňovati, ale hlavní věci se vyhybají: „Mechanické formulky, jež hážete do světa, nechávají unikati skutečnost jako oka síti propouštějí vodu řeky.“ Prof. Bureau, jenž

¹ Otištěna v revui Le Musée Social, Paris, květnové č. 1923, 131-160.

² Leroy-Beaulieu, La Question de la Dépopulation 386, 387.

³ Dassonville J., v článku začínajícím Être ou ne plus Être, v Dossier de l'Action populaire 1923, 1-28.

tyto zoufalé výroky s krvácejícím srdcem cituje, a z něhož je přejímám, píše sám: „Otázka života a smrti je kladena naší francouzské demokracii: chceme-li žít, či přijímáme-li smrt, a jakou smrt! Smrt ze všech nejhnusnější, smrt ze zbabělosti, z deserce, smrt, protože jsme se opustili sami!“ Jinde: „Tak se vyvíjelo dílo smrti. Národ slavný a krásný mezi všemi přísahal, že skončí sebevraždou, a ochotné služby podávaly opium omamné.“¹

Běda, když se stane smýšlením celého národa smýšlení Propertia zpívajícího své Cynthii: „Co mi na tom záleží, abych dal syny slávě vlasti! Ani jediný válečník nevyjde z mé rodiny. Ty jediná se mi líbíš. Kéž tobě, Cynthie, já jediný se líbím. Tato láska bude pro mne více než celá rodina.“²

37. Jak se jeví úmyslné vyhýbání se dítěti v národnostním ohledu v naší republice? Kdo srovná na př. počet obyvatelstva českého a německého v zemích bývalé koruny svatováclavské, ten musí říci, že si Čechové dovolati nějakých dobrodružství v otázce populační naprosto nesmějí: „Můžeme s dobrým svědomím říci, že náš populační problém není problémem přelidnění, že není u nás na místě řešiti jej ve smyslu a v duchu novomalthusiánském, naopak že dnes novomalthusiánství jest poškozením našich životních zájmů národních... A přece hnutí novomalthusiánské slaví i u nás právě v přítomné době triumfy dokonce ještě větší, než v kterékoliv jiné zemi západoevropské... V posledních několika málo letech nabylo omezování plodnosti v českých zemích a zvláště v Čechách takových rozměrů, že bude-li týmž tempem pokračovati ještě jen několik málo let, stane se jedním z našich nejvážnějších problémů.“³ Od r. 1914, kdy byly tyto věty uveřejněny, novomalthusiánství ještě více vzrostlo, a tak v l. 1910—1921 přirozený přírost obyvatelstva přebytkem živých novorozenců nad úmrtími činil celkem v okresích s většinou německou 1.130/0, s většinou českou pouze 0.63. „Nejčestější župy se vykazují buď menší procento přirozeného přírostu, nežli župy se značnějším počtem německého obyvatelstva nebo vykazují přímo schodek (Praha, župa mladoboleslavská, královéhradecká, českolipská, pardubická atd.)“ Nedivno, že se pak prof. Grubrovi, od něhož data poslední přejímám, derou do péra slova: „Jsme na nejlepší cestě státi se v tomto ohledu slovanskými Francouzi.“⁴

To všecko v době, kdy volány jsou na palubu rodiny německé, aby splnily svou povinnost vůči své národnosti.⁵

¹ Bureau, L'Indiscipline str. 193, 234-236, 241, 249.

² Propertius, l. II., elegie 7, vydání Laichmannovo str. 20, 21.

³ Boháč, Český problém populační 14, 15.

⁴ Gruber, Populační otázka 63, 64.

⁵ Na př. Winkler, Vom Völkerleben und Völkertod, Eger 1923, zvl. 11-13, a k tomu stanovisko Evy Jansové ve čl. Naše populační otázka v Národ. Listech ze 20. 5. 1923 č. 137.

JE NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ ZISKEM PRO ŽIVOT HOSPODÁŘSKÝ?

37. Nejsilnějším z důvodů, jimiž pracuje novomalthusiánství, je důvod hospodářský: soustavné omezování porodů je nezbytné, nemá-li dojiti k těžkým a snad vůbec nerozřešitelným hospodářským krisím: uvnitř hranic jednotlivých států a konečně i v celém světě.

Obavy ty jsou z největší části neoprávněné, a pokud oprávněné jsou, lze jim předejiti jinak, neškodněji a mravněji.

Je pravda, že skutečné přelidnění země znemožňuje, aby zavládl v celku aspoň jakýs takýs blahobyt a spokojenost. Nahromaděná nesnesitelnost poměrů dříve nebo později se vybijí jistě. Ale je-li přelidněnost nezdravá, jest hospodářským neštěstím i nedostatek lidnatosti. Důležitým činitelem hospodářským je příroda a je kapitál. Ale mohutným činitelem hospodářským je především člověk. Ten na přírodě vynucuje, by vydala své bohatství; ten dovede pracovati kapitálem tak, by přestal býti mrtvou věcí a ožil a stal se hospodářským požehnáním. Čím je duše tělu, tím je činitel „člověk“ v hospodářském životě.¹

Mají-li býti pole intensivně zpracována a dobytkařství, vinařství a ostatní odvětví v zemědělství udržena na výši; mají-li poklady pod zemí ukryté býti vytěženy a suroviny v železárnách, továrnách chemických, tkalcovských a ostatních zpracovány ve výrobky vysoké hodnoty; mají-li doprava a obchod pozemní i námořní se plně rozvinouti; má-li život došplhati se svých vrcholů a odtamtud udávati směrnice veškerým oborům lidského snažení i hospodářskému úsilí: ke všemu tomu je potřebí lidí, lidí, a zase lidí. Lidí pracujících rukama a lidí pracujících duchem. Kde jich není, tam hospodářský život vázne, a jeho intensita se nezvyšuje, nýbrž nanejvýše udržuje se prozatím na někdejší výši. Nebo přímo upadá. Nastává hospodářská stagnace, jejíž následky pro národ jsou tím horší, poněvadž národové se životní odvahou vytlačují na světových trzích zaostalé, zesláblé opozdilce.

Národové, u nichž rodiny mají více dětí, jsou národové hospodářsky podnikaví a hospodářsky rostoucí. Takoví otcové jsou ohledem na rodinu nuceni, aby napjali své síly tělesné i duševní a tak ubránili svým potomkům existenci i rozvoj. Děti vyrůstající v jejich škole osvojí si tuto chuť k životu a k podnikání též, s těmito vlastnostmi vstupují i do života, a v takovém

¹ Viz vzácnou přednášku Dansetovu na soc. kongresu v Grenoble 31, 7, 1923, „Comment la politique de production est dominée par le problème de la main-d'oeuvre“ (ve zprávě o sjezdu), dále partii „Der arbeitende Mensch als Produzent“ v Pesch, Nationalökonomie IV 329-440, zvl. 368-377.

národě vane pak osvěžující, zmlazující vítr jara, pupenů, květů, mízy, vzrůstu, dynamismu. Ale národové, u nichž porody jsou soustavně znemožňovány, stárnou, obyvatelstvo starší a staré, neschopné již zasáhnouti energicky do života, nabývá převahy, sytý otec, jenž nemá mocných podnětů vrhnouti se do hospodářského úsilí, protože si myslí, že pro něho a jeho jedináčka jeho majetkové poměry již stačí, dá národu syté dítě bez sil a bez chuti k usilovnému podnikání. Národ se stacionerním obyvatelstvem je národem bez iniciativy, národem snad i pohodlným, zlenošeným, národem hospodářsky stárnoucím, možná i hospodářsky ochromeným.¹

Ani to nás nesmí másti, že lidé takového národa snad dovedou hrdinsky za vlast umírat. Neboť není sice přespříliš mnoho lidí, kteří dovedou pro vlast umřít. Ale ještě daleko, daleko, daleko méně je lidí, kteří dovedou — *pro vlast žít!*

Jen zběžně poznamenávám. Soustavná neplodnost vymstí se na kultuře: „kultura a její pokrok potřebují biologických nositelů, lidí“.² Vymstí se na dělnictvu: čím bude dělnictvo, budou-li řady jeho právě nejúdernější tak hrozně zdecimovány novomalthusiánstvím?³

38. Je potřebí ještě dotknouti se oné okolnosti, která bývá na obranu zamezování porodů pronášena nejčastěji; že totiž zásoby zemské by na-prosto nestačily časem vyživit lidstvo, kdyby se rozmnožovalo dosavadní měrou bez umělého regulování porodů. Někteří národohospodáři až úzkostlivě upozorňují, že tyto následky přelidnění v brzku se musí projevit i jinde, jako dnes pod nimi sténá Německo. Poukazují na to, jak při dnešním vysokém počtu obyvatelstva se lupičsky řadí v zásobách utajených v útrobach země; poukazují na zákon o ubývajícím výnosu půdy a varovně upozorňují, že tento zákon týká se nejen půdy, nýbrž i jiných oborů. Při myšlence takové je jim úzko, jakoby s třeskotem a praštěním již na hlavu se jim hroutil dům, ve kterém stojí. A závěr ze všeho: lidstvu pomůže jen soustavná neplodnost nebo aspoň plodnost snižená na jedno, dvě děti.

Avšak do rozčilených, polekaných, varovných stesků těchto národohospodářů mísí se utišující hlasy národohospodářů jiných. I tito ohlédli si situaci světovou. Počítali. Počítali znova. Vstávají od stolu uklidnění, a svými vývody rozplašují obavy. Na př. náš zemřelý národohospodář Koloušek mluví jejich jménem: „Je zcela dobře myslitelné, že by počet lidstva mohl *někdy*

¹ Sr. Gruber, Populační otázka 114-146, Auburtin, La Natalité 49-53, Bureau, L'Indiscipline 201-233, zvl. 211-212, Cooper, Birth Control 52-54, Bertillon, La Dépopulation de la France 21-43, Isaac, Quatrième Congrès national de la Natalité à Tours 1922, zpráva, str. 8, 20, 21, Leroy-Beaulieu, La Question de la Population 284-294.

² Chalupný, Sociologie III, I 124; sr. Sutherland, Birth Control 117.

³ Sr. Bureau, L'Indiscipline 492-503.

tak vzrůstí, aby se pro ně již nemohlo shledati dosti potravy. Jinak jest ovšem nepopíratelná skutečnost, že takového *nedostatku není se co obávat pro nejbližší doby dohledné*. Tím méně mohlo by se kdy před tím rozumně domnívati, že by nebylo bývalo lze sehnati dosti vhodné výživy pro málo četné lidstvo dob minulých. Jestliže bylo lze často v některých krajích a v jistých dobách pozorovati nedostatek výživných prostředků pro lidstvo nebo pro jednotlivé jeho skupiny, zajisté příčina toho nebyla snad ve skouposti přírody, nýbrž zaviňovala to nedostatečná sociální zařízení dotyčných skupin lidských, které tak dočasnou nouzí trpívaly.“ Těm pak, kdož stále číslicemi dokazují neudržitelnost lidnatosti nynější na světě, odpovídá dr. Koloušek dále: „Celý povrch pevnin zemských kromě nebydlitelných polárních krajín jedem pokrytých obnáší něco přes 130 mil. km². Z toho ovšem na neplodné plochy odpírající výživu organickému tvorstvu nutno odpočítati asi 30% pustin a neplodné půdy, takže vzdělavatelné půdy (mimo pouště a jiné neplodné nebo málo plodné plochy) zbývalo by nemnoho přes 90 mil. km². Na těchto rozlehlých plochách nebylo před světovou válkou živo ani plných 1.700 mil. lidí, t. j. sotva 19 lidí bylo vyživovati z 1 km² plodivé půdy (ze 100 ha). To je jistě průměrná lidnatost na úrodných plochách velmi nepatrná a mohlo by se lidstvo na této plodné půdě ještě několikrát znásobiti, než by se pro veškerenstvo jeho pocítovala těsnost životních podmínek nebo snad neodčinitelný nedostatek životních prostředků.“¹

Nebudu zde dopodrobna podávati výpočtů podrobných. Jednak projednávání této velmi rozsáhlé a spletité otázky národohospodářské nespadá v celém svém rozsahu a v detailech sem do naší *sociologické* studie o rodině, jednak jsou mnohé poplašné výpočty novomaltusianistů takové, že o nich musí vyznati Leroy-Beaulieu: „Jen s útrpností možno čísti fantasie statistické... o blízkém hemžení lidstva; ani trochu kritického ducha tam není.“² Kdyby pak někdo potřeboval podrobněji otázkou tou se zabývati, najde v odborných pracích dosti látky: Gruber a Koloušek přihlížejí k poměrům českým, Leroy-Beaulieu francouzským, Cooper, jenž uvádí také četná svědectví jiná, o poměrech amerických, Sutherland o anglických, Pesch podává velmi dobrou orientaci o celém širém poli této otázky a aplikuje ji nakonec na poměry německé, Wolf zaujímá střízlivé a pevné stanovisko.³ — Pro náš účel stačí zdůrazniti tyto body: Jest skutečností, že počet obyvatelstva může

¹ Koloušek, Národní hospodářství I 97, 98.

² Leroy-Beaulieu, La Question de Population 75.

³ Gruber, Populační otázka 112 nn., Koloušek tamže 97-104. Leroy-Beaulieu tamže 59-90, Cooper, Birth Control 32-46, Sutherland, Birth Control 7-15, Pesch, Nationalökonomie II, 540-593. IV. 368-375. Wolf, Nahrungsspielraum und Menschenzahl.

na určitém území dostupiti takové výše, že nastává tam přelidnění. Avšak nejsou-li hospodářské poměry mimořádně nepříznivé, a má-li lid řádné kvality mravní i rozumové, pravidelně není potřebí se obávati tohoto vzrůstu, neboť jednak zvýšeným hospodářským podnikáním uvnitř státu, jednak vystěhovalectvím do zemí, z nichž statky dosud nejsou v dostatečné míře těženy, je možno výživu tomuto obyvatelstvu opatřiti. Aby se tak mohlo státi, musí arci povolání vedoucí činitelé projevit všestrannou prozíravost v ohledu politickém, hospodářském i kulturním; musí i jednotlivci vyvinouti dostatečnou podnikavost, obezřetnost a pracovitost. Dočasné krise, vyvolané mimořádnými poruchami, jako byla na př. světová válka, během let, až se život novým poměrům přizpůsobí a až se ohromné hospodářské hodnoty válkou zničené opět nahradí, mohou býti překonány a nesmějí býti, jsouce stavem výminečným, brány jako představitel poměrů normálních. Těm pak, kdož se lekají, jak bude civilisovaná Evropa vypadati, bude-li na něm lidnatost tak stoupati jako dosud, odpovídám s Peschem: „V jistém smyslu platí: Kde je postaráno o kvalitu národa, tam v celku nebude potřebí míti strach ani z kvantity a stran kvantity obyvatelstva.“¹

40. Avšak zdá se, že na civilisované lidstvo valí se nebezpečí ne z té strany, kam ukazují novomalthusianisté, nýbrž z docela opačné: že se dostaví nebezpečí nedostatečného zalidnění. Je sice pravda, že pokrok technicko-hospodářský a opatrování statků potřebných k výživě v posledních letech přestal tak prudce stoupati, jako stoupal ve století předcházejícím; ale zrovna tak je pravda, že přibývání lidstva dále se v míře ještě mnohem povlovnější. Číslice porodů v civilisovaném světě stále klesá a čím civilisovanější jest národ, čím civilisovanější jsou obvody uvnitř téhož národa, tím rychleji číslice klesá — a strhuje s sebou národy a obvody ostatní. Francie jest národným příkladem!²

41. Ostatně i kdyby někdy a některý národ mimořádně nebezpečí přelidnění byl vystaven: nelze tomuto nebezpečí čeliti prostředky jež nedemoralisují a jež nezaviní daleko více zla než způsobí dobra? Nelze pak na př. zaříditi uzavírání sňatků až v pozdějším věku? Nelze pak ve větší míře zachovávatí pohlavní zdrženlivost? Jak moudré bylo na př. ve středověku, kdy v rodinách mravně žijících bylo více dětí, že některé vstupovaly do stavu kněžského neb do řeholních řádů a žily v celibátu: pak arci nebylo potřebí novomalthusiánství, aby nenastalo přelidnění.

¹ Pesch, Nationalökonomie II 577.

² Sr. Wolf, Nahrungsspielraum 31, 32, Cooper, Birth Control 48, 49.

Z Á V Ě Ř E Č N É S L O V O

42. Závěrečné slovo k modernímu šílenému útěku rodin před dítětem. Může býti požehnáním, co bylo získáno hříchem proti svatým zákonům přírody? Může býti štěstím pro manžela, co je šlapáním odvěkých zákonů mravnosti? Pro ženu, co ohrožuje mravnost, její nervy, její ústroje vnitřní? Pro dítě, co je olupuje o vyrůstání mezi sourozenci a činí je jedináčkem se slabými stránkami tohoto typu? Může býti požehnáním pro rodinu to, co vyrůstá z materialistické touhy, jež hledá nejvyšší hodnoty životní pouze v sociálním vzestupu rodiny? Pro národ, když ve jménu zlepšení rasy a ve jménu hospodářského ulehčení se provádí na něm povlovně rozsudek smrti? Pro civilisovaný svět, když se omamuje příjemným morfiem, aby spáchal na sobě ve sladkém opojení bezbolestnou sebevraždu? Pro evropskou kulturu, aby uprostřed velikých děl, jež v minulosti vytvořila, živořila, bídne na zemi zkomírala, zhynula?

Na Sorbonně pařížské mluvil 23. dubna 1910 president Roosevelt: „Nejhorší z pohrom je pohroma neplodnosti a nejpřísnější odsouzení má býti vpalováno v čelo úmyslné sterilnosti . . . Jestli my, lidé velikých republik, jestli my, národové svobodní, kteří se chlubíme, že jsme se osvobodili ode jha nespravedlnosti a bludu, svoláváme na své hlavy kletbu, jež stihá neplodnost úmyslnou, bude to s naší strany nejbezüčelnějším plýtváním slovy, budeme-li žvástati o svých velikých činech a vychvalovati to, co jsme provedli. Žádná zjemnělost života, žádné špinavé hromadění statků, žádný okouzlující rozkvět umění a písemnictví nedovedou nikterak nahradit ztrátu velikých ctností stěžejních: největší stěžejní ctností u rasy jest, aby dovedla si zajistiti trvání.“¹

¹ President Roosevelt, cituje Auburtin, La Natalité 36.

DÍL IV.

ZÁCHRANNÉ PROSTŘEDKY



K celé otázce: (Vedle spisů uvedených v hořejších oddílech) Le Problème de la Population (Semaine sociales de France, Compte rendu 1923), konference: Mgr. Baudrillart, Le rôle de l'école dans la restauration de la famille 269-286. - A. Rouast, Les réformes de la législation civile qu'exige la restauration de la famille 331-345. - A. Desbusquois, Les réformes économiques qu'exige la restauration de la famille 347-367. - G. Lerolle, Les réformes politiques qu'exige la restauration de la famille 364-383. - E. Gounot, L'Essentiel d'une politique nouvelle de la population 405-419. - M. Deslandres, Rôle de l'opinion comme soutien d'une politique familiale 431-446. - M. Gariel, Ce que le patronat peut faire pour la famille 447-458. - P. Rutten, Ce que le syndicat peut faire pour la famille 467-473.

Ve sborníku Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben, pojednávají v otázce pomocných prostředků pro rodinu A. Heinen o vlivu na veřejné mínění 286-314. - J. Wolff o úkolu školy 315-345. - E. Kruchen o přípravě mládeže na manželství 347-387. - J. Joos a A. Dütman o otázkách dělnických, o otázce mezd a bytů 389-416, 449-492. - A. Smedding o záležitostech daňových a pojišťovacích 393-522. - J. Grassl o ochraně matek a kojenců 539-596. - B. Wuermeling o ochraně nemanželských dětí 597-652. - K. Stern o boji proti pohlavním nemocem 653-690. - K. Rupprecht o boji proti veřejné nemravnosti 691-720. - J. Gonser proti alkoholismu 721-765.

Sales Fr. de (éd. Brignon), Introduction à la Vie dévote, Brusselle 1708, I. III ch. 37-40. - (Dassonville J.), Les Fondements d'une Politique familiale, Paris 1923. - Hitze F., Geburtenrückgang und Sozialreform, M. Gladbach 1922. - Viollet J., Morale familiale Paris 1923. - Doss A. (přel. Korec T.), Myšlenky a rady vzdělaným jinochům na uváženou, v Brně 1921. - Balík K., Dědův odkaz. Kniha pro dospívající jinochy, v Praze 1915. - Týž, Květnice. Kniha pro dívky. Tamže. - Týž, Matka, tamže. - Týž, Otec, tamže. - Montier E., L'Amour conjugal et maternel. Lettre à une jeune mère, Paris 21922. - Týž, L'Amour conjugal et paternel. Lettre à un jeune mari, Paris 21922. - Týž, Le Mariage. Lettre à une jeune fille, Paris 31923. - Týž, L'Amour. Lettre à un jeune homme, Paris 21921. - Abrand H., Éducation de la Pureté et Préparation au Mariage, Paris 1922. - Könn J., Auf dem Wege zur Ehe, Freiburg i. B. 21922. - Sädler P., Bevölkerungsfrage und Seelsorge, Freiburg i. B. 1919. - Týž, Mutterseelsorge und Mütterbildung, Freiburg i. B. 1917. - Heinen A., Die Familie. Ihr Wesen, ihre Gefährdungen und ihre Pflege, M. Gladbach 21920. - Týž, Mütterlichkeit, M. Gladbach 1922. - Oer S. v., Daheim, Gedanken über die christliche Familie, Freiburg i. B. 1909. - Polifka J., Der Ehestand und die christliche Familie, Münster i. W. 21906. - Schilgen H., Im Dienst des Schöpfers, Kavelaer 1921. - Ehler A., Baur A., Gutmann A., Glückliches Eheleben, Mergentheim 7Aufl. - Soldát A., Bytová otázka dělnická, v Praze 1905.

1. Je možno zachrániti ještě rodinu ?

Nemůže býti o to sporu. Ať si je její hodnota podceňována sebe více; ať si její úloha je prohlašována za skončenou sebe hlučněji; ať si náporů proti ní jsou sebe rozhořčenější a sebe četnější: zachráněna býti může a musí. Je

sice potřebí, aby v některých podružnějších věcech se přizpůsobila potřebám doby. Ale ve stěžejných zásadách musí zůstat tak, jak to odpovídá neměnitelné přirozenosti lidské, Bohem stanovené. A bylo by jen lstivým děláním zmatku v řadách stoupenců rodiny, kdyby se situace prohlašovala za nezachránitelně ztracenou.

Kterými prostředky lze postavení rodiny upevniti?

Je dětinstvím, když někdo vidí ohrožení rodiny jen po jediné stránce a tam jediné chce zachraňovati a tam vrhá všechny síly obranné. Krise dnešního manželství je problém příliš složitý, nebezpečí se valí se stran nejrůznějších, a proto každé fragmentární řešení musí už předem býti prohlášeno za ztroskotané. Jako kdyby lékař u člověka, který trpí těžkými vnitřními bolestmi a také chorobou na prstu u ruky, s veškerou pozorností se vrhl nejprve na léčení tohoto prstu, a dříve, než jej vyhojí, nemocný na těžké vnitřní choroby skoná! Kdo chce pronikavě pomoci dnešnímu manželství, ten nesmí si mysliti, že už je zachráněno, když byly na státu vynuceny přídavky pro úřednické rodiny s více dětmi, nebo když se uspořádá řada přednášek o zhoubě alkoholismu a pohlavních chorob pro rodinu nebo když se volá, že vlast je pro nedostatek porodů v nebezpečí. To všechno jsou věci nesmírně důležité a kdyby třeba jen jedna z nich byla při záchranných pracích opomenuta, mohlo by to zmařiti úspěch veškerých snah o záchranu. Ale od tohoto fragmentárního nazírání musíme se povznést výše a řešiti krisi v celé její složitosti.

Zvláště tehdy by řešení částečné hned předem bylo pohřbeno, kdyby se soustředilo jen na ucpávání vedlejších zdrojův úpadku rodiny a hlavním zdrojům se vyhýbalo; nebo dokonce kdyby řešení bylo jen tak pro jméno a na venek — aby se zdálo, že se něco dělá neb udělalo — a chybila opravdová vůle povznést poctivě a bezpodmínečně rodinu na tu sociální úroveň, na které v zájmu celku i v zájmu jednotlivců býti musí.

PROSTŘEDKY HOSPODÁŘSKÉ, SOCIÁLNÍ, POLITICKÉ

2. Bylo by nesprávné mysliti, že hmotným zlepšením poměrů stoupne již sám sebou rodinný život. Na tak jednoduchou formulku si problém rodiny redukovati nesmíme.

Na druhé straně však musíme nevyhnutelně počítati s tím, že rodinný život — v celku vzato — neudrží se na vyšší mravní úrovni, neopírá-li se aspoň o jakýs takýs hospodářský blahobyt. Kde je hmotná bída, tam velmi často rodinný život trpí a je v rozkladu. Neboť je k tomu třeba mravního

hrdinství, aby člověk ve vysoké hmotné nouzi, vlekoucí se po dlouhá léta, mravně nezakolísal a mravně se nevyviklal; můžeme za našich poměrů od průměrných lidí v celku očekávati mravní heroismus? Počítejme dále s tou skutečností, že v bídě hmotné značná část lidí duševně otupne tak, že se stane lhostejnou ke všemu vyššímu, i ke svým nejsamozřejmějším povinnostem, na př. k rodině, a všecku vinu, i vlastní, svaluje pak jen na „poměry“. Demoralisuje snadno přílišné bohatství. Demoralisuje snadno přílišná bída. Hluboká psychologie je v těchto slovech Písma sv.: „O dvě věci prosím tebe, Bože, neodpírej mi jich, dokud neumru: ... žebroty ani bohatství nedávej mi, uděl jen potřebných věcí k živobytí, abych snad nadbytkem všeho nedal se svést, nezapřel tebe a neřekl: „Kdo jest Hospodin?“ nebo abych nouzí jsa dohnán nekradl a nepotupil jméno Boha svého.“¹ Proto jest nevyhnutelno, má-li býti rodině pomoheno, aby ji byla umožněna slušná hmotná existence.

3. Rodina jest předně částí státu a jeho celkový hospodářský a sociální vzestup nutně zdvihá nebo stlačuje dolů současně také ji. Kdo tedy pomáhá ke zlepšení hmotného blahobytu národa, ten pracuje nepřímo i pro rodinu; kdo tento blahobyt ubíjí — lhostejno, zda ze sobecké vypočítavosti nebo z pohodlnosti nebo z pohnutek demagogických atd. — ten současně pomáhá zabíjeti i rodinu.

Dále veškero zákonodárství státní a veškere veřejný život musí býti proniknut blahovolným duchem vůči rodině. Bude-li tomu tak, pak toto smýšlení samo zabrání, aby v jednotlivostech nebyla zavedena ustanovení rodinu dusící. Nebude-li tomu tak, pak jednotlivé výhody na ochranu rodiny poskytnuté budou tak bezúspěšné jako nabírání vody do koše.

Tyto všeobecné zásady o zajištění hmotných poměrů rodiny nestačí. Dlužno stanoviti program podrobněji. Podávám program ve znění, na němž se dohodla čelná sdružení a spolky francouzské pracující o záchranu rodiny a jež okázale pod heslem „Práva rodiny“ prohlásil na slavnostní schůzi všech těchto sdružení 13. května 1923 v Rouenu generál Castelnau.² K jednotlivým požadavkům připojuji stručné poznámky.

I. „Rodina má právo se rozmnožovati. Od ní má vlast své občany, vojíny, umělce, misionáře, průkopníky. Vše to, co překáží předání života — nemravná propaganda, rozháranost práce, špatné rozdělení ziskův a veřejných břemen — zasahuje rodinu na nejpodstatnějším místě jejích práv.“

II. „Rodina má právo výchovy. Má vytvářeti tělo, rozum, duši dítěte. Má tedy právo uvést v činnost všechny zákonité prostředky, jež přispívají

¹ Přísloví 30, 7-9.

² Uveřejněna jsou v (Dassonville) Les Fondements d'une Politique familiale 24-26.

k tomuto trojímu úkolu, a zvláště udržovati se školou vztahy spolupráce a kontroly.“ — Stát nesmí zabráti rodině její práva výchovná, jak výše řečeno. Nesmí v centralizačním úsilí zbavovati přirozené činitele jejich práv. Musí ponechati rodičům, aby oni v první řadě vychovávali dítky. Nesmí do nekonečna protahovati povinnost školní docházky. Škola nesmí v otázce výchovy zde státi jako svět neodvislý a stojící jen pro sebe, nesmí dokonce pracovati proti rodině a jejím oprávněným snahám, nýbrž musí spolupracovati s rodinou.¹ — Musí býti zákonem chráněna otcovská autorita také v ostatních svých právech.

III. „Rodina má právo, aby byla chráněna proti různým zlům, jež ji ohrožují rozvratem: mravní nevázanost na ulicích, v divadlech, v jisté části tisku; alkoholism, tuberkulosa; bydlení v doupatech; vzrůst rozluk manželských.“ — Chce-li stát opravdu rodině pomoci, musí býti tak rozhodným v otázce nákaz mravních jako v otázce nákaz zdravotních; s touž úzkostlivou opatrností a po případě bezohledností, s jakou stát hledí potlačit a omezit vznik cholery, tyfu a jiných nákaz pro tělo, musí vystoupiti i na obranu zdraví duše: proti nemravnému tisku, nemravnému písemnictví, divadlům a j. Bylo by nepochopitelnou záhadou, kdyby veřejní činitelé, kteří s pečlivostí vydávají policejní předpisy o používání mostu, o pořádku na tržišti, o policejní hodině v hostincích a j., úplně netečně se chovali vůči šíření se nemravnosti, která přece je nejvyšším nebezpečím pro veškeren sociální řád. — Odůvodnění jednotlivých požadavků tohoto odstavce je zahrnuto v tom, co v této knize na příslušných místech již výše napsáno.

IV. „Rodina má právo míti majetek. Jsouc společností živou a konkrétní, rodící se a žijící uprostřed statků zevnějších, které ji obklopují, má právo nejen na slušný krb, nýbrž i na usnadněné nabytí rodinného pozemku, na obdělávání kousku národní půdy.“ Jak z komentáře k tomuto odstavci, daného poslancem Abbé Lamirem, vysvítá, neprohlašuje se zde nějaké přísné právo rodiny s dětmi na pozemek a dům,² nýbrž vyjadřuje se zde jen, že je žádoucí, aby rodinám s více dětmi bylo umožněno, by se k tomuto cíli dopracovaly. Že tato myšlenka je zdravá, bylo zdůrazněno již v dřívějších statích. Není možná, aby se na budoucích pokoleních nevymstilo, mravně i tělesně, bu-

¹ Sr. komentář, jež k tomuto požadavku napsal Gaston Lacoir ve *Fondements* 116-119 (vývody vrcholí ve slovech: „Povinnost výchovy je především úkolem rodičů“, str. 17); dále Leroy-Beaulieu, *La Question de Dépopulation* 436, 444-446, Grassl, *Der Geburtenrückgang in Deutschland* 152.

² Viz *Fondements d'une politique familiale* 123-129. Sr. vývody německého velmi dobrého sociálního politika, poslance a univ. profesora Fr. Hitzeho o povznesení ruchu bytového a o vnitřní kolonisaci v jeho *Geburtenrückgang und Sozialreform* 147-179; dále Saedler, *Bevölkerungsfrage und Seelsorge* 80-81, § — Soldát, *Bytová otázka děln.*, 44 nn.

dou-li dítky dále růsti v kasárnicky stísněných domech velkoměsta. Cílem musí býti: ne přelidněné nahromaděné činžáky, nýbrž co možno byt, by každá rodina měla svůj domek a zahrádku při něm. Z důvodů zdravotních, ale i jiných: člověk, který má ve volných chvílích zábavu a zaměstnání ve své zahrádce, daleko spíše uchová si mravnost než člověk, který neví, co s volným časem dělati. Proto v zájmu rodin jest zákony o podpoře stavebního ruchu, pokud skutečně vedou k cíli, pozdraviti. Rovněž otázku pozemkové reformy, pokud soukromého majetku nevyvlastňuje leč v míře pro celkové veřejné blaho skutečně nutné a dále pokud za vyvlastněný majetek platí plnou spravedlivou cenu, nutno s hlediska spravedlnosti schvalovati.¹

V. „Rodina má právo, aby měla zabezpečeno své trvání. Neumírá s dočasnými představiteli rodinné autority zrovna tak, jako neumírá stát, když mizí nositelé autority politické. Musí jí býti zaručeno, aby se rodinný majetek předával jako dědictví, aniž by byl osekáván přílišnými daněmi a poplatky převodními nebo byl rozdrobován nuceným dělením in natura“ (t. j. věci samých: pozemků, inventáře a j.)

VI. „Rodina má právo žíti ze své práce. Budiž pranýřován každý způsob výroby, jenž by ohrožoval životní síly matčiny, dítěte nebo který by uváděl ve zmatek život rodinný. Ať je zajištěna příslušnými organisacemi, pod záštitou stavovské třídy a zákona, mzda dostatečná k výživě rodiny.“ — Mzda tedy musí býti taková, aby kryla netoliko potřeby dělníka a úředníka samého, nýbrž aby umožnila existenci i celé jeho rodině. Neboť zaměstnanec má přirozené právo, aby si založil rodinu. Ale k udržování jejímu nemá leč své pracovní síly. Odporovalo by však zákonům přírody, aby dala práva tak podstatná pro jednotlivce a společnost, ale nedala možnosti je uskutečniti. Tudíž musí za normálních hospodářských poměrů plat a mzda býti taková, aby úředník a dělník z ní mohli opatřiti potřeby své rodině.² A když základní mzda by k tomuto účelu nestačila, musí aspoň různými rodinnými příplatky zaměstnanci býti umožněno udržování rodiny. Podotýkám jen, že tyto příplatky nesmějí míti ráz nějakého daru z milosti nebo almužny, nýbrž že je povinností zaměstnavatelovou, pokud jsou hospodářské poměry snesitelné, je zaměstnanci splatiti právě tak, jako je povinností zaměstnavcovou vykonati svědomitě práci. Povinnost za povinnost. Nikoliv za povin-

¹ Sr. prof. mravovědy na něm. universitě pražské dr K. Hilgenreiner: „Strana žádá hlu boko jdoucí reformu zákonodárství pozemkového, aby plody domácí půdy se staly přístupnými pro celek. Proto žádá pronikavé vyvlastňovací právo vzhledem k půdě, jež není obhospodářována všeužitečně, za účelem osídlení zemědělskými dělníky a za účelem obecně prospěšné bytové politiky obcí.“ Das Programm der deutschen christlichsozialen Volkspartei in der čechoslowakischen Republik, Prag 1920, 12.

² Viz Fallon, Principis d'Economie sociale, 216, 217.

nost povinnost a almužna. Zdravého člověka almužna ponižuje, páli a zne-
mravňuje.

VII. „Rodina má právo na spravedlnost podílnou (*iustitia distributiva*). Daně, dávky, poplatky, subvence, drahotní přídavky, odpočivné požitky budtež vyměřovány ne pouze jako jednotlivci, nýbrž jakožto zástupci rodiny.“ S tím souvisí též, aby u úředníků při obsazování míst se přihlíželo, pokud to služba dovoluje, také k jeho rodinnému stavu; kdežto na př. u úředníka svobodného nemá zvláštního hospodářského významu, je-li na venkově nebo v městě se středním a vyšším školstvím, může tato okolnosti u úředníka — otce několika dětí znamenati hospodářsky velmi mnoho.

Následuje požadavek, který u nás, kde máme volební právo žen, není již aspoň tak silně palčivý jako ve Francii, kde toho práva nemají: „VIII. Rodina, skutečná společenská buňka, má právo voliti své zmocněnce do zastupitelstev obecních, okresních, krajských, státních. Otec má vedle svého hlasu osobního ještě jistý počet hlasů rovný nebo odpovídající počtu dětí neplnoletých, stojících pod jeho pravomocí. Matka hlasuje ve jménu otce mrtvého, vzdáleného, stojícího pod kuratelou, nezvěstného.“ Požadavek značně oprávněný, ale dosud sporný, také co do okolnosti, na kolik dětí vždy má býti přiznán otcí další hlas.

IX. „Ježto rodina je zdrojem veškeré velikosti národa, veškerého rozkvětu národohospodářského, musí blaho rodiny býti inspirátorem a pořadatelem zákonů sociálních. Každý zákon, každý výnos, soudní nález, směrnice správní, pokládáná na základě zkušenosti za zhoubnou nebo nebezpečnou rodině, budtež znovu přezkoušeny. Rodina musí míti vliv v organismech všech, jichž úkolem je připravovati zákon nebo zajišťovati jeho provádění.“

K této „deklaraci práv rodiny“, k jejímž požadavkům by bylo lze ještě další připojiti nebo aspoň ještě podrobněji a určitěji rozvésti,¹ neuvádím dalších podrobných požadavků. Mnohé byly již vysloveny příležitostně ve dřívějších statích. Zde pouze dvě poznámky. Vytvoření zdravého prostředí sociálního a hospodářského pro rodinu musí se dáti odhodlanými, mocnými opatřeními třeba i radikálně bourajícími staré zlovyky, ne byrokratickou nákladnou váhavou těžkopádností, která je s to, aby oloupila o úspěch i nejlepší myšlenky. Dále poněvadž náboženství, jak jsme viděli, zvláště v dílu prvním a v části o populační otázce, koná rodině nepopsatelné služby, je stát povinen rodině i sám sobě, aby nedopustil, by náboženství bylo lehkomyslně tohoto nenahraditelného svého vlivu zbavováno.

4. Činnost státní ve prospěch rodin s četnějšími dětmi musí býti podpo-

¹ Viz na př. *Voeux du Quatrième Congrès National de la Natalité* (a Tours 1922), *Compte rendu* 1922, 169-190.

rována i činiteli jinými, veřejnými i soukromými. Musí býti buzen zájem o rodiny takové a dáván i praktický návod, jak tento zájem uskutečniti. Kazatelna, škola — od obecné až nahoru po školství vysoké¹ — soudy, úřady, spolky musí se chopiti díla. Musí býti ještě důkladněji než dosud organisována péče o šestinedělky, o batolata, o útulky pro nemluvnata matek odcházejících do práce, o rodiny v bídě se nacházející, o sdružení, která mají úkolem pečovati o to, aby divoká manželství se uspořádala v manželství řádná atd. Všecky poctivě pracující spolky sociální péče, charity, sv. Vincence z Pauly, poradny matek, dispensáře, za vaši práci pro rodiny budiž vám vzdán dík! Budiž vzdán dík i všem jednotlivcům, kteří z čistých pohnutek práci té namáhavé se věnují! A organisovaná, moudře prováděná, všecky postranní úmysly odmítající a jen o opravdové blaho rodin pracující organisace ať se rozrůstá a vzkvétá!

V zemích, v nichž ubývání porodů nabylo rozměrů zvláště hrozivých, velmi důležitou úlohu mají různé ligy na ochranu rodin s četnými dětmi.²

ZVÝŠENÍ VŠEOBECNÉ MRAVNÍ ÚROVNĚ

5. Ale tato pomoc hospodářského a sociálního rázu, ač je nezbytná, k restauraci rodiny nestačí. A kdyby pro ochranu jejich zájmů byli získáni všichni příslušní činitelé od soukromých zaměstnavatelův a obcí až po země a po stát, kdyby péče o kojence byla sebe vzornější, kdyby ostatní sociální péče soukromá i veřejná až divy humanity dělala, kdyby stát na každý třetí a další porod udílel ceny a povoloval příslušníkům rodin s více dětmi slevy na dráze a v daních a úlevy ve vojenské službě a kdyby dával pamětní medaili matce, jež národu dala pět, šest dítek: tož nikdy nedovedou tyto pouze hmotné a pozemské výhody vyvážití obětí s porodem a výchovou spojených. Čili, jak takovým krátkozrakým „národohospodářům“ drsně odpovídá budapeštský lékař dr. Tomor: Rození dítek „nestane se nikdy výdělečným podnikáním, které by bylo schopno soutěže. Valutární hodnotu porodních bolestí nebude moci zaplatiti ani nejvýše vyvinutý hospodářský život.“³ Ani

¹ Sr. velmi praktický článek děkana právn. fakulty v Angers J. du Plessis, L'Enseignement supérieur et la lutte contre l'affaiblissement de la natalité en France, v Etudes 1923, t. 173, s. 166-180; tamže praktický a podrobný rozvrh látky.

² Informace o různých takových ligách francouzských viz na různých stránkách publikace Les Fondements d'une Politique familiale, Paris 1923, a o belgických Fallon, La Ligue des Familles nombreuses, Bruges b. r.

³ Tomor, Neubegründung der Bevölkerungspolitik 114. Sr. Bureau, L'Indiscipline 263 nn. 271, 276 n.

pouhá zákonodárná moc nezastaví rozkladu rodiny.¹ Tito činitelé musí si vzít za pomocníka něco, co svou účinností je daleko předčí: prostředky mravní. Kdyby nenastala v duších přeměna smýšlení, kdyby nové mravnější nazírání na otázky rodinného života neovládlo hlav a kdyby nové síly nebyly uvedeny v činnost, nebylo by možno doufat ve zdar. Teprve až vyšší mravnost bude slaviti svůj vjezd do rodin, a až, jako rodina mravně špatná je prvkem zkázy pro své okolí, tak rodiny vysoké mravní úrovně se stanou i majákem záchranným pro rodiny jiné, teprve potom možno uznati obrat. Ti, kdo toho docílití chtějí, nesmějí se báti pevně se podívat do očí zásad morálky a bez hadího kroucení musí se skloniti bezpodmínečně před důsledky, které z těchto zásad plynou, i když by se týkaly věcí jim osobně nejpříjemnějších nebo nejnejpříjemnějších.

6. Nutno pracovati o vzestup mravnosti vůbec. Neboť, co pomůže, že chráním dům svůj, jsou-li všechny okolní domy v plamenech a větry dují?

Nutno dále udeřiti na nemravnost tam, kde je její místo nejnebezpečnější: na hovnění tělu. Musí býti lidu vpraveno přesvědčení, že duch je to, který má vládnouti, tělo že je jen služebníkem výkonným; že myšlenka musí býti vůdcem, tělo že musí řídit se jím; že duch dovede se, chce-li, ve svém postavení vůči tělu upevniti tak, že toto, i když někde se vzpíráním a vzdorem, přece musí plniti jeho vůli. Jest duch, jenž naučil se tělo ovládat, jako dirigent ohromného smíšeného sboru zpěvákův i hudebníků: všichni upínají všecku svou pozornost na jeho oči a pohyby, on hýbá všemi, hraje a zpívá v každém z nich, sbírá jich různotvárné výkony v jeden jediný úchvatný, velkolepý celek. Běda velikému orchestru a sboru, jemuž chybí dirigent! Nebo jehož dirigent je mdlý slaboch, jenž už celým svým zevnějškem vyvolává rozjíždění! A běda člověku, jenž si nenavykl, aby tělo v nejvyšší kázni dělalo jen to, co vůle s hlediska vyšší mravnosti diktuje!

Aby duch byl vychován k této úloze, je potřebí předně, aby viděl jasně před sebou správné a pevné zásady mravní. Nemá-li žádného ideálu před sebou; nebo jsou-li tyto ideály jen něčím nejistým a neupevněným, co tak rychle ztrácí své obrysy jako nádherné obrazy na křídlech motýla, když jen poněkud silněji hoch mu prstem na ně přitlačí a šupiny stírá; nebo jsou-li tyto zásady jen něčím tak tekutým, že každou chvíli se mění, jako se mění stále útvar vody, dle nádoby, do níž je právě nalita neb nalévána: není-li takových pevných ideálů v duši, odkud má tato nabrati svou sílu? Jen tehdy, když mravní zásady v lidstvu jsou vyhraněné a určité, když mají pevnou

¹ Sr. Isaac, Quatrième Congrès National de la Natalité 21, Jordan, Contre la Dépopulation 10 nn.

páteř a tuto páteř si zachovávají, dovedou býti tím činitelem, jenž dovede krotit rozmary a chtíče těla.

Nestačí jen znáti zásady. Nutno otužiti vůli, aby se poznanými dobrými zásadami řídila. Jako umělec hudebník nabyl své virtuosity ve hře na housle jen stálým cvikem, jemuž musily býti obětovány hodiny, týdny, měsíce, léta, ale který na konec se zjevil v celé své okouzlující velikosti, zrovna tak vítězství ducha nad nižším já nemůže býti získáno leč v nepřetržitých drobných bojích s pohodlnůstkami a choutkami, s démonickými vášněmi a nejrozpoutanějšími revolucemi našeho těla. Ty boje jsou těžké; ale jejich ovoce: vláda ducha nad celou bytostí naší!

Řeknete: Příliš vysoké jako všeobecná mravní norma! Ano. Vysoké. Ale dokud se k této výši neodhodláme, dotud stále materialismus, požitkářství, rozmařilost, smyslnost, a jmenujte si to, jak již chcete, bude zajímati a poutati duše a výskati bude nečistý hřích. Dovedete si představit, jaká je to úžasná práce chtíti na př. přetvořiti novomalthusiánskou mentalitu dnešních dnů? Bez velkého ascetického ideálu mravnosti, bez sebezapírání, bez zápasů, bez vyšších zásad ovládajících veškeren život nezachráníte rodiny. Bez něho všechno, co děláte pro ni, je jen bezcenným, nemotorným, ale na máhavým přištipkováním staré, děravé obuvi!

7. Pronikne-li toto vítězství ducha nad tělem, bude již možno člověku potlačiti materialismus v jeho nejrozmanitějších projevech. Bude možno ovládnouti přehnané jinak nároky na jakost potravy, nápoje, nepřiměřený přepych v zařízení bytu, v šatstvu atd.; člověk drobný ustane ve svém šíleném závodění s přepychovými potřebami velkokapitalisty; bude možné snížit potřeby na zdravou míru, tak aby vše, co je užitečné, mohlo býti opatřeno, ale aby odpadlo vše, co je zbytečné a změkčuje a uvolňuje mravnost v nás. — Bude možno ovládnouti tu dnešní nenasytanou touhu se bavit, touhu, která ochuzuje rodiny nesmírně a plní zábavné podniky tak, že v jediné Paříži v r. 1922 obnášely příjmy pokladen u divadla 107,385.289 fr., u kin 81,034.842, u cirkusův a pod. 9,623.646, u plesův a tanečních zábav 8,492.031 fr.¹ — Bude možno s úspěchem čeliti alkoholismu a tím i spoustám, jež zavinuje u jednotlivce, v rodinách, v národu i lidstvu; spolky a ústavy, jež si vzaly za účel potírat tento mor, nebudou již vystaveny, budou-li si arci počínati v každém ohledu moudře, posměchu omezených lidí a nebudou takto mařeny nejlepší jich úmysly; ba bude možno učiniti ještě další krok, aby totiž byli ze své náruživosti vyléčeni i ti, kdož do zajetí alkoholu

¹ L'Economiste française 1. září 1923; cituje La Documentation catholique, Paris, 2. února 1924, str. 319.

silně — na první pohled zdá se možná, že až nezachranitelně — upadli.¹ — Bude možno čeliti také šíření dalšího moru hubícího tělo i ducha, pohlavním nemocem, jejichž vzrůst dovedly prostředky po válce v hojnější míře užívané sice poněkud zvolnit, ale ani zdaleka ne zarazit tak, jak toho vyžaduje blaho rodin dnešních i budoucích. — Bude možno konečně uvést na pravou míru a udržeti v ní ten kult těla, jak se jeví v rozmachu poválečného sportu, který byl sice oprávněnou reakcí proti dřívější jednostrannosti, jež hodnotu zdravého těla ve službách ducha osudně podceňovala, ale zdůrazňuje jen prvou polovici zásady, že ve zdravém těle zdravý duch, ubíjí v duchu chuť se povznést k vyššímu životu rozumovému a mravnímu.

Je potřebí dále potíratí změkčilost i po jiné stránce. Ze změkčilosti vyrůstá onen lenošný směr životní, který hledá svůj cíl jen v pohodlném a nenamáhavém pobírání úroků z jistin nebo který chce se dostat do přístavu nějakého místečka úřednického nebo zřízeneckého, nikoliv aby tam všestranně rozvinul své síly (o takových úctyhodných úřednících a zřízencích teď nemluvíme), nýbrž aby seděl tiše za větrem a měl zabezpečený požitek na počátku měsíce a ve stáří. Takový nenamáhavý, polocizopasný život znemravňuje, poněvadž v něm ještě bujněji se rozvíjí v člověku změkčilost. Musí býti vychováván lid tak, by měl zálibu v podnikání, iniciativě, účelné činnosti, odvaze k životu. Čím větší má horská bystřina spád, čím hbitěji její vlnky přeskakují s kamene na kámen, tím zdravější a čistší jest její voda: zbavuje se svých znečišťujících příměsků. Čím větší odhodlanost k životu bude naplňovati lidi a čím radostněji bude každý tvořiti si plány a o jich uskutečnění pracovati nebo aspoň spolupracovati o provedení záměrů myslících lidí jiných, tím úspěšněji bude boj proti rozkošnictví veden. Arci nesmí to býti hospodářská činnost čistě materialistická, neboť za tou plíží se velmi často v jiné podobě rozkošnictví zase. Musí býti ovládána vyššími hledisky! — Podobně může i člověk, který stojí ve veřejných službách, uvést všechny složky svého ducha v horlivou a vytrvalou činnost tak, že změkčilost a její průvodkyně jsou u něho úplně překonány.

8. Dva dodatky.

Prvý: Každý, kdo na příklad děti své vychovává tak, aby stále hověly všem svým náladám a téměř ani nevěděly, co je sebezapření a boj, ten odchovává nové žáky materialismu a rozkošnictví, ale též — pokračovatele v šíření dalšího rozvratu v rodinách a společnosti. Neboť býti požitkářem a služebníkem těla, to neznamená sbírat, organisovat a tvořit, to znamená pro sebe těžit, ssát, snad vyssát, opouštět. Tendence antisociální. —

¹ Při této příležitosti upozorňuji na nově zřízenou léčebnu pro takové lidi nešťastné - abstinentní útulek na Tuchově, p. Ohnič u Teplic Šanova.

Má-li vyrůstati pokolení lepší, to musí zráti na žhavých svazích vystavených palčivým paprskům slunce sebezapírání!

Ne, zde jiného východiska není: buď vystoupí náš dorost na horu sebezapírání jako Mojžíš vystoupil na horu Nebo a zřel před sebou v šíř i v dál luhy země zaslíbené, anebo zůstane lenošně na rovině u hrnců požitků — a zhyne při nich.

Druhý dodatek. Příklad vyšších vrstev je velmi často rozhodující pro jednání lidu prostého. Proto tyto vrstvy musí si uvědomiti v otázce mravního obrození národa svou strašnou odpovědnost. Ony to byly, jež prvé prolomily posvátné hráze rodiny: rozluky, soustava jednoho a dvou dětí a jiné přehmaty proti rodině byly prováděny nejprve u nich. Od nich přejímal tyto mravy prostý lid. Jest tedy samozřejmým požadavkem spravedlnosti, že z těchto vrstev musí přijíti obrat k lepšímu. Vyšší vrstvy této povinnosti mohou se vymknouti. Budiž. Ale jsou si toho vědomy, jak těžkou vinou pak obtěžují své svědomí?

Vždyť obrození mravní přijíti musí, nemají-li krutě později pykati jednotlivci i celek!

ZLEPŠENÍ MRAVNOSTI V MANŽELSKÉM ŽIVOTĚ

9. Vyšší mravnost musí býti zavedena i v rodinném životě. Nezbytnou podmínkou k tomu jest, aby, kdož míní jednou v manželství vstoupiti, již předem se připravovali na tuto úlohu. Neboť zdárné manželství předpokládá nutně u obou manželů duševní vlastnosti, jež si člověk může osvojiti jen dlouholetým vytrvalým cvikem.

Základním a neprominutelným předpokladem zdárného manželství jest, že si mladí lidé musí navyknouti jednati nikoliv dle okamžité vrtkavé nálady a že nesmí hověti každé choutce svého těla, nýbrž že se musí při všem nechati vésti vyšším zřetelem. Chybí-li tato vláda myšlenky nad hmotou, rozumu nad náladou, ctnosti nad hříchem a nad pudy, jest pozdější šťastný život manželský vůbec vyloučen.

Musí dále vypěstiti ve své povaze hlubokou lásku, která dovede zřici se svého osobního prospěchu, aby umožnila prospěch jiného; která bez hořkosti dovede obětovati zájem svůj, aby pomohla ke štěstí svému bližnímu. Čím více lásky, která se dovede zřici svých sobeckých zřetelů, manželé k sobě mají, tím šťastnější je jejich svazek. Bez ní není štěstí manželské vůbec myslitelné. Ale zbaviti se sebelásky a přiodíti duši svou svatým šatem lásky k bližnímu, to nemůže býti dílem okamžiku. Celá léta musí člověk o této

svaté úloze pracovati a již v útlém mládí musí počítí. Když již duše ztvrdla a zkameněla ve svém sobectví, jsou obyčejně všechny opačné pokusy marné!

Velmi důležité je též, aby ve mladém člověku byla vychována nekonečná úcta k manželství, k mateřství a otcovství. Musí žítí v přesvědčení, že pohlavní život není něco, co by bylo jen zdrojem nejsmyslnějších rozkoší, nýbrž že je to něco nesmírné úcty hodného, veliké tajemství, které ukládá nevýslovnou odpovědnost, prostředek, jímž Prozřetelnost chce zajistiti trvání lidstva a osud budoucích jednotlivců. Musí dívatí se na osoby druhého pohlaví s velikou úctou. Všechno jeho nazírání na pohlavní život musí býti zbaveno frivolních, lascivních, nízkých, zvířecích příměškův a musí býti posvěceno tajemnou úctou před nekonečnou velikostí vznešených úmyslův božích. A svatá cudnost, lekající se myšlenky, že by věci tak vznešené byly v bláto hříchu strženy a tam šlapány, musí býti jejich stálým průvodcem.

Má jim byti dáno poučení o věcech pohlavních? Ano. Neboť mladý člověk cítí, jaká proměna se děje v jeho těle, a jeho zvědavost musí býti ukojena. Běda, když ji ukojí snad zkušenější zkažený druh nebo družka! Běda, když poučení povolného vychovatele přijde již o několik měsíců pozdě, když již „ulice“ kterýmkoli příslušníkem to vykonala! Poučení tedy dáno býti musí. Arci nikoliv v takovém rozsahu, takovým způsobem a za okolností, že obrazivost mladého člověka je pak snad jednou pro vždy zanesena špinavým kalem a štěrskem, který promění celou zahradu ducha se vším, co v ní jest, v jediné bahno! Nýbrž způsobem ne sice strojeným, ale důstojným, v rozsahu přiměřeném potřebě onoho jednotlivce, na místě a za okolností, které vnukají mladému člověku zvýšenou úctu a až jakousi podivnou bázeň k tajemství přírody, ale ne zvýšenou smyslnost a zvířeckost.

Mladí lidé musejí záhy pomýšleti i na to, aby později také hospodářsky svou úlohu v rodině dobře zastali. Proto mladý muž má se připravovati, aby mohl, až přijde doba, zajistiti hmotnou existenci rodině. Mladá dívka má i v tom případě, když se studiem na budoucí odborné postavení připravuje nebo když v továrně, v kanceláři neb jinak výdělečně je činná, přiučovati se všem pracím domácím, bez nichž by později řádnou matkou a řádnou hospodyní býti nemohla. Veřejní a soukromí činitelé pak učiní dobře, postarají-li se takovým dívkám aspoň ve vhodných střediscích o příležitost, aby v praktických hospodyňských školách a kursech mohly si tuto přípravu prohloubiti.¹

10. V manželství samém musí muž i žena stále býti doprovázeni myšlenkou

¹ Velmi dobré myšlenky má E. Kruchen, Zielbewusste Erziehung der schulentlassenen Jugend zu einem gesunden Familienleben ve Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 347-387.

na velikost úlohy, v jejíchž službách stojí. Musí mít na paměti, že jejich svazek jest svatostánkem, v němž Bůh rozdává jednu z největších věcí tohoto světa — život, a oni sami že stojí ve službách Tvůrcových. Že ve svých rukou mají kus budoucího pokolení. Že zrovna tak, jako když v dítěti pod srdcem probíhá krev matčina a tělesné i duševní štěstí neb neštěstí matčino v této době má vliv i na tuto novou bytost pod jejím' srdcem, že zrovna tak veškeren mravní život rodičů má rozhodující vliv na vytváření se povahy vyrůstajícího dítěte, že takřka jejich mravní krev — zdravá nebo otrávená — obíhá jeho duchem. Musí mít rodiče na paměti, že dítky, jež jim jsou svěřeny, jsou tvorové ceny nekonečné, daleko cennější, než nejvzácnější poklady tohoto světa. Že jejich povinností jest, aby dřímající vlohy pro vše dobré v dítěti svém probouzeli, a že činnost největšího umělce, jenž z mramoru vytesává své nádherné sochy nebo jenž z hudebního nástroje vyluzuje své okouzlující melodie, není ničím proti tomu, když oni v nesmrtelné duši dítěte propracovávají vznešený obraz boží. Jen manželé, kteří jsou plně proniknutí myšlenkou na nesmírnou velikost, svatost a nekonečný význam svého poslání, dovedou proň radostně ty oběti přinášeti, bez nichž se neobejde, má-li plně rozkvést.

11. Manželé musí dále mít k sobě navzájem lásku. Ne lásku smyslnou, která je prchavá; nýbrž lásku pevně tkvící ve vůli, mající snad východisko a průvodce a posilu v lásce citové, ale opřenou o základy daleko pevnější než je náladovitý cit; lásku, která nezáleží jen v polibcích, která se vyvíjí z vědomí veliké společné úlohy, vzájemné úcty, vespólných obětí, poznání krás duše. Tato láska vede manžely, aby navzájem přinášeli si oběti; aby si vespolek život zpříjemňovali a okrašlovali; aby si nesobecky pomáhali nésti břímě života; aby navzájem duše měli otevřeny jako rozevřenou knihu a sobě rozuměli; aby se považovali za bytosti rovnocenné; aby se všeho chránili, co druhému by život ztrpčilo; aby u sebe hledali rady a pomoci; aby trpělivě snášeli chyby druhého; aby se nedomnívali, že chyby jednoho dávají druhému právo dopouštět se chyb snad ještě větších; aby byli si navzájem vůdcem k světlu a dobru a k výšinám; aby, bloudí-li jeden, druhý třeba i celá léta trpěl a usiloval o to, by bloudící zase přišel na cestu dobra. Jejich duše musí zkrátka srůst, a rodina se musí státi útulkem míru, kde oběma srdcím je nejvolněji a nejblazeňji. A každá z nesčíslných službiček nezištné lásky jest novým vláknem v onom silném poutu, které víže jejich duše a jehož žádná moc na světě roztrhnouti nedovede.

12. Zvláště je potřebí, aby si manželé ukládali zdrženlivost i ve smyslných vášních. Je sice pravda, že u některých lidí pud pohlavní může býti až nenasytný. Ale je zrovna tak pravda, že zjistí-li manželé u sebe takovou vášeň,

že jejich vzájemná úcta chladne a s ní i opravdová láska. V nejednom manželu neb manželce byla úcta k druhému úplně zabita od té chvíle, co poznal na druhém, že nedovede krotiti svých chtičů; a neměla pak ubohá taková manželka jediné šťastné hodiny od okamžiku, co poznala, s jakým člověkem je život její navždy spiat. Manželé musí míti na paměti, že žiti v manželství neznamená pustiti úplně uzdu své žádostivosti, a jak výše řečeno, spravedlnost a láska vůči manželce a dětem jsou důvodem, před kterým musí pohlavní egoismus mužův bezpodmínečně ustoupiti. Je dále také v zájmu jejich mravnosti, aby duch neobíral se stále těmito myšlenkami a aby obrazivost jejich nebyla přeplněna obrazy nečistými. Perlou jest každé slovo, které ve své „Bohumile“ napsal jeden z nejlepších znalců lidské povahy, sv. František Saleský: „Jest opravdovou známkou člověka slabého, nízkého a neslušného mysliti na maso před dobou hodů; a ještě více, když se po hodech kochá v požitku, jež měl při jídle, obíraje se tím v hovorech a v myšlenkách, pohružuje se v duchu do vzpomínky na rozkoš, kterou cítil požívaje sousta, což dělávají ti, . . . o nichž praví sv. Pavel, že jejich bůh břicho jest. Lidé slušní nemyslí na hostinu leč sedajíce k ní a po hostině si umyjí ruce a ústa, aby necítili ani chuti ani vůně toho, co jedli . . . Lidé v manželství nemají prodlévati v citech smyslnosti a v rozkoších, jež cítili, oddávajíce se tělesnému obcování dle svého povolání; ale když uplynulo, ať si omyjí srdce a náchylnosti, a ať se očistí co nejdříve, aby se pak věnovali jiné činnosti, čistší a vznešenější, s veškerou svobodou ducha. V tomto pokynu pozůstává dokonalé provedení velebné nauky, již sv. Pavel dává Korintským: „Čas je krátký, pročez ti, kdož mají manželky, buďtež, jako by jich neměli.“ Neboť dle sv. Řehoře ten má manželku, jako by jí neměl, kdo s ní užívá tělesné rozkoše tak, že tím není nikterak odvrácen od povinností duchovních. To, co se řeklo o muži, platí také o ženě: „Ať ti, kdož užívají světa, jako by ho neužívali.“ Ať tedy všichni užívají světa, každý dle svého povolání; ale tak, aby tím nepadl do zajetí jejich duch, a aby zůstali tak svobodní a tak ochotní ke službě boží, jako by světa neužívali. „Je to velikým neštěstím pro člověka“ praví sv. Augustín, „převrací-li v rozkošnictví věci, jichž má pouze užívat; . . . jakmile užívání tělesných věcí se zvrhne v rozkošnictví, stává se naše rozumem obdařená duše duší zvířecí a bez rozumu.“¹ Jest ještě jiná okolnost:

¹ François de Sales, Introduction à la Vie dévote, I. III ch. 39. Naprosto nemohu souhlasiti s p. dr. Vrátným, který pořídil v r. 1916 nový — jinak velmi dobrý — český překlad této knihy, když v knize III. vypustil hl. 38 a 39, jedající o povinnostech stavu manželského, s odůvodněním, že tyto kapitoly jsou „pro širší čtenářstvo méně vhodné“. (str. 374 překladu.) Kdo myslí, že poučením tím se může dáti pohoršení, ten by měl vypustiti i šesté přikázání boží, poněvadž i jeho znění by mohlo způsobiti pohoršení! Právě poučení o povinnostech manželských je potřeba jako soli. A když světec tak jemný považoval za nutné v „Navedení“

navykl-li člověk úplně nezdrženlivě hověti své náruživosti, co si počne, když mu nebude mravně možno ji ukojiti, na př. bude-li manželka nemocná, dokonce snad dlouhá léta nemocná? Nebo kdyby byla v takovém stavu, že by to bylo přímo brutální vraždou na ní páchanou, nepopráti jí klidu? Nebo když mimořádný ohled na poměry rodiny kategoricky ukládá muži, aby dalších dětí do života nestavěl? Muž, znající lidi, prohlašuje: „Nemáte ani tušení, jak je těžkým pro manžely, kteří po léta manželsky obcovali, aby za stejných zevnějších i vnitřních životních podmínek najednou zachovali zdrženlivost. To vyžaduje heroismu, jenž hraničí se svatostí.“¹

A proto již v prvních dobách manželství musí si manželé ukládati jistou míru, aby vůle zachovala svou nadvládu, musí v sobě pěstiti ctnosti, které zdrženlivost usnadňují, musí se chrániti všeho, co v nich žár smyslnosti nepřirozeně rozdmýchávalo. Jejich láska musí se emancipovati od pouhých výlučných fyziologických stránek.

13. Manželé musí v sobě vypěstiti přesvědčení, že děti jsou pro ně skutečně darem božím, že mohou z nich vychovati lidi, kteří budou požehnáním pro stát a kteří mohou býti i nekonečně blaženi v životě věčném; že pracující na tomto poli výchovy mohou zjednati i pro sebe zásluh nezměrných. Těch hodnot, jež manželé mohou si získati pro sebe i pro jiné, dobře vychovávající své děti, nikdo přesně oceniti nedovede; vždyť přesahují ze světa pomíjejícího ve svět nadpřirozený! — Tato myšlenka má býti pro ně mostem, po němž přejdou na druhý břeh; kdyby toho mostu nebylo, snadno by utonuli ve vodách rozmrzelosti a malomyslnosti následkem starostí s výchovou dětí spojených. Rovněž je jim potřebí veliké důvěry v Boha: ta bude pro ně majákem, jenž bude jim svítiti, když černá noc nezdaru a skleslosti bude je obestíratí a zahalovati jim cestu k záchrannému přístavu; bude jim vlévati nových sil a nové vytrvalosti a podnikavosti, až zmalátnělost a naprostá vyčerpanost, která se jistě občas dostaví, bude ochromovati jich síly.

Je potřebí dále chrániti čest jejich proti lidské omezenosti a zlobě a po-

o těchto věcech psáti, ač musil předvídati, že jeho kniha přijde do rukou ne pouze manželům, můžeme beze strachu tyto stati v lidovém vydání otištit. Daleko více zla než uveřejněním se způsobí tím, když se tyto směrnice, nutné pro manžely, potlačují, když se o nich mlčí, tak že manželé z nedostatku poučení se pak domnívají ke své nenahraditelné škodě, že je jim dovoleno vše. Podotýkám, že český překlad Desoldův (III. v., b. r. Praha) a Ziakův (1843, ve Znojmě) tyto kapitoly (Desolda v podstatě) mají, Poimon (v Olomouci a Prostějově 1865) vynechal kap. 39.

¹ Saedler, Bevölkerungsfrage und Seelsorge 101. O tom, jak je zdrženlivost pro manžely nutná, ještě viz dobré myšlenky ve čl. A. Rösler, Moderne Seelsorge v linecké Theologisch-praktische Quartalschrift 1919, 324-328, k účelům hodegetiky čl. Th. Mönnichs, Seelsorgearbeit an der Gesundheit des Ehelebens v témž časop. 1916, 94-104.

máhati k vítězství ve veřejném mínění myšlenka, že mítí více dětí není hanbou, nýbrž že svaté otcovství a mateřství je něco úctyhodného, ježto stojí ve službách veliké věci. Musí vymizeti ten opovržlivý, podezřívavý pohled, kterým je sledována matka jedoucí po ulici s vozičkem s dítětem a doprovázena ještě dvěma, třemi menšími dětmi, pohled, který ji tolik skličuje: veřejnost se musí propracovati k takové úrovni, aby chápala a spravedlivě hodnotila nesmírné oběti, jež s takovouto šlechetnou láskou mateřskou jsou spojeny. Rozbíjeny býti musí a odvalovány balvany, jež rozkošnická, požívačná, omezená, cynická veřejnost *svatému* otcovství a mateřství zlomyslně do cesty staví!

14. Mnohé z matek bývají ve svých starostech trápeny těžkými obavami, které v nich tím více rostou, čím více na ně myslí; musí tedy býti poučováním o pravém stavu věcí uklidňovány, aby znova nabyly ztracené rovnováhy. Některé z nich děsí se ve svém těhotenství porodu, jako by tento byl pro ně jistou životní katastrofou; ty ať mají na paměti, že „pokusy zabrániti porodům způsobují tisíckrát více nemocí a úmrtí než porody,“ jak praví ředitel nemocnice v Essenu dr. Gummert.¹ Prof. dr. Strack, jeden z nejlepších ženských lékařů německých, s důrazem žádá, ať už nerozumní lidé přestanou naháněti strachu mladým matkám a podává statistické doklady, že ze sta porodů 95 má průběh tak přirozený a jednoduchý, že pomoci lékařské vůbec není třeba.² A slovatný mnichovský badatel prof. dr. Gruber uvádí napřed známou větu, že mateřství přivádí v ženě k plnému rozkvětu všechny dary těla i ducha, jež Prozřetelnost v ni vložila, a popírá pak se vši rozhodností, že při mezerách asi dvouletých i při značném, ba i desaterém počtu porodů by se mohlo nějak mluvit o značném tělesném poškození.³ Nemá mateřství velmi často i blahodárny léčivý vliv na zdraví? Nejsou mnohé ženy právě proto tak zdravé, že měly více dětí? Neprobudily a nerozvinuly se dřímající síly jich těla i ducha právě obětováním se úkolům mateřským? A není mnohá moderní žena tak tělesně i duševně jednostranná, politování hodná, ba často až snad i nesnesitelná a degenerovaná a nešťastná právě proto, že i násilím maří působnost zákonů přírody v sobě?

Rodiče mučí někdy myšlenka: Jak jen bych vychoval třetí a čtvrté dítě? Mám teprve dvě a již mám tolik starostí. Což teprve, kdyby se starosti s dvojnásobným počtem dětí zdvojnásobily? — Ale to je právě zvláštní, že

¹ Cituje Muckermann, Kind und Volk II. 47.

² Muckermann tamže 46; další výroky lékařských autorit tamže 44-54 a Ehrler, Baur, Gutmann, Glückliches Eheleben 79.

³ Saedler, Bevölkerungsfrage 99. Viz dále úsudky odborníků francouzských v Bureau, L'Indiscipline 523, 524 a amerických v Cooper, Birth Control 66 – 70.

nehledě ku případům zvláště mimořádným, na př. vážné a vleklé churavosti nového dítěte, se vzrůstajícím počtem nevzrůstají stejnou měrou i starosti. Každý otec a matka četnější rodiny vědí, že čtyři děti nedají dvakrát tolik starosti co dvě, protože mnohá práce vyžaduje poměrně jen o málo více času a peněz, dělá-li se pro dva či pro čtyři.

Dále trápí se matka: Tak tak že stačím dobře vychovati povahu svých dosavadních tří dětí, jak bych mohla míti dosti zájmu a času pro vytváření povahy pátého a šestého dítěte? — Ale když rodiče dobře vychovali své nejstarší jedno, dvě, tři děti, pak tyto budou vytečnými pomocníky ve výchově mladších sourozencův, a bývá pro rodiče jednou z nejčistších radostí rodinných, když vidí, jak nejstarší dceruška s mateřskou opravdovostí, starostlivostí, ale též dovedností a důmyslem vede své mladší sestřičky a bratříčky na cestu dobra. Když se již podařilo rodičům vytvořiti takto zdravé mravní ovzduší v rodině, pak jejich výchovná práce je usnadněna nesmírně!

Toť aspoň nějaké ukázky, jak uklidňovati duše, kterým svět nahání rozčilující úzkosti před splněním povinností otcovských a mateřských.

15. Měl bych se nyní ještě zmíniti o vůdčích myšlenkách, za nimiž při moderních poměrech musí se ubíratí výchova rodinná. Na př. že rodiče nesmějí k dítěti jeviti ani přílišnou povolnost, jež by z něho vytvořila bezohledného samovládce, chtějícího své nápady — dobré i zhoubné — vnutiti celému světu; ani zase nesmějí svým poručnickováním jeho vůle ochromiti tak, že navždy zůstane jen nesamostatnou hříčkou vlivů z venčí. Že jest jejich povinností snížiti se tak k dítěti, aby oni chápali dítě a ono rodiče; ale zase že při všem snížení si musí zachovati autoritu zástupců božích. Že na jedné straně nesmějí dítěte přetěžovati prací ani tělesnou ani duševní; na druhé straně že musí docíliti, aby si dítě navyklo a zamilovalo práci a navyklo si chutnati z toho blaha, jež užitečná a namáhavá práce a vědomí úspěchu přináší. Že při všech zklamáních při výchovné práci musí zachovati nepodrážděnou náladu, protože jen ti, kdo za všech okolností zůstávají pány nad sebou, „budou zemí vládnouti“ atd.

Ale nerozvádím těchto podrobností. Jen tolik pravím: Má-li rodina býti zachráněna, musí býti zdvižena na daleko vyšší úroveň mravní než je dnes a tato nová dokonalejší mravnost musí proniknouti veškerý vztahy v ní.

PROHLoubENÍ NÁBOŽENSKÉHO ŽIVOTA

16. Všecky přirozené prostředky, o nichž teď byla řeč, jsou nevyhnutelné, má-li býti provedeno pronikavé zdokonalení života rodinného. Ale jest ještě jeden prostředek, naprosto nezbytný: náboženství. Jako před Kristem mravní

stav lidstva byl takový, že bylo vyloučeno, aby si pomohlo lidstvo samo, a musil přijít Syn boží, aby svým grandiosním vykupitelským dílem chorobu vyléčil, tak mají-li dnes býti vyléčeny těžké choroby mravní, které rozhlo- dávají rodiny, musí Kristus nadpřirozenou svou pomocí zasáhnouti do duší. Naše kultura je chorá, pomoc jí může přijít jen z nadpřirozena. Čím více pohlavní pud u lidstva v celku zabloudil na scestí, tím více potřebuje této pomoci. Neboť není vůbec sexuálně účinnějšího činitele než náboženství. Duše, které *poctivě nábožensky žily a žijí* — nejen v klášteřích, nýbrž i v rodinách — jsou důkazem. Čím déle se bude otálet s uznáním této věty, tím ohromnější škody vzniknou národu a lidstvu. Uznati ji a vyvoditi z ní důsledky, je jedním z největších dobrodiní, jež mohou býti prokázány rodině.

Řekne se: vlastenecké pohnutky stačí, aby člověk ukázněně žil v pohlavním životě. — Nikoliv. Nestačí. U veliké části národa je přesvědčení o národní solidaritě v praxi ještě příliš slabé proti zájmům osobním,¹ ba je mnoho lidí, kteří si řeknou: „Já se mám obětovati pro celek? Proč já? Proč to nedělají jiní? A právě ne.“ Musí přijít pohnutky daleko účinnější, aby zvítězily nad bouřící se smyslností a nad opatrnickými zájmy osobními.

Řekne se: Lid konečně — třeba po oklikách — dospěje k správnému nazírání na rodinu, až se mu vědecky dokáže, co je naprostou nutností. Ach, věda! Jsou badatelé, kteří tvrdí, že umělý potrat na základě sociálních eugenických indikací je nutností; jiní to prohlašují za pohromu národa. Jsou představitelé vědy, kteří prohlašují, že „populační optimum“ záleží v tom, mají-li rodiny 3 — 4 děti, jsou jiní, kteří praví, že dvě úplně stačí, a jiní volají: *la plus grande famille*, největší rodiny! — Jakou naprosto nespolehlivou, rozjízďející se instancí *v otázkách mravních* je věda! Je potřebí jen pročísti si knihy o mravních názorech naší doby,² aby člověk se o tom přesvědčil! — A kdyby se i podařilo konečně vědě sjednotiti se na určitých nesporných zásadách: jak daleko jest zase od zásady ku provedení!

17. V čem záleží tajemství účinnosti křesťanské morálky rodinné? Předně v jistotě zásad. „Propast dělí příkazy víry a příkazy vědy. Příkazy víry jsou věřícímu uloženy a nikoliv předpokládány; nemá pochybnosti o jich platnosti; stačí mu, že jsou rozumné, a aby se přesvědčil, že skutečně rozumné jsou, proto má mnohý důvod rozhodující, jehož nezná ani filosofie ani sociologie. Příkazy víry působí na jeho rozum silou, které příkazy vědy nemají.

¹ Sr Jordan, Contre la Dépopulation 14, Fassbender, Des Deutschen Volkes Wille zum Leben 39, Saedler, Die Bevölkerungsfrage und Seelsorge 73, 74.

² Na př. Bláha, Filosofie mravnosti, v Brně 1922, 156-271, týž, Současné názory mravní, v Brně 1923, Cathrein, Moralphilosophie I. 131-284.

K tomu si přimyslete, že působí současně a touž silou i na jeho srdce a vůli jichž se příkazy vědy hrubě ani nedotýkají.“¹

V poslední větě vyslovena i druhá přednost: náboženství dovede mocně uvést v činnost všechny stránky vůle. Dětinna útlocitná bázeň boží, která se leká i maličké a nejskrytější viny; láska k Bohu, která dodává duši křídel ke vzletům nikým nepředvídaným; láska k bližnímu, která se hrozí bližnímu způsobiti škodu na těle neb na duši a která s apoštolskou obětavostí se staví do služeb bližního, národa, církve, lidstva: co může býti uděláno z duší, když tato a ostatní vnitřní hybná péra duše jsou uvedena v činnost!

Konečně křesťanství skýtá člověku i nadpřirozenou pomoc boží. K jaké mravní výši spěje duše, kterou Bůh posvěcuje, učí, k velikým skutkům zve, ať již přímým působením nebo skrze svátosti neb jiné prostředky milosti! — Rámě toho Boha, který nenávistného Šavla milostí svou proměnil ve velikého apoštola národů Pavla, jehož lásce pak byl svět úzký a malý, rámě toho Boha, jak praví Isaiáš prorok,² dosud není zkráceno!

18. Avšak aby mohlo náboženství míti tento blahodárný vliv, k tomu nestačí, aby byl člověk teprve ve stadiu „hledání Boha“, ani nestačí pouhá zevnější příslušnost k náboženství, na př. příslušnost opírající se jen o pouhý křestní list nebo o pouhou legitimaci členskou strany, jež ve svém programu má obranu zásad náboženských; nebo když vůbec praktický život člověka je v rozporu s požadavky víry, k níž se hlásí. Jen tehdy může víra vyvolati ony požehnané účinky, když jí člověk dveře své duše otevře dokořán a když s radostnou ochotou plní vše, co víra si žádá, i když mu to ukládá těžké osobní sebezapření. Bylo by to nejhlubším ponížením víry, kdyby o těžkých mravních požadavcích, týkajících se rodinného života, mlčela a svědomí propadajícího hříchu neburcovala ze strachu, že by snad pak nejen lidé vysloveně protináboženští, nýbrž i lidé polovičatí, napomínáním v tak choullostivé věci roztrpčení, se víry stranili a kostely se prázdnily. Má-li víra provést své velké poslání — a provést je musí, v zájmu jednotlivců i v zájmu celku — za žádnou cenu a za žádných podmínek nesmí zde náboženství mlčeti aneb schvalovati ústupky. Zde platí slovo Písma sv.: „Neboj se, nýbrž mluv a nemlč.“³ A slovo sv. Pavla: „Přimlouvej a vytýkej s veškerým důrazem.“⁴ Jsou okolnosti, za nichž mluvit je skutkem nejvyššího milosrdenství a za nichž mlčet je — vraždit.

¹ Děkan právnické fakulty v Angers I. du Plessis ve čl. L'Enseignement supérieur et la lutte contre l'affaiblissement de la natalité en France, v Etudes 1923, t. 173 p. 174.

² Isaiáš 59, 1.

³ Skutky apošt. 18, 9.

⁴ K Titovi 2, 15.

19. Jaký je život v manželství, které takto bylo posvěceno Bohem? Tertullián jej popisuje v závěrečné hlavě svých dvou knih nadepsaných „K manželce“: „Odkud bych nabral slov, abych vyličil blaho onoho manželství, které pojí církev, utvrzuje obět, zpečetuje požehnání, ohlašují andělé, Otec uznává za platně uzavřené? . . . Jaký to svazek dvou věřících jedné naděje, jedné kázně, téže služby! Oba bratři, oba spoluslužebníci, žádný rozdíl vzhledem k duchu nebo k tělu. Věru skutečně dva v těle jednom; kde jedno tělo, také jeden duch. Pospolu se modlí, pospolu vrhají se na tváře, pospolu se postí, navzájem se učí, navzájem se povzbuzují, navzájem se s trpělivostí snášejí, V chrámu Hospodinově rovněž oba, rovněž při stolu Páně, rovněž v úzkostech, v pronásledování, v oddechu; nic před sebou neukrývají, nevyhýbají se sobě, nejsou si obtížní. Volně kterýkoli z nich navštěvuje nemocné, podporuje nuzné; almužny udílí bez domácích bolestných výjevů, oběti přináší bez obav, při denní horlivosti, v nábožnosti nedělá mu druhý překážek; nepotřebuje se křížem žehnati jen kradmo, díky vzdávati Bohu jen nahonem a bázlivě, žehnati jen němě; znějí dvěma hlasy žalmy a chvalozpěvy a navzájem se vybízejí, kdo lépe Bohu svému zpívá. Vida a slyše to Kristus, raduje se a *sesílá jim svůj pokoj*; kde dva jsou, tam jest i On.“¹

¹ Tertullian, Ad uxorem II 9; MPL I. 1415-1418 (v originálu neproloženo.)

OBSAH

DÍL I. SOCIÁLNÍ POSLÁNÍ RODINY

ZE ZÁPASŮV O HODNOTU RODINY. 1. Pojem rodiny. 2. Problém sociální hodnoty rodiny 3. Rodina zhodnocena Lvem XIII., Comtem, Bureauem, Försterem a jinými autoritami	4
UKOLY RODINY: <i>Nejdůležitější úkol</i> : 4. Dodává státu a lidstvu dorost. 5. Dorostu poskytuje i výchovy ducha. 6. Rodina nenahraditelným činitelem ve výchově individuální. 7. Námitka: vyšší hodnota výchovy ústavní. 8. Zvýšený význam rodiny pro individ. výchovu dnes. 9. Rodina nenahraditelným činitelem ve výchově sociální. 10. Rodina jakožto nositelka tradic a sprostředkovatelka mezi přítomností a minulostí. — <i>Další podstatné dva úkoly</i> : 11. Rodina místem vzájemné lásky manželů. 12. Prvky, z nichž pozůstává vzájemná láska manželů. 13. Manželství lékem žádostivosti těla. 14. Závěrečné slovo o hlavních účelech rodiny. — <i>Z druhotných úkolů rodiny</i> : 15. Rodina školou sebezdokonalování. 16. Její význam hospodářský 17 a státní. 18. <i>Závěr</i> : rodina zařízením práva přirozeného	8
NUTNÉ VLASTNOSTI MANŽELSTVÍ. 19. Jedinost. 20. Důvody nutnosti jednoženství. 21. Nerozlučitelnost: důvody nutnosti nerozlučitelnosti. 22. Proč rozlučitelnost nemůže býti povolována ani výmínečně	22
MANŽELSTVÍ SVÁTOSTÍ. 23. Důkaz, že manželství svátostí jest. 24. Sociální důležitost této pravdy. 25. Náboženský úkol rodiny	28
DODATEK I <i>Námítky proti počínání si církve vůči rodině</i> . 26. Povšechný přehled. 27. Církev prý pokládala manželství za nutné zlo. 28. Církev prý prohlásila manželství za svátost až v pozdějších stoletích.	31
DODATEK II. <i>Rodina a církevní celibát</i> . 29. Námítky proti celibátu 30. Sociální význam celibátu zachovávaného ve smyslu církevním. 31. Odpověď na námítky	37

DÍL II. DNEŠNÍ VLIVY

A. Rodina a evolucionism.

EVOLUCIONISTICKE NAZÍRÁNÍ NA RODINU: 1. Bylo možno je očekávati. 2. Bylo mocně uvedeno v pohyb evolucionistickými etnology Bachofenem, Morganem a j. 3. Proniklo i do právní filosofie, sociologie, filosofické etiky. 4. Bylo a jest popularisováno Engelsem a jinými stoupenci socialismu. 5. Význam tohoto nazírání pro hodnocení rodiny	45
NESPRÁVNOST EVOLUCIONISTICKÉ NAUKY O RODINĚ. 6. Stanovisko jejich je neudržitelné. <i>Metodologické chyby</i> : 7. Co bylo v pravěku, nelze stanoviti aprioristickými vývojovými předpoklady, 8. nýbrž na základě poznatků získaných u kmenů, jež představují nejstarší poměry lidstva. 9. Nesprávné výsledky, když se vezmou za základ vysvětlování poměry kmenů pozdějšího kulturního stupně, nebo dokonce národů s kulturou klasickou. <i>Skutečný stav rodiny v pravěku</i> . 10. Žalostné zprávy. 11. Promiskuita pohlavní není původním stavem rodiny. 12. Stálost rodiny nejstarší. 13. Láska v rodině nejstarší. 14. Únos není nejstarším způsobem opatření si manželku. 15. Monogamie byla nejstarší formou rodiny: Schmidt, Lasch, Wundt, Westermarck, Lowie, Goldenweiser, Rivers. 16. <i>Sociální význam tohoto stanoviska</i>	52

B. Mravní prostředí dnešní rodiny.

OTŘESENÍ MRAVNOSTI VŮBEC. <i>Nejistota mravních norem</i> : 1. Uvod. 2. Zmatky v dnešní filosofii vůbec. 3. Kterým podmínkám musí vyhovět etik-badatel 4. Zmatky v zásadách etiky. 5. Neúčinnost zásad nové etiky. 6. Popularisatoři etických zásad. — <i>Prakse životní</i> : 7. Síla mravních nebezpečí. 8. Otřesení institucí mravnosti. — <i>Výsledky</i> : 9. Velmi vážný stav dnešní mravnosti	69
OTŘESENÍ MRAVNOSTI V POHLAVNÍM ŽIVOTĚ. 10. Důležitost pohlavního pudu a studu. 11. Hypertrofie erotismu. 12. Anarchie v nazírání na pohlavní život: Drysdale, Ehrenfels a j. 13. Prakse sexuálního života. — Pohlavní nemoci a rodina: 14. Rozšíření těchto chorob u nás a v cizině. 15. Jejich vliv na rodinný život. 16. Prostituce a rodina	76
JINÉ ZHOUBNÉ VLIVY. 16 Alkoholismus. 18. Sport, vášně cestovatelské	88
ZÁVĚR: 19. Otřesy veřejné mravnosti jsou otřesy rodiny	91

C. Sociální, kulturní a hospodářské prostředí rodiny.

INDIVIDUALISMUS A RODINA. 1. Základní myšlenky individualismu. 2. „Právo žít svým životem“. 3. Zhoubnost individualismu. 4. Odklon od něho. 5. Individualismus a rodina	93
SOCIALISMUS. 6. Důvody jeho zaujatosti vůči rodině. 7. Vedoucí duchové socialismu proti rodině: Marx, Engels, Bebel, Kautsky. 8. Socialisté dneška a rodina. 9. Bolševismus a rodina. 10. Socialismus a výchova dětí. 11. Nepříznivý vliv těchto nauk již i na dnešní postavení rodiny	97
KULTURNÍ PROSTŘEDÍ A RODINA. Škola: 12. Celkový ráz. 13. Koedukace. Sexuální poučování. 14. Tisk. 15. Kniha. 16. Divadlo, kino, umění výtvarné	107
SPOLKOVÝ ŽIVOT A RODINA. 17. Cena spolkového života. 18. Jeho přehmaty zhoubou rodiny	111
ŽENSKÁ OTÁZKA A RODINA. 19. Příčiny změněného postavení ženy. 20. Rozsah výdělečné činnosti žen. 21. Následky pro mateřskou úlohu ženy v ohledu biologickém. 22. Následky způsobené vzdáleností matčinou z rodiny. 23. Pokles touhy po mateřství. 24. Vyšší vzdělání u žen: jeho potřeba. 25. Nutnost, aby při něm se přihlíželo i k úkolům speciálně ženským. 26. Snahy o plné zrovnoprávnění muže se ženou. 27. Vzájemný poměr práv muže a ženy v rodině. 28. Hlasovací právo žen. 29. Ostatní veřejná činnost žen. 30. „Nevážnost k svatému mateřství“	113
DNEŠNÍ HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY A RODINA. 31. Přenesení veliké části výrobní činnosti z rodin do továren. 32. Jiné přesuny hospodářské. 33. Daňová soustava a rodina. 34. Nemožnost založit rodinu v mladších letech. 35. Dnešní hospodářská krise. 36. Otázka bytová	124
DODATEK. 37. Výstřední snahy eugenické	127

D. Moderní právní nazírání na manželství.

ÚSILÍ STÁTU O PRAVOMOC NAD MANŽELSTVÍM. 1. Povšechný přehled. 2. Doklady úsilí. 3. Luther podporovatelem laicisace manželství. — <i>Podstata manželství</i> . 4. Je smlouvou. 5. Ale smlouvou o mnoho vyššího rázu než smlouvy obyčejné. 6. Právě manželství mezi křesťany je svátostí. — <i>Stanovisko církve v otázce pravomoci nad</i>

<i>manželstvím</i> : 7. Pravomoc nad manželstvím křesťanů přísluší církvi. 8. Spory o pravomoc nad manželstvím jsou zhoubné. 9. Proč se církev nemůže spokojit pouhými dodatečnými obřady. 10. Spory škodí i státu. 11. Církev lépe zabezpečuje pevnost a úspěšnost manželství než stát. 12. Církev má o manželství veliké zásluhy. 13. Zasahování světské pravomoci vede k rozvratu manželství. 14. Závěrečný úsudek o pravomoci nad manželstvím. Dodatek: 15. Důvody tohoto úsilí. 16. Zhoubnost přehnaného etatismu	129
JINÉ CHYBY STÁTU VŮČI RODINĚ. 17. Seslabování otcovské moci. 18. Odcizování rodině neopatrným prováděním vojenské služby. 19. Usilování o zrovnoprávnění manželky a „družky“. 20. Posudek tohoto úsilí.	146

D Í L III. V Ý S L E D K Y

A. Povšechný úpadek v životě rodinném.

1. Optimisté. 2. Skutečný stav. 3. Staromládenectví a příbuzné zjevy. — Volná láska: 4. teorie, 5. praxe, 6. zhoubnost. — 7. V manželství vnitřní úpadek. 8. Dítě postrachem v rodině. 9. Úpadek v ostatních úkolech rodiny	153
---	-----

B. Rozluka manželská.

ÚSILÍ OBRÁNCŮ ROZLUKY. 1. Jejich důvody: lidskost; zdokonalení manželství; osobní svoboda; vyšší mravnost; blaho dítek atd. 2. Bude povolována jen výmínečně. 3. Rozšiřte a usnadněte rozluku! 4. Ze kterých důvodů přípustna . . .	162
ZE STATISTIKY ROZLUKY. 5. Rozsah rozluky v Československu. 6. V některých jiných státech. 7. Vzrůst počtu rozluk. 8. Její pronikání do lidových vrstev	168
SKUTEČNÉ PŘÍČINY VZRŮSTU ROZLUK. 9. Všeobecný úpadek mravnosti. 10. Vyrůstající bezdětnost. 11. Úpadek náboženský. 12. Zákonodárství. 13. Laksnost v provádění zákonů. 14. Příčiny sociální. 15. Hospodářské. 16. Soukromé. 17. Agitace pro rozluku	173
OSUDNÉ CHYBY. 18. Těžký metodologický omyl. 19. Rozlukou se nedosáhne štěstí manželů. 20. Ohrožená mravnost. 21. Rozluka předchůdcem volné lásky. 22. Zdroj bezdětnosti. 23. Nemožnost ji ovládnouti 24. Pohroma pro ženy. — Pohroma pro dítě: 25. Rozluka hrobem jeho štěstí. 26. Usnadňuje jeho znemrazení. 27. Přibližný počet postižených dětí	182
ZÁVĚREČNÝ ÚSUDEK o rozluce	194

C. Útěk před dítětem (novomalthusiánství).

FAKTA, Z NICHŽ JE PATRNÝ UBYTEK PORODŮ. 1. Všeobecný pokles číslíce porodů u civilisovaných národů, 2. zvláště v městech. 3. Dodatky k číslícím poklesu porodů. 4. Umělé potraty	197
ZEVNĚJŠÍ PŘÍČINA ÚSPĚCHŮ NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ: <i>Intensivní propaganda</i> . 5. Činnost popularisační. 6. Věda. 7. Svůdnost propagandy	203
VNITŘNÍ PŘÍČINY ÚSPĚCHU NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ. <i>Rázu mravního</i> : 8. Požitkářský ráz doby. 9. Přemíra prozíravosti. 10. Úpadek náboženský. <i>Rázu sociálního</i> . 11. Chrání budoucí pokolení. 12. Chrání ženu. 13. Podmínka světového míru. 14. Vliv	

sociálního prostředí. <i>Rázu hospodářského</i> . 15. Povšechný vliv hospodářských poměrů dnešních na natalitu. 16. Poměry v městě. 17. Novomalthusiánství v zámožných rodinách a demokratizace tohoto jevu. 18. Úsilí o sociální vzestup. 19. Obava před přelidněním	207
NOVOMALTHUSIÁNSTVÍ NEŠTĚSTÍM. <i>Tri důležité poznámky</i> . 20. Je žádoucí, aby počet dětí v rodinách byl co možno největší? 21. Děje se zamezování porodů jen z příčin hospodářských? 22. Můžeme je hodnotiti pouze z okamžitého částečného ulehčení, jež přináší? <i>Novomalthusiánství zhoubou mravnosti</i> : 23. Hřích proti přírodě. 24. Dvě námitky. 25. Novomalthusiánství upevňuje sobectví. 26. Uvolňuje jeden z nejnebezpečnějších pudů. 27. Zvyšuje mravní rozvrat. 28. Ubíjí v duši náboženský život. <i>Novomalthusiánství zhoubou rodiny</i> : 29. Seslabuje pevnost manželství. 30. Škodí ženě: duševně i tělesně. 31. Zvláštní nebezpečí pro ni při umělém potratu. 32. Škodí dětem. 33. Sociální hodnota jedináček. <i>Novomalthusiánství zhoubou národa</i> : 34. Lidnatost a význam národa. 35. Francie. 36. Několik svědectví. 37. Československá republika. <i>Je novomalthusiánství ziskem pro život hospodářský?</i> 38. Závislost hospodářského života na určité lidnatosti. 39. Je nebezpečí, že svět bude v dozírné době přelidněn? 40. Nebezpečí nedostatečné lidnatosti. 41. Mravní prostředky, jimiž lze čeliti možnému přelidnění	218
42. ZÁVĚREČNÉ SLOVO	238

DÍL IV. Z Á C H R A N N É P R O S T Ě D K Y

1. <i>Základní podmínka účinnosti prostředků</i>	241
PROSTŘEDKY HOSPODÁŘSKÉ, SOCIÁLNÍ, POLITICKÉ. 2. Význam těchto prostředků. 3. Úkol státu: devět článků práv rodiny. 4. Úkoly spolkův a jednotlivců	242
ZVÝŠENÍ VŠEOBECNÉ MRAVNÍ UROVNĚ. 5. Jeho nutnost. 6. Hlavní směrnice při tomto úsilí. 7. Některé konkrétnější cíle. 8. Dva dodatky	247
ZLEPŠENÍ MRAVNOSTI V MANŽELSKÉM ŽIVOTĚ. 9. Prohloubení vzdálené i blízké přípravy mladých lidí na manželství. 10. Vědomí manželův o vznešenosti úkolu. 11. Povinnost lásky. 12. Povinnost ovládání se v pohlavním životě. 13. Jiné povinnosti manželův i veřejnosti. 14. Zaplašování úzkostí rodičův, zvláště u matky. 15. Načrtnutí úkolů výchovných	251
PROHLOUBENÍ NÁBOŽENSKÉHO ŽIVOTA. 16. Nutnost tohoto prohloubení. 17. Přednosti křesťanské morálky rodinné. 18. Podmínky této účinnosti. 19. Ukázka manželského štěstí, posvěceného Bohem	258